TOPLUMSAL

Tarih

297
EYLÜL
2018

Kemalettin Kuzucu ile Söyleşi: Osmanlı Son Döneminde Tarihin Yeniden İnşası
Burcu Kurt Yöney
Filiz Dışıroğlu

Tarih Eğitimi ve Barışın Dili:

Gençler Tarihi Farklı Perspektiflerden Tartışıyor ve Yazıyor

Fırat Güllü, Nalan Balcı ve Zeynep Adıgüzel'in hazırladığı dosya, Türkiye tarihinin "yakıcı konuları" üzerine çalışan ortaokul ve lise öğrencilerinin birbirinden yaratıcı projelerini ve sunumlarını paylaşıyor, *sayfa 37*

1940'lar Türkiyesi'nde "Komünist" Aramak
Mithat K. Vural

Hetawî Kurd'de Xelîl Xeyalî'den Arşak Çobanyan'a Cevaplar
Beyiz Karabulut

On Dokuzuncu Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Delilik ve Delilerin Tarih Yazımındaki Kısıtlı Yeri
Burcu Belli

TOPLUMSAL TARİH | AYLIK TARİH DERGİSİ | TARİH VAKFI TARAFINDAN YAYIMLANIR | Fiyatı: 12 TL. (KDV Dahil) | ISSN: 1300-7025

Hiç Merak Ettin mi?

Nilüfer'in Yazievleri Çoğalıyor

Çalışmalarını dingin bir ortamda tamamlamak isteyen yazar, şair, çevirmen, akademisyen ve araştırmacılar için Nilüfer'de yeni bir ev daha açılıyor.

Tarih ile doğanın buluştuğu iki gözde yerleşim yeri Misi ve Gölyazı'da bulunan Misi Yazıevi ve Göl Yazıevi, yeni konuklarını ağırlamayı bekliyor.

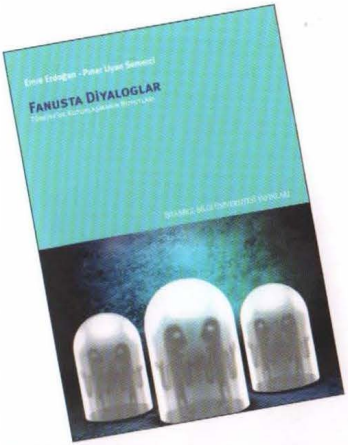
Bilgi ve Başvuru:
http://yazievleri.nilufer.bel.tr
Tel: (224) 413 2737

NİLÜFER BELEDİYESİ BURSA | YAZIEVLERİ

444 1603 | nilufer.bel.tr | NiluferBel

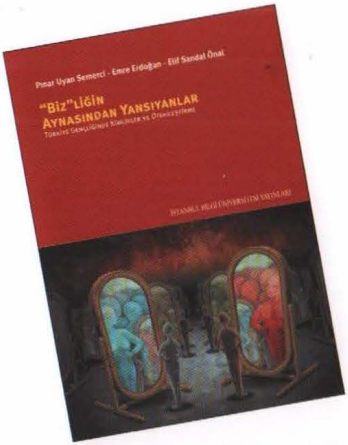
kutuphane.nilufer.bel.tr
NiluferKutuphane
NiluferKutuphne

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

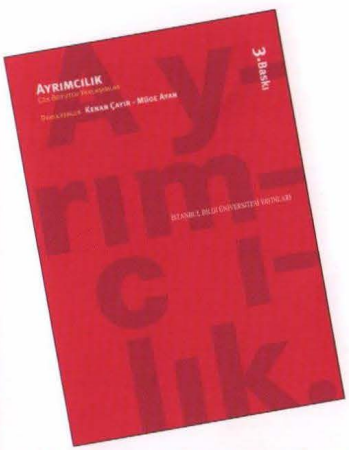
EMRE ERDOĞAN, PINAR UYAN SEMERCİ
FANUSTA DİYALOGLAR
TÜRKİYE'DE KUTUPLAŞMANIN BOYUTLARI

172 Sayfa, ISBN 978-605-399-521-0
Bu eser, kutuplaşmanın her gün sokakta, medyada, sosyal medyada yeniden üretildiği bir dönemde bu konuda farkındalığın artmasını ve siyasetçiler de dâhil olmak üzere her bir bireyin kutuplaşmayı anlamaya ve kendisini de konumlandırmaya dair bir okuma yapmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

PINAR UYAN SEMERCİ, EMRE ERDOĞAN, ELİF SANDAL ÖNAL
"BİZ"LİĞİN AYNASINDAN YANSIYANLAR
TÜRKİYE GENÇLİĞİNDE KİMLİKLER VE ÖTEKİLEŞTİRME

335 Sayfa, ISBN 978-605-399-501-2
Dünyada ve Türkiye'de sayısız olaya tanıklık eden 2,5 yıllık araştırma sürecinin ardından ortaya çıkan bu çalışmadaki amaç, ötekileştirmenin nasıl gerçekleştiği, hangi belirleyiciler etrafında geliştiği ve hangi biçimlerde kurgulandığını ortaya koymaktır.

DERLEYENLER: KENAN ÇAYIR, MÜGE AYAN
AYRIMCILIK
ÇOK BOYUTLU YAKLAŞIMLAR 3. BASKI

312 Sayfa, ISBN 978-605-399-249-3
Ayrımcılık, "gruplararası ilişkiler nasıl kuruluyor?"; "önyargılar neden kaynaklanıyor?"; "ayrımcı davranışlar nasıl azaltılabilir?" gibi soruları eğitimle ilişkili olarak ve disiplinlerarası bir yaklaşımla ele almaya çalışıyor.

PINAR UYAN SEMERCİ, SERRA MÜDERRİSOĞLU, ABDULLAH KARATAY, BAŞAK EKİM AKKAN, ZEYNEP KILIÇ, BURCU OY, ŞAYLAN URAN
EŞİTSİZ BİR TOPLUMDA ÇOCUKLUK

276 Sayfa, ISBN 978-605-399-234-9
Çocukların "iyi olma hali" yaklaşımı çerçevesinde yaşam hakkı başta olmak üzere tüm haklarını sağlamanın toplumun en temel görevi olduğu fikrini vurgulayan bu eser, bir tartışma başlatması ve farklı saha çalışmaları yapılmasına ve bunları destekleyecek sosyal politikalar geliştirilmesine yol açmasını önemsemektedir.

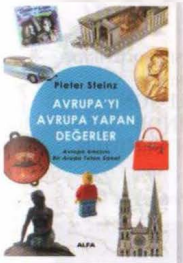
www.bilgiyay.com
Telefon: 0212 311 64 63 Faks: 0212 216 24 15
e-mail: yayin@bilgiyay.com - dagitim@bilgiyay.com

Genel Dağıtım: PUNTO
www.puntokitap.com
Telefon: 0212 496 10 50 Faks: 0212 551 3013
e-mail: punto@puntokitap.com

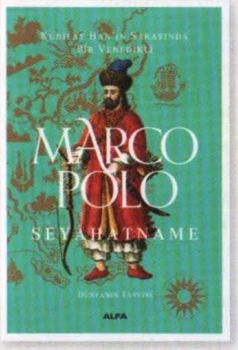
ALFA

ÇİN SEDDİNDEN UZAY İSTASYONUNA, EDEBİYATTAN BİLİME

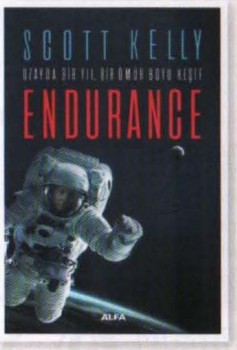
EN YENİLER...

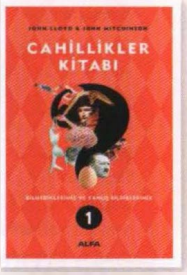
ARAŞTIRMA

KLASİK

BİYOGRAFİ

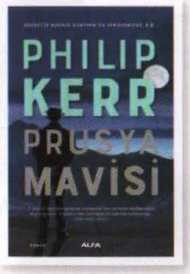
POPÜLER KÜLTÜR

BİLİM

EDEBİYAT

EDEBİYAT

EDEBİYAT

M.C.K. DİZİSİ

BİLİM

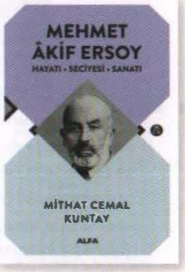
EDEBİYAT

EDEBİYAT

EDEBİYAT

M.C.K. DİZİSİ

MERHABA,

Tarih yazımına ilişkin çağdaş yaklaşımların hepsi tarihin siyasal ve toplumsal mücadelelerin bir alanı olageldiğini vurgular. Hele ki son derece kutuplaşmış ve politikleşmiş bir ülke ortamının oluştuğu günümüzde, yakın geçmişten başlayarak tarihsel olayların bilgisinin nasıl üretileceği, yorumlanacağı ve öğretileceği önemli bir tartışma konusu haline geldi. Bu nedenledir ki, Türkiye'de son yıllarda ilk ve orta dereceli okullarda okutulan tarih ders kitapları ve müfredatlarının değişimi meselesi, zaman zaman kamuoyunun da ilgisini çeken bir konu oldu.

Tarih eğitiminin toplumsal barışa hizmet edecek bir anlayışla yürütülmesi; müfredatın ve ders araç gereçlerinin öğrencilerin ezberden uzaklaşarak, analiz ve yorum yeteneklerini geliştirebilecekleri bir biçimde hazırlanması Tarih Vakfı'nın en temel gündemlerinden biri olagelmiştir. Bu nedenle Vakıf, uzun zamandır ders kitaplarının incelenmesi ve öğrencilerinin siyasi ve toplumsal olaylara eleştirel bir perspektiften bakabileceği ortamların hazırlanması yönünde çeşitli çalışmalar yapıyor.

Toplumsal Tarih'in Eylül 2018 sayısı, bu bakımdan örnek teşkil edebilecek bir projenin sonuçlarını okuyucularıyla paylaşıyor. 11 ortaokul ve liseden 127 öğrenci ve 32 öğretmenin katılımıyla yürütülen "Tarih Eğitimi ve Barışın Dili: Gençler Tarihi Farklı Perspektiflerden Tartışıyor ve Yazıyor" adlı proje, öğrenci ve öğretmenlerin katıldığı bir dizi atölye çalışmasının ardından, projeye katılan gençlerin kendi seçtikleri Türkiye tarihini ilgilendiren "yakıcı bir konu" ile ilgili yaptıkları sunumlarla sona erdi. Fırat Güllü, Nalan Balcı ve Zeynep Adıgüzel'in hazırladığı dosya, bu sunumlardan yapılan bir seçkiyi ve projenin öğrenci ve öğretmenlere katkısıyla ilgili genel bir değerlendirmeyi içeriyor. Aydan Çelik de kapak tasarımıyla bu sayımıza önemli bir katkı sundu.

Dosya konumuz dışında yaz mevsiminin bu sayısında, Osmanlı'nın psikiyatriye bakışından 20. yüzyıl başında imparatorlukta Kürtler ve Ermenilerin statülerine dair bir basın tartışmasına, DTCF tasfiyesine neden olan 1940'lardaki antikomünist propagandadan Çanakkale Cephesi'nde Mustafa Kemal'i ziyarete gelen heyetlere uzanan bir konu çeşitliliği sunuyoruz.

Ekimde görüşmek üzere...

Barış Alp Özden

04 L'ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER
8 EYLÜL 1877 OSMANLI-RUS SAVAŞI'NDAN MANZARALAR
Hazırlayan: Edhem Eldem

08 OSMANLI'DA GAYRİMÜSLİM BASINDAN
HA-AHDUT: FİLİSTİN'DE İBRANİCE BASIN VE II. MEŞRUTİYET REJİMİ
Hazırlayan: Selim Tezcan

14 **OSMANLI BASININDA YÜZ YIL ÖNCE BU AY**
Hazırlayan: Emel Seyhan

18 **PETROL-İŞ ARŞİVİ 2014 YILINDAN BERİ ARAŞTIRMACILARA AÇIK**
Emre Kalu

23 **1940'LAR TÜRKİYESİ'NDE "KOMÜNİST" ARAMAK**
Mithat K. Vural

32 **KİMMİŞ BU TULUMCULAR?**
Sinem Erdoğan Işkorkutan

37 **TARİH EĞİTİMİ VE BARIŞIN DİLİ: GENÇLER TARİHİ OLAYLARI FARKLI PERSPEKTİFLERDEN TARTIŞIYOR VE YAZIYOR**
Fırat Güllü
Nalan Balcı
Zeynep Adıgüzel

56 **TOPLUMSAL BARIŞA KATKI SAĞLAYAN BİR TARİH EĞİTİMİNİN BECERİ GELİŞİMİ ÜZERİNE ETKİSİ**
Nalan Balcı

60 **HETAWÎ KURD'DE XELÎL XEYALÎ'DEN ARŞAK ÇOBANYAN'A CEVAPLAR**
Beyiz Karabulut

68 **MUSTAFA KEMAL ÇANAKKALE CEPHESİNDE HANGİ HEYETİ AĞIRLIYOR? İKİ FOTOĞRAFIN DEŞİFRESİ**
M. Suat Mertoğlu

74 İTTİHATÇI SEMBOLİZMİNDE SEYRÜSEFER:
OSMANLI SON DÖNEMİNDE TARİHİN YENİDEN İNŞASI
Burcu Kurt Yöney
Filiz Dığıroğlu

82 **ON DOKUZUNCU YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE DELİLİK VE DELİLERİN TARİH YAZIMINDAKİ KISITLI YERİ**
Burcu Belli

88 RESİMDE KILIK KIYAFET
AFİLİ SAÇLAR VE PERUKLAR
Hazırlayanlar
Zerrin İren Boynudelik
Emine Önel Kurt
Çağla Ormanlar Ok

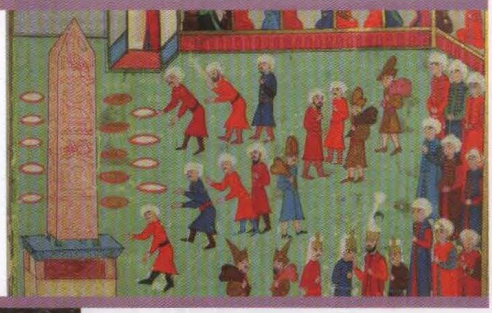

Kapak çizimi: Aydan Çelik

04 L'ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER

Edhem Eldem, *L'Illustration*'un 8 Eylül 1877 tarihli sayısından derginin ressam ve muhabirlerinin Osmanlı-Rus Savaşı'nın sürdüğü bölgelerden ilettikleri yazı ve görüntüleri aktarıyor.

32 KİMMİŞ BU TULUMCULAR?

Sinem Erdoğan İşkorkutan, Osmanlı şenlik alanlarında gösteriler yapan ve gerektiğinde yolu açan tulumcular hakkında ayrıntılı bilgiler veriyor.

68 MUSTAFA KEMAL ÇANAKKALE CEPHESİ'NDE HANGİ HEYETİ AĞIRLIYOR?

M. Suat Mertoğlu, Mustafa Kemal'i Çanakkale cephesinde ziyaret eden heyetlerin fotoğraflarını deşifre ediyor.

88 AFİLİ SAÇLAR VE PERUKLAR

Zerrin İren Boynudelik, Emine Önel Kurt ve Çağla Ormanlar Ok, *Resimde Kılık Kıyafet* köşelerinde bu ay perukları konu ediyorlar

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 297, Eylül 2018

TARİH VAKFI ADINA SAHİBİ
Bülent Bilmez

TARİH VAKFI

Zindankapı Değirmen Sokak No: 10
Eminönü 34134 İstanbul
(0212) 522 02 02
www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan, Adil Baktıaya, Murat Belge, Fatmagül Berktay, Bülent Bilmez, Aydan Çelik, Doğan Çetinkaya, Gökhan Çetinsaya, Esra Danacıoğlu, Ömer Durmaz, Selçuk Dursun, Edhem Eldem, Ahmet Ersoy, Fırat Güllü, Nurşen Gürboğa, Murat Güvenç, Mehmet Hacısalihoğlu, Murat Koraltürk, Burcu Kurt, Elçin Macar, Ayşe Ozil, Mustafa H. Sayar, İrvin Cemil Schick, Canay Şahin, Oğuz Tekin, Taner Timur, Meltem Toksöz, Zafer Toprak, Mete Tunçay, Ömer Turan, Ateş Uslu, Nuran Yıldırım

S. YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Barış Alp Özden

YAYIN YÖNETMENİ
Barış Alp Özden

DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Rauf Kösemen

KAPAK, SAYFA TASARIM/UYGULAMA
Hilal Rakıcı

İLETİŞİM
(0212) 513 52 35 (Dahili 11)
barisozden@gmail.com

BASKI
GD Ofset Matbaacılık ve Tic. San. A.Ş.
Atatürk Bulvarı Deposite İş Merkezi A5 Blok 4. Kat No: 407 İkitelli OSB - Başakşehir - İstanbul
Tel: 0212 671 91 00

BASKI TARİHİ
Ağustos 2018

DAĞITIM
Dünya Süper Veb. Ofset A.Ş.
100. Yıl Mah. Hüseyin Karaaslan Cad. 34204 Bağcılar - İstanbul
(0212) 440 24 24

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın

ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 424 05 10
(0312) 424 00 50

ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 522 02 02 (35)
(0212) 513 54 00 (fax)

YAYINCI SERTİFİKA NUMARASI
12102

MATBAA SERTİFİKA NUMARASI
32211

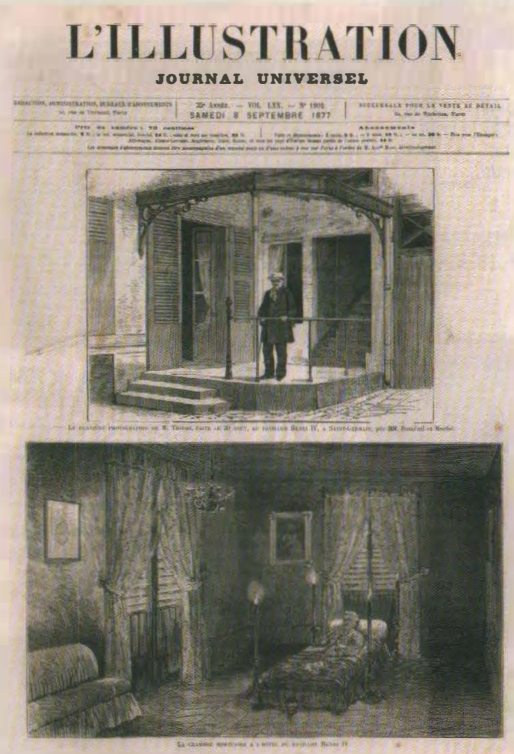
BİR YILLIK ABONE BEDELİ
Yurtiçi 130,00 TL.
ABD 170 $
Avrupa ülkeleri 150 €
Kıbrıs 260 TL.

© Toplumsal Tarih Yazı İşleri'nden ve ilgili yazardan izin alınmaksızın alıntı yapılamaz. İzin çerçevesinde yapılacak alıntılarda Toplumsal Tarih'in ilgili sayısını ve yazar ismini belirtmek zorunludur.

HAZIRLAYAN: EDHEM ELDEM

8 EYLÜL 1877

OSMANLI-RUS SAVAŞI'NDAN MANZARALAR

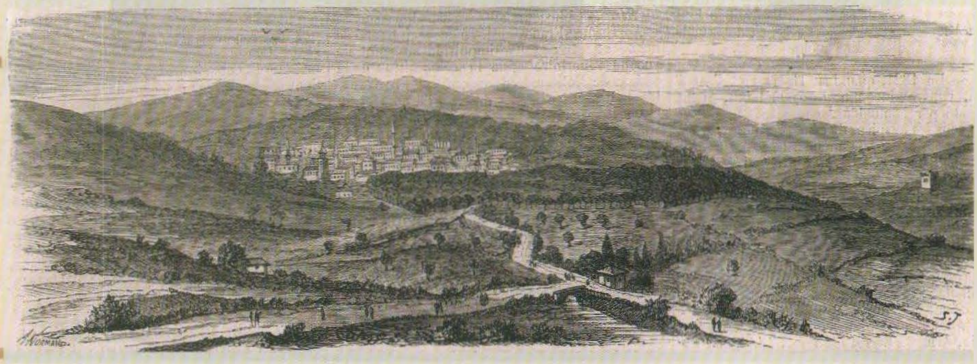

L'ILLUSTRATION
JOURNAL UNIVERSEL
SAMEDI 8 SEPTEMBRE 1877

Bay Thiers'in 30 Ağustos günü Saint-Germain'deki Pavillon Henri IV Oteli'nde Duménil ve Mouhé tarafından çekilmiş son fotoğrafı. Pavillon Henri IV Oteli'ndeki ölü odası

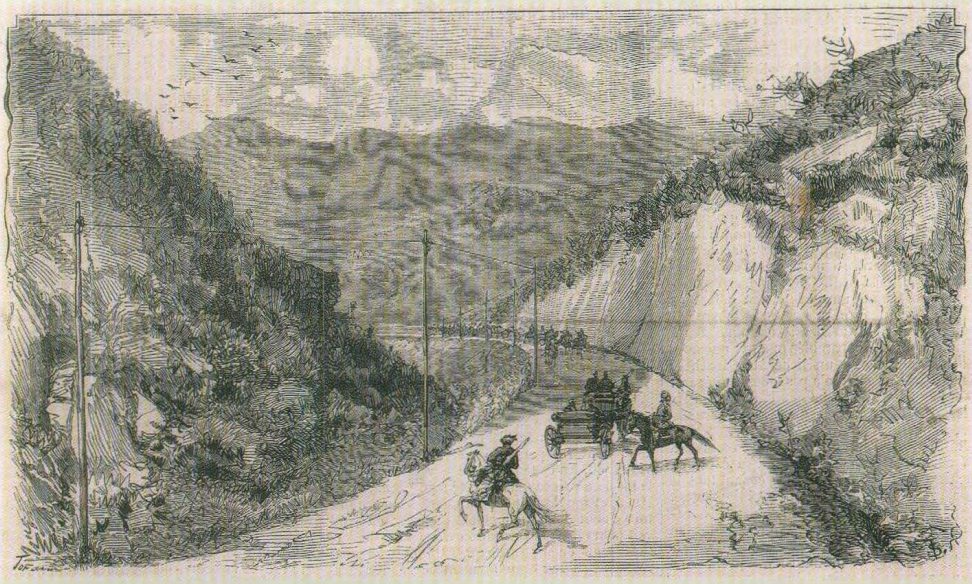
L'Illustration dergisinin 8 Eylül 1877 tarihli ve 1802 numaralı sayısının kapağında o dönemin en meşhur Fransız devlet adamlarından birinin ölümüne yer ayrılmıştı. 1797 yılında Marsilya'da doğmuş olan Adolphe Thiers, birkaç gün önce, 3 Eylül 1877 günü Paris'in dışındaki Saint-Germain-en-Laye kasabasında ölmüştü. Avukat, gazeteci, tarihçi olarak da şöhret yapan Thiers, liberal tutumuyla III. Napolyon'a karşı durmuş, 1871'deki yenilgiden sonra iktidara geçerek Paris Komünü'nü mahveden hükümetin başında yer almıştı. Aynı sene Üçüncü Cumhuriyet'in ilk cumhurbaşkanı seçilmiş, ama 1873'de kraliyet taraftarlarına yenilerek istifa etmişti.

Derginin kapağında yer alan iki resim, Thiers'in ölümüyle ilgili iki önemli anı yansıtıyordu. İlki, Saint-Germain'de kalmakta olduğu otelin girişinin önünde ölümünden dört gün önce çektirdiği fotoğrafı; diğeri ise aynı otelde ölümü üzerine kendisi için hazırlanan yatak ve odada cesedinin görüntüsünün çizimiydi.

Derginin iç sayfalarında bizi ilgilendiren yazı ve görüntüler ise, bir müddettir örneklerini verdiğimiz "savaş manzaraları" tarzının devamını teşkil ediyordu. Rus-Osmanlı Savaşı'nın hâlâ nispeten sakin geçmesinden dolayı dergi, savaş bölgesinde bulundurduğu muhabir ve ressamlar sayesinde

Küçük Balkan Dağları'nın önündeki Osmanpazarı kenti manzarası

Küçük Balkan Dağları'ndaki Eskicuma Geçidi'nden bir dağ bataryasının geçişi

okuyucularının ilgisini çekebilecek haber ve görüntüler elde etmeye çalışıyordu. Böylece bu sayıda ikisi doğrudan savaşla ilgili (Kazak askerinin mezarı ve yaralı Rus askerleri), üçü ise savaşın yer aldığı bölgeyle ilgili (Eskicuma, Osmanpazarı ve Eskicuma Geçidi) resimler sayesinde dergi henüz yeteri kadar hareketli bir hal almamış olan çatışmalardan dolaylı da olsa istifade etmeye çalışıyordu.

ŞARK OLAYLARI

Haftanın olaylarında Türklerin Rus-lara karşı kazandıkları son başarı-lardan, özellikle de Karahasanlar Zaferi'nden bahsetmiştik. Bugün yayınladığımız resimlerin ikisi şu an Mehmed Ali Paşa'nın ordusunun da-yandığı iki başlıca noktanın görün-tülerini vermektedir: Eskicuma ile Osmanpazarı.

Eskicuma ya da Cuma-i Atık, Derbent üzerinde, Şumla'nın doğusunda yer alan ve yaklaşık 800 Bulgar ve 1100 Müslüman haneli güzel bir kenttir. Bulgaristan'ın bütün karışık kent veya köylerinde olduğu gibi bu iki nüfusun ayrı birer mahallesi bulunu-yor. Kolayca anlaşılacağı üzere son olaylardan beri ikisi arasında belli bir güvensizlik hakim. Buradan az mesafede Kırkgeçit Deresi bulunu-yor. Bu noktada yol, resimlerimizin birinde yer alan ve çıkışında Derbent Köyü'nün bulunduğu derin bir geçide dalıyor. Oradan Karaçalı yakınların-daki ilk bir platoya doğru yükselip, ardından meyve ağaçları dikili başka bir vadiye geçiyor. Ağaçların arasın-dan uzakta, Küçük Balkan Dağları'nın dibinde Rusçuk ile Tırnova yollarının kesiştiği noktada bulunan dört-beş bin nüfusluk irice bir kasaba olan

Türk kampından Eskicuma manzarası. *Illustration*'un muhabiri Bay. L. Aurély'nin bir çiziminden

HAZIRLAYAN: EDHEM ELDEM

Plevne-Ziştovi yolu üzerinde Büzürlük Kuyusu'nda bir Rus yaralı konvoyunun gecelemesi. *Illustration*'un özel muhabiri Bay Lançon'un bir çiziminden

Osmanpazarı yer almaktadır.

Dördüncü resmimizin konusu, Plevne-Ziştovi yolu üzerinde bir kuyu yakınında Rus yaralıların gecelemesidir. Gün gayet yorucu geçmiştir. Kıvrık boynuzlu iri mandalar koşumları üzerinde olduğu halde yere yatmış dinlenirken, arabalara yığılmış ve ateşten yanıp tutuşan yaralılar susuzluklarını gidermek için sabırsızlıkla büyük bir küp dolusu serin suyla her bir arabanın etrafını dolaşan askeri bekliyorlar.

Son resmimiz ise savaşın en karanlık sahnelerinden birini göstermektedir: İnsan değil ama öküz, manda ve özellikle at gibi hayvanların leşleriyle kaplanmış çıplak, çorak bir ova. Hava leşlerden adeta zehirlenmiş. Ölülerin etrafında onlardan beslenen canlılar dolanıyor: Kurtlar, kargalar, yaban köpekleri. Sağda solda küçük tümsekler görülüyor. Bunlar mezarlardır. Yatan eğer bir er veya basit bir süvariyse, tümseğe bir çadır kazığı, kırık bir tüfek veya başka bir silah saplanmış. Söz konusu olan bir Kazak ise, önceden ucu çıkarılmış bir mızrak sapıdır. Zira o demir uç başka bir tahtaya takıldığında iş göremez mi? Yerinde bir öngörü.

Şark olayları. Bir Kazak'ın mezarı. Plevne-Nigbolu yolu yakınında Bay A. Lançon tarafından yapılmış çizim

Adım Adım Anadolu®

Sonbahar rotalarımızla, Anadolu'daki farklı medeniyetlerin akıldan çıkmayacak güzellikteki öykülerini anlatmaya devam ediyoruz. Siz de dinlemek ister misiniz?

fest

11 - 14 Ekim 2018
Kemaliye - Divriği - Sivas

11 - 14 Ekim 2018
İshakpaşa - Van - Tatvan - Ahlat

20 - 21 Ekim 2018 • 28 - 29 Ekim 2018
Batı Karadeniz'de Sonbahar Renkleri

26 - 28 Ekim 2018
Tunceli - Munzur Vadisi

yurtici@festtravel.com www.festtravel.com 0850 622 33 78 /festtravel Mersis No: 0385044598200019

HA-AHDUT: FİLİSTİN'DE İBRANİCE BASIN VE II. MEŞRUTİYET REJİMİ

EDİTÖR: MURAT CANKARA

II. Meşrutiyet döneminde sansür ve baskının kalkmasıyla birlikte diğer tüm İmparatorluk dilleri gibi İbranicede de süreli yayınların sayısı hızlı bir artış gösterdi; İstanbul'da *Ha-Mevaśśer* [Habercil] gazetesi yayımlanmaya başladı Filistin'de de yeni İbranice gazeteler yayın hayatına adım attılar. Gerçi Filistin'de II. Meşrutiyet'ten çok önce de İbranice gazeteler yayımlanıyordu. Çok eskiden beri burada bulunan Aşkenaz kökenli Ortodoks Yahudiler ilkin 1863 te ve 1870'den itibaren de düzenli olarak, adını *Neśiderler Neśidesi*'nin "Ben, Şaron ovasının bir gülüyüm" mısralarından çevrilen dizesinden almış *Havatzelet* [İbranice asıl anlamıyla Çiğdem] gazetesini çıkartmaktaydı. İbranicenin modern bir dile dönüştürülmesinde öncü rolünü oynayan Eliezer Ben Yehuda da 1884'ten beri, adını yayın lisansının sahibi Isaac Hirschensohn'un soyadından alan *Ha-Tzvi* [Almanca Hirsch, İbranice Geyikl gazetesi ile 1896'dan itibaren de diasporaya yönelik olarak *Haşkafa*'yı [Görüş] çıkarıyordu. Ben Yehuda 1902'de Abdülhamit yönetiminin baskıları yüzünden *Ha-Tzvi*'nin yayınına son vermek zorunda kalınca *Haşkafa* onun yedeği işlevini üstlenmişti. Bu iki gazete Doğu Avrupa'dan Filistin'e 1882-1903 yıllarında gerçekleşen ilk göç dalgası, yani I. Aliya ile gelmiş göçmenlerin bakış açısını yansıtıyordu. II. Aliya (1904-1914) ile gelen göçmenler arasından A. D. Gordon'u takip eden Tolstoycu sosyalistler, Meşrutiyet'ten kısa bir süre önce, 1907'de, partileriyle aynı adı taşıyan *Ha-Po'el Ha-Tzair* [Genç İşçi] gazetesini kurmuşlardı. Meşrutiyet'ten hemen sonra ise Ben Yehuda *Ha-Tzvi* gazetesini tekrar çıkarmaya başladı; gazete 1910'dan itibaren, ilk lisans başvurusu sırasında Abdülhamit dönemi sansürünü geçememiş olan *Ha-Or* [Işık] ismini aldı. Ispanya göçmeni Sefaradlar 1909'da başlayarak *Ha-Herut* [Hürriyet] adlı bir gazete yayımlarken Ortodoks Aşkenazlar da 1910'da, adını Kudüs'teki Merve tepesinin İbranice isminden alan *Moria* gazetesini kurdular.

II. Aliya ile gelen göçmenler arasından *Po'aley Zion* [Siyon İşçileri] partisine üye Marksistler ise 1910'da *Ha-Ahdut* [Birlik] gazetesini yayımlamaya başladılar; gazetenin yayın kuruluna David Grün, Yitzhak Ben Zvi, Yosef Haim Brenner ve Jacob Zerubavel seçilmişlerdi. Ben Zvi gerek büyük kısmı anadil olarak Yıdış konuşan diasporayla bağlantıları korumak açısından gerek Filistin'deki göçmenlerin büyük kısmının da anadilinin Yidiş olduğunu göz önünde tutarak, partinin gazetesinin bu dilde basılması gerektiğini savunuyordu. Oysa Grün Filistin'de ulusal bir Yahudi kültürünün kurulması açısından gazetenin İbranice olması gerektiğinde ısrarlıydı ve sonunda da İbranicede karar kılındı.[2] Akıcı İbranicesi sayesinde getirilmiş olduğu editörlük görevinin yanı sıra gazete için yazılar da kaleme alan Grün, bu yazılarda 9.-10. yüzyılda yaşamış Yahudi tarihçisi Joseph Ben Gorion'dan aldığı "Ben Gurion" müstear adını kullanıyordu. İleride de David Ben Gurion olarak tanınacaktı.[3]

Ben Gurion gazetenin 5 Eylül'de çıkan üçüncü sayısında yer alan ve burada yerin izin verdiği ölçüde kısmen özetlenmiş bir çevirisini sunduğumuz yazısında, Filistin'deki Yahudi yerleşiminin, yani Yişuv'un içinde bulunduğu siyasi durumu ele alıyor. Bunu yaparken de hem Filistin'de hem de imparatorluğun diğer yerlerinde yaşayan Yahudilerin Osmanlı yönetimiyle geçmişte ve kendi günündeki ilişkileri hakkında ilgi çekici değerlendirmelerde bulunuyor. Yazıya Yahudilerin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tarihlerine değinerek başlayan Ben Gurion, "Yahudi Sorunu"nun tüm ülkeler arasında yalnızca Türkiye'de ortaya çıkmamış olduğunu, çünkü Türklerin ülkenin tüm bölgelerini, ayrıca bütün meslekleri ve hatta devlet makamlarını Yahudilere açtığını, iki tarafın da birbirine karşı güven ve sadakatle hareket ettiğini belirtiyor. Filistin'in her halükârda Osmanlı idaresinde kalacağına inanan Ben Gurion'un ele aldığımız dönemde imparatorluğa karşı sergilediği bu olumlu yaklaşım I. Dünya Savaşı sırasında Yitzhak Ben Zvi ile birlikte Osmanlı vatandaşlığına geçmelerinde ve Osmanlı ordusu saflarında savaşacak bir Yahudi birliği kurma çalışmalarında da görülecekti. Ancak ne Osmanlı vatandaşlığı ne de bu çabalar, Cemal Paşa'nın Balkan milliyetçiliklerinden farklı bir gözle bakmadığı Siyonizmle ilişkilerinden dolayı her ikisini de 1915'te Filistin'den sürmesini engelleyemedi.[4] *Ha-Ahdut* ise daha önce, 1914 Aralık'ında "Siyonist propaganda yaptığı ve Osmanlı karşıtı makalelere yer verdiği" gerekçesiyle kapatılmıştı. Onu Filistin'de basılan diğer tüm İbranice gazeteler de birer ikişer izleyecekti.[5]

Ben Gurion yazıda asıl olarak II. Meşrutiyet'in Filistin Yahudilerinin siyasi durumuna yaptığı etkileri

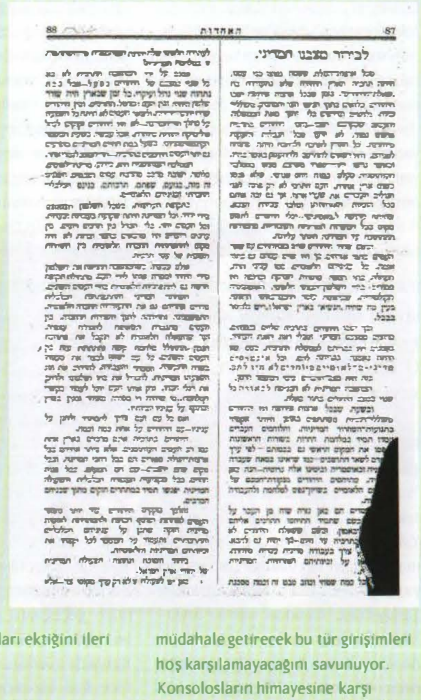

האחדות

עתון לענני הפועלים המשיחיים בארץ ישראל.

יהודים אהבו תורה. שנה ראשונה. № 3

קפת הפועלים הארצישראלית ועבודתו הקרובה.

88 האחדות 87

לבירור מצבנו הפנימי.

5 Eylül 1910, *Ha-Ahdut*, Sayı 3: Birinci sayfa ve Ben Gurion'un yazısının ilk sayfası

ele alıyor. Umulanın aksine, Meşrutiyet rejiminin özgürlükçü ortamının Yişuv'un durumunda ilerlemeye değil gerilemeye yol açtığı değerlendirmesinde bulunuyor. Mutlak monarşi devrinde Yahudilerin Türk yönetimiyle iyi ilişkiler sürdürmelerinin onlara yettiğini, ancak şimdiki anayasal rejimde tüm milletler seslerini duyurabilir ve yönetim üzerinde etkide bulunabilirken artık bunun yeterli gelmediğini ve gelmeyeceğini söylüyor. Osmanlı Yahudilerinin tarih boyu millî ve siyasî hevesleri olmadığı gibi kendi gününde de hâlâ bu konulara kayıtsız kaldıklarını, hâlbuki II. Meşrutiyet sonrasındaki özgürlük ortamında milletler arasında baş gösteren rekabete yenik düşmemek için bu tutumlarını değiştirmek zorunda olduklarını savunuyor. Aynı bağlamda, Jön Türklerin 1908 Devrimi'nden sonra Filistin'e yönelik Yahudi göçüne karşı takınmış oldukları olumlu tavrın değişmesinden de sansürün kalkmasıyla hızla çoğalan Arap, özellikle de Hristiyan Arap gazetelerini sorumlu tutuyor. Söz konusu gazetelerin Jön Türklerin zihnine Filistin'deki Yahudi iskânına karşı şüphe tohumları ektiğini ileri sürüyor.[6]

Böylece yazının en dikkate değer yönlerinden birisine gelmiş oluyoruz: Yişuv'un durumundaki bozulmadan şikâyet eden Ben Gurion, bundan olumsuz yönde tavır değiştirdiğini söylediği Jön Türkleri değil, söz konusu Arapça gazeteleri ve hemen hepsinin Abdülhamîd döneminden kalma olduğuna işaret ettiği yerel makamları sorumlu tutuyor. Yerel yöneticileri gazetelerle birlikte halkı Yahudiler aleyhinde kışkırtmakla suçladığı gibi rüşvetçi, görevinde ihmalkâr ve keyfî davranan, adaletin tecellisini engelleyen kimseler olarak tasvir ediyor. Buna karşılık İstanbul'daki merkezî yönetimi, Yahudilerin her şeye rağmen şikayetlerini götürüp haklarını arayabilecekleri tek makam olarak gösteriyor. Ayrıca yabancı ülke vatandaşı Yahudilerin kapitülasyonlardan gelen haklarını kullanarak yabancı konsoloslardan yardım istemelerine de, yarar yerine zarar getireceği gerekçesiyle karşı çıkıyor; Batı'nın ağır siyasî ve ekonomik vesayetini kırmak isteyen Jön Türklerin, içişlerine müdahale getirecek bu tür girişimleri hoş karşılamayacağını savunuyor. Konsolosların himayesine karşı çıkarken Ben Gurion'un ileri sürdüğü diğer gerekçe ise II. Meşrutiyet'in vaatlerine olan inancının devam ettiğini gösterir nitelikte: Tüm vatandaşların hukuk önündeki eşitliği ile can ve mal güvenliğini tanıyan anayasal bir rejim kurulmuş olduğu için İstanbul Hükümeti'ne başvurmanın kâfi geleceğini söylüyor.

Ben Gurion'un burada yerel yöneticileri eleştirirken merkezî yönetim lehinde takındığı tutumu salt sansürün varlığıyla açıklamak isabetli olmaz. Daha çok, 1909'dan başlayarak Filistin'de Yahudi iskânına getirilen kısıtlamalara rağmen Meşrutiyet rejimi ve yönetimine karşı 1910 yılı itibarıyla hâlâ devam eden bir olumlama ve güvenin varlığından söz edilebilir.[7] Yuval Ben Bassat, Abdülhamit döneminde dahi İbranice basının Arapça basın kadar denetlenip sansürlenmediğini ve dolayısıyla yönetimi çok daha serbestçe eleştirebildiğini belirtir. Bunun sebebi bir yandan Osmanlı yönetiminin kalabalık Arap nüfusunu

etkileyen gelişmeleri yakından takip ederken sayıca az Yahudi nüfusunu siyaseten hayli özgür bırakması, diğer yandan da yerel makamların İbranice bilen gönüllü denetimci bulma sıkıntısıydı.[8] Ayrıca yazının çıktığı dönem Abdülhamit sansürünün sona ermiş olduğu, ancak İttihatçıların da henüz iktidarı tam olarak ele alarak kendi sansürlerini dayatamadığı bir zaman aralığına rast geliyordu. Bunun yanında, yine kısmen dil kısmen de dağıtım faktörlerinden dolayı Filistin'deki İbranice basın daha çok Yişuv'un kendi iç tüketimine yönelikti. Nitekim Ben Gurion da yazısında, yurt dışındaki Siyonist gazeteler propaganda amacıyla Yişuv'un durumunu olduğundan iyi gösterse de Yişuv'dakilerin durumun kötülüğünü kendi kendilerine itiraf etmeleri gerektiğini belirtiyor ve çekinmeden bu durum hakkında son derece olumsuz bir tablo sunuyor. Dolayısıyla Filistin'deki İbranice basın, bölgedeki Yahudi cemaatinin Osmanlı yönetimiyle ilgili düşüncelerini ve bunların zaman içindeki seyrini takip etmek açısından da güvenilir ve yararlı bir kaynak olarak değerlendirilebilir.

SİYASİ DURUMUMUZUN AÇIKLIĞA KAVUŞTURULMASINA DAİR (5 EYLÜL 1910, HA-AHDUT, SAYI 3, S. 87-93)

Halkımızın dağılmış olduğu tüm sürgün memleketleri arasında Türkiye, "Yahudi Sorunu"nun ortaya çıkmadığı tek ülkeydi. Tüm Avrupa ülkelerinde Yahudiler dar, boğucu gettoya tıkılmış, haklarından mahrum bir şekilde yaşar, sürekli ezilip zulme uğrarken Türkiye'deki Yahudiler tam bir özgürlükten faydalanıyorlardı ve kendilerine yönelik özel kısıtlamalar, baskılar nedir bilmezlerdi. Ülkenin her yeri onlara açıktı ve kendi seçtikleri yere yerleşmekte, kendi istedikleri işle uğraşmakta serbesttiler. İspanya Yahudileri de ülkelerinden sürüldükleri zaman başka hiçbir yerde rast gelmedikleri güvenli sığınağı ve insanca muameleyi Osmanlı İmparatorluğu'nda buldular. Türk halkı Yahudi sürgünlere ülkesinin kapılarını açmakla kalmayıp onlara tüm vatandaşlık haklarını da verdi. Yahudiler, "müminler" için kutsal olan askerlik hizmeti dışında en düşük seviyeden en yükseğine kadar tüm devlet ve kamu makamlarında yer alabiliyorlardı.

Yahudiler nasıl vatandaş olarak diğer halklarla eşit haklara sahip idilerse onlarla bir millet olarak da eşittiler. Din ve cemaat meseleleri, okullar ve hayır kurumları gibi milletlerine ait tüm işler, kültürel özerklik çerçevesinde kendi özyönetimlerine bırakılmıştı; başında da Eretz İsrail'deki[9] "Nasi"ye ve Babil'deki "Egzilarh"a benzeyen bir Hahambaşı vardı.

Yahudiler böylece Türkiye'de huzur ve güven içinde, siyasi durumlarından memnun, gelecek kaygıları olmadan yaşıyorlardı. Türk yönetimi aralarındaki uzlaşmaya sadık olduğu gibi onlar da sadıktılar ve hiçbir özel siyasi-milli hevesleri yoktu.[10] Eski rejim zamanında durum böyleydi. Siyasi devrim de göründüğü kadarıyla Yahudilerin durumunda bu bakımdan bir değişikliğe yol açmadı.

Tüm Avrupa ülkelerindeki, haklarından mahrum bırakılmış Yahudiler geçtiğimiz yüzyılda Almanya ve Avusturya'da, günümüzde ise Rusya'da gördüğümüz üzere son derece faal bir biçimde siyasi özgürleşme hareketlerine katılır. Yahudi savaşımcılar özgürlük mücadelesinde ilk sıralarda yer alır ve sayılarıyla da -bu ülkelerin diğer sakinlerine oranları itibarıyla- ilk sırayı tutarken buradaki Yahudiler milli çıkarları açısından özgürlük mücadelesi ve faaliyetine kayıtsızlıkla yaklaşmaktalar.

Türkler burada kendilerine hep güvenle muamele etmiş ve Yahudi Sorunu Türkiye'de bugüne kadar hiç ortaya çıkmamış olduğu için Yahudiler geçmişten hareketle Yahudi Sorunu'nun bundan sonra da ortaya çıkmayacağı inancındalar. Dolayısıyla Yahudilik için özel bir siyasi çalışma yürütmeye, siyasi ve vatandaşlık hakları için mücadele vermeye ihtiyaç olmadığını düşünüyorlar.

Bu bakış ne kadar da yüzeysel ve yanıltıcı, bu şekilde siyasi mücadeleden geri durmak Osmanlı Yahudiliğinin milli geleceği için ne kadar da tehlikeli!

Gerçi Türk Devrimi Yahudilerin durumunda *bilen* hiçbir değişikliğe yol açmadı. Ancak *potansiyel olarak* büyük ve temel bir değişiklik gerçekleşti. Eretz İsrail'de tek kişinin hükümranlığının geçerli olduğu ve egemen halk ile, yani Türklerle Yahudiler arasında dostça ilişkilerin devam ettiği, diğer halklar devlet hayatının seyri üzerinde hiçbir etkide bulunmadığı sürece, Yahudilerin kendilerine has bir Yahudi siyaseti gütmeye ihtiyaçları yoktu. Ancak bugünkü anayasal rejim devrinde, Türkiye'de yaşayan diğer milletler de siyasi hayat sahnesinde boy göstermeye başlarken durum tamamen farklı.

Osmanlı İmparatorluğu bilindiği gibi çok uluslu bir devlet. Yani nüfusu; ırkları, dilleri, kültürleri, sosyo-ekonomik yapıları ve milli meseleleri bakımından birbirinden farklı birçok halktan oluşuyor.

İstibdat devrinde; tüm egemenliğin tek bir kişide toplandığı, ülkenin kulluk düzenine, cehalete gömülmüş olduğu ve Türk veya Rum, Arap veya Yahudi fark etmeksizin tüm halkların manen ve maddeten ezildiği dönemde Türkiye'nin çeşitli halkları arasında milli bilincin gelişmesine mahal yoktu.

Ancak bugün Devrim, egemenliği tek kişinin elinden alıp halka verirken, farklı halkların hayatında milliyetçiliğin gelişimi itibarıyla de yeni bir devir başlıyor. [Yazar bunu izleyen ve yer kısıtlaması nedeniyle buraya almadığımız pasajda milliyetçiliğin gelişmesiyle birlikte milletler arasında ortaya çıkan rekabet ve mücadeleden bahsediyor, bu mücadelede ancak kararlı ve güçlü bir biçimde,

birlik beraberlik ve düzen içinde kendi çıkar ve haklarını savunan milletlerin ayakta kalacağını savunuyor.]

Her halkın kendisine bir çeki düzen verip çıkarlarını savunması lazımsa eğer, Yahudi halkının bunu haydi haydi yapması gerekiyor.

Türkiye'deki Yahudiler Osmanlı halklarının çoğu gibi tek bir bölgede yoğunlaşmış değil; tüm sürgün memleketlerindeki kardeşleri gibi ülkenin dört bir tarafına dağılmış durumdalar. Yaşadıkları her yerde de azınlıktalar. Hayatın her köşesinde, ekonomik tüm çalışma alanlarında ve siyasi faaliyetlerinde, çok sayıdaki komşularının arasından çıkan güçlü rakiplere rast geliyorlar.

Dolayısıyla Yahudilerin diğer tüm halklardan fazla birlik beraberliğe, güç birliğine ve ekonomik-kültürel çıkarlarını savunacak, siyasi ve milli haklarından yoksun kalmamak için tetikte duracak kuvvetli bir milli ve siyasi örgütlenmeye ihtiyaçları var.

Eretz Israil'deki Yahudilerin siyasi faaliyeti ise bilhassa önemli ve gerekli. Buradaki siyasi faaliyetin sadece kısıtlı bir yerel değeri değil, aynı zamanda genel bir milli değeri de var; çünkü tüm halkımızın milli umutları Eretz Israil'deki Yahudi cemaatinin geleceğine bağlı.

Türk Devrimi'nin, tüm sürgün memleketlerinde bulunan Yahudi halkı arasında büyük bir heyecan ve ilgi yaratmış olması boşuna değil. Halk bu olayın Eretz İsrail'deki Yahudi cemaatinin kaderi üzerinde çok büyük bir etkisi olacağını hissetti.

Yahudi halkı Türk Devrimi hakkında ihtiyatlı veya abartılı birçok umut besliyordu. O zamana dek Siyonist harekete uzak ve karşı durmuş olan kimseleri ve hatta hareketin pek çok karşıtını da bu nedamet vaktinde bir düşüncedir aldı: Belki de halkın kurtuluşu buradan gelecekti.

Bugün Jön Türklerin ülkede yeni bir rejim ilan etmelerinin üzerinden iki yıldan fazla bir süre geçmiş bulunuyor ve epeydir şu soruyu sorabilecek haldeyiz: "Devrim, Eretz İsrail'deki siyasi durumumuz üzerinde nasıl bir etkide bulundu?" [Bunu izleyen ve yer sıkıntısı nedeniyle buraya almadığımız pasajda yazar, yurt dışında basılan Siyonist gazetelerin Yişuv'un durumunu propaganda amacıyla haddinden fazla iyimser bir yaklaşımla aksettirdiğini, oysa Yişuv'dakilerin gerçek durum hakkında kendi kendilerini aldatmalarının mümkün olmadığını belirtiyor.]

Durumun hiç de iyi olmadığını görmek için zerrece karamsar olmaya gerek yok!

Devrim'i izleyen iki yıl boyunca, hayatımızda geleceğimize dair bizde pek çok kaygı ve endişe uyandıran bazı gelişmeler oldu.

İfade özgürlüğü tanınıp da gazeteler istediklerini yazabilir hale gelince Hristiyan basınında Yahudilere karşı şiddetli bir kampanya baş gösterdi. Bu kampanya, özellikle Hristiyan Arapların *gazetelerinde* Eretz Israil'deki Yahudi yerleşimine karşı gelişti.

Katolik bir Arap olan ve kendisini büyük bir Arap krallığının kurulmasına adayan Necib Azuri, Türk Devrimi'nden birkaç sene önce Eretz Israil'deki "Yahudi tehlikesi"ne karşı bir kitap yayımlamıştı. Ancak bu, kitabında yabancı devletlere seslenen tek bir kişinin işiydi.

Halbuki bugün Eretz Israil'de, Suriye'de ve Mısır'da epeydir bize karşı mücadele veren bir yığın gazete ve Necib Azuri'nin öğrencilerini görüyoruz. Bunlar artık yabancı devletlere seslenmiyor, propagandalarını Arap halkına ve Türk devletine yöneltiyorlar. Bir yandan hükümet çevrelerinde Eretz İsrail'deki Yahudi cemaatine karşı çeşit çeşit iftiralar yayarken diğer yandan da Arap halkının tüm kesimleri arasında Yahudilere karşı nefret tohumları ekiyorlar.

Ortada Ben Gurion ve solunda Ben-Zvi ile *Ha-Ahdut* Yayın Kurulu, 1912

Bu ekimi çorak araziye değil, tersine zehirli tohumu içine almaya gayet müsait bir toprağa yaptıkları gerçeğini, iki yıldır dur durak bilmeden devam eden hücumlar ve Yahudilerin Eretz İsrail'e yerleşmelerine karşı Jön Türk yönetiminin son zamanlarda ortaya çıkan şüpheci tutumu ispat etti.

Eski Türkiye gibi yeni Türkiye de bugüne kadar Yahudilere tam bir güven ve dostlukla yaklaşıyordu ki bunun sebebi de gayet basit: Anayasal rejim, ülkeye büyük sanayiyi getirecek ve ticaretini geliştirecek sermayeye ve insanlara ihtiyaç duyuyor. Zira ekonomik gelişme olmazsa yeni rejim her türlü temelden yoksun kalacak. Jön Türkler şunun da farkındalar ki Yahudiler onların bu açığını kapatabilir ve ülkelerinin kalkınması için gerekli sermaye ile insan kaynağını sağlayabilir. Bildikleri başka bir şey de, tüm halklar arasında yalnızca Yahudilerin Türk halkının güvenilir dostları olduğu; çünkü diğer halklar gibi toprak kopartma hevesleri yok.

Gerçekten de Devrim'den hemen sonra Meclis-i Mebusan Reisi Ahmet Rıza Bey, yurt dışındaki Yahudi kuruluşlarına Yahudi göç akımını Türkiye topraklarına yönlendirmeleri tavsiyesinde bulunması için Hahambaşı'ndan yardım istemişti.

Ancak gördüğümüz gibi, düşmanlarımız sonunda yönetimin Yahudilere karşı daima beslemiş olduğu eksiksiz güveni onun kalbinden söküp atmayı ve yerine birtakım şüphe ve kuşkular aşılamayı başardı. Nitekim son zamanlarda hükümetin Yahudilerin Eretz Israil'e yerleşmesine kötü gözle baktığına şahit olduk.

Ancak bundan da üzücü olanı, Arap komşularımızın bize karşı düşmanlığıdır. [Yazar bunu izleyen ve yer sıkıntısı nedeniyle buraya almadığımız pasajda Filistin'deki Araplar ve özellikle Hristiyan Araplar ile yaşadıkları sorunlardan, Yahudi yerleşimlerine yapılan saldırılardan, bazıları yine Hristiyan Arap olan yerel makamların halkı Yahudiler aleyhine kışkırttıkları gibi saldırganları bulup cezalandırmakta da aceleci davranmadıklarından söz ediyor. Ancak yakın zamanlarda Filistin'de bir Alman öldürülünce Almanların hemen gösterdiği sert tepki üzerine katillerin derhal bulunup cezalandırıldığını, halbuki Yahudiler öldürüldüğünde, kısmen de Yişuv'un ataleti yüzünden, aynı şeyin olmadığını ve katillerin hâlâ serbestçe dolaşabildiğini anımsatıyor.]

Biz Yahudilerin sırtımızı yaslayabileceğimiz ve bizi koruyacak bir yabancı devleti yok. Ama tam da dışarıdan gelecek yardıma bel bağlayamadığımız, tam da varlığımız ve geleceğimiz yalnızca kendi ellerimizde olduğu için siyasi bakımdan daha da aktif olmaya, milli ve siyasi çıkarlarımız konusunda her daim tetikte durmaya ve hakkımızı daima *İstanbul'daki merkezi yönetimden* talep etmeye mecbur ve yükümlüyüz.

Burada "merkezi yönetim"i vurguladım çünkü sırf yerel yetkililere güvenemiyoruz henüz. Onların çoğu eskiden kalma tüm o hata ve noksanlarıyla önceki rejimin artıkları, Abdülhamit döneminin evlatları: rüşvet almak, adaleti saptırmak, keyfilik, görevini yerine getirmede ihmal ve tek adam yönetimi devrindeki memurlara damgasını vurmuş diğer "güzel" hasletler.

Nasıl henüz yerel yetkililere güvenemiyorsak yabancı devletlerin temsilcilerinden de artık yardım istememeliyiz. Konsolosların yardımı bizim için yararlı olmak bir yana düpedüz zararlıdır.

Türk Devrimi'nin ardında yatan başlıca faktörlerden birisi de, Avrupa devletlerinin Abdülhamit zamanında Osmanlı devletine dayatmış olduğu kulluk ve vesayet boyunduruğunu kırıp atmak için Türk halkının duyduğu kuvvetli arzuydu ve bu, yeni rejimin de en güçlü isteklerinden biriydi.

Yabancı devletlerin temsilcilerinin etkisinden kurtulmak ve çok sayıdaki imtiyazlarını yürürlükten kaldırmak için bunca uğraş veren bugünün yönetimi, bizim her seferinde yabancı konsolosların yardımına sığınmamıza ve Türkiye'nin iç işlerine karışmalarına katkıda bulunmamıza iyi gözle bakamaz.

Siyasi çalışmalarımızda yalnızca yeni rejime ve onun başındaki hükümete itimat edebiliriz ve etmeliyiz.

Ülkenin her yerinde can ve mal güvenliğinin ilanı ve tüm vatandaşların kanun önünde eşitliğinin sağlanması, yeni siyasi rejimin iç siyasetteki baş ilkeleridir.

Ancak şunu daima aklımızda tutmamız gerekiyor ki en iyi kanunlar bile, hayata geçirilmeleriyle ilgilenen toplumsal grup onlara uyulup uyulmadığını sürekli izleyip denetlemeyi bilmezse yalnızca kâğıt üzerinde kalırlar.

Bizim için bu sözlerimizden çıkan sonuç şudur: Siyasi pozisyonumuzu güçlendirip pekiştirmek ve böylece düşmanlarımıza karşı durabilmek için cemaat olarak bütün güçlerimizi birleştirip örgütlememiz, Osmanlı Devleti'nin tüm bölgelerindeki her kesimden halkımızı bu işe dâhil etmemiz ve Meclis-i Mebusan'da olsun merkezi yönetim nezdinde olsun vatandaşlık haklarımız ile siyasi ve kültürel haklarımızı talep edecek, ekonomik ve kültürel menfaatlerimizi savunacak milli bir organizasyon kurmamız gerekiyor.

Ben Gurion

DİPNOTLAR

1 Sözü geçen gazeteler hakkında bilgiye ve gazetelerin sayılarına İsrail Milli Kütüphanesi'nin "Tarihi Yahudi Basını" sitesinden ulaşılabilmektedir: http://web.nli.org.il/sites/JPress/English/Pages/default.aspx.

2 Yosef Gorny, *Converging Alternatives. the Bund and the Zionist Labor Movement, 1897–1985* (Albany: State University of New York Press, 2006), 70–71.

3 Ben Gurion'un *Ha-Ahdut* editörlüğüne seçilmesi ve gazetedeki faaliyetleri hakkında bkz. Anita Shapira, *Ben-Gurion: Father of Modern Israel*, çev. Anthony Berris (New Haven: Yale University Press, 2014), 30–31.

4 Shapira, *Ben-Gurion*, 38–41; Shabtai Teveth, *Ben-Gurion and the Palestinian Arabs: from Peace to War* (Oxford: Oxford University Press), 24–26.

5 Abigail Jacobson, *From Empire to Empire: Jerusalem between Ottoman and British Rule* (Syracuse, N.Y.: Syracuse University Press, 2011), 24–25.

6 1910 yılı itibarıyla özellikle Hayfa'da Hristiyan Arap Necib Nassar tarafından yayımlanan *el-Karmil* gazetesi, Siyonist göç ve yerleşime karşı hararetli bir kampanya yürütmekteydi: ona bu kampanyasında 1912 yılından itibaren yine Hristiyan Araplarca Yafa'da çıkartılan *Filastin* gazetesi de katılacaktı. Konu hakkında bkz. Rashid Khalidi, "The Role of the Press in the Early Arab Reaction to Zionism," *Mediterranean Peoples* 20 (1982): 105–24; Emanuel Beška, "Anti-Zionist Journalistic Works of Najíb al-Khúrí Naṣṣár in the Newspaper *al-Karmal* in 1914," *Asian and African Studies* 20, no. 2 (2011): 167–193; Emanuel Beška, *From Ambivalence to Hostility: The Arabic Newspaper Filastin And Zionism, 1911–1914* (Bratislava: Slovak Academic Press, 2016), 135–38.

7 1908 Devrimi ve II. Meşrutiyet'in Filistin'de yayınlanan İbranice basındaki olumlu yansımaları hakkında bkz. Ruth Kark ve Nadav Solomonovich, "The Young Turk Revolution of 1908 as Reflected in the Media of the Jewish Community in Palestine," *Late Ottoman Palestine: The Period of Young Turk Rule*, ed. Yuval Ben-Bassat ve Eyal Ginio (London: I.B. Tauris, 2011), 183–208; Yuval Ben-Bassat, "Rethinking the Concept of Ottomanization: The Yishuv in the Aftermath of the Young Turk Revolution of 1908," *Middle Eastern Studies* 45, no. 3 (2009): 461–475. Bu olumlu algıdaki boşluma hakkında bkz. Bedros Der Matossian, *Shattered Dreams of Revolution: From Liberty to Violence in the Late Ottoman Empire* (Stanford: Stanford University Press, 2014), 154–55, 171–72.

8 Ben-Bassat, "Rethinking the Concept of Ottomanization," 463.

9 Eretz Israil: Eski Ahit'te geçen ve kesin sınırları belli olmamakla birlikte Yahudilikte geleneksel olarak aşağı yukarı Filistin'e denk gelen bir coğrafyayı belirtmek için kullanılan ifadedir.

10 Çeviri metindeki tüm vurgular (orijinalinde her harf arasında boşluk bırakarak belirtilmiş) Ben Gurion'a aittir.

İHTİYACINIZ OLAN TÜM NİTELİKLİ BİLGİ ELİNİZİN ALTINDA!

Yerel, ulusal ve uluslararası medyada yer alan yüz binlerce haberi tüm dünyada takip eden **Ajans Press,** ihtiyacınız olan nitelikli bilgiyi size sunarak; sektörel gündem ve medya analiz raporlarını istediğiniz dilde hazırlar.

444 7 212 www.ajanspress.com.tr info@ajanspress.com.tr

Taklid-i seyf Merasim-i mahsusası

1 EYLÜL 1918

İKDAM

Dün tarihi bir gündü. Padişah-ı nevcâhın (yeni padişahın) taklid-i seyf merasimine ne zamandan beri muntazır olan halk, dün sabah bu habere muttali olunca sokaklara dökülmüş ve güzergah-ı hümâyûna isabeti ilan edilen mahallerde takım takım ahz-ı mevki eylemekte bulunmuştu.

Taklid-i seyf merasimi daima mühim vakayi-i tarihiye meyanına kaydediliyor. Her zaman yeni padişahın kılıç kuşanması pek büyük alaylar ve tezahürat-ı meserretkârane ile icra olunmuştur.

Lenin'e Sû-i kasd

2 EYLÜL 1918

TANİN

Dahiliye Nazırı Maktul- Sû-i kasdı Yapanlar İki Madam- Sovyet Düşmanlarına Merhamet Yok!

Berlin 1 Eylül- Petersburg'dan buraya varit olan iş'ârata nazaran geçen gece Lenin üzerine müteaddid el sılah atılmıştır. Kurşunları tesiriyle Lenin hafifçe mecruh olmuştur. Rusya Dahiliye Nazırı Urutski katledilmiştir. Sû-i kasd erbabı tevkif edilmiştir.

Stockholm 31 Ağustos- Moskova'dan 30 Ağustos tarihiyle bildiriliyor: Lenin'in vaziyeti vahimdir. Heyet-i etıbba derhal Kremline davet edilmiştir. Lenin'e karşı sûi-i kast İhtilalcı Sosyalist Fırkasına mensup iki madam tarafından icra edilmiştir. Madamlar Lenin'e üç defa ateş etmişler ve göğsüyle ciğerlerine iki kurşun isabet ettirmişlerdir.

Matbuat neşrettiği bir beyannamede ahalinin Sovyet düşmanlarına karşı bilâ merhamet hareket etmelerini tavsiye eylemektedir. İhtilalcı sosyalistlerin, vaktiyle çarlık memurlarına karşı kullanmış oldukları tedbirleri Bolşeviklere karşı kullanmaya karar verdikleri bedihidir.

Gazeteleri verdiği malumata göre General Brusilov tevkif ve Kremlin'e nakledilmiştir.

Mümâileyh geçen Kanunuevvelde vuku bulan kargaşalıklarda almış olduğu yaralardan halâ tedavide bulunmaktadır. Brusilov'un tevkifi bir tedbir-i ihtiyatiden başka bir şey değildir. İzvestia gazetesinin verdiği malumata göre Brusilov ihtilal aleyhdarı bir cemiyete mensup olmakla müttehimdir.

Sadrazam Paşa'nın Seyahati

4 EYLÜL 1918

SABAH

Almanya ile Rusya arasında akdedilen son munzam mukavelename hakkında teati-i efkâr etmek üzere Sadrazam Talat Paşa hazretleri dün akşam Viyana ve Berlin'e müteveccihen hareket etmişti. Sadrazam Paşa bu iki şehirde müttefiklerimizin rical-i siyasiyesi ile görüşecek ve Kafkas meselesinde Hükümet-i Osmaniye'nin nokta-i nazarını izah ve müdafaa eyleyecektir.

Malum olduğu üzere bu meseleden dolayı birkaç günden beri efkar-ı umumiyemizde şiddetli bir heyecan hükümfermadır. Müttefiklerimizin Kafkasya gibi bizi pek yakından alakadar eden bir meselede Hükümet-i Osmaniye'ye malumat vermeyerek itilâflar akdetmesi her tarafta teessüf ve endişe ile telakki edilmiştir. Sadrazam Paşa bu seyahatten bilistifade sair meseleler hakkında da müzakeratta bulunacaktır. Bu müzakeratın müttefikler arasındaki rabıtaları takviye edecek surette neticelenmesini temenni eder ve Sadrazam Paşa hazretlerine muvaffakiyetler temenni eyleriz.

Rus — Alman Muahedat-ı Munzammesi Troçki'nin Beyanatı ve Vaziyet-i Harbiye

6 EYLÜL 1918

TANİN

Viyana 4- 3 Eylül tarihiyle Moskova'dan ış'ar olunuyor: Rusya- Almanya muahedat-ı munzammesi dün tasdik edilmiş ve hemen Berlin'e gönderilmiştir. Troçki müteakiben cephedeki vaziyet hakkında malumat vermiş ve vaziyetin mühim olduğunu söylemiştir. Troçki Fevkalade Meclis-i Harp riyasetine ve bütün cepheler kumandanlığına tayin edilmiştir.

Rusya Ahvali

8 EYLÜL 1918

TANİN

Bolşevik Hükümetinin Şiddetli Tedbirleri

Viyana 6- Moskova'dan 7 Eylül tarihiyle iş'ar olunuyor: Dün bilcümle sağ cenah ihtilalci sosyalistlerinin tevkifini ve Beyaz Hassaların tekrar sû-i kasd ikâ eyledikleri veya bir ihtilal çıkardıkları takdirde kurşuna dizilmek üzere burjuvazi fırkaları ve sabık zabitan arasından bir takım kimselerin rehine olarak alınması zımnında sadır olan emir üzerine Moskova'da birçok kimselerin tevkifine başlanmıştır.

Rus İhtilalinde İtilâf Parmağı

Viyana 6- Moskova'dan bildiriliyor: Pravda gazetesi vaziyetin pek vahim olduğunu kayıt ile ber-vech-i âti neşriyatta bulunuyor: Fransız zabitlerinden Andre'nin hanesinde demiryolu köprülerini, mühimmat ve erzak depolarını berhava etmeye tahsis edilmiş olan büyük mevad-ı müştemile deposu keşfolunmuştur. Bryansk'da anarşistlerin bir ihtilali kuvve-i müselleha ile bastırılmıştır.

Batum ve Kars'ın Anahtarları

8 EYLÜL 1918

SABAH

Fahri yaveran-ı padişahiden Vehib Paşa dün saray-ı hümâyûna azimetle huzur-ı padişahiye kabul buyrulmuş ve Batum ve Kars'ın ve Ardahan'ın Hükümet-i Osmaniye'ye ilhakı münasebetiyle mahalli memurini tarafından teslim edilen anahtarları bir kıt'a çekmece derununda bulunduğu halde hazret-i padişahiye teslim etmiştir. Vehib Paşa Batum ve Kars'ın istirdadında iğtinam olunan üç Rus bayrağını da zat-ı hazret-i padişahiye takdım ve irâe eylemiştir. Zat-ı şahane bunları muayene buyurduktan sonra mezkûr anahtarlarla

bayrakları ahaliye teşhir için Müze-i Askeriye muvakkaten gönderilmesi ve ba'dehû hazine-i hümâyûnda muhafazasını ferman buyurmuşlardır.

Niçin Harp Ettiğinizi Biliyoruz

8 EYLÜL 1918

İKDAM

Geçen gecelerde şehrimizi ziyarete gelen düşman tayyarelerinin öteye beriye bazı beyannameler attıkları yazılmıştı. Bu beyannamelerden biri ahiren elimize geçti.[...] Biz de beyannameleri aynen naklediyoruz.

"Masum Osmanlı askeri ne için harp ediyorsun?

Ey asker: Seni bir lahza silahına dayanarak ve başını iki elinin arasına alarak düşünmeye davet ediyoruz. Evet düşün biraz niçin harp ediyorsun belki Islam'ın bizim veya müttefiklerimiz tarafından tehdit edildiğini zannederek onun müdafaası için bize karşı harp ediyorsun bu sahih midir? Hayır, bin kere hayır. Bu hatayı düşünüyorsanız Allah sizleri affetsin. Bu bâbda size birkaç delil arz edeceğiz. Bunları evvela dinleyiniz. Sonra bizzat muhakeme ediniz. Samimiyetimizi Allah bilir. Biz ehl-i Islam'a karşı harp etmiyoruz. Islamiyet ne bizden ne de müttefiklerimiz tarafında tehdit edilmektedir. HâL-i hazırda bizimle birlikte düşmanlarımıza karşı harp eden yüz binlerce Müslüman'ın bize karşı sadakati bu bâbda muktnı bir delildir.

Almanlar İttihatçılara nüfuzlarını yürütmekle bütün saltanat-ı Osmaniye'ye tahakküm etmişlerdir. Tabi bunu ispata lüzum yoktur. Zira bizzat gördünüz ve her gün görmektesiniz. Her nezaretin her şubenin ve hususiyle Harbiye Nezaretinin amirleri Almanlardır. Yoksa vatanın ve ailenin menfaati için mi harp ettiğini zannediyorsun vay safderunlar vay! Siz kâmilen onların imhası için harp ediyorsunuz da haberiniz yok. Almanlar açlıktan kırıldıklarından, memleketinizi her nevi erzaktan mahrum bırakarak kendi ve ahalisinin iaşesi için çocuklarınızı, zevcelerinizi, ihtiyarlarınızı açlıktan ölüme mahkum ediyorlar. Akraba ve taallukatınızdan birçokları müthiş sari emrazın kurbanı olmuştur. Harp devam ettikçe onların hâli fenalaşacak ve nihayet siz de mahvolacaksınız. O halde hangi maksada binaen bu sefalete katlanıyorsunuz. Hangi gayeye mebni bize karşı harp ediyorsunuz. Harbin ve bizim müttefiklerimizin lehinde neticeleneceği vazıhan derpiş edilmektedir.

Şimdiki hâlde bütün dünya Almanya'nın mezalimine karşı akd-ı ittifak etmiştir. Yeniden birçok hükümet Almanya'ya karşı ilan-ı harp vesair müteaddid devletler dahi bu medeniyet süprüntüleriyle münasebat-ı siyasiye ve ticariyelerini kat' etmişlerdir.

Bu kabilden küre-i arzın sath-ı garbisinde, Amerika, Brezilya, Küba, Panama, San Salvador hükümetleri Almanya'ya ilan-ı harp etmişlerdir. Aksa-yı şarkta bulunan Çin ve Siyam hükümet-i muazzaması, fıtraten sulhperver oldukları halde adüvv-ı sulh (sulha düşman) Almanya'ya karşı ilan-ı harp etmeye mecbur olmuşlardır. Honduras, Uruguay, Nikaragua, Kostarika ve Bolivya ve Liberya hükümetleri Almanya ile münasebat-ı siyasiyelerini kat' etmişlerse de harpten uzak bulundukları için bilfiil harbe dahil olmamışlardır.

Biz İngilizler, Osmanlı ordusunun Almanların aldattıkları İttihatçılar tarafından zorla harbe sevk edildiğine ve bize karşı bilâ ihtiyar harp ettiğine kaniiz. İş bu hitabemizi okuyunca sizin de bizim kanaatimize iştirak etmeye başlayacağınız şüpheden vabestedir. Size karşı harp etmiyoruz. Ancak vatanınızı harabezara çeviren ve onu sefalete boğan Almanlarla İttihadcıları memleketinizden ihraç için harp ediyoruz. [...]

Türk Alman İttifakı

9 EYLÜL 1918

TANİN

Berlin 7 Eylül- Alman gazetesi Türk Alman ittifakından bahis ile diyor ki: İtilâf zümresi Türkiye'yi müttefiklerinden ayırmak için birçok defa teşebbüste bulunmuş ise de bu teşebbüslerin cümlesi Türklerin sadakati, Türkiye'nin menafi-i hayatiyesini bir defa akdedilmiş olan ittifaktaki sadakatta gören ve İngilizler ile Fransızların teklifleri boş mevaidden ibaret olduğunu derk eden (anlayan) Türk Hükümeti'nin dirayeti karşısında akım kalmıştır.

Mücadele-i hazırada Türkiye bize muavenet eylemiş idi. Biz dahi aynı suretle istikbalde ona muavenette bulunacağız. Sulh müzakeratında Türkiye'nin davasını kendi davamız gibi müdafaa ve iltizam edeceğiz. Filvaki henüz muhtac-ı tenvir bazı meseleler mevcuttur. Maahaza şimdi Talat Paşa ile Alman Rical-i Hükümeti arasında cereyan edecek müzakeratta her türlü sû-i tefehhümlerin zail olacağına ümit varız.

Talat Paşa, son derecede sahib-i kiyaset bir rical-i siyasi ve Osmanlı- Alman ittifakının emin ve sadık taraftarı olup yeniden kabineyi teşkile memur edilerek Hakan-ı cedidin itimadına mazhar olduklarından bu ümidimiz kavi esasa müstenittir. Talat Paşa Enver Paşa ile birlikte siyaset-i hariciyede Türkiye'yi amalini kuvveden fiile çıkaracak tarik-i yeganeye sevk edecektir.

Talat Paşa Berlin'de

9 EYLÜL 1918

TANİN

Berlin 8- Sadrazam Talat Paşa refakatinde Reşad Hikmet Bey bulunduğu halde Berlin'e vasıl olmuştur.

Berlin Matbuatı

Berlin 7- Berliner Tageblatt Talat Paşa'yı selamlayarak diyor ki: Talat Paşa Sadrazam olduktan sonra ikinci defa Alman Payitahtını ziyaret ediyorlar. Evvelki ziyaretleri gibi bu defa da Talat Paşa müzakerat-ı mühime-i siyasiyede bulunmak üzere seyahate çıkmışlardır. Talat Paşa yalnız mehafil-i resmiye tarafından değil umum Alman milleti tarafından aynı samimiyet ile karşılanacaklarından emin olabilirler. Müşairileyhi harb-i hazırın her türlü safhasında sadakatini bi't-tecrübe ispat etmiş Millet-i Osmaniye'nin mümessili

olarak selamlarız. Birçok senelerden beri bizde ihtiramat ve takdirat-ı fevkaladeye mazhar olan ve güzide meziyyat-ı siyasiye (siyasi meziyetleri) ve vatanı uğrundaki hidemat-ı fevkaladesiyle temayüz eden Talat Paşa samimi suretle karşılanmaya layıktır. Müşarünileyh Türkiye'nin inkişafını temin etmeyi kendilerine vazife-i hayatiye addeden ricalin listesi başındadır. Bu zevatın himem-i fevkaladesi (fevkalade çalışması) ve enzar-ı dürbînanesi (uzak görüşlülüğü) sayesinde Türkiye az zamanda gayeleri yolunda pek çok ilerlemeye muvaffak olmuştur.

Türkiye'nin harb-i hazırda düvel-i merkeziye ile ittifak eylememesi ve kapitülasyonların ilgası Devlet-i Osmaniye'nin istikbali ve kuva-yı siyasiye ve iktisadiyesinin takviyesi için esas-ı kavi hazırlayan vukuat-ı mühime teşkil eylemiştir. İttifakın akdine saik olan fikir ve ruh halâ bakidir ve bu fikir ve ruhun en necib mümessili Talat Paşa'dır. Bu fikir ve ruh mesail-i muallakayı ve hatta Kafkasya ve Edirne gibi müşkülata ma'rûz mesaili, bilcümle alakadaranın memnuniyetini bais olacak bir netice-i haseneye isal edecek derecede müessir ve kuvvetlidir. Türkiye'nin menafi-i hayatiyesini takdir etmekte ve bu hususta en samimi teveccüh göstermekte Almanya bi emsaldir". [...]

Cavit Bey'in Beyanatı

10 EYLÜL 1918

İKDAM

Viyana 8- Freie Presse gazetesi Viyana'da bulunan Cavit Bey'le bir mülakatını neşrediyor: Cavit Bey de Talat Paşa gibi harbin muharebe meydanlarında neticelenemeyeceğini iki taraftan birinin memaliki istila ve kuva-yı askeriyesi imha edilerek düşmanın sulh şartlarına serfürû eylemesi şeklinde katî bir mağlubiyete duçar olmasına daha harbin bidayetinden beri ihtimal vermediğini beyan etmiştir.

Cavit Bey kırk beş milyon liralık yeni bir istikraz akdettiğini söylemiştir. Türkiye'nin vaziyet-i iktisadiyesi başka yerlerden daha çok iyi olduğunu beyan ve Avusturya'nın Türkiye'den kuru incir ve üzüm gibi mahsulatı daha ziyade ithal eylemesini tavsiye etmiştir.

Sonuna Kadar Harp Aleyhinde

11 EYLÜL 1918

TANİN

Berlin 10- Paris'te münteşir sosyalist gazetelerine nazaran İngiliz mürettipleri İngiliz Amele Sendikası kongresinde tam bir muvaffakiyet ihraz etmişlerdir. Mezkûr kongrede yarım milyon rey-i muhalife karşı iki milyon rey ile sonuna kadar harp aleyhinde karar verilmiştir.

Sadrazam Paşanın Beyanatı

12 EYLÜL 1918

TANİN

Peşter Loyd gazetesinin Viyana muhabiri, Viyana'da Sadrazam Talat Paşa tarafından kabul olunmuştur. Sadrazam ile yapılan mülakatı telgrafla gazetesine tebliğ etmiştir. [...]

Sadrazam Paşa demiştir ki:

"Vaziyet-i umumiye artık sulh imkanıyla irtibat peyda edecek bir noktaya gelmiştir. Halihazırda askeri ve siyasi vaziyet ve milletlerin ahval-i ruhiyesi o dereceye varmıştır ki artık sulhun gecikmeyeceğini imâ etmek isterim. Sulhun bu sıralarda ümidini kaybetmiş görünen bütün alemin umduğundan daha çabuk bir zamanda akdedileceğine kaniim. Ve herhalde kıştan evvel sulhu idrak edeceğimizi zannediyorum."

Muhabir Talat Paşa hazretlerinin bu nikbinliği neye istinad ettiğini sual etmesi üzerine Sadrazam Paşa demiştir ki:

"Evvelemirde düşmanlarımız bizim na mağlup olduğumuzu ve kendilerinin sarf etmiş oldukları say' ve gayretlerin muvakkat muvaffakiyetlere müncer olduklarını anlarlar ise artık emr-i vakiyi nazar-ı itibara almaya karar vereceklerdir. Fakat en mühim amil, bütün milletlerin harpten tarifi gayrı kabil bir surette yorgun bir halde bulunmalarında aranmalıdır. Maksadımız, taarruzi bir harbe devam etmek ve kazanmak değildir. Biz tedâfüi bir harpte bulunuyoruz ve kendimizi müdafaa etmek mecburiyetindeyiz. İtilâf devletleri harbin devamını istemiyorlar, binaenaleyh hükümetleri de akibet-i efkar-ı umumiyeyi nazar-ı itibara almaya mecbur kalacaklardır. Amerika, muharebeye yeni girdiğinden elan harp etmeye hâhişkârdır. Fakat biz Amerika'dan ancak harp taraftarlarının seslerini işitebilmekteyiz. Unutmayalım ki Amerikan milleti kalben ve ruhen sulhperver ve sulha teşnedir. Vakt-i merhûnunda (zamanı gelince) Amerikan milletinin de hakiki hissiyatının tecelli edeceği bedihidir.

Filistin'de Yahudi Taburu

13 EYLÜL 1918

SABAH

Kudüs'ten iş'âr edildiğine nazaran Musevi taburu Filistin'de Türklere karşı yapılan harbe iştirak etmektedir. Filistin'den Mısır'a firar eden ve Çanakkale Muharebatına iştirak etmiş Musevilerden mürekkep bu taburda İngiliz tebaiyetini iktisap eden Yahudilerle Rus Yahudileri, müttefik ve bitaraf hükümetlere mensup birçok anasır mevcut bulunduğundan bu tabur acayip bir manzara arz etmektedir. Lisan-ı umumi Yahudice olduğundan tabur emirleri bu lisanla ve İngilizce olarak verilmektedir.

Türk Alman İtilâfı

15 EYLÜL 1918

TANİN

Berlin 13 Eylül- Berlin matbuatının neşrettiği bir habere nazaran Talat Paşa ile Alman Hükümeti arasında münâzun-fih (ihtilaflı)meseleler hakkında cereyan eden müzakerat hüsn-i neticeye müncer olmuştur. Talat Paşa müzakeratın tarz-ı cereyanı hakkında pek ziyade ibraz-ı memnuniyet etmişler ve hitam-ı müzakeratta İmparatoru ziyaret etmek arzusunu izhar eylemişlerdir. Yakında İmparator tarafından kabulü muhtemeldir.

Mübarek Kurban Bayramı

17 EYLÜL 1918

SABAH

Bu gün mübarek Kurban Bayramının birinci gününe müsadif bulunmaktadır. Dört sene evvel yine böyle mübarek bir günde Kara Deniz Boğazı haricinde atılan toplar Hükümet-i Osmaniye'yi Harb-i Umumiye iştirake mecbur eylemişti. O zamandan beri beşinci defa olarak Kurban Bayramını harp içinde geçiriyoruz. İstanbul'da bayram topları atılırken Filistin'de, Irak'ta, İran içlerinde Afrika çöllerinde düşmanın mevcudiyetimizi tehdit etmek istediği her yerde kahraman askerlerimiz bir ellerinde silahlarını tutuyor, öteki elleriyle bayramlaşıyorlar. [...]

Bu sene Kurban Bayramına müttefikimiz Avusturya- Macaristan Hükümeti tarafından sulh lehinde vuku bulan bir teşebbüsüyle dahil oluyoruz. Bu teşebbüsün iyi semereler vermesi ve beşeriyetin o kadar zamandan beri beklediği sulhu temin eylemesi muhtemeldir. Binaenaleyh gelecek sene Kurban Bayramını sulh ve sükun içinde idrak etmeyi ümit eder ve bütün karilerimizin bayramını tebrik ederiz..

Düşman Tayyareleri

23 EYLÜL 1918

TANİN

Geçen ay olduğu gibi bu ay da mehtaplı geceler başlar başlamaz düşman tayyareleri bizi ziyarette kusur etmediler. İlk defa Cumartesi gecesi geldiler. Müdafaa vesaitimizin faaliyeti karşısında hiçbir şey yapamadan döndüler. Yirmi dört saat geçmeden ziyaretlerini tekrara kalktılar ve bu defa son zamanda arttırdıkları cüretkarlıklarının cezasını gördüler. Filhakika evvelki gece düşman tayyarelerinden iki tanesi müdafaa toplarımızın ateşiyle ıskat edilmiştir.

Bunlardan birisi Çanakkale'de diğeri Kartal önünde düşürülmüştür. Tayyarelerin ikisi de ele geçirilmiştir. İkisi de cüzi bir tamir ile istimal olunabilecek haldedir.

Tiyatro ve Oyun Mahalleri Hakkında Nizamname

25 EYLÜL 1918

TANİN

Memleketimizde lubiyyat mahallerinin hemen her nevi mevcut olduğu halde şimdiye kadar bunlar hakkında bir nizamname-i mahsus tanzim edilmemişti. Dahiliye Nezareti bu ehemmiyetli noksanı nazar-ı dikkate almış, tiyatrolar için bir nizamname-i mahsus tanzim etmiştir.

Aldığımız malumata göre bu nizamnamede tiyatro binalarının suret-i inşası, tiyatro açacaklar hakkında aranacak evsaf-ı nizamiye, piyeslere müsaade istihsali esasları, tiyatroların umur-ı zabıtası tayin edildiği gibi kafeşantan, sinema, cambazhane vesaire hakkında ahkam-ı mahsusa derc olunmuştur. [...]

Nizamnamede tiyatro açabilmek ve tiyatroda oynamak için de bazı evsaf-ı nizamiye tayin edilmiştir. Bundan da maksat tiyatro gibi ahlaki terbiyeye ve fikri telkinata saha teşkil eden yerleri erbab-ı namus ve haysiyete hasretmek, şüpheli adamların tiyatroları gayrı meşru maksatlara alet etmelerine mani olmaktır. Tiyatro açacak ve işletecek olanların 18 yaşını ikmal etmiş ve cinayet, cünha, sû-i istimal ile mahkum olmamış erbab-ı namus ve haysiyetten olmaları lazımdır. [...]

Tiyatro sansürü meselesi de salim bir usule raptedilmiştir. Almanya , Avusturya ve İngiltere'de de oyunlar sahneye vaz' edilmeden zabıtaya müracaat mecburiyeti vardır. Aynı kaydın bizde de tatbikine ihtiyaç görülmüştür. Yeni nizamnameye göre bir kere hükümetçe müsaade edilmiş olan piyeslerde sonradan tadilat icra edilemez.[...]

Tiyatrolara sarhoş olarak gelenler kabul edilmeyip zabıtaca dışarı çıkartılacaktır. Tiyatro binalarında meşrubat satılması katiyen memnudur. Tiyatrolar istiabından fazla seyirci kabul edemeyecektir. Fazla olanlar zabıtaca çıkartılacak tiyatro idaresi bunların bilet bedellerini iade etmeye mecbur olacaktır.

Tiyatro ve Musiki Cemiyeti

26 EYLÜL 1918

TANİN

22 000 Osmanlı lirası ile "Tiyatro ve Musiki Sanat Cemiyeti" namıyla bir cemiyetin teşekkül ettiği haber alınmıştır. Bu cemiyet, hitabet ve umumiyetle tiyatro ve sanatı ve eski ve yeni rakslar ve musiki için bir akademi tesis etmeyi; İstanbul'da ve memalik-i Osmaniye'nin mühim şehirlerinde tiyatro ve sinemaları işletmeyi ve İstanbul için yeni addolunacak eğlenceler ihdas ve Avrupa tiyatro ve ajanslarıyla piyano, gramofon ve piyanola da dahil olduğu halde en güzel musiki alâtı fabrikalarıyla en meşhur matbûaların umuruna vekalet etmek tasavvurundadır.

Bu cemiyetin, bilahare sanat, tiyatro, musiki ve edebiyattan bahis bir mecmua da neşretmek niyetinde olduğu müstahberdir . (haber alınmıştır) Cemiyet-i mezkûre Meclis-i idare riyasetini İstanbul Mebusu Fethi Bey ve azalıklarını Mösyö Josef Martin, Zara Pekmezciyan Efendi, Ayan azasından Mavroyani Bey, Doktor Müller ve mösyö Alfred Alberti deruhte eylemişlerdir Bu son aza, Cemiyetin müdüriyetini de deruhte edecektir.

Bulgar Hezimeti

29 EYLÜL 1918

SABAH

Budapeşte 27 Eylül- Viyana gazeteleri Makedonya sahne-i harbinde tahaddüs eden vaka-i ahire ile dûr ü dırâz (uzun uza diye) iştigal ederek varid olan son haberlere nazaran Bulgar ordusunun büyük bir hezimete uğradığını ve yine bu hezimet neticesinde Vardar'a kadar Bulgar cephesinin sarsıldığı anlaşıldığını yazıyorlar. Levazım ve insanca mühim zayiat vuku bulmuştur. Mütearrızlar Bulgar arazisini istila eylemiş bulunuyorlar.[...]

PETROL-İŞ ARŞİVİ 2014 YILINDAN BERİ ARAŞTIRMACILARA AÇIK

EMRE KALU

Petrol-İş Sendikası Arşivi, başta kendi kurumsal kimliği olmak üzere Türkiye emek tarihinin bir kesitini de muhafaza ederek işlevini yerine getirmeye çalışıyor. Sendika, 2014 yılında uzun bir çalışmanın ardından, Türkiye işçi sınıfı hareketi ve sendikal hareket bağlamında toplumsal düzeyde tarih bilinci ve toplumsal belleğin oluşabilmesi amacıyla arşivinde bulunan tüm belgeleri modern arşivcilik kurallarına göre düzenleyerek araştırmacıların kullanımına açtı.

Petrol-İş'in kuruluşundan günümüze kadar olan yaklaşık yetmiş yıllık tüm çalışmalarını kapsayan arşivi; başta yazışmalar olmak üzere, bildiri, toplu sözleşme, süreli yayınlar, fotoğraf, CD-DVD, broşür, afiş, el ilanı, föy, kartpostal, davetiye, sticker, rozet vb. tüm belgeleri içeriyor.

Bu yazıda başta Görsel Arşivi olmak üzere, Petrol-İş'in tarihte ürettiği ve neredeyse sürekliliğini hiç kaybetmemiş bu sebeple de Petrol-İş arşivinin gövdesini oluşturan arşiv malzemeleri ve koleksiyonlara kısaca değinilecek.

GÖRSEL ARŞİVİ

Petrol-İş Görsel Arşivi sendika arşivinde, servis dolaplarında, eski-yeni yönetici ve bazı kurumlardan temin edilen fotoğrafların biraraya gelmesiyle oluşturuldu. Kendine özgü bir sistemi olan fotoğraf arşivi, beş aylık yoğun bir çalışma ve kalabalık bir ekiple düzenlendi. Beş aylık süre zarfında toplamda 76.142 fotoğraf incelendi. İncelenen fotoğraflardan 48.506 tanesi dijital ortama aktarıldı, geri kalan kısım da zarflar içinde tasnif edilip, 2.427 zarf kutulara konularak koruma altına alındı.

Taranan fotoğraflar arasında sendika açısından özel önem arz eden; özelleştirme eylemleri, 1 Mayıs mitingleri, 89 Bahar Eylemleri, 8 Mart kutlamaları, Batman Grevi, Berec Grevi gibi tarihsel olaylara ilişkin değerli malzemeler bulunmaktadır. Ayrıca Büyük Madenci Yürüyüşü, işyeri eylemleri, genel kurullar, temsilciler kurulu, başkanlar kurulu fotoğrafları, toplu iş sözleşmesi görüşmeleri, şubelerin yaptığı etkinlikler, eğitimler ve çeşitli mitinglere ait fotoğraflar dijital ortama aktarıldı.

Arşiv çalışmaları kapsamında Hollanda Sosyal Tarih Arşivi'nden alınan 1950'li yıllara ait görsel malzemeler tasnif edildi ve fotoğraf arkalarına alınan notlar yardımıyla her birine ayrı bir kod hazırlanılarak arşiv sistemine eklendi.

Araştırmacılar Görsel Arşive Petrol-İş Genel Merkezine giderek ulaşabilirler. Fotoğraf arşivi için hazırlanan

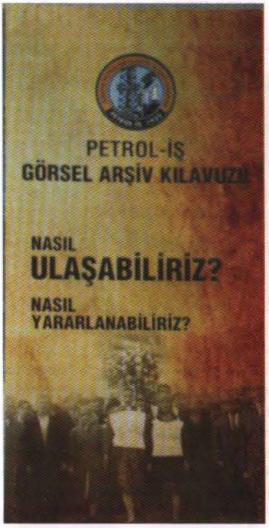
katalog yardımıyla arşivden yararlanılabileceği gibi, dijital kataloğa anahtar kelimelerin girilmesi ile de istenilen belgelere ulaşılabilir.

FOTOĞRAFLAR NE ANLATIYOR?

Arşivin en eski fotoğrafı 1924 yılına ait. Petrol-İş Sendikası'nın uzun yıllar Genel Başkanlığı'nı da yapmış olan Ziya Hepbir'in çocukluk yıllarını gösteriyor. Fazla olmamakla birlikte 1950-1960 yıllarına ait görseller de mevcut. Bu malzemelerin birçoğu, Petrol-İş arşivinde koleksiyonu da bulunan Hepbir'in kişisel arşivinden temin edildi. Ziya Hepbir'in sendikacılığa ilk adım atışı ve akabinde sendika liderliğini aldığı yıllar... Bu sebeple öznenin Ziya Hepbir olduğu, çevresindeki kişilerin ve olayların daha geride kaldığı fotoğraflar bunlar. Ancak, fotoğraf arşivinde 1950-1960 yılları arasındaki görselleri daha özel kılan, fotoğrafların arkasında tarihlerin olmasının yanı sıra nerede, kim ve ne için çekildiklerine dair de notların da olması.

1960 ve 1980 arası döneme ilişkin daha fazla görsele ulaşmak mümkün. Bu döneme ilişkin görsellere dair önemli bir husus ise fotoğrafların belirli bir sistem içinde ve albüm şeklinde muhafaza edilmiş olması. 1963 yılında Petrol-İş'in örgütlü olduğu Berec Pil ve Batarya Fabrikası'nda başlayan grevin görsellerle anlatıldığı albüm, bu anlamda ilk olma özelliğini taşıyor. Berec Grevinin yanı sıra Petrol-İş tarihinde Batman Grevi olarak anılan ve 1967 yılında Türkiye Petrollerinin bazı işyerlerinde başlayan grev, Petrol Ofisi Grevi, Gramafon Plak vb. grevlerin de albümleri mevcut. Albüm şeklinde muhafaza edilmesi ve her fotoğrafın altına o fotoğrafın hikayesinin yazılması adeta bir fotoroman ortaya çıkarıyor.

Fotoğraf arşivinin ana gövdesini ise 1985 yılı sonrasına ait görseller oluşturuyor. Bu durum hem fotoğraf çekmenin teknik anlamda daha kolaylaşması ile ilgili olduğu gibi sendikanın mücadele sahasının ve yoğunluğunun da artmasına da işaret ediyor. Özellikle 1990 sonrası Petrol-İş'te örgütlü birçok işyerinin özelleştirme kapsamına alınmasıyla birlikte, söz konusu işyerlerindeki eylemlilik hali adeta doruk noktasına çıkıyor. Kamuoyunda en çok bilinen Petlas Lastik, Petrol Ofisi, Türkiye Gübre Fabrikaları, Petkim, Tüpraş gibi işyerlerinin özelleştirme kapsamına alınması ve yaklaşık 15 yıl süren özelleştirme karşıtı eylemlilik süreci, bu durumla ilgili malzeme birikiminin de oluşmasına neden oldu.

BİR BÜTÜN OLARAK PETROL-İŞ ARŞİVİ

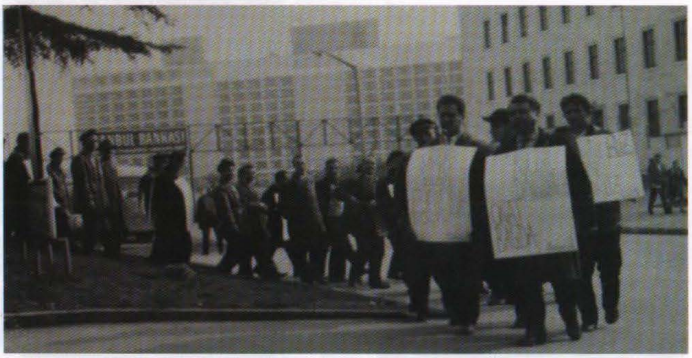
Petrol-İş arşivinden yararlanabilmek için sendika genel merkezini ziyaret etmek şart. Ancak, arşivin içerik olarak neleri barındırdığı konusunda Petrol-İş web sitesinden ulaşılabilecek Ana Dosya Planı yol gösterici olabilir.

Petrol-İş'in süreli yayınları, yayın hayatına başladıktan sonraki neredeyse tüm sayıları ile sendika arşivinde muhafaza ediliyor. Bu yayınlardan ilki 1958 yılında yayımlanmaya başlayan Petrol-İş Dergisi. Dergi, 1958 yılında başlayan yayın hayatını, kimi dönemlerde ara vermiş olmasına rağmen (1963-1964, 1980-1983) kesintisiz olarak sürdürüyor. Dergilerin kullanım ömrünün uzatılması ve yok olmaması adına yakın zaman önce tüm sayıları yeniden taranıp, orijinallerine uygun bir şekilde ciltlendi ve dijital halde koruma altına alındı.

Petrol-İş Kadın Dergisi ve Gökkuşağı Çocuk Dergisi ise süreli yayınların diğer ikisi. Petrol-İş Kadın Dergisi Ocak 2003'ta yayın hayatına başladı. Belirli periyotlarla yayımlanan derginin tüm sayılarına arşivden ulaşılabilir. Gökkuşağı Dergisi ise Petrol-İş üyelerinin çocukları için hazırlanıyor ve 2000 yılı Şubat ayından beri aylık olarak yayımlanıyor.

Giriş bölümünde de belirtildiği üzere, süreli yayın ve görsel arşiv dışında örgütün tarihsel anlamda üretmiş olduğu bütün birikim Petrol-İş arşivinde muhafaza ediliyor. Arşiv çalışmalarının zayıfladığı, birçok alanda gönüllü olarak yürütülmeye çalışıldığı bu dönemde, sendikaların kendi tarihlerini koruma girişmeleri mutlak surette gerekli hale geliyor.

EMRE KALU
PETROL-İŞ SENDİKASI
BİLGİ-BELGE-ARŞİV SERVİSİ SORUMLUSU

COLUMBIA GLOBAL CENTERS'DA SÖYLEŞİ:

OSMANLI KÜLTÜR VE BİLİM TARİHİ

10 Temmuz'da, Columbia Üniversitesi'nin İstanbul ofisi Studio-X'te, Merve İspahani'nin moderatörlüğünde; Columbia Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Ahmet Tunç Şen, Pennsylvania Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Harun Küçük ve Chicago Üniversitesi'nden Prof. Dr. Hakan Karateke'nin katıldığı bir söyleşi gerçekleştirildi.

BERAT SEÇKİN DEMİROK

İlk olarak sözü alan Ahmet Tunç Şen, söyleşiye vesile olan ve kaynak seçkisi şeklinde olup halihazırda yapım aşamasında olan iki proje olduğunu belirtti. Söz konusu projelerin birinin, Hakan Karateke'nin ve Helga Anetshofer'in birlikte yürüttüğü "Ottoman World: A Cultural History Reader" başlıklı kültür tarihi projesi (voices.uchicago.edu/ottomanworld/turkish/) olduğunu, diğerinin ise Harun Küçük'ün yürüttüğü bilim tarihi projesi olduğunu ifade etti.

Şen'den sonra sözü alan Karateke, projesinin kültürel metinleri derleyen bir tarih projesi olduğunu ve lisans, yüksek lisans ve erken doktora öğrencilerine yönelik bir proje olarak değerlendirilebileceğini ifade etti. Projenin öncelikli amacının Amerikalı öğrencilere bir kaynak seçkisi sağlamak olduğunu söyleyen Karateke, Osmanlı tarihi anlatılarında militarizm ve özcü bir İslâmî misyon vurgusunun fazlaca öne çıkmasından kaynaklı bir sıkıntı olduğunu aktardı. Erken modern dünyada yeni topraklar, dolayısıyla vergi kaynakları, ele geçirmenin önemini ve askerî başarıların-başarısızlıkların topluma etkisini yadsımadığını, fakat bu olgunun dönemin diğer hâkim güçlerinde de olduğunu ifade etti. Bu sorunlu tarih yazımının Türkiye ile Avrupa arasındaki yüzyıllar boyu süregelen bir çatışmadan kaynaklandığının altını çizdi. Son zamanlarda kültürel ve sosyal tarihe vurgu olmasına rağmen, militarizme fazlaca vurgunun hâlâ genel anlatıyı etkileyen bir durum olduğunu da sözlerine ekledi. Bu durumun önüne geçebilmek maksadıyla, söz konusu projedeki seçkinin İngilizce olarak öğrencilere sunulduğunu ifade eden Karateke, kültür tarihinin siyasi tarih anlatısıyla birleştirilebileceğini söyledi. California Üniversitesi Yayınevi'nin ilk etapta siyasî tarih ağırlıklı bir proje düşündüğünü fakat sonrasında kültürel tarihin işin içine katılmasının daha faydalı olacağını gördüğünü belirten Karateke, projenin birkaç yıl içinde sonuçlanacağını aktardı.

Sıradan insanları konu alan belgelerin azlığının bir sonucu olarak tarih yazımında sınırlı çeşitliliğe mahkum olunduğunu ifade eden Karateke, bireyleri odak alabilecek tarih yazımının sekteye uğradığını belirtti. Bununla ilişkili olarak, 16. yy. tarih yazımını örnek verdi ve okumuş kesim ile siyasî iktidarın bıraktığı belge çokluğuna dikkat çekti.

Sosyal medya ve gündemden etkilenmenin günümüz tarihçisi için kötü bir şey olmadığına dikkat çeken Karateke, bunun yanı sıra siyasî tarihe çok yoğunlaşılmış

olduğunu da ifade etti ve projenin ana noktasının, çok fazla sıvrılmemiş insanlar olduğunu, merkezinde insan ve insan hayatı olduğunu aktardı. Buna örnek olarak 15. yüzyılda İstanbul'dan Herat'a giden ve Abdurrahman Camî ile birlikte öğretim gören, Sultan II. Mehmed devrinin âlimlerinden olup sonradan kendisini içkiye veren Melihî'yi örnek verdi. Projenin Amerikalı öğrencilere yönelik olmasıyla birlikte, bir benzerinin Türkiye'de yapılmasının da faydalı olacağının altını çizdi.

Karateke'den sonra sözü alan Harun Küçük, kendi projesiyle alâkalı olarak bütçenin denkleştirildiğini ve gelecek Nisan ayında, mevcut bilgi ve birikimin toparlanması için Philadelphia'da Oscar Aguirre-Mandujano ile birlikte bir çalıştay düzenleyeceklerini aktardı.

Bütçenin, Osmanlı İmparatorluğu'nun küresel yönü aktarılmaya çalışılarak bulunduğunu söyleyen Küçük, İmparatorluğu küresel olarak pazarlamanın zorluğuna değindi ve bilim tarihinde anlatılanın, kalburüstü bir entelektüel tarih olmasının ve tarihte, dünyanın çoğunda entelektüel tarihi yansıyan şekilde bilim yapılmamış olmasının bunda katkısı olduğunu vurguladı.

Osmanlı'ya 17. yüzyıl sonu ve 18. yüzyıl başı perspektifinden baktığını ifade eden Küçük, bu perspektiften bakıldığında önceki yüzyıllarda mevcut olan İslâm bilim ve felsefe geleneğinin bu yüzyılda kaybolmuş olduğunun görüleceğini belirtti.

Projeyi yürütme açısından bu ve benzeri boşlukları ele alarak ilerleyeceklerini belirten Küçük, bu bakımdan Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan metinlerin kadim bir yazılı gelenekten beslenmeyen bilimin nasıl işlediğini gösterebileceğini söyledi ve buna örnek olarak ruznâmeleri gösterdi. Bu açıdan yaklaşıldığında, Çin ve Avrupa'nın ışık tutulmamış yerlerinde de aynı şeyin geçerli olduğunun ve "Avrupa modernleşiyor, dünyanın geri kalanı geri kalıyor" düşüncesinin yıkılabileceğini, bilim tarihi anlatısının değiştirilebileceğini ve toplumun tüm kesimlerinden herkesin katılabileceği şekilde bilimin tasvir edilebileceği bir derlemenin ortaya çıkarılabileceğini aktardı.

Küçük'ten sonra sözü alan Karateke, Şen'in bahsettiği tarihsel kaynaklar hususunda ilk olarak Osmanlı tarihi kaynaklarının gayet zengin olduğunu; mevcut kaynakların, dijitalleştirilmemiş olmalarıyla birlikte üretiminin epey arttığını; kaynakların dilinin, kullanılan kelimelerin özenle analiz edilmesi gerektiğini ifade etti ve mevcut kaynakların yeterince değerlendirilmediğini düşündüğünü, kaynaklara daha analitik yaklaşılabileceğini söyledi.

İkinci olarak ise yeni metinler aramakta fayda olduğunu, bunun yolunun da yazma karıştırmak ve arşiv taramak olduğunu ifade etti. Öte yandan arşivde yaratıcı anlatı içeren metinlerin azlığına, yazma kütüphanelerinin ise dolu olduğuna işaret etti ve siciller gibi hukukî metin örnekleri üzerinden giderek, teknik metinleri okumanın görece kolaylığına ve yaratıcılık içermesi nedeniyle edebî metinleri okumanın zorluğuna dikkat çekti. Bu zorluğun aşılması adına metnin, yazarın ve devrin dünyasına girmeye çalışılması gerektiğini de sözlerine ekledi.

Harun Küçük ise, bilim tarihi açısından yaklaşıldığında Osmanlı İmparatorluğu'nda entelektüel tarihe mevzu olacak türden kaynak bulmanın zor olduğunu, ancak İmparatorlukta yapılan bilimin dünyada yaygın olarak görülen bir durumu temsil ettiği göz önünde bulundurunca elimizdeki metinlerin beklentilere karşılık verdiğini ifade etti. Buna örnek olarak; Irak'ta eğitim alan, Fâzıl Ahmed Paşa'yla Uyvar Seferi'ne katılan ve hem falcılık hem muhasebecilik yapan, Bursa'da müderris olup Eminönü'nde tabip dükkânı işleten ve alkol ve fal müptelası olan ve rubu tahtası üzerine iki kitabı olan ve bilim yaparak ancak geçimini sağlayan İshak Hocası Şemseddin Ahmed Efendi'yi örnek verdi ve 17. yüzyıl sonu 18. yüzyıl başında bilim yapmanın böyle bir durum olduğunu belirtti.

Şen'in 15. yüzyıldan dan 19. yüzyıla kadar olan dönemin Erken Modern olarak adlandırılmasının doğru olup olmadığı noktasındaki sorusuna ise Karateke, dönemlendirme noktasında bir gelişme gözlemlemediğini fakat pekala Osmanlı tarihine has yeni bir dönemlendirme kurulabileceğini ifade etti. Küçük ise Erken Modern adlandırmasının gayet doğal olduğunu, hattâ enflasyonun eski kurumlar üzerindeki güçlü ve yıkıcı etkisi göz önünde bulundurulduğunda bu döneme Modern Dönem denilebileceğini aktardı.

HABERLER

BARIŞ ÇATAL

ÖLÜMÜNÜN 50. YILDÖNÜMÜNDE SABİHA SERTEL VE ANISI

Sabiha Sertel 1895'te Selanik'te doğdu, 1968'de Bakü'de öldü. Yetmiş üç yıllık bu yaşamı boyunca hem İmparatorluk mirasına hem de Cumhuriyetin kazanımlarına tanıklık etti. Geçimini yazı yazarak kazandı. Sadece bunu yaptığı, sözünü esirgemediği ve kadın olduğu için de birçok baskıyla karşı karşıya kaldı. Sertel aşağılandı, kendisine hakaret edildi, gözdağı verildi. Yazı yazması engellendi, çıkardığı/yazı yazdığı yayınlar kapatıldı. Dahası eşiyle birlikte çıkardıkları *Tan Gazetesi* 4 Aralık 1945'te bir baskın sonucu talan edildi ve yıkıma uğratıldı. Ama o herşeye rağmen yılmadı. Doğru

bildiğinden vazgeçmedi. Zaten memlekette üretemediği, yazı yazamadığı noktada da sürgüne gitmek zorunda kaldı.

Tarih Vakfı ölümünün 50'nci yıldönümünde, tam da yıldönümüne tekabül eden 2 Eylül 2018 tarihinde Sabiha Sertel anısına bir konferans düzenliyor. Etkinlik *"Fikre Artık Yeter Tahakkümünüz": 50'nci Ölüm Yıldönümünde Sabiha Sertel'in Anısı ve Entelektüel Mirası* başlığını taşıyor.

Etkinlik Tarih Vakfı Başkanı Mehmet Ö. Alkan'ın "Sabiha Zekeriya Sertel: İmparatorluktan Ulus Devlete Bir Entelektüelin Serencamı" başlıklı açılış tebliğiyle başlıyor. Ardından Sertel Ailesi adına Nur Deriş Ottoman "Aile Sırlarıyla Dünyaya Açılmak" konulu tebliğle açılışa katkıda bulunuyor.

Sabah ve öğleden sonra iki oturum şeklinde organize edilen etkinliğin sabah oturumunun açılışını Barış Çatal "Sabiha Sertel'in Entelektüel Gelişiminin Erken Dönemi: Selanik Yılları (1895-1913)" başlıklı sunumuyla yapıyor. Sonrasında Bengü Aydın Dikmen "Liberal Feminizmden Sosyalizme Sabiha Sertel'de Kadın Meselesi ve Türk Kadın Hareketinin Ahvali" tebliğiyle bu oturuma katılıyor. Akabinde İnci Özkan Kerestecioğlu "Sertel Biyografi/Otobiyografilerinde Sabiha Sertel" sunumuyla kendi katkısını sunuyor. İlk oturumun son tebliği ise Rüçhan Çiğdem Akanyıldız Gölbaşı tarafından "Çevirmen Kimliğiyle Sabiha Z. Sertel ve Çevirileri" başlığıyla gerçekleştiriliyor. Bu oturumun bitiminde bir belgesel gösterimi de yapılacak.

Etkinliğin öğleden sonraki ilk sunumu Aylin Özman ve Kadir Dede tarafından gerçekleştiriliyor. Sunumları "'Kadını esarete tabi tutan erkek değil cemiyettir': Sabiha Sertel ve Burjuva Ahlâkı Üzerine" başlığını taşıyor. Sonrasında Ömer Durmaz ve Özlem Özkal "Yayın ve Sanat Yönetmeni Olarak Sabiha Sertel ve Osmanlı-Erken Cumhuriyet Basılı Kültürü İçinde Kadınların Varlığı" konulu sunumlarını yapacaklar. Hülya Öztekin ise Sabiha Sertel'i "Gazeteci ve Aydın Kimliğiyle Sabiha Sertel'in *Tan*'daki Yazılarında Siyaset, Ekonomi ve Sosyal Politika Üzerine Değerlendirmeler" başlığıyla ele alıyor. Korhan Atay ise Sabiha Sertel'in sürgün yıllarına odaklanıyor. Sunumunun başlığı "Sabiha Sertel'in Sürgündeki Bilinmeyen Yılları".

Bu etkinliği ilginç kılan şeylerden biri de son iki konuşmacı. Amerika Birleşik Devletleri'nden bu etkinlik için gelen Sabiha Sertel'in torunu ve aynı zamanda gazeteci olan Atiye O'Brien kendi kişisel tanıklığını da gündeme getiren "Anneannemin Yolculuğu" sunumunu gerçekleştirecek. Yine yalnızca bu etkinlik için Macaristan'dan gelen ve Sabiha Sertel'in sürgün yıllarına doğrudan tanıklığı olan Gün Benderli ise "Anılarımdaki Sabiha Hanım" başlığıyla etkinliğe katkı sunacak.

Bu etkinlikle birlikte birinci ağızdan tanıklıklar dinleyicilerle buluşmuş olacak. Ayrıca akademide Sabiha Sertel literatürünü takip eden ve Sabiha Sertel'in yaşantısını daha tematik düzeyde ele alan çalışmalar ortaya konulmaya çalışılacak. Dolayısıyla Sabiha Sertel'in entelektüel çabasını anlamaya dönük faaliyetlerin bu etkinlikte yapılan sunumlarla güncelleneceğini düşünüyoruz.

Cumartesi 29 NİSAN 1939 — TAN EVİ — 5 KURUŞ

TAN

GÜNLÜK SİYASİ HALK GAZETESİ

ÇOCUK ANSİKLOPEDİSİ

Hitler, Almanyanın Hiç Kimseyi Tehdit Etmediğini Söyledi

Danzig İlhak Edilecek

Almanya-İngiltere Deniz İtilâfı, Polonya-Almanya Muahedesi Feshedildi

Nutkun Hulâsası :

Hitler

Roosevelt

Nutkun Piyasada Tesiri

Hitlerin Nutku

Yazan: M. Zekeriya SERTEL

Potemkin Ankarada

Hariciye Vekili Misafir Şerefine Bir Ziyafet Verdi

Nutku: Beynelmilel Konferansa İtimadımız Kalmamıştır

Akisler: Hitlerin Nutku Almanyanın Korkularını İfade Ediyor

Güreşçilerimizden İkisi Avrupa İkincisi Oldular

Emir Naip Ankaraya Geliyor

Mecburi Askerliğe Hazırlık

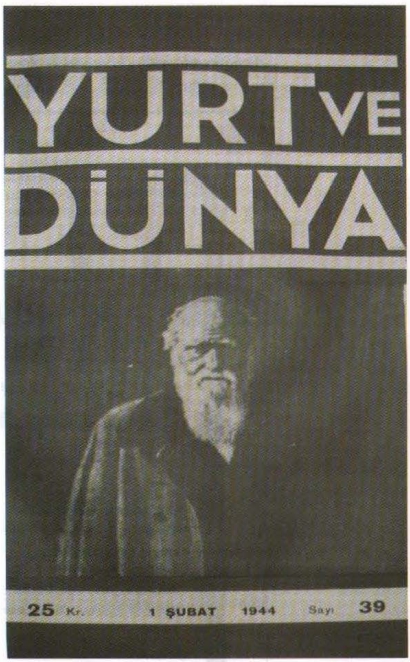
1940'LAR TÜRKİYESİ'NDE "KOMÜNİST" ARAMAK

MİTHAT K. VURAL

Bu makale "DTCF tasfiyesi" olarak bilinen olayın başlangıcını, Yurt ve Dünya *dergisinin yayın hayatına başlaması olarak gören bir yaklaşımdan hareketle, "Ankara çevresi"nin "komünist", "Marksist" ve "solcu" olarak etiketlenmesine neden olan düşünsel arka planı Selim Sarper imzalı bir belgeyi merkeze koyarak anlamayı amaçlamaktadır.*

GİRİŞ

Eğitimlerini Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya'da almış olan Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes, Behice Boran, Muzaffer Şerif Başoğlu ve Mediha Berkes 1940'lı yılların başında Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesinde yeni bir akademik çevre meydana getirdi. *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar* dergileri Ankara'da oluşturulan bu akademik çevre tarafından çıkarıldı. Türkiye'de içinde aydınlardan yazarlara, askeri-sivil bürokratlardan siyasetçilere kadar geniş bir kesim tarafından Hitler ve Nazi Almanyası'na sempati beslendiği bir iklimde; ırkçılık, faşizm ve Almanya karşıtlığını açıkça ortaya koyan, evrensel değerleri, barışı, eşitliği ve bilimi savunan "Ankara çevresi", başta Türkçü-Turancı unsurlar olmak üzere birçok kesim tarafından şüpheli bulunmuş, "solcu ve komünist" olmakla suçlanıp hedef haline getirilmiştir.[1] Özellikle Nihal Atsız'ın başbakana yazdığı açık mektuplarda "Ankara çevresi"nde yer alan isimleri de hedef alması sonuç verecek, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel bizzat yönettiği bir fakülte genel kurulunda Boratav, Başoğlu, Boran ve Berkes'i *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar* dergilerini kapatmaları konusunda uyaracaktır. Ardından da Yücel'in teklifi üzerine Bakanlar Kurulu 16 Mayıs 1944'te her iki dergiyi de Matbuat Kanununun 50. maddesine göre resmen kapatmıştır.[2] Diğer yandan ise Türkiye, savaşın bitmesinin ardından Sovyet talepleri ile karşı karşıya kalınca hükümete ve kamuoyuna "antikomünist bir histeri" egemen olur. Bu histerinin etkisiyle içeride sol ve komünizmle ilişkilendirilenlere karşı bir "cadı avı" başlatılır. Doğal olarak bütün bunlardan "Ankara çevresi" de payına düşeni fazlasıyla alır. Sertellerin yönetiminde, Celal Bayar önderliğinde kuruluş sürecinde olan yeni partinin basındaki sözcülüğünü üstlenme amacıyla yayın hayatına başlayan ancak sadece bir sayı çıkabilen *Görüşler* dergisinin yazı kadrosunda Dil-Tarih hocalarının isimlerinin yer alması "Tan Baskını"ndan bir hafta sonra 13 Aralık 1945'te Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dekanı Enver Ziya Karal tarafından bakanlığa gizli raporla bildirilir.[3] Bunun üzerine Milli Eğitim Bakanlığı, profesör ve öğretmenlerin siyasi yazı yazamayacaklarına dair bir genelge yayımlar ve Dil-Tarih hocalarını bakanlık emrine alır. Danıştay'a iptal davası açmaları sonucunda haklarındaki işlem iptal edilir ve görevlerine geri dönerler. Ancak İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'in Yücel-Öner Davası'nı doğuran Meclis'teki konuşması aynı zamanda Dil-Tarih hocalarına yönelik yeni bir saldırının başlamasına da neden olur. Şefik Hüsnü'nün evinde ele geçirildiği iddia edilen rapora dayanarak İçişleri Bakanı, *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar* dergilerini Türkiye Komünist Partisi'nin yayın organı olarak niteler. Hemen ardından 1 Mart 1947'de 67 öğrenci Milli Eğitim ve İçişleri Bakanlıklarına başvurarak Boratav ve Boran'ın üniversiteden çıkarılmalarını ister. Boratav'ın DTCF'deki konferansı öğrenciler tarafından basılır, göstericiler "kahrolsun komünistler" diye bağırır. Gösterilerin de etkisiyle ho-

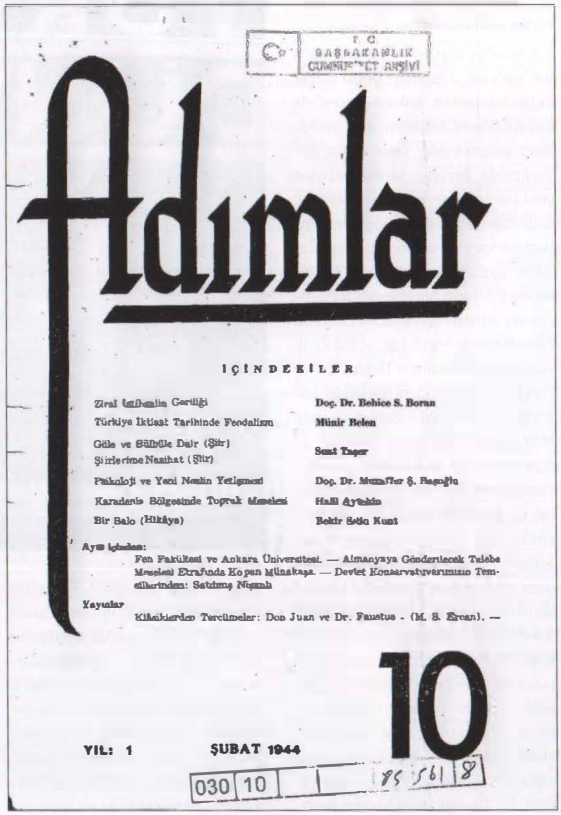
calar hakkında "üniversite kürsüsünde yabancı ideolojileri yayarak Türk gençliğine zehir saçmak isnadıyla" soruşturma açılır. 3 Mayıs 1948'de Milli Eğitim Komisyonu'nun hazırladığı rapor doğrultusunda DTCF'de görevli üç öğretim üyesi için "zararlı telkinler verdikleri" anlaşıldığından yeni öğretim üyelerine yer sağlamak için "halen bu derslere tahsis edilmiş olan kadroların ve bu kadrolarla yapılmakta olan hizmetlerin kaldırılmasına" karar verilir.[4] Önce üniversiteden tasfiye edilen Dil-Tarih hocaları, ardından ülkeden de tasfiye edilecektir.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde yer alan Basın Yayın Umum Müdürü Selim Sarper imzalı bir belge hem Dil-Tarih tasfiyesine giden sürece ışık tutmakta hem de savaş yıllarında devletin gözünde "komünist" olmanın ne olduğu hakkında fikir vermektedir. Türkiye'de bu konuda yapılan çalışmalar genellikle Dil-Tarih tasfiyesi üzerine yoğunlaşmış, tasfiyeye giden süreç gözden kaçırılmıştır. Bu çalışma Dil-Tarih tasfiyesinin başlangıcını, *Yurt ve Dünya* dergisinin yayın hayatına başlaması olarak gören bir yaklaşımdan hareketle, "Ankara çevresi"nin "komünist", "Marksist" ve "solcu" olarak etiketlenmesine neden olan düşünsel arka planı Selim Sarper imzalı belgeyi merkeze koyarak anlamayı amaçlamaktadır.

"ANKARA ÇEVRESİ"NİN SİYASAL KİMLİĞİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Bir yandan Şefik Hüsnü'ye atfedilen "Ankara'da çıkan Marksist iki cidi mecmuaya muntazam rehberlik ettik" ifadesi diğer yandan Mihri Belli'nin "Ankara çevresi"nin TKP ile temas halinde olduğunu, hatta *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar* dergilerini çıkarma kararının TKP yönetimi tarafından alındığını iddia etmesi, Dil-Tarih hocalarının TKP'li olduğu algısını oluştursa da bu durumun ciddi olarak gözden geçirilmesi gerekmektedir.[5] Özellikle Muzaffer Şerif'in 1944 yılında gerçekleştirilen TKP'ye yönelik tevkifat sırasında bir süre tutuklu kalması onun TKP üyesi olduğu izlenimini doğurmuştur. Açıkçası, "Ankara çevresi"ni oluşturan isimlerin her ne kadar siyasi duruşları ve yazdıkları TKP'nin savaş döneminde izlediği politika ile özdeşlik gösterse de, TKP doğrultusunda örgütlü bir mücadele içinde olduklarını söylemek son derece zordur. Nitekim Pertev Naili Boratav, Adnan Cemgil ve Mediha Berkes TKP ve Şefik Hüsnü ile siyasi bağlantılarının olmadığını belirtme gereği duymuşlar,[6] hatta "komünist" ve "Marksist" olmadıklarını açıkça ifade ederken siyasal duruşlarını "Atatürkçü", "sola açık", "biraz sosyalist" olarak tanımlamışlardır.[7] Her ne kadar Mihri Belli ve Vedat Türkali gibi dönemin TKP'lileri, Şerif ve Boran'ı diğerlerinden ayırıp, parti örgütü ile daha yakın ilişki içinde olduğunu belirtmelerine rağmen[8] Behice Boran; Uğur Mumcu'ya Dil-Tarih yıllarında TKP üyeliği hakkında net bir bilgi vermez.[9] Aslında dönemin terminolojisi içinde Ankara çevresini oluşturanların siyasal duruşlarını ortak bir kimlik olarak "ilericilik" üzerinden tarif etmek mümkündür. Nitekim Niyazi Berkes'e göre; "Zamanımız, iki görüşün çarpıştığı bir devirdir. Var olan bir düzenin değişmesi, yerini başka bir düzenin almasının kaçınılmaz olduğunu kabul eden ilerilik görüşü ve onun her ne pahasına olursa olsun tutulmasını isteyen gerilik görüşü"dür[10]. Dolayısıyla "ileriye" götüren her düşünce, felsefe ve ideoloji savunulması gereken değerlerdir. Hatta Kemalizm konusunda olumlu bir tavır takınmaları da "ilericiliğin" bir sonucudur. Diğer yandan bu tavır bile Ankara çevresinin "komünist" "Marksist" ve "Sovyet taraftarı" olarak nitelendirilmeleri için yeterli olmuştur.

"Muhalif" ve "aykırı" bir siyasal duruşa sahip olmalarını ise Türkçü-Tu-

T.C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

Adımlar

İÇİNDEKİLER

Ziraî İnkılabın Gerekliği — Doç. Dr. Behice S. Boran
Türkiye İktisat Tarihinde Feodalizm — Münir Belen
Gölle ve Gülle Dair (Şiir) — Sami Taşar
Şiirlerime Nasihat (Şiir)
Psikoloji ve Yeni Neslin Yetişmesi — Doç. Dr. Muzaffer Ş. Başoğlu
Karadeniz Bölgesinde Toprak Meselesi — Halil Ayşekin
Bir Balo (Hikâye) — Bekir Sıtkı Kunt

Ayın içinden:
Fen Fakültesi ve Ankara Üniversitesi. — Almanyaya Gönderilecek Talebe Meselesi Etrafında Kopan Münakaşa. — Devlet Konservatuvarımızın Temelleri: Sabiha Nişanlı

Yayınlar
Klâsiklerden Tercümeler: Don Juan ve Dr. Faustus - (M. S. Ergun). —

10

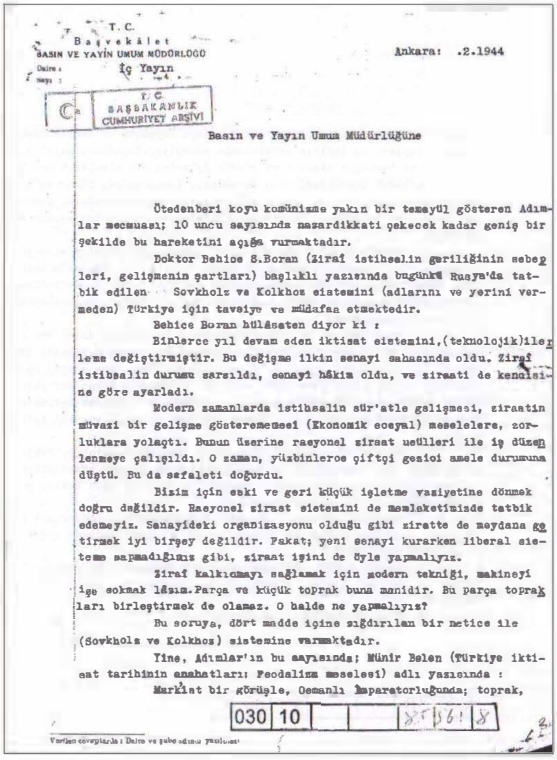
YIL: 1 ŞUBAT 1944

030 10 | 85 561 8

rancı düşüncenin baskın bir ideoloji olduğu bir ortamda ırkçılık ve savaş karşıtı bir pozisyon almalarında aramak gerekir. Kurtuluş Kayalı'nın da vurguladığı gibi, "Ankara çevresi"nde siyasal boyutu da olan muhalif bir tutum sözkonusudur, bu muhalif tutum hükümet ve resmi ideolojiden ziyade ırkçı, Anadolucu, Türkçü ve Turancı unsurlara yöneliktir." Dil-Tarih hocaları bu tür düşünceleri eleştirdikleri, *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar* dergileri de bu eleştirileri sayfalarına taşıdığı için "sol", "solcu" "Marksist", "komünist" olarak görülmüştür. Nitekim Baskın Oran da Dil-Tarih hocalarında sosyalizm anlayışı ve görüşünü bulmanın zor olduğunu belirtmektedir.[9] Benzer şekilde Mete Tunçay da Dil-Tarih hocalarının siyasi çizgilerini anti-kapitalist olarak niteler ve yaptıkları çalışmaların Marksist çalışmalar olmadığını ifade eder. Dolayısıyla ortaya koydukları tavrın yurt dışında aldıkları eğitim sonucu olarak kırklı yıllarda etkili olan "Anadolucu", "ırkçı", "Türkçü-Turancı" ve "Alman yanlısı" kişi ve düşüncelerle sosyal bilimler çerçevesinde bilimsel niteliği ağır basan bir mücadele olduğu açıktır. Bu açıdan "Ankara çevresi"ne yönelik tepkilerin Türkçü-Turancı ve Anadolucu fikirlere yönelik eleştirilerin dile getirilmesiyle başladığı unutulmamalıdır. Nitekim bir dar politik kimlik üzerinden tarif etmek yerine; faşizm ve ırkçılık aleyhtarlığı, kapitalizm ve Nazizm eleştirisi ile savaş karşıtlığının birçok ismi "Ankara çevresi"nde buluşturduğunu görmek gerekmektedir. Ayrıca altı çizilmesi gereken diğer bir nokta ise bu durumun "Ankara çevresi"nin TKP ile bağından daha ziyade bilimsel formasyonlarının gereği olarak ortaya çıktığıdır.

ADIMLAR DERGİSİNDE "KOMÜNİZM" ARAMAK

Savaşın yarattığı "denge" ortamında "kısmi bir özgürlük" alanı bulan "Ankara çevresi" 1944 yılının başlarına kadar yayın faaliyetlerini sürdürmüştür. 1944 yılından itibaren ise savaşın gidişatına bağlı olarak yeni koşullar ortaya çıkınca hükümet, "Türkçü" ve "Komünist" olarak gördüğü unsurlara karşı harekete geçer. DTCF öğrencilerinden Nabi Dinçer, Asım Akşar, Nezih Fıratlı ve Sefer Aytekin ile birlikte Muzaffer Şerif Başoğlu da komünist tahkikatıyla ilgileri bulunduğu gerekçesiyle tutuklanır. Şerif, bir aya yakın süre gözaltında tutulur ardından da bir daha dönmemek üzere Türkiye'yi terk eder. Bu tutuklamalardan kısa bir süre önce ise 1944 yılı Ocak ayında DTCF'deki siyasi ikilik iddiaları üzerine tahkikat açılır. Tahkikat sonucunda Maarif Vekâleti müfettişleri olan Osman Pınarlı ve Besim Kadırgan hazırladıkları raporla hocalara, "komünist" damgasını yapıştırmayı uygun görmediklerini söyleyip, ancak Boran, Boratav, Başoğlu ve Berkes'in fakülte içi ve dışındaki yayınlarıyla, öğrencilerle olan temaslarının yakından takibini önerir. Ayrıca Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel yayımladığı genelge ile Eğitim Bakanlığı mensuplarının siyasetle uğraşmalarının yasak olduğunu Dil-Tarih hocalarına hatırlatır. Hemen ardından ise DTCF'nin Türk öğretim üyeleri, bu genelgeyi referans göstererek Anayasa ve parti prensiplerine bağlılıklarını ifade eden bir bildiri yayımlar.[11] Basın Yayın Umum Müdürü Selim Sarper imzalı *Adımlar* dergisinin "öteden beri koyu komünizme yakın bir temayül gösterdiğini" iddia eden söz konusu rapor da tam bu dönemde Başvekillik makamına sunulur.

T.C.
Başvekâlet
BASIN VE YAYIN UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Daire :
Sayı :
İç Yayın

Ankara: .2.1944

T.C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Basın ve Yayın Umum Müdürlüğüne

Ötedenberi koyu komünizme yakın bir temayül gösteren Adımlar mecmuası; 10 uncu sayısında nazardikkati çekecek kadar geniş bir şekilde bu hareketini açığa vurmaktadır.

Doktor Behice S.Boran (Ziraî istihsalin geriliğinin sebepleri, gelişmenin şartları) başlıklı yazısında bugünkü Rusya'da tatbik edilen Sovkholz ve Kolkhoz sistemini (adlarını ve yerini vermeden) Türkiye için tavsiye ve müdafaa etmektedir.

Behice Boran hülâsaten diyor ki :

Binlerce yıl devam eden iktisat sistemini,(teknolojik)ilelerle değiştirmiştir. Bu değişme ilkin sanayi sahasında oldu. Ziraî istihsalin durumu sarsıldı, sanayi hâkim oldu, ve ziraati de kendisine göre ayarladı.

Modern zamanlarda istihsalin sür'atle gelişmesi, ziraatin muvazi bir gelişme gösterememesi (Ekonomik sosyal) meselelere, zorluklara yolaçtı. Bunun üzerine rasyonel ziraat usûlleri ile iş düzenlenmeye çalışıldı. O zaman, yüzbinlerce çiftçi geniş amele durumuna düştü. Bu da sefaleti doğurdu.

Bizim için eski ve geri küçük işletme vasiyetine dönmek doğru değildir. Rasyonel ziraat sistemini de memleketimizde tatbik edemeyiz. Sanayideki organizasyonu olduğu gibi ziraatte de meydana getirmek iyi birşey değildir. Fakat; yeni sanayi kurarken liberal sisteme sapmadığımız gibi, ziraat işini de öyle yapmalıyız.

Ziraî kalkınmayı sağlamak için modern tekniği, makineyi işe sokmak lâzım.Parça ve küçük toprak buna mânidir. Bu parça toprakları birleştirmek de olamaz. O halde ne yapmalıyız?

Bu soruya, dört madde içine sığdırılan bir netice ile (Sovkhols ve Kolkhos) sistemine varmaktadır.

Yine, Adımlar'ın bu sayısında; Münir Belen (Türkiye iktisat tarihinin esasları: Feodalizm meselesi) adlı yazısında :

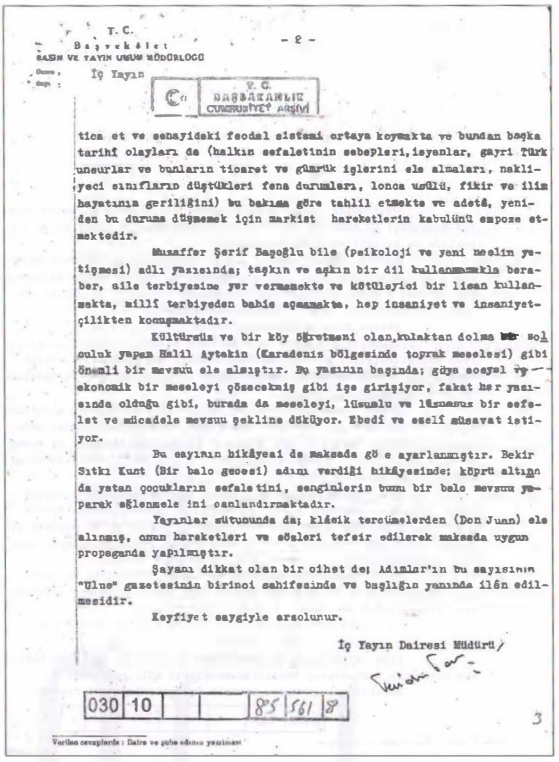
Marksist bir görüşle, Osmanlı İmparatorluğunda; toprak,

030 10

Verilen cevaplarda : Daire ve şube adının yazılması

Selin Sarper imza.sıyla Başvekillik Yüksek Makamına sunulan "*Adımlar* mecmuasının Onuncu sayısı hakkında" rapor

Behice Boran, Münir Belen, Muzaffer Şerif Başoğlu ve Halil Aytekin'in yazılarından ya-

T. C.
Başbakanlık
BASIN VE YAYIN UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Giden :
Gelen :
İç Yayın

- 2 -

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

tica et ve sanayideki feodal sistemi ortaya koymakta ve bundan başka tarihî olayları da (halkın sefaletinin sebepleri, isyanlar, gayri Türk unsurlar ve bunların ticaret ve gümrük işlerini ele almaları, nakliyeci sınıfların düştükleri fena durumları, lonca usûlü, fikir ve ilim hayatının gerilliğini) bu bakıma göre tahlil etmekte ve adetâ, yeniden bu duruma düşmemek için marksist hareketlerin kabulünü empoze etmektedir.

Muzaffer Şerif Başoğlu bile (psikoloji ve yeni neslin yetişmesi) adlı yazısında; taşkın ve aşkın bir dil kullanmamakla beraber, aile terbiyesine yer vermemekte ve kötüleyici bir lisan kullanmakta, millî terbiyeden bahis açmamakta, hep insaniyet ve insaniyetçilikten konuşmaktadır.

Kültürlü ve bir köy öğretmeni olan, kulaktan dolma bir sol oluluk yapan Halil Aytekin (Karadeniz bölgesinde toprak meselesi) gibi önemli bir mevzuu ele almıştır. Bu yazının başında; göze sosyal ve ekonomik bir meseleyi çözecekmiş gibi işe girişiyor, fakat her yazısında olduğu gibi, burada da meseleyi, lüzumlu ve lüzumsuz bir sefalet ve mücadele mevzuu şekline döküyor. Ebedî ve esefli müsavat istiyor.

Bu sayının hikâyesi de maksada göre ayarlanmıştır. Bekir Sıtkı Kunt (Bir balo gecesi) adını verdiği hikâyesinde; köprü altında yatan çocukların sefaletini, zenginlerin bunu bir balo mevzuu yaparak eğlenmeleriyle canlandırmaktadır.

Yayınlar sütununda da; klâsik tercümelerden (Don Juan) ele alınmış, onun hareketleri ve sözleri tefsir edilerek maksada uygun propaganda yapılmıştır.

Şayanı dikkat olan bir cihet de; Adımlar'ın bu sayısının "Ulus" gazetesinin birinci sahifesinde ve başlığın yanında ilân edilmesidir.

Keyfiyet saygiyle arsolunur.

İç Yayın Dairesi Müdürü

030 10 85 561 8

3

Verilen cevaplarda : Daire ve şube adının yazılması

pılan alıntılarla "zorlama bir şekilde" komünistlik iddiasının peşine düşülür. Hatta derginin ve yazarlarının "komünist" olduklarına yönelik kesin hükmün önceden verildiği, satır aralarında bunun izlerinin arandığı açıktır. Çünkü 10. sayıdaki ilgili ilgisiz bütün yazılara raporda yer verilmiş, bir şekilde hepsinde komünizm iması aranmıştır.

Dergideki makale sırasına da uygun olarak öncelikle Behice Boran'ın yazısı ele alınır. "Zirai İstihsalın Geriliğinin Sebepleri, Gelişmesinin Şartları" başlıklı yazısında, sanayi ve ziraat üretimindeki değişimi değerlendiren Boran; ekonomik sistemin bütününde sanayinin hakim, ziraatın ise tabi bir hale geldiği tespitinde bulunur. Kent ve kırsalın ekonomik bütünleşmesiyle birlikte köyler sanayi için hammadde, kentliler için ise gıda üreten ve sanayiye bağlı iktisadi mekanlara dönüşmüştür. Ancak bütün bunlara rağmen Boran'a göre sanayideki makineleşme ve teknoloji kullanımı aynı oranda ziraata taşınmaz. Dolayısıyla sanayi üretimi ilmi bilginin tatbikine dayanırken ziraatta ise gelenek, eskiden beri devam eden alışılmış usuller hakim bir rol oynamakta; kent daha rasyonel kırsal ise geleneksel bir görüntü arz etmektedir.[14]

Boran, teknolojinin tarıma taşınmasının önemine vurgu yaparken Amerika Birleşik Devletleri'ni örnek gösterir. 1919-1926 yıllarında arasında ekilen saha 13-14 milyon dönüm azaldığı halde zirai üretim artış göstermiş ve bu gelişme ileri tekniğin kırsala tatbiki ile mümkün olmuştur. İleri tekniğin ziraatta uygulanması ise daha çok büyük zirai işletmeler eliyle gerçekleşir. Bu durum Amerika örneğinde olduğu gibi kırsalda mülkiyet ilişkileri değiştirerek, küçük toprak sahiplerinin ellerindeki toprağı kaybetmelerine toprakların büyük çiftlikler halinde makineleşmiş, rasyonel ziraat usulleri ile işletilmelerine yol açmıştır. Boran'a göre; bu durumun inkişafı sosyal gayeler bakımından istenecek bir istikamet değildir. Çünkü ziraatın kapitalist sistemle makineleşmesi, rasyonelleşmesi büyük nüfus zümrelerinin refahı hatta hayatı pahasına olmuştur. Çözüm ise; sanayi ve ziraat üretiminde tekniğin ilerlemesine uygun olan yeni bir organizasyon şekli oluşturmak, ikisi arasındaki ayrılığı kaldırmak, aynı prensipler, şartlar üzerine kurmaktır.

Makalede Türkiye'deki duruma da değinilir, tarımın hala kara sabana dayalı yapıldığı ve henüz teknolojinin kırsala girmediği belirtilir. İleri tekniğin tüm safhalarda kullanılması gerektiğinin altı çizilir. Ancak bunun liberalizm yoluna sapmadan gerçekleştirilmesi önerilir.

> Yeni, büyük sanayimizi kurarken iktisadi liberalizm yoluna sapmadık, anavatanı olan Avrupa'da da devrini artık yaşamış olan bu iktisadi siyasetin bugünün ve bizim şartlarımıza uygun olmadığını gördük ve sanayi kuruluşumuzda devletçilik yoluna girdik. Zirai kalkınmamızı da iktisadi liberalizm yoluyla başaramayız. Elde edilmesi gereken gaye sadece zirai istihsalin artması, toprağın ileri teknikle işletilmesi değildir; geniş köylü kitlelerini toprak sahiplerinin emrine tabi gezici işçi haline getirecek ve büyük toprak sahiplerinin kesesini doldurup çiftliklerini daha büyütecek bir şekilde değil ziraatın modernleşmesini, makineleşmesini, yeniden teşkilatlanmasını köylü kitleleri lehine başarmak mecburiyetindeyiz.

Behice Boran bu konudaki önerilerini ise dört başlıkta toplamıştır:

1- Devletin elinde olan toprakları topraksız köylüye dağıtmak ve toprağın küçük mülkiyet sahibi köylünün elinden çıkıp, büyük mülkiyet sahiplerinin elinde toplanmasına manî olmak için bir ferdin sahip olabileceği toprak miktarına bir sınır koymak.

Boran'a göre köyle şehir arasındaki sosyal ve kültürel farklar iktisadi farklardan ileri gelmektedir. Köylünün geriliği ve muhafazakarlığı doğuştan değildir; ekonomik ve sosyal şartlar değiştiğinde bu şartlarda değişecektir.

2-Ferdi köylü işletmeleri modern tekniği ve makineyi kendi başlarına tatbik edemeyeceği için her köyü bütün bir istihsal birliği addetmek ve köydeki müstahsilleri teşkilatlandırmak, aralarında kooperatif bir istihsal teşkilatı kurmak.

3-Kurulacak istihsal kooperatiflerinin ve bunları tamamlayacak satış ve kredi kooperatiflerinin büyük toprak sahibi ağaların, eşrafın kontrolüne geçmesine, onlar lehine, küçük köylü aleyhine işletilmesine mani olmak için devletin tedbirler alması ve küçük ve orta sınıf köylüyü tutarak bu teşekkülleri sıkı murakabe altında bulundurması.

4-Bugün mevcut olan devlet ziraat işletmelerini en ileri teknik ve teşkilatla geliştirmek, bu işletmeler üstündeki nüfus topluluklarının sosyal ve kültürel hayatını da teşkilatlandırmak, yükseltmek; bu işletmeleri örnek zirai topluluklar haline getirmek.

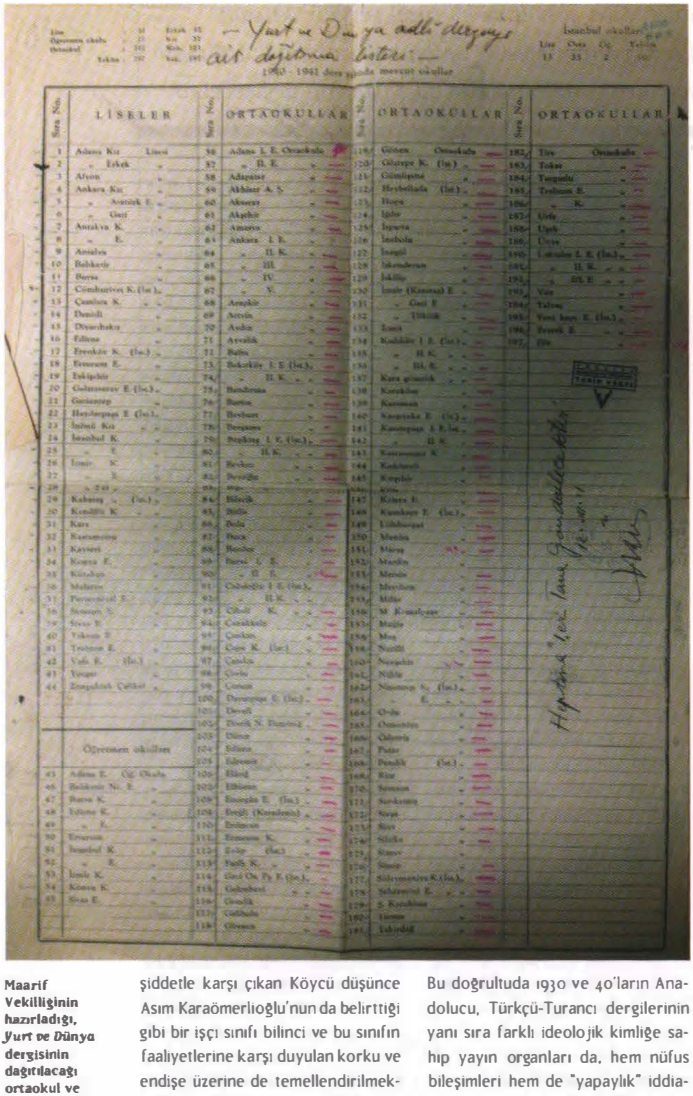
Sonuç olarak Boran'a göre köyle şehir arasındaki sosyal ve kültürel farklar iktisadi farklardan ileri gelmektedir. Köylünün geriliği ve muhafazakarlığı doğuştan değildir; ekonomik ve sosyal şartlar değiştiğinde bu şartlarda değişecektir. Köy kalkınmasıancak iktisadi ve kültürel bünye ile sanayi ve ziraatın bir arada ele alınıp müşterek, hem sanayi hem ziraat bir arada ele alınıp müşterek prensipler ve şartlar üzerine kurularak başarılabilir.

Başvekilliğe sunulan rapor, Behice Boran'ın bu ifadelerinden Rusya'da tatbik edilen Sovkholz ve Kolkhoz sisteminin adı ve yeri verilmeden Türkiye için tavsiye ve müdafaa edilmekte olduğu sonucuna varır ve makalenin komünizmle olan ilişkisi bu şekilde kurulur.

> Behice Boran hülasaten diyor ki: Binlerce yıl devam iktisat sistemini (teknolojik) ilerlemeler değiştirmemiştir. Bu değişme ilkin sanayi sahasından oldu. Zirai istihsalin durumu sarsıldı, sanayi hakim oldu ve ziraatı de kendisine göre ayarladı. Modern zamanlarda istihsalin süratle gelişmesi ziraatın müvazi bir gelişme göstererememesi (ekonomik sosyal) meselelere, zorluklara yol açtı. Bunun üzerine rasyonel ziraat usulleri ile iş düzenlenmeye çalışıldı. O zaman yüzbinlerce çiftçi gezici amele durumuna düştü. Bu da sefaleti doğurdu. Bizim için eski ve geri küçük işletme vaziyetine dönmek doğru değildir. Rasyonel ziraat sistemini de memleketimizde tatbik edemeyiz. Sanayideki organizasyonu olduğu gibi ziraatte de meydana getirmek iyi bir şey değildir. Fakat yeni sanayi kurarken liberal sisteme sapmadığımız gibi ziraat işini de öyle yapmalıyız.
>
> Zirai kalkınmayı sağlamak için modern tekniği, makineyi işe sokmak lazım. Parça ve küçük toprak buna manidir. O halde ne yapmalıyız?
>
> Bu soruya, dört madde içine sığdırılan bir netice ile (Sovkholz ve Kolkhoz) sistemine varmaktadır.[15]

Ankara çevresinin "köy davasına" yönelik yaklaşımı savaş yıllarındaki egemen söylemin dışında kaldığı için aykırılık noktalarının başında gelmektedir. Cumhuriyet döneminde köye yönelik asıl ilginin yeni rejimin kendisine toplumsal taban oluşturma çabaları doğrultusunda 1930'lu yıllarda başladığı bilinir. Hatta bu dönemde Halkçılık ve Köycülük tahsili için Amerika'ya öğrenci gönderilir.[16] Kırsal nüfus ve toprak meselesi 1930'lardan itibaren Türkiye'nin başat konularından biri olmuştur. 1934 İskân Kanunu, 1935-1937 yılları arasında Dâhiliye, Sıhhat ve İçtimaî Muavenet ve Ziraat Vekâletleri bünyesinde yapılan kanun çalışmaları, Toprak Kanunu Lâyihası, İskân Toprak Kanunu Tasarısı ve Ziraî Islahat Kanunu Tasarısı gibi çalışmalar nihai olarak 1945 tarihli Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile önemli bir noktaya taşınmıştır.[17] Toprak meselesi ile ilgilenen, politikacılar ve entelektüeller Cumhuriyetin ilk yıllarından beri kırsal alanda istikrar arayışındaydılar. İstikrarsızlık köylünün mülksüzleşmesinden kaynaklanmaktaydı ve bunu önleyecek bir mekanizma gerekliydi. Çünkü mülk yaşanabilir bir ekonomik birim olmaktan çıktığı vakit aile geçinebilmek için ya başkalarının arazileri üzerinde ortakçılık yapmak zorunda kalmakta ya da toprağı tamamen bırakıp şehre göçmekteydi.[18] Dolayısıyla köyden kente göç iktisadi ve toplumsal düzen açısından sakıncalı bulunmaktaydı.

Aynı zamanda iki savaş arası dönem antimodernist ve kapitalizm karşıtı ideolojilerin revaçta olduğu bir zaman dilimine denk düşmektedir. Bu durum Türk düşün dünyasına da yansımış ekonomik sıkıntıların baş gösterdiği bir dönemde köy ve köy yaşamı öne çıkartılmış, özellikle şehirdekilere oranla köylülerin "tüketim" unsuruna yabancı olmaları ve "kendi kendine yeten" bir iktisadi anlayışı benimsemeleri bunda etkili olmuştur. Nusret Kemal Köymen başta olmak üzere Köycüler; köy hayatını ve köylüleri Türk milletinin aslını oluşturan, ulusal gelişmede belirleyici, saflığı bozulmamış, asil, akıllı ve değişime açık insanlar olarak tasavvur etmiştir. Ülkü dergisinin de başına geçen Köymen; insanlığın temel çelişkisinin şehircilik-köycülük olduğunu savunmakta, kentleri besleyen köylüler olmasına rağmen kentlerin yıllardan beri köyü istismar ettiğini ileri sürmektedir. Öte yandan şehirleşmeye

Maarif Vekilliğinin hazırladığı, *Yurt ve Dünya* dergisinin dağıtılacağı ortaokul ve liseleri gösteren liste

Tarih Vakfı Pertav Naili Boratav Koleksiyonu

şiddetle karşı çıkan Köycü düşünce Asım Karaömerlioğlu'nun da belirttiği gibi bir işçi sınıfı bilinci ve bu sınıfın faaliyetlerine karşı duyulan korku ve endişe üzerine de temellendirilmektedir.[19] Açıkçası şehirler; farklı sosyolojik grupları, çeşitli sınıfları ve dolayısıyla çatışmayı, adaletsizliği, ekonomik buhranları, yozlaşmayı ima etmekte; bütün bunların önlenmesi için köylülerin köylerde tutulması gerekmektedir. Sonuç olarak eski kasaba yaşamı, bir cemaat hissi oluşturup çocuk büyütmeyi özendirirken, modern kent aile birliğini tehdit eden ve bireyci bencillikle yabancılaşmayı besleyen zevkler sunduğu için tehdit olarak görülmüştür.

Bu doğrultuda 1930 ve 40'ların Anadolucu, Türkçü-Turancı dergilerinin yanı sıra farklı ideolojik kimliğe sahip yayın organları da, hem nüfus bileşimleri hem de "yapaylık" iddiasıyla "kozmopolit" merkezler olduğunu düşündükleri "şehirleri" eleştiriye girişirler. Buna karşılık köy ise değişmeyen gelenek, görenekleriyle "Türk ruhunu" saklayan, duru ırkın arandığı ve korunduğu bir ortam olarak görülür, dolayısıyla "saf Türk kültürünü" köylerin temsil ettiği iddia edilir[20]. Bütün bu yaklaşımlara karşılık ise "Ankara çevresi" köyün değişiminı ve şehirleşmeyi savunmuştur: "Köylerimiz değişme halindedir ve bu hal artacaktır. Bunu böylece kabul etmeliyiz ve bazı geri düşünceli, cemiyetin gittiği seyri anlamayan veya anlamak istemeyenlerin yaptığı gibi bundan korkmak değil, bilakis buna sevinmek lazımdır."[21] *Yurt ve Dünya*'da 42 sayı boyunca köy sosyolojisi ve köy ekonomisi ile ilgili 45 adet makale yayımlanmıştır.[22] Genel olarak bakıldığında ortaya konan yaklaşım köyün bir an önce değişime uğraması gerektiği yönündedir. Behice Boran'a göre köy davasının çözümü şehirleşme sorunu ile ilgilidir ve Batı medeniyeti şehirleşmiş bir medeniyettir. Dolayısıyla Boran, medeniyetin bir ülkeye girmesinin şehirler aracılığıyla gerçekleşebileceğini ileri sürmektedir.[23] Köyün ve köylülüğün yüceltildiği bir iklimde, farklı bir yaklaşım sergilenmesi kısa süredc tepkileri de beraberinde getirmiştir. Köylerin değişmesini savunan "Ankara çevresi"ne bir yandan "komünistlik" diğer yandan ise "Amerikancılık" eleştirisi yöneltilir. Dil-Tarih hocaları Amerika'daki gibi çiftlik tarzı bir yapının kurulması gerektiğini öne sürerek "okyanus ötesi âlemin hayat şartlarını öğretmek ve bu hayat şartlarını kabule teşvik" etmekte, bu yolla da yalnız aileyi değil, aynı zamanda milli hisleri de tahrip etmeye çalışmaktadır.[24] Sonunda ise bütün bu tartışmalar "devşirmece duyup, Amerikanca düşünüp, Rusça inanan, fakat Türkçe (?) yazan" yaklaşımı üzerinden "yerli ve milli" olmadıkları noktasına gelir.

Adımlar dergisinin "koyu komünist" bir temayül içinde olduğunun bir diğer kanıtı olarak Münir Melen tarafından kaleme alınan "Türkiye İktisat Tarihinin Ana Hatları: Feodalizm Merhalesi" başlıklı makale işaret edilir.[25] Rapora göre söz konusu yazı Marksist bir görüşle Osmanlı İmparatorluğu'nda; toprak, ticaret ve sanayideki feodal sistemi ortaya koymakta ve bundan başka tarihi olayları da (halkın sefaletinin sebepleri, isyanlar, gayri Türk unsurlar ve bunların ticaret ve gümrük işlerini ele almaları, nakliyeci sınıfların düştükleri fena durumları, lonca usulü, fikir ve ilim hayatının geriliği) bu bakıma göre tahlil etmekte ve adeta, yeniden bu duruma düşmemek için

Marksist hareketlerin kabulünü empoze etmektedir. Başka bir deyişle halkın ezildiğinden ve yoksulluğundan, isyanlardan, vergi yoluyla soyulduğundan, iktisadi sistemin geri kalmışlığından, ilmin dinin skolastik yorumu yüzünden gelişmediğinden söz etmek "Marksist bir görüşün" kanıtları olarak sunulmuştur.

Avrupa'daki toprak sistemi ile Osmanlı Devleti'ndeki uygulamaları karşılaştırdığı yazısında Münir Melen, Batı'da toprağın ve üzerinde yaşayan köylünün senyörün mülkiyetinde olmasıyla, Doğu'da mülkiyetin devlete ait olmasını temel farklılık noktası olarak görür. Bu yüzden Osmanlı sultanını "merkezi feodal" olarak tanımlar. Öte yandan ise ekonomik sistemin bozulmasıyla birlikte köylü üzerinde vergi yükünün artması ve Ayanlık sisteminin ortaya çıkmasını "köylünün soyulması" olarak nitelendirir. Osmanlı Devleti'ndeki ticari hayatı da değerlendiren Melen, Batı tarzı bir kapitalist sistemin gelişmemesini özellikle "merkezi feodal" sistemden kaynaklı devlet kontrolüne ve lonca teşkilatına bağlamaktadır. Osmanlı'daki ilim hayatına da değinen Melen, ilmin dinin skolastiği içinde bocaladığını ifade eder. Bunu ise içtihat kapısının kapanmasıyla ilişkilendirir. Bunun yanında Osmanlı cemiyetinde iktisaden ilerleyen öncü bir sınıfın bulunmaması fikir hareketlerinin doğmasını engellemiştir. Kısaca belirtmek gerekirse Osmanlı sisteminin "gerilığı" üzerine değerlendirmelerde bulunmakta, gerilığin sebepleri birçok metinde karşımıza çıkan ve Kemalist bir perspektifi yansıtan çözümlemeler içermektedir. Hatta Cumhuriyetin ilk yıllarında resmi görüş haline gelen ve Türk toplumunun geri kalmışlığını Osmanlı geçmişi üzerinden açıklayan yaklaşımla da son derece uyumludur.

Raporda Muzaffer Şerif Başoğlu'nun "Psikoloji ve Yeni Neslin Yetişmesi"[26] başlığını taşıyan makalesi ise "taşkın ve aşkın" bir dil kullanmakla, aile terbiyesine yer vermemekle ve kötüleyici bir lisan kullanmakla, milli terbiyeden bahis açmamakla, hep insaniyet ve insaniyetçilikten konuşmakla suçlanmaktadır. Halil Aytekın ise "kültürsüz" bir köy öğretmeni olarak tanımlandıktan sonra kulaktan dolma solculuk yaptığına özellikle değinilir.

> Halil Aytekin (Karadeniz Bölgesinde Toprak Meselesi) gibi önemli bir mevzuu ele almıştır. Bu yazının başında; güya sosyal bir ekonomik bir meseleyi çözecekmiş gibi işe girişiyor, fakat her yazısında olduğu gibi, burada da meseleyi, lüzumlu ve lüzumsuz bir sefalet ve mücadele mevzuu şekline döküyor. Edebi ve ezeli müsavat istiyor.

Ardından sıra Bekir Sıtkı Kunt'un "Bir Balo Gecesi" adlı hikâyesine gelir. İddiaya göre bu sayının hikayesi bile maksada göre ayarlanmıştır. Köprü altında yatan çocukların sefaletini ve zenginlerin bunu bir balo mevzuu yaparak eğlenmelerini canlandırmaktadır.

"EŞİTLİK", "IRKÇILIK" VE "İNSANİYETÇİLİK" ÜZERİNE TARTIŞMALAR

Selim Sarper imzalı raporda Ankara çevresine yönelik dile getirilen suçlamalar aslında uzun zamandan beri Anadolucu, Türkçü ve Turancı dergiler ve isimler tarafından dile getirilmektedir. "Komünist" olmanın kanıtı olarak sunulan "eşitlik" talebi milliyetçi yaklaşımlara göre doğal-ilahi yasaları çiğnemeye teşebbüs cürmü olduğu gibi aynı zamanda gerçekçi ve meşru da değildir. Oysa doğal-ilahi yasa üstün vasıflıların daha aşağı vasıftakilere hükmetmesini ister ve bu kuralı tüm bünyesine sindirmiş, geçerli kılmış toplulukların güçlü olabileceklerini öngörür ve bir millet bunları gerçekleştirdiği sürece "hayat kavgasında" güçlüler kategorisinde yer almış olur.[27] Milliyetçi düşüncenin çıkış noktası haline gelen ve eşitsizliği mutlaklaştıran bu yaklaşım savaş yıllarında Türkçü-Turancı düşünceyi temsil edenleri de etkilemiştir. Reha Oğuz Türkkan, kâinatın ve tabiatın eşitlik diye bir şey tanımadığını ileri sürer:

> Vücudumuz bir yığın hücreden, nesiçlerden ve her çeşit uzuvdan müteşekkildir; bunların hepsi birbirinden farklıdır. Vücudumuz bilhassa birçok guddeleri havidir; fakat tenazur bertaraf, birbirinin aynı bir çift yoktur; uzviyette oynadıkları rol bakımından da hiçbirinin eşi yoktur... Kâinatta ve tabiatta hiçbir şey diğerine müsavi olamayacağına göre, tabiatın mahsulü olan neviler, ırklar ve fertler de birbirlerinden farklı ve aralarında gayrimüsavidir[28].

Dolayısıyla tabiatta hiçbir şey diğerine eşit olamayacağına göre tabiatın mahsulü olan ırklar da birbirlerinde farklıdır ve aralarında eşitsizlik mevcuttur. Hatta bu ana hakikatin inkârı üzerinde kurulan ırkçılık tenkitleri bu bakımından temellerinden sakat ve köklerinden çürüktür. Diğer yandan Batı'da "ırkın" yüceltildiği, ırklar arasında eşitsizliğe dayalı bir hiyerarşi olduğuna dair "bilimsel"

"Komünist" olmanın kanıtı olarak sunulan "eşitlik" talebi milliyetçi yaklaşımlara göre doğal-ilahi yasaları çiğnemeye teşebbüs cürmü olduğu gibi aynı zamanda gerçekçi ve meşru da değildir.

kanıtların sunulduğu bir dönemde; ırk ve soy, Nihal Atsız başta olmak üzere Türkçü ve Turancıların toplum tasarımında önemli bir yer tutmuştur. Daha da ileriye giden Reha Oğuz Türkkan; "Tarihin ve tekâmülün amili ırktır" düsturu çerçevesinde ırkların varlığını ve birbirlerinden farklılığını biyolojik gerçekler olarak kabul ederek toplum ve devlet modelini ırkçılık üzerine inşa etmiştir. Irkın

Kudret gazetesi 28 Ocak 1947

Tarih Vakfı Pertev Nalli Boratav Koleksiyonu

saflığını korumak için yabancılarla evlenmeye karşı çıkar, "kabiliyeti vasattan düşük olanların mahsulünü azaltmak" ve "muzir zürriyetin kesilmesi" gibi tedbirler önerir. Eğer Türk kanı yabancı kanlarla karışırsa, melez ve karışık kanlı doğacak nesiller Türkün maddi ve manevi hususiyetlerini taşıyamazlar ve öz bir Türk gibi üstün soydan olamazlardı.[29] Türk kanı taşımayan insanlarla Türkler evlenirlerse doğan çocuklar, bize ve atalarına benzemeyen melezler olacakları gibi, bu kan karışmaları arttıkça, Türk milletinin kan terkibi de değişecek, atalarımızın maruf ve sevgili hususiyetleri yârinki Türk milletinde bulunmayacaktır: "Türk milleti ebediyen piçleşmiş ve mahvolmuş olacaktır."[30]

> "Ankara çevresi"ne göre ise milli farklılıklar ırk üzerinden izah edilmemelidir. Her millet muhtelif ırklardan müteşekkildir, bunun için uzvi olsun, ruhi olsun, ırkın millet içindeki varlığı ve tesiri karmakarışıktır. Örneğin ırk vasıflarının, bir milletin medeniyetinin ve kültürünün ne yüksek oluşuna ne de aşağı oluşuna hiçbir tesiri olmadığını savunan Niyazi Berkes, ırkçılığın emperyalist bir siyasetin aleti olarak ortaya çıktığını, Batılıların, Avrupa dışında kalan milletleri sömürmek için ırk üstünlüğü iddialarına başvurduğunu vurguladıktan sonra, bazı kimselerin bu yabancı malı ideolojiyi memlekete sokmaya çalıştıklarına dikkat çeker.[31] 1943'te basılan "Irk Psikolojisi" adlı eserin de yazarı olan Muzaffer Şerif Başoğlu, ırkçılığı "şüpheli ihracat malı" olarak tanımlayarak, ırklar arasında hiçbir psikolojik farkın bulunmadığını, ırkçılık yaparak kendilerini üstün sayan milletlerin gerçek üstünlüklerinin renkleri, cinsleri, dilleri ve kültürlerinde olmadığını; gerçek üstünlüklerinin olsa olsa teknik alanda olabileceğini belirtir.[32]

Öte yandan yine bu dönemde barıştan söz etmek, insaniyetçiliği savunmak, savaş karşıtı bir dil kullanmak "komünist" olmak için yeterli kabul edilmiştir. "Sosyal Darwinizm"de hayatta kalmak için mücadeleye yapılan vurgu, siyasi ve toplumsal alana taşınarak ırklar arasında hayatta kalma mücadelesi olarak görülmüş, güçlü olanın hayatta kaldığı ve diğerlerine üstünlük sağladığı bir doğada uygarlığın gelişmesi için "güçlü" olanın "zayıf" olanı köleleştirmesi, sömürmesi, hatta yok etmesi "doğal" olarak anlaşılmıştır. "Türk'ten başka bütün milletleri ez" düsturunu, Türklerin varlıklarını devam ettirebilmelerinin zorunlu bir koşulu olarak gören Türkçü-Turancı yayın organlarında Sosyal Darwinist bir yaklaşımı ortaya koyan sayısız örnek mevcuttur. Nihal Atsız "yaşam için mücadele" yaklaşımından hareketle milletler

arasında güçlü olanın kazanacağı bir "hayat tasavvuruna" sahiptir. Savaş hayatın sürekli kudret ve iktidar üreten doğasının bir gereğidir. Savaş ve mücadele sayesinde iyi ırklar yetersiz ırklardan ayrılmaktadır. Hayat ile savaş arasında kurulan bu doğrudan ilişki nedeniyle millet olarak var olabilmek bütün bir hayata ait askeri bir donanımı ve cephesel duruşu zorunlu kılar, görev duygusu, itaat, disiplin, "erkeklik", kahramanlık, her an ölmeye ve öldürmeye hazır olmak, yani hayatı sürekli bir askeri disiplin ve eğitim içinde yaşamak, onu içselleştirmek gereklidir. Sonuç olarak bir millet için en büyük tehlike "barış ve dostluk" afyonu yutarak uyumaktır.[33] Harp aleyhtarlığı ve insan kardeşliği teraneleriyle uyuşturulan sınırlerde vakti geldiğinde silah tutacak kuvvet kalmayacaktır, insanlığın sürekli bir boğuşma içinde olduğu bir dünyada, solcuların devamlı olarak "tatlı bir uyuşukluk, miskin bir afyonkeş sersemliği" telkin etmeye çalışmaları Türkleri zayıf düşürmek içindir.[34] Bundan dolayı "insaniyetçilik" yabancı propagandasıdır, milletlere esirlik tasmasını bir şeref kolyesi gibi takmaya uğraşmaktadır.

SONUÇ

Anti-entelektüel bir söylemin baskın hale geldiği, "akıl" yerine duyguların harekete geçirilmeye çalışıldığı, otoriteye "inanmanın" ve "itaat etmenin" yüceltildiği, beşeriyetçiliğin ve insaniyetçiliğin "milli" olmanın önünde engel görüldüğü, "milli ilim" anlayışının egemen olduğu 1940'lar Türkiye'sinde; barışı, ırkçılığa karşı eşitliği, bilimin evrensel niteliğini savunmak aynı zamanda bir ayrılığın ve aykırılığın da işareti olmuştur. Nitekim bu aykırılık "komünistlik ve solculuk" üst başlığı altında tarif edilmiştir. "Ankara çevresi", kozmopolitliği yerleştirmek için "milli ananelere ve bunların muhafızlarına" çelme taktıkları, Amerika'da propaganda eğitimi aldıkları için eskisi gibi "Yaşasın komünizm! Kahrolsun millîyetçiler!" diye bağırmadıkları bu yüzden de, makalelerinde "iş ve insan, reaya ve köylü, şehirleşme, içtimaî sınıflar, alt yapı, üst yapı, amele, işçi problemi" gibi mevzuları işleyerek "komünist" propagandası yapmakla suçlanmıştır.[35] Dil-Tarih hocaları, antı-komünizmin egemen bir siyasi yaklaşım halini aldığı ve devlet nezdinde politikleşmenin, yükselmenin ve itibar görmenin gereği haline geldiği 1940'ların ikinci yarısında nerdeyse topyekün bir örtekileştirme süreciyle "komünistliğin" Türkiye'deki önemli temsilcileri görülerek önce üniversiteden sonra da ülkeden tasfiye edilir.

Diğer yandan Dil-Tarih hocalarının fakülteden atılmaları sadece siyasi yönüyle ele alınmamalıdır. Asıl üzerinde durulması gereken öğretim görevlilerinin temsil ettiği bilimsel zihniyetin darbe almasıdır. Bundan en fazla zararlı çıkan alan ise sosyal bilimler olmuştur. Hilmi Ziya Ülken'e göre, Dil-Tarih hocalarını da içeren karalama kampanyasının memleketin fikir seviyesini alçaltan bir işlevi olmuş, bu yüzden de düşünce ve kültür hayatı 1960'lara kadar neredeyse donmuştur.

MİTHAT K. VURAL
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

DİPNOTLAR

1 Bu konuda Peyami Sefa'nın başı çektiği söylenebilir: "Dostlarım bana Ankara'da çıkan bir mecmuanın sayılarını gösterdiler Bugüne kadar dikkatimden kaçan bazı yazıları okudum. Her sayfası kesildikçe, bu mecmuayı çıkarırlarken kafası, ortasından bıçakla yarılan bir karpuz gibi rengini açığa vurıyordu: Kıp kızıl..." Peyami Safa'ya göre derginin üç ele başısı Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde kürsü sahibi birer doçent'ti ve bu kişilerin ellerine, gençliğin sıcak balmumu gibi dışarıdan verilecek her şekli kabule hazır, yumuşak zekâları teslim edilmişti. Peyami Safa, "Mecmuanın Rengi ve Hedefi", *Tasvir-i Efkar* 1 Temmuz 1943

2 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.2.105.31.8

3 Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dekanı Enver Ziya Karal, Yüksek Öğrenim Genel Müdürlüğüne, 13 Aralık 1945 günü şu raporu yazmıştır: "İstanbul'da yayınlanan ve haftalık siyasi mecmua olduğunu ilk sahifesinde açıklayan bir derginin kapağında yazı yardımı vaad edenler birşığı altında fakültemizden Doçent Behice Boran, Doçent Pertev Boratav, Doçent Niyazi Berkes ve ilmi Yardımcı Mediha Berkes'in isimleri görülmüştür. Politika eğilimi ilmî düşüncesiyle uzlaşma kabul etmeyecek karakterde olan bu dergiye Behice Boran ve Pertev Boratav'ın ihtisaslarıyla ilgili de olsa yazı göndermeleri, Niyazi Berkes'in yazı vaad etmesini(...) akademik kariyer düşünce ve çalışmalarıma aykırı gördüğümü ve adı geçenlerin bu hareketleriyle fakülte içindeki durumlarının göz önüne alınmaası gerektiğini saygılarımla arz ederim"

4 Mete Çetik, Üniversitede Cadı Kazanı 1948 DTCF Tasfiyesi ve Pertev Naili Boratav'ın Müdafaası, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s. 27.

5 Mihri Belli, *İnsanlar Tanıdım*, Doğan Kitap İstanbul, 2000, s.203-204.

6 Meltem Ağduk Gevrek, *Yurt ve Dünya (1941-1944)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994, Ankara, s. 80. Ayrıca bkz. Mete Çetik a.g.e., s. 210.

7 Meltem Ağduk Gevrek, a.g.e., s. 69-70. Ayrıca bkz. Mete Çetik, a.g.e., s. 201.

8 Vedat Türkali, *Komünist*, 2001, s 74-76.

9 Uğur Mumcu, *Bir Uzun Yürüyüş*, Tekin Yayınları, İstanbul, 1993, s. 29.

10 Niyazi Berkes, "Darwinizm Karşısında İleri Geri Düşünceler", *Yurt ve Dünya*, Sayı 39, 1944, Ankara, s. 90.

11 Hatta Kayalı, resmi ideoloji konusunda destekleyici bir tutum takındıkları, özellikle milliyetçilik konusundaki fikir münakaşalarında Türkçü-Turancıları "Atatürk milliyetçiliğine" aykırı davranmakla suçladıkları, "gerçek milliyetçiliği" kendi düşüncelerinin yansıttığını belirtmelerinden dolayı dört bilim adamının muhalif tutumunu çok abartmamak gerektiği fikrindedir. Kurtuluş Kayalı, *Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 113

12 Baskın Oran, "İç Ve Dış Politika Açısından II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Siyasal Hayat Ve Sağ-Sol Akımlar", *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S. 3, Ankara, 1969, s. 262.

13 Bildiriyi imzalayanlararasında, Boran, Berkes, Boratav da yer alır. Muzaffer Şerif ise gözalında olduğu için bildiride imzası yoktur

14 Behice Boran, "Ziraî İstihsalin Geriliğinin Sebepleri, Gelişmesinin Şartları", *Ademlar*, Şubat 1944, Sayı 10, Ankara

15 BCA, 30.10.0.0.85.561.8.

16 BCA, 030.0.18.01.02.39.61.004

17 Bkz. S. Yelda Kaya, "İskan ve Toprak Dağıtımı Politikaları Işığında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu", *Journal of Life Economics*, Cilt 2, Sayı 3, 2015, s. 77-105.

18 S. Yelda Kaya, a.g.m., s. 95

19 Asım Karaömerlioğlu, "Türkiye'de Köycülük", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce*, Der Ahmet İnsel, Cilt 2, İstanbul, 2009, s. 288.

20 Fethi Tevetoğlu. "Amacımız: Türke Fayda", *Kopuz*, Sayı 1, s. 1

21 Behice Boran, "Değişme Halinde Köylerimiz", *Ademlar*, Sayı 4, Ankara, 1943. s. 124-127

22 Meltem Ağduk Gevrek, a.g.e., s. 146.

23 Behice Boran, "Şehir ve Şehirleşme Davası", *Yurt ve Dünya*, Sayı 3, Ankara, 1941, s. 25-34

24 "Çığır'a Göre", *Çığır*, Mart 1941

25 Münir Belen, "Türkiye İktisat Tarihinin Ana Hatları: Feodalizm Merhalesi", *Ademlar*, Şubat 1944, Sayı 10.

26 Muzaffer Şerif Başoğlu, "Psikoloji ve Yeni Neslin Yetişmesi", *Ademlar*, Şubat 1944 Sayı 10

27 Tanıl Bora, Kemal Can, *Devlet Ocak Dergâh*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 20

28 Reha Oğuz Türkkan, "Irk ve Irkçılık", *Gök Börü*, Sayı 9, 1943, s. 4-5.

29 Bkz. Mustafa Hakkı Akansel, "Yabancı Kan ve Devletlerin Batması", *Tanrıdağ*, Sayı 8, s. 5-8

30 Reha Oğuz Türkkan, "Bozkurtçunun Ameniüsü", *Bozkurt*, Sayı 3, 1942, s. 6

31 Niyazi Berkes, "Irk ve Irkçılık", *Yurt ve Dünya*, Sayı 24, 1942, s. 418-442. Ayrıca bakınız Niyazi Berkes, "Kitaplar Irk Psikoloji", *Yurt ve Dünya*. Sayı 29, 1943, s. 176-177.

32 Muzaffer Şerif Başoğlu, "Psikoloji Karşısında Irkçılık", *Yurt ve Dünya*, Sayı 25, 1943, s. 7-14.

33 Orhan Gazi Ertekin, "Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce*. Cilt 4, Der. Tanıl Bora, İletişim Yay., İstanbul, 2008, s. 372.

34 İ. Unaner, "Varlığımızı Tehdit Eden Tehlike", *Kopuz*, Sayı 12, 1944, s. 264-269. Ayrıca bkz. İ. Rasin, "İnsaniyetçilik", *Bozkurt*, Sayı 10, 1941, s. 232-235.

35 Örnek olarak bkz. O. Bozkurt, "Solcu Sapıklara Bozkurt Cevabı", *Gök-Börü*, Sayı 5, 1943, s. 22-23.

KİMMİŞ BU TULUMCULAR?

SİNEM ERDOĞAN İŞKORKUTAN

Sünnet düğünlerinin kamberi olan tulumcular şenlik alanını dolduran kalabalığı hizada tutmakla uğraşıp, alandan geçenlere yol açarken, diğer bir bölümü ise kâh davul, zurna çalarak, kâh ellerindeki meşaleler veya hazırladıkları kâğıttan aletlerle veya çeşitli küçük çaplı patlayıcı düzeneklerle gösteriler sunmakta, hatta kimi zaman da sözlü ve teatral performanslar sergilemektedir. Peki kimdir bu tulumcular; bir asayiş timi mi, davulla zurnayla gülünç ve tuhaf hareketler yaparak düğün ahalisinin eğlencesinden sorumlu bir şenlik ekibi mi?

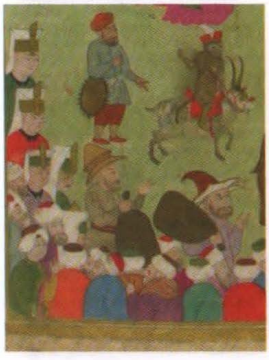
Resim 1
Şenlik alanında tulumcular

Sürnâme-i Vehbî, TSMK A 3594, vr. 80a

Resim 1'den detay (sağda)

Seyyid Vehbî Efendi ve Hâfız Mehmed Efendi 1720 yılında Sultan III. Ahmed (1703-1730) döneminde İstanbul'da düzenlenen büyük sünnet şenliğini konu alan sürnâme (şenlik kitabı) isimli eserlerinde şenlik alanında görev alan tulumculardan sıklıkla bahsederler. Ellerinde yağlı tulum, başlarında külâh bulunan, meşinden yapılmış cübbe, şalvar ve kuşaktan oluşan tek tıp kıyafet giyen tulumcular zaman zaman gülünç, zaman zaman tuhaf hareketler yaparak izleyicilere gösteriler sunmakta ve esasen onları belli bir hizada tutmaktadır.[1] Tulumcular şenlik alanı dolduran kalabalığı kontrol etmede o kadar önemli bir rol oynar ki, Hâfız Mehmed Efendi onlar olmadan asayişi sağlamakla yükümlü olan yeniçerilerin bile şenlik alanında yürümeye kadir olamayacağını belirtir.[2] Seyyid Vehbî'ye göre ise tulumcular sünnet düğünlerinin "kamberidir" (*kanâbir-i sûr-ı hitân*) yani onlar olmadan sarayın düzenlediği bu büyük şenlikleri düşünmek adeta imkânsızdır.[3] Buna binaen daha evvel saray tarafından düzenlenen sünnet şenliklerinde de tulumcular karşımıza çıkar. Örneğin 1582 yılında İstanbul'da düzenlenen sünnet şenliğinde 500 tulumcu görev almıştır, 1675 yılında Edirne'de düzenlenen sünnet şenliğinde ise sayılarını bilmesek de yine bir grup tulumcu şenlik alanında görev yapmıştır.[4]

Şenlik anlatılarına paralel olarak, saray için yaptırılan resimli sürnâme kopyalarında hemen her resimde, izleyicilerin önünde veya gösteri yapan kişilerin gerisinde ellerinde tulumlarıyla birlikte resmedilen, üniforma benzeri tek tıp kıyafet giymiş birkaç tulumcu göze çarpar (Resim 1 & 2).[5]

1582 yılında Sultan III. Murad zamanında düzenlenen sünnet şenliği için yaptırılan resimli sürnâme kopyasında da neredeyse her resimde şenlik alanında ellerinde tulumları, başlarında külâh ve sırtlarında cübbeleriyle tulumcular görülür (Resim 3).[6] Aradan yaklaşık yüz elli yıl geçmesine rağmen tulumcuların resimli sürnâmelerde görülen ikonografilerindeki bu benzerlik sünnet düğünlerinin kamberi olarak nitelendirilen bu grubun kıyafetlerinin, aksesuarlarının ve hatta belki de gösterilerinin

zaman içinde devamlılık göstermiş olabileceği hakkında bizlere ipucu verir.[7]

Seyyid Vehbi ve Hâfız Mehmed Efendi'nin sûrnâmelerinden öğrendiğimiz kadarıyla, 1720 şenliği için toplamda 120 tulumcu görevlendirilmiştir. Vehbi'nin naklettiğine göre, adet olduğu üzere bu kişiler önemli yeniçeri ağalarından biri olan Muhzır Ağa'nın neferleri arasından ve ayrıca sarayda görev yapan kapı kethüdaları içinden seçilmiştir.[8] Hâfız Mehmed'in sûrnâmesinde not ettiği bir ayrıntıya göre ise, esasen 120 tulumcunun bir bölümü tulumculara yamak olarak atanan "cın askeri" lakaplı çocuklardan oluşmaktadır.[9] Şenlikte görev alan hademelerin sayılarının kaydedildiği bir arşiv belgesi Hâfız Mehmed'in verdiği bu bilgiyi doğrular, zira tulumcuların not edildiği bölümde 100 kişinin ulûfeli (maaşlı) olduğu bilgisi yazılmış, kalan 20 kişi ise mil'abeciyan (kısa kollu çocuk entarisi giyenler [?])[10] olarak zikredilmiştir.[11] Bu durumda Hâfız Mehmed'in metninin ve arşiv belgesinin gösterdiği üzere 1720 şenliğinde görev alan tulumcular esasen 100 yetişkinden ve 20 çocuktan oluşmaktaydı.[12]

Sûrnâmeler, şenlik alanında her gün görev alan, çeşitli tuhaf hareketler yaparak kâh izleyicileri hayrete düşürüp kâh onları ürküten, devlet görevlileri geçeceği veya gösterici-ler sahne alacağı zaman yolu açan tulumcuların sayısı dışında bizlere başka bilgi vermez. Ancak şenlik anlatılarının aksine arşiv belgelerinde tulumcular hakkında pek çok bilgiyle karşılaşılır.[13] Tulumculara şenlikte görev aldıkları süre için ödenen yevmiyenin tutarı, günlük yiyecek ihtiyaçlarını karşılamaları için verilen gıda maddeleri ve miktarları, şenlik boyunca verilen ziyafet sofralarında kaç çeşit yemek yedikleri, bu yemeklerin türleri ile onlar için tedarik edilen kıyafetler ve diğer malzemeler farklı belgelerde ayrıntılı olarak not edilmiştir. Hatta 120 tulumcudan 108 tanesinin ismi de arşiv belgelerinde karşımıza çıkmaktadır. Bütün bu bilgiler bir araya getirildiğinde şenliğin kamberi olan gülünç kılıklı tulumcuların kimlikleri ve şenlikteki varlıkları ilginç şekilde açıklık kazanmaktadır.

Resim 2
Şenlik alanında tulumcular

Sûrnâme-i Vehbî, TSMK A 3593, vr. 44b

Tulumcuların büyük bir bölümü ulûfeli olsa da şenliğin açık hava eğlencelerinin sürdüğü 15 gün boyunca şenlik alanındaki vazifeleri karşılığında kendilerine 40 akçelik bir yevmiye tahsis edilmiştir.[14] Ayrıca bu süre zarfında yiyecek ihtiyaçlarını karşılamaları için her birine günlük 100 dirhem (320.7 gr) et, 2 harcî (düşük kaliteli undan yapılan)[15] ekmek, 25 dirhem (80 gr) sade yağ ve 100 dirhem (320.7 gr) pirinçten oluşan bir gıda paketi verilmiştir.[16] İlginç olarak tulumcula-

Resim 3
1582 şenliğinde tulumcular

Sûrnâme-i Hümâyûn, TSMK H. 1344, vr. 30b

ra verilen bu gıda ta'yinatının miktarı şenlikte görev alan yeniçerilerden, orta kademeli saray görevlilerinden ve bazı diğer hademelerden daha fazladır.[17] Bu durum belki de tulumcuların şenlikteki iş yükünün fazlalığına işaret ediyor olabilir.

Tulumcuların isimlerinin kaydedildiği iki önemli belge bizlere tulumcuların kimlikleri hakkında da bazı önemli ipuçları verir. Belgelerden biri, 88 tulumcunun günlük yiyecek ta'yinatının, şenliğin en yüksek kademeli görevlisi olan sûr emîni El-Hac Halil Efendi tarafından verilmesi için yazılmış olan bir telhistir. Bu belgede 56 nefer tulumcunun ve onlara bağlı olan 32 nefer lu'betbazanın (çeşitli gösteriler yapan oyuncuların) isimleri kaydedilmiştir.[18] Bir diğer kayıt ise şenlikte görev alan hizmet erbabının ve gösteriler yapan kuklacı, müzisyen, rakkas, cambaz gibi hüner sahiplerinin bir bölümünün isimlerin kaydedildiği bir defterde bulunur. Bu defterin bir sayfasında yukarıda zikredilen belgedeki 88 ismin de dâhil olduğu toplam 108 tulumcunun adı kaydedilmiştir.[19] İlk söz edilen belgede tulumcuların bir kısmının lu'betbazan olarak diğerlerinden ayrılmış olması, tulumcuların görevlerine göre iki ana gruba ayrılmış olabileceğini düşündürmektedir.[20] Bir diğer deyişle tulumcuların bir bölümü çeşitli gösteriler yapmakla yükümlüyken, diğer bir bölümü ise şenlik alanında düzeni sağlamaktan mesul olmuş olabilir. Bu kanıyı destekleyecek şekilde ve daha sonra ayrıntılı bir şekilde ele alınacağı üzere, tulumcuların isimlerinin kaydedildiği belgelerde sadece birkaç kişinin isminin yanında hâkî (hikâye anlatıcı) ve taklitçi oldukları yönünde ibareler bulunur. Ayrıca tulumcular için satın alınan malzemeler arasından, örneğin, davulun sadece 4 adet, zurnanın 2 adet ve meşalenin 20 adet tedarik edilmiş olması tulumcular arasından sadece belli bir bölümünün bu aletleri kullanıp gösteriler yaptığını düşündürmektedir.[21]

Tulumcuların isimlerinin kaydedildiği belgelerden öğrendiğimiz üzere şenlikte görev alan tulumcuların başında, Ser tulumcu olarak zikredilen, El-Hac Mehmed Ağa vardır.[22] Mehmed Ağa'nın idaresindeki tulumcuların isimleri dışında, kâtiplerin kaydetmiş olduğu unvan ve lâkapları bizlere bazı başka bilgiler de sunmaktadır. Bilindiği üzere unvanlar kişinin bir topluluktaki rütbesini, mesleğini veya sosyal-dinî statüsünü belirtmekte önemli rol oynar.[23] Lâkaplar ise çoğu zaman kişinin fiziksel özellikleri, karakteri ve nereli olduğu hakkındadır.[24] Tulumcuların isim listesi incelendiğinde büyük çoğunluğunun fiziksel özelliklerine, karakterlerine göre veya toplumsal kanıyı belirten lâkaplar taşıdığı görülür. Örnek olarak tulumcular arasında Uzun Mehmed, Kara Ali, Küçük Emir, Domdom Yusuf, Sakallı Ismail, Kel Mehmed, Küçük Mehmed, Kambur İbrahim ve Sağır Osman fiziksel özelliklerine göre; Deli Mustafa, Deli Ali, Keçi Mustafa, Patlak Mehmed, Kanlı İbrahim ve Torlak ise bu kişilerin karakterlerine veya bu kişiler hakkındaki toplumsal kanıya göre lakaplar taşımaktadır. Bir kısım tulum-

cunun ise nereli olduklarını veya nerede yaşadıklarını belirten lâkaplara sahip olduğu görülür. Örneğin tulumcular arasından bazı kişilerin Eyüplü, Kazlıçeşmeli, Yenibahçeli, Kocamustafapaşalı, Üsküdarlı, Üsküplü olduğu görülmektedir.

Tulumcuların arasında düşük askeri rütbelerden olan beşe unvanlı bazı kişiler de görülür. Tulumcuların, yeniçeriler ve saray kapı kethüdaları arasından seçildiği düşünüldüğünde bu durum pek de şaşırtıcı olmasa gerek. Ayrıca isim listeleri incelendiğinde tulumcuların bir kısmının kendisinin veya babasının çeşitli zanaatların erbabı olduğu ortaya çıkmaktadır. Örneğin tulumcular arasında bardakçı, *hâkî*, tursî (kalkan yapan kişi), hamal, saraç, kat'ıcı (kâğıt oymacısı), taklitçi, nakkaş, şekerci, pabuççu, yağlıkçı, sakızcı, hurmacı, tabancacı ve berber olan kişiler ve de kalaycı oğlu, kuyucu oğlu, aşçı oğlu, semercizâde, şeyh oğlu, ekmekçi oğlu, bıçakçı oğlu olarak zikredilenler vardır.[25]

Burada dikkate değer olan bir konu 108 tulumcunun arasında bir *hâkî*, bir taklitçi, üç kâğıt oymacısı ve bir nakkaşın bulunmasıdır. Daha önce bahsedildiği üzere ve sürnâmelerin de belirttiği gibi, tulumcular kimi zaman davul, zurna çalarak ve dans ederek çeşitli gösteriler yapmaktadır. Tulumcular arasında hikâye anlatıcılarının ve bir taklitçinin bulunması ise bu grubun bazı mensuplarının dans ve müzikli gösteri sergilemesinin yanı sıra sözlü[26] ve hatta belki de teatral performanslar sergilemiş olabileceklerini de düşündürür.

Tulumcular için tedarik edilen malzemeler arasında görülen davul, tokmak ve zurnanın dışında tulum, İrengi sicim, meşale, iğne ve çuvaldız, büyük boy kâğıt, mühresiz kâğıt, astar, kitre, kükürt, aşı boya, neft yağı ve zeytinyağı olduğu görülür.[27] Meşaleleri gece eğlencelerinde kullandıkları, iğne ve çuvaldızı ise tuhaf hareketler yaparken birbirlerine veya belki de alanı dolduran izleyicilere batırdıkları düşünülebilir. Tulumlarının zeytinyağı ile dolu olduğu ve zaman zaman bunu püskürterek halkı hizada tuttukları ise zaten bilinmektedir. Peki, acaba kâğıt, boya, astar, neft yağı[28] ve kükürt ne için kullanılmış olabilir?

Tulumcular arasından üç kişinin kat'ıcı, yani kâğıt oyma sanatında hüner sahibi olması ve bir neferin nakkaş olması bizlere ipucu verebilir.[29] Tulumcular için tedarik edilen 20 top büyük boy kâğıt, kâğıt oymacıları tarafından oyulmuş, daha sonra ipler ile küçük sopalara bağlanarak ve hatta belki astar ile kaplanarak elde tutulan süsler haline getirilmiş olabilir. Daha sonra bu süslerin nakkaşlar tarafından boyandığı ve belki de başka malzemeler eklenerek süslendiği de düşünülebilir. Sürnâmelere göre şenliğin onuncu günündeki esnaf alayı esnasında geçiş yapan kâğıtçıların oluşturduğu grubun içinde ellerinde kâğıttan yapılmış çeşitli süsler, gürz, balta benzeri âletler, rengarenk bayraklar taşıyan kişiler vardır.[30] Ve hatta musavvir İbrahim'in kâğıtçı esnafının alayını resmettiği sahnede sayfanın sol üst kısmında, bu kâğıttan yapılmış süsler ve bunları taşıyan kâğıtçılar görülmektedir (resim 4). Tulumcular da yukarıda bahsi geçen malzemeleri kullanarak bu tür süsler hazırlamış olabilirler.

Kükürt tedarik edilmiş olması ise tulumcuların küçük çaplı patlayıcı düzenekler hazırlayıp, gürültü çıkaran gösteriler sergilemiş olabileceklerini düşündürmektedir. Hatta belki de kimi zaman tulumcular bu küçük patlamaları kalabalığı dağıtmak için kullanmış olabilirler. Şenliğin açık hava eğlencelerinden yaklaşık bir hafta sonra yapılan sünnet alayında meydana gelen bir olay bu kanıyı destekler niteliktedir. Seyyid Vehbî ve Hâfız Mehmed'in sürnâmelerinde oldukça benzer bir şekilde naklettikleri olaya göre sünnet alayı için şehzadelerin Eski Saray'dan çıkmasını takiben birden bir acayip patırtı gürültü (*zemzeme, velvele-i garibe, gulgule-i acibe*) duyulur. Ancak hemen anlaşılır ki bunu yapan ellerinde yağlı tulumları olan tulumculardır ve türlü tuhaf hareketlerle alayda geçiş yapmaktadırlar.[31] Belki de tulumcular şenliği sonlandıran sünnet alayındaki geçişleri esnasında izleyicilerin dikkatini cezbetmek ve heyecanı artırmak için küçük patlamalarla gösterilerine renk katmıştı.

Kükürt tedarik edilmiş olması ise tulumcuların küçük çaplı patlayıcı düzenekler hazırlayıp, gürültü çıkaran gösteriler sergilemiş olabileceklerini düşündürmektedir. Hatta belki de kimi zaman tulumcular bu küçük patlamaları kalabalığı dağıtmak için kullanmış olabilirler.

Resim 4
Kâğıtçı esnafının alayı

Sürnâme-i Vehbî, TSMK A. 3594, vr. 18a

Bütün bu ele aldığımız belgeler 1720 sünnet şenliğinde görev alan tulumcuların kimliklerini açığa çıkarırken aynı zamanda bu tuhaf ve gülünç kılıklı hizmet erbabının saray şenliklerindeki rolünün maskaralık yapmaktan daha fazlası olduğunu gösteriyor. Tulumcuların bir bölümü şenlik alanını dolduran kalabalığı hizada tutmakla uğraşıp, şenlik alanından geçenlere yol açarken, diğer bir bölümü ise kâh davul, zurna çalarak, kâh ellerinde meşaleler veya hazırladıkları kâğıttan aletlerle veya çeşitli küçük çaplı patlayıcı düzeneklerle gösteriler sunmakta, hatta kimi zaman da sözlü ve teatral performanslar sergilemektedir. Bu yönüyle düşünüldüğünde sünnet şenliklerin kamberi olan tulumcuların bu gibi olağanüstü olayların belki de en renkli simaları olduğu sonucuna varılabilir.

SİNEM ERDOĞAN İŞKORKUTAN
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ
BİLİMSEL ARAŞTIRMA PROJELERİ,
DOKTORA SONRASI ARAŞTIRMACI

DİPNOTLAR

1 Sürnâme metinlerinde tulumcuların kimi zaman raks edip, davul, zurna ve tef çaldıkları ve kimi zaman ise tuhaf hareketler yaparak seyirlik gösteriler (*temaşa, izhar*) sergiledikleri yazılır. Seyyid Vehbi Efendi, *Sürnâme-i Vehbî*, haz. Mertol Tulum, *Sürnâme; Sultan Ahmet'in Düğün Kitabı* (İstanbul: Kabalcı, 2008), 476, 528, 683; Hâfız Mehmed Efendi, *Sürnâme*, haz. Seyit Ali Kahraman, *1720 Şehzadelerin Sünnet Düğünü: Sûr-ı Hümâyûn* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008), 190, 205, 227.

2 Hâfız Mehmed, *Sürnâme*, 191.

3 Seyyid Vehbî, *Sürnâme-i Vehbî*, 476.

4 Tulumcuların sürnâme metinlerindeki anlatımı üzerine Bkz. Mehmet Arslan, "Osmanlı Saray Şenliklerinde Tulumcular," *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 63, (1992), 41-49; Agy., *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri*, v. 1: *Manzûme Sürnâmeler* (İstanbul: Sarayburnu, 2008), 296-299.

5 Şenlik için sarayın hamiliğinde yaptırılan resimli sürnâmeler bugün Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi'nde (TSMK) A. 3593 ve A. 3594 envanter numarası ile kayıtlıdır. TSMK A. 3593 dönemin ünlü şair ve nakkaşlarından Levnî Çelebi tarafından resimlenmiştir, metni ise Hüseyin Şakir Beyefendi tarafından istinsah edilmiştir. Bu kopyada 68 çift sayfa, 1 tek sayfa resim bulunmaktadır. İkinci resimli kopya yakın zamanda adının İbrahim olduğu ortaya çıkan bir nakkaş tarafından yapılmıştır ve metni Suyolcuzâde Mehmed Necip Efendi tarafından istinsah edilmiştir. Eksik birçok sayfası bulunan ve sayfa sıralaması oldukça karışık durumda olan bu kopyada bugün 68 çift sayfa, 4 tek sayfa resim bulunmaktadır. Eser üzerinde yapmış olduğum ayrıntılı inceleme neticesinde bu resimli kopyada en az 6 adet çift sayfa, 3 adet tek sayfa resmin eksik olduğu ortaya çıkmıştır. İbrahim Çelebi'nin hayatı ve saraydaki kariyeri için Bkz. Sinem Erdoğan, "18. Yüzyılda Nakkaşhane Üzerine Belgeler: Sürnâme-i Vehbî ve Musavvir İbrahim Çelebi," *Toplumsal Tarih* 265 (Ocak, 2016), 46-50; iki kopyanın üretim süreci ve ayrıntılı bir biçimde temsil, narratoloji ve metin-resim ilişkisi açısından incelenmesi için Sinem Erdoğan İşkorkutan, "The 1720 Imperial Festival in Istanbul: Festivity and Representation in the Early Eighteenth Century Ottoman Empire," Unpublished PhD Thesis, (Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 2017), 327-403.

6 Bu resimli sürnâme kopyası Topkapı Sarayı Yazma Eserler Kütüphanesi'nde TSMK H. 1344 envanter numarası ile kayıtlıdır. Bu yazmada 427 adet resim vardır, ancak birçok tek veya çift sayfa resmi kayıptır. Bu yazmanın resimlerinin bir kısmı ikonografik ve stil özellikleri bakımından Robert Elliot Stout, Sezer Tansuğ ve Nurhan Atasoy tarafından incelenmiştir. Robert Elliot Stout, *The Sur-ı Hümayun of Murad III: A Study of Ottoman Pageantry and Entertainment* (Ann Arbor: UMI, 1966); Sezer Tansuğ, *Şenlikname Düzeni* (İstanbul: De Yayınevi, 1961; genişletilmiş baskı İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993); Nurhan Atasoy, *1582 Surname-i Hümayun: Düğün Kitabı* (İstanbul: Koçbank, 1997).

7 Tören ve şenlik gibi olaylarda kullanılan bir takım görsel ve maddi unsurların ve sahnelenen bazı gösterilerin temellerî geçmişe dayanmaktadır. Bir diğer deyişle farklı şenliklerle/törenlerde aynı gösterilerin, ritüellerin tekrarlandığı veya aynı süslemelerin, kıyafetlerin sürekli olarak kullanıldığı görülür. Performans çalışmaları alanına göre bu tür devamlılıkların nedeni aşinalık ve tanıdıklık duygusu yaratarak, aynı türden olan bu farklı olaylar arasında bir bağ kurmaktır. Bkz. Beverly Stoelje & Richard Bauman, "The emiotics of Folkloric Performance," der. Thomas Albert Sebeok & Jean Umiker-Sebeok, *The Semiotic Web* (Berlin: Mouton de Gruyter, 1988), 592.

8 Seyyid Vehbi, *Sürnâme-i Vehbî*, 470.

9 Hâfız Mehmed, *Sürnâme*, 182.

10 Mil'abe çocukların oyun oynarken giydiği kısa kollu entariye verilen isimdir, mil'abeciyan tarımı bu kısa kollu elbiseleri giyen çocukları ifade etmek için kullanılmış olmalı. Sir James Redhouse. *A Turkish and English Lexicon*, 2. Baskı (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2001), 1197.

11 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Defteri, Baş Muhasebe Kalemi, Sur-ı Hümayun (D. BŞM. SRH) 9/52. İlk sayı dosya numarasını, ikinci sayı ise dosyanın içindeki belgenin gömlek numarasını ifade etmektedir.

12 Şenliğin toplam masrafının kaydedildiği muhasebe defterlerinde günlük yiyecek ta'yinatları ile alakalı bölümlerde tulumcular 124 kişi olarak kaydedilmiştir. Ancak yevmiyelerin kaydedildiği bölümlerde ve de şenlik hazırlıkları ile alakalı, şenlik başlamadan evvel tutulmuş olan, başka arşiv belgelerinde (örneğin BOA, D. BŞM. SRH 9/52) tulumcuların 120 kişi olarak kaydedilmiş olması belki de şenlik başladıktan sonra bu gruba 4 kişinin daha dahil edilmiş olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Bkz. BOA, Maliyeden Müdevver Defterler (MAD. d.) 1284, 16, 23; MAD. d. 4729, 17, 30.

13 1720 sünnet şenliği hakkında farklı bürokratik ofislerin tutmuş olduğu ve literatüre yeni kazandırılan binlerce arşiv belgesinin kapsamlı bir değerlendirmesi için bkz Erdoğan İşkorkutan, "1720 The Imperial Festival in Istanbul."

14 BOA, MAD. d. 1284, 16; MAD. d. 4729, 30.

15 Arif Bilgin, *Osmanlı Saray Mutfağı: 1453-1650* (İstanbul: Kitabevi, 2004), 67, 68, 185, 186.

16 Ağırlık ölçüleri günümüzdeki ölçü birimlerine çevrilirken Halil İnalcık'ın hazırlamış olduğu tablo esas alınmıştır. Bkz. Halil İnalcık, "Weights and Measures," *An Economic and Social History of the Ottoman Empire 1300-1914*, der. Halil İnalcık ve Donald Quataert (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), 987-994. BOA, MAD. d. 1284, 22-25; MAD. d. 4729, 16-19. Ayrıca arşiv belgeleri arasında tulumculara ve tulumcubaşına teslim edilmesi gereken yiyecek ta'yinatlarının bir bölümünün teslimatları için verilen tezkireler de mevcuttur. BOA, D.BŞM. SRH 2/7: 3/51; 3/39, 7/21. Şenlikte görev alan diğer hademelerin yiyecek ta'yinatları ve bunların değerlendirilmesi için bkz. Erdoğan İşkorkutan, "The 1720 Imperial Festival in Istanbul," 156-159.

17 Erdoğan İşkorkutan, "The 1720 Imperial Festival in Istanbul," 156, 157.

18 BOA, D.BŞM. SRH 2/7, belge 2 Zilka'de ve 1132 tarihlidir.

19 BOA, MAD. d. 6889, 23.

20 Söz edilen belgede (BOA, D.BŞM. SRH 2/7), tulumcuların bir kısmı lu 'bedbazan olarak nitelendirilmişse de bu kişilerin yine Muhzır Ağa neferleri ve kapı kethüdaları arasından seçilmiş olduğu kanısındayım. 1720 şenliğine ve 1582 yılında yapılan şenliğe katılan cambaz, ateşbaz, kuklacı, pehlivan, hayal ve burun gibi göstericilerle alakalı isim listeleri incelendiğinde gösteri yapan bu kişilerin her zaman hünerlerini belirten unvanlara (örneğin pehlivan, cambaz, ateşbaz, mukallid vb. gibi) sahip oldığı görülmektedir. Ancak söz konusu olan belgede tulumculardan lu 'bedbazan olarak ayrılmış kişilerin bu tür unvanlara sahip olmadığı dikkat çekmektedir. Bu durumda bu grup, şenlik esnasında çeşitli gösteriler sergilediği için lu 'bedbazan olarak nitelendirilmiş olmalı. 1720 şenliğinin gösterileri için bkz., Erdoğan İşkorkutan, "The 1720 Imperial Festival in Istanbul," 263-328.

21 BOA, MAD. d. 1284, 9, 10; MAD. d. 4729, 27; D. BŞM. SRH 1/148.

22 BOA, D.BŞM. SRH 2/7; MAD. d. 6889, 23.

23 Güçlü Tülüveli, "Honorific Titles in Ottoman Parlance: A Reevaluation," *International Journal of Turkish Studies*, 11 (1-2), (2005), 17-27; Abraham Marcus, *The Middle East on The Eve of Modernity. Aleppo in the Eighteenth Century* (New York: Columbia University Press, 1989), 37-72; Buğaç Ergene (ve Ali Berker), "Wealth, Poverty, and Inequality in the Ottoman Empire: Observations from Eighteenth-Century Kastamonu," *International Journal of Middle East Studies*, 40(1), 23-46.

24 Güçlü Tülüveli, "Nicknames and Sobriquets in Ottoman Vernacular Expression," *New Perspectives on Turkey*, 44, (2011), 161-181.

25 BOA, MAD. d. 6889, 23.

26 Sözlü performans tanımı ve bu tanımın kapsamı için bkz. Richard Schechner, *Performance Studies: An Introduction* (London and New York: Routledge, 2002); Stoelje & Bauman, "Semiotics of Folkloric Performance," 585-589.

27 BOA, MAD. d. 1284, 9, 10; MAD. d. 4729, 27; D. BŞM. SRH 1/148. Bunların yanı sıra tulumcular için kıyafet ve de şapka, kemer, tulum gibi aksesuarlar da temin edilmiştir. Bütün bu malzemeler için toplamda 51,314 akçe harcanmıştır.

28 Neft yağı boyayı inceltmek için kullanılan, çam veya sakız ağacından elde edilen reçineli bir maddedir. Celal Esat Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, vol. 3 (İstanbul: Maarif Matbaası 1959), 1901.

29 Kat'ı sanatının Osmanlı döneminde kapsamlı bir değerlendirmesi için bkz. Filiz Çağman, *Kat'ı: Osmanlı Dünyasında Kağıt Oyma Sanatı ve Sanatçıları* (İstanbul: Aygaz, 2014).

30 Seyyid Vehbi, *Sürnâme-i Vehbî*, 631.

31 Seyyid Vehbi, *Sürnâme-i Vehbî*, 683; Hâfız Mehmed, *Sürnâme*, 227.

Tarih Eğitimi ve Barışın Dili: Gençler Tarihi Olayları Farklı Perspektiflerden Tartışıyor ve Yazıyor

FIRAT GÜLLÜ - NALAN BALCI - ZEYNEP ADIGÜZEL

Tarih Vakfı yürütücülüğünde 11 okulun ortaokul ve lisclerinden 127 öğrenci ve 32 öğretmenin katılımıyla yürütülen "Tarih Eğitimi ve Barışın Dili: Gençler Tarihi Farklı Perspektiflerden Tartışıyor ve Yazıyor" adlı projenin finali 27 Mayıs Pazar günü Ulus Özel Musevi Okullarının ev sahipliğinde gerçekleştirildi. Böylece, Aralık ayından itibaren devam eden ve yaklaşık altı aylık bir döneme yayılan bu eğitim projesi sonuçlanmış oldu. Projenin yola çıkış amacı öğrencilere sosyal bilimler alanına has en temel becerilerin kazandırılması için öğretmenlerle iş birliği içerisinde alternatif eğitim ortamları hazırlamaktı; öğrencilerin eleştirel düşünen, araştırma yapmak için bir yöntem geliştirme şansı edinmiş, geçmişteki olayları çok yönlü anlayabilmek için tarihsel empati geliştirme çabasında olan, geçmişteki ve günümüzdeki siyasi ve toplumsal olaylara farklı perspektiflerden bakabilen bireyler olarak eğitilmeleri projeye katılan tüm okulların kurumsal eğitim felsefelerinde önemli yer tutmaktaydı. Tarih Vakfı'nın bir araya getirdiği yürütücü grup, okulların bu konudaki taleplerini karşılamaya dönük bir planlamayla öğrencilerle birlikte çalışma şansı buldu.

Altı aylık süreç içerisinde bir kez yalnız öğretmenlerle, iki kez de tüm grupla buluşma şansı elde edildi. Bunun yanında öğretmenler aracılığıyla katılımcı öğrencilerin ürünleri ele alınarak sürekliliği olan bir geri bildirim mekanizması işletildi. Buluşmalar sırasında Türkiye tarihini ilgilendiren "yakıcı konular"ın, sosyal bilimler disiplinin gerektiği soğukkanlılık ve rasyonellik içerisinde nasıl ele alınacağı üzerine çeşitli çalışmalar yapıldı. Projenin işleyişi içerisinde, süreç, her zaman sonuçlardan çok daha önemli bir kazanım olarak algılandı. Bu amaçla akran tartışmaları, öğrenci ve öğretmenlerin ortak katılımıyla düzenlenen ortak tartışma forumları, en az üretime dönük ortak çalışmalar kadar ön planda oldu.

Projenin finalinin de bu yaklaşım ışığında organize edildiğini söylemek gerekir. Final gününde öğrencilerden, daha önce belirledikleri, Türkiye tarihini ilgilendiren "yakıcı bir konu" ile ilgili bir araştırma yapmaları; bunu yaparken olaya farklı perspektiflerden yaklaşmanın yollarını aramaları ve kaynaklara eleştirel yaklaşmaları; sonuçta elde ettikleri bilgileri tarihsel empati geliştirmeye fırsat verecek şekilde dinleyicilere sunmaları beklenmekteydi. Bu sunumu yapmak için de üç araç önerilmişti: Araştırma sonucu elde edilen bilgilerin bir yorum çerçevesinde sunulduğu bir poster hazırlamaları, tarihsel empati duygusunu harekete geçirmek amacıyla da tarihsel bilgiler ışığında kurgulanmış hayali bir karakterin ya da karakterlerin ağzından mektuplar kaleme almaları ve araştırmayı daha sistematik hale getirmek için kronoloji hazırlamaları. Sunumlar bir "Tarih Panayırı" konsepti içerisinde bağımsız stantlarda yapılacak ve serbestçe dolaşan konuklar istedikleri düzen içerisinde farklı grupları ziyaret ederek proje sonuçları hakkında bilgi sahibi olma şansını yakalayacaklardı.

Sonuçların değerlendirilmesi için de iki farklı oturum gerçekleştirilecekti: İlki bu projede yer alarak final günü sunumlarını hazırlayan öğrencilerin kendi öz değerlendirmelerini yaptıkları açılış konuşmaları; ikincisi ise projeyi gözlemleme şansı bulan akademisyen, öğretmen ve velilerin serbest bir tartışma yürüteceği bir kapanış paneli. Final gününün tüm bu tasarımlara uygun biçimde başarıyla tamamlandığı rahatlıkla söylenebilir.

Toplumsal Tarih'in bu sayısında, projenin final gününde ortaya çıkan malzemelerden yapılmış bir seçkiyi içeren bir dosya yer alıyor. Bu yazıyı takip eden sayfalarda bu özel güne ait fotoğraflara ve öğrenci temsilcilerinin yaptığı öz değerlendirme sunumlarına ulaşmanız mümkün olacak. Dosyanın sonunda yürütücü grupta proje koordinatörü olarak yer alan Nalan Balcı'nın kazanımlara dönük bir yazısını da okuma şansı bulacaksınız. Proje sırasında öğrenciler tarafından üretilen çok daha kapsamlı bir malzemenin ilerleyen günlerde Tarih Vakfı çatısı altında kitaplaştırılması söz konusu olacaktır. Bu dosyayı biraz da bu sürece dönük bir hazırlık olarak görmenizi diliyoruz.

ÇANAKKALE: SAVAŞIN KENTİ Mİ, BARIŞIN KENTİ Mİ?

İELEV ÖZEL ORTAOKULU
TEMSİLCİ ÖĞRENCİ:
DERİN BAYTEKİN

Bizim konumuz, "Çanakkale: Savaşın Kenti mi, Barışın Kenti mi?" idi. Bu konuyu seçmemizde en önemli etken Çanakkale topraklarının tarihsel geçmişi ve Çanakkale Boğazı'nın yüzyıllar boyunca Doğu ve Batı medeniyetleri arasında bir köprü vazifesi görmesiydi. Medeniyetler burada iç içe yaşamıştı, bu arada kimi zaman çeşitli anlaşmazlıklar da çıkmıştı. Burada Truva Savaşı ve Çanakkale Savaşı gibi büyük savaşlar da yaşanmıştı.

Biz, okumalarımız sonunda Çanakkale'nin savaşın kenti olduğunu düşündük. Çünkü ismi ve milliyeti her ne olursa olsun birçok asker burada hayatını kaybetmişti. Bu uluslararası kaynaklarda da bu şekilde yer alıyordu. Fakat daha çok olayın başkahramanı olan askerlerin günlüklerine ve mektuplarına göz attığımızda ise faklı taraflarda savaşsalar da birbirlerinin yaralarını sardıklarına, birbirleriyle dostane ilişkiler kurduklarına ve konuştuklarına dair birçok kayıt bulduk. Ve makalemizde olayın barış yönünü de bu şekilde yansıtma fırsatı bulduk.

Konumuza hazırlanırken Çanakkale Savaşı ve Truva Savaşı'nın kronolojik sıralamalarını çıkardık. Bunu iki ayrı broşür halinde sunduk. Broşürleri hazırlarken zıtlıkları ifade eden terimlere ve konulara yer verdik. Örneğin, bir tarafta askerlerin mektup ve günlüklerindeki sayfalar yer alırken, diğer tarafta İtilaf ve İttifak devletlerinin savaşa yönelik propaganda afişleri yer alıyordu. Bu şekilde de savaşın iki yüzünü de yansıtmış olduğumuzu düşünüyorum.

Hepimiz bu projede yer aldığımız için çok büyük gurur ve mutluluk duyduk. Artık daha iyi ve daha tarafsız yorumlar yapan insanlar olduğumuzu düşünüyoruz. Ayrıca bu proje sayesinde tarihsel empati yapabilme yetimiz de gelişti. Çünkü tarihi bir olayı ele alırken o dönemin şartlarını, o dönemin imkânlarını ve güçlüklerini daha rahat kavrayabildiğimiz için insanların içinde bulundukları durumu anlamamız da kolaylaştı.

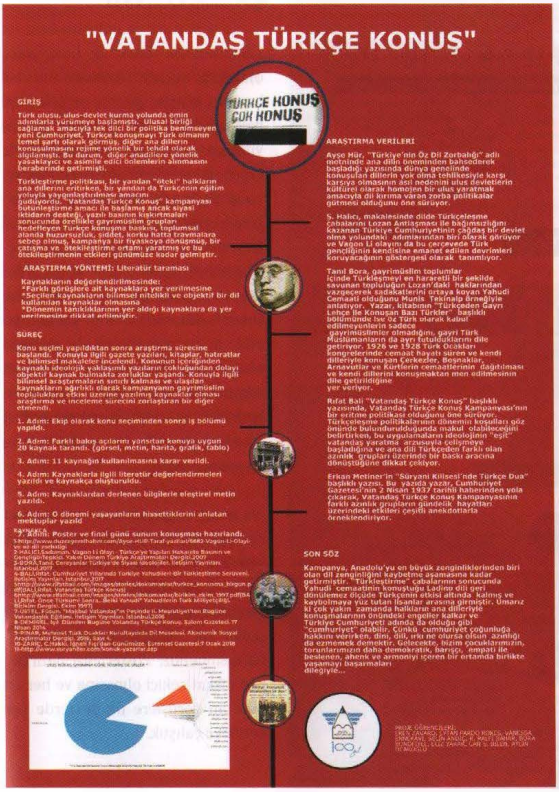
VATANDAŞ TÜRKÇE KONUŞ: ERİTME Mİ, BÜTÜNLEŞTİRME Mİ?

ULUS ÖZEL MUSEVİ ORTAOKULU TEMSİLCİ ÖĞRENCİ: EREN ZAVARO

Bizim seçtiğimiz konu, "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyası idi. Yola çıkış sorumuz ise bu kampanyanın bir birleştirme ve bütünleştirme politikası mı, yoksa bir eritme politikası mı olduğuydu. Açıkçası konuyu ilk seçtiğimizde "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyasının ne olduğu ile ilgili pek bir bilgimiz yoktu. Ancak daha sonra öğrendik ki bu, bizim toplumumuz (Yahudi toplumu) için oldukça önemli ve çok büyük izler bırakmış bir kampanyaydı. Cemaatimizin konuştuğu Ladino dili bu Türkleştirme çabaları sonucunda oldukça zarar görmüştü. Bütün bu Türkleştirme çabaları sonunda Türkiye Yahudi cemaatinin Ladino bilmeyen bir üyesi olarak üzülerek söylüyorum ki bizim Ladinomuzu neredeyse yok ettiler. Babaannelerimiz ve dedelerimiz dışında bu dili maalesef konuşan kalmadı.

Bu çalışmada zorlandığımız epey şey oldu. Biz müfredatta okuduklarımızdan Cumhuriyetin ilk yıllarındaki Türkiye'yi çok özgürlükçü, çok eşit bir yer olarak biliyorduk. "V.T.K." kampanyası ile ilgili ayrıntıları öğrendiğimizde çok da öyle bir yer olmadığını gördük. Bu gerçekle yüzleşmek epey zordu. Çalışmanın en başında kaynak ararken aklımıza ilk gelen o dönemi yaşayan insanlarla konuşmaktı. Hem Rum hem Ermeni hem de kendi cemaatimizden insanlarla görüşmek istedik. Ama hiçbiri o dönemle ilgili konuşmak istemedi. Neden diye sorduğumuzda ise o dönemi hatırlamamak ve unutmak istediklerini söylediler. Biz de onların duygu ve düşüncelerine saygı duyduk. Başka kaynaklara yöneldik.

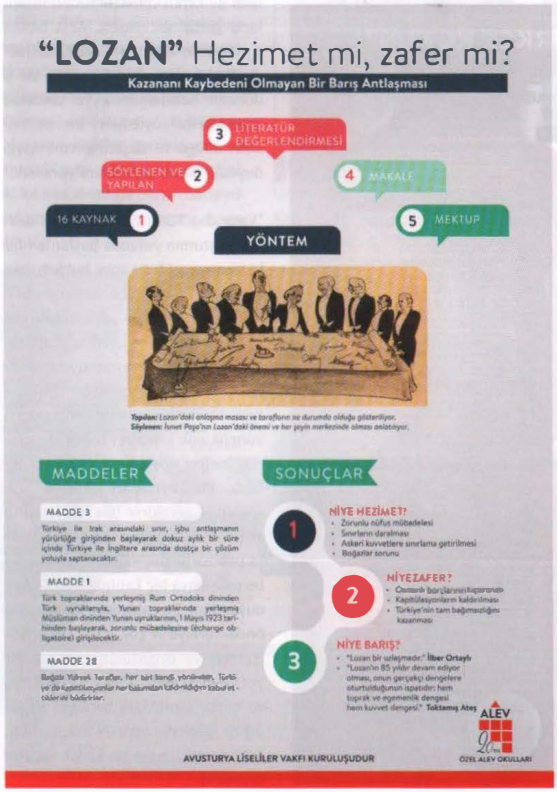
"Vatandaş Türkçe Konuş", ulus devlet oluşturma yolunda başlatılan bir kampanya olduğu için bulduğumuz kaynakların çoğu bu kampanyanın haklılığını savunan, tek taraflı ve milliyetçi bir dille yazılmış kaynaklardı. Barış dilini savunan kaynaklar bulmakta çok zorlandık. Özellikle bazı kaynaklar, Yahudi toplumuna yönelik çok kışkırtıcı bir dille yazılmış, nefret söylemi içeren kaynaklardı. Bu kaynakları okumak açık söylemek gerekirse bizi öfkelendirdi ve kendimiz de barış dilini çıkarmakta çok zorlandık. Hatta bazen keşke bu çalışmaya hiç katılmasaydım diye düşündüm. Bu çalışmaya katılmadan önce Türkiye'yi çok daha özgürlükçü, hak ve özgürlüklere saygılı bir yer sanıyordum. Kendi cemaatime ve başka azınlıklara bunların yapıldığını görmek beni oldukça üzdü. Ama gerçeklerden ne kadar kaçabilirsiniz ki..

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI: ZAFER Mİ, HEZİMET Mİ?

ÖZEL ALEV ORTAOKULU TEMSİLCİ ÖĞRENCİ: NURPERİ NURDAN

Biz bu projede "Lozan Zafer mi, Hezimet mi?" konusunu araştırdık. Bu konuyu seçmemizin nedeni hâlâ güncel ve tartışılan bir konu olmasıydı. Aynı zamanda kaynak açısından da zorluk çekmeyeceğimizi düşündüğümüz için bu konuda karar kıldık.

Çalışmamızda Lozan'ın hem zafer olduğunu savunan hem de onu bir hezimet olarak gören pek çok kaynak taradık ki, her iki tarafın da savunduğu görüşleri anlayabilelim. Zafer olduğunu savunan kaynaklar, bu antlaşmayla Türkiye'nin tam bağımsızlığını kazanmasını ve kapitülasyonların kaldırılmasını görüşlerine kanıt olarak ortaya koyuyordu. Hezimet olduğunu savunanlar ise Lozan'la bir sürü toprak kaybettiğimizi, nüfus mübadelesi ile mübadil olarak yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalan insanların yaşadıkları zorlukları ve Lozan'da onlarla alakalı çıkarılan maddelere uyulmadığını ortaya koyuyordu.

Biz sonuç olarak Lozan'ın ne hezimet ne de zafer olduğunda ve Lozan'ın yalnızca bir barış antlaşması olduğunda karar kıldık. Çünkü hem kazandırdıkları hem de kaybettirdiği şeyler var. Ulaştığımız bu sonuçtan da memnunuz. Posterimizi hazırlarken dikkat çekici olmasına ve her iki taraftan görüşlere de posterde yer vermeye çalıştık.

TÜRKİYE'NİN KORE SAVAŞI'NA KATILMASI: BARIŞ GÜCÜ OLMAK MI? SAVAŞA KATKI SUNMAK MI?

TERAKKİ VAKFI
ÖZEL ŞİŞLİ TERAKKİ LİSESİ
TEMSİLCİ ÖĞRENCİ:
EMİR DEMİRBAŞ

Bizim konumuz Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılmasıydı. "Savaş gücü olmak mı, yoksa barışa katkı sağlamak mı?" sorusunu tartıştık. Bu konuyu seçmemizin en büyük nedeni aslında bu projenin amacıyla ele aldığımız ve tartıştığımız konunun çok uyuştuğunu düşünmemiz. Sorunun kendi içeriğinde de gördüğünüz gibi savaş mı, barış mı sorusu var. Biz çalışmamızda iki tez üzerinde durduk. Birinci tez, Atatürk'ün "yurtta sulh, cihanda sulh" sözünden yola çıkarak, devletin kendi vatandaşlarına uyguladığı barış politikalarını dış politikada da diğer devletler karşısında sürdürmesi gerektiğini ve bu yönde bu savaşa katıldığını savunuyordu.

İkinci tezimizde ise Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda biraz pasif kaldığını, dış politikada itibar kaybettiğini düşündüğümüzden bu savaşa katıldığını düşündük. Bu da biraz kendi çıkarlarını gözettiğini gösteriyor bize. Biz ikinci teze daha yakındık.

Bu projede yaşadığımız en büyük zorluk kaynak bulma zorluğuydu. Bu konuya eleştirel gözle bakan farklı kaynaklar bulmakta zorlandık. Bildiğiniz gibi Kore Savaşı günümüzde biraz da ulusal bir savaş haline geldi. Son zamanlarda yapılan bir filmle beraber tekrar gün yüzüne çıktı, ama yine de kaynak çeşitliğinde sorun yaşadık. Ulaştığımız kaynaklar çoğunlukla taraflıydı. Üniversite tezleri ve bu konuda yazılmış kitaplara yönelerek bu sorunu aşmaya çalıştık. Yaptığımız atölye çalışmaları da araştırmalarımızda ve çalışmalarımızda bize oldukça yol gösterici oldu.

1980 ASKERİ HAREKÂTI: DARBE Mİ, İHTİLÂL Mİ?

ÖZEL ŞİŞLİ TERAKKİ TEPEÖREN ANADOLU LİSESİ TEMSİLCİ ÖĞRENCİ: JANSET ŞEN

Biz bu projede, "12 Eylül 1980 Askeri Harekâtı Darbe mi, İhtilâl mi?" konusu üzerinde çalıştık. Çalışmamızda bu olayla ilgili farklı görüşlere, olayın sebep ve sonuçlarına değinerek bir rapor hazırladık. Daha çok 1980 öncesini ve sonrasını araştırdık. 1980 öncesi Türkiye'nin ekonomik ve siyasi durumu nasıldı, 1980 sonrasında neler değişti, neler yaşandı bunları araştırdık.

Bu konuyu seçmemizin asıl nedeni Türkiye'nin yakın geçmişinde yaşanan ve etkileri günümüze kadar süren bu olayı derinlemesine öğrenebilmekti. Bu olayı ayrıntılarıyla bilmemizin günümüzdeki bazı olayları analiz etmede bize yardımı olabileceğini düşündük.

Araştırmalarımızda gördük ki, bir taraf bu olayı darbe olarak nitelendirirken, diğer taraf devrim olarak nitelendiriyordu. Darbe olarak nitelendirme çok daha yaygındı ve günümüzde darbe olduğu fikri herkesçe kabul edilmiş gibi görünüyor. Bundan dolayı darbe olduğuna dair daha çok makale, daha çok tez var; ihtilal olduğuna dair daha az kaynak var. Dolayısıyla böyle düşünenlerin nedenlerini anlamakta kaynak yetersizliğinden dolayı güçlük çektik. 1980 Harekâtı sırasında işkence ve idam gibi acı gerçekler de olduğu için olayın duygusal bir boyutu da vardı. Bu nedenle de bir barış anlatısı oluşturmakta zorlandık.

Bu araştırma sayesinde bir olayı tek taraflı değerlendirmemek gerektiğini, olaylarla ilgi farklı görüşlerin de olabileceğini ve bunları da göz önünde bulundurmamız gerektiğini öğrendik.

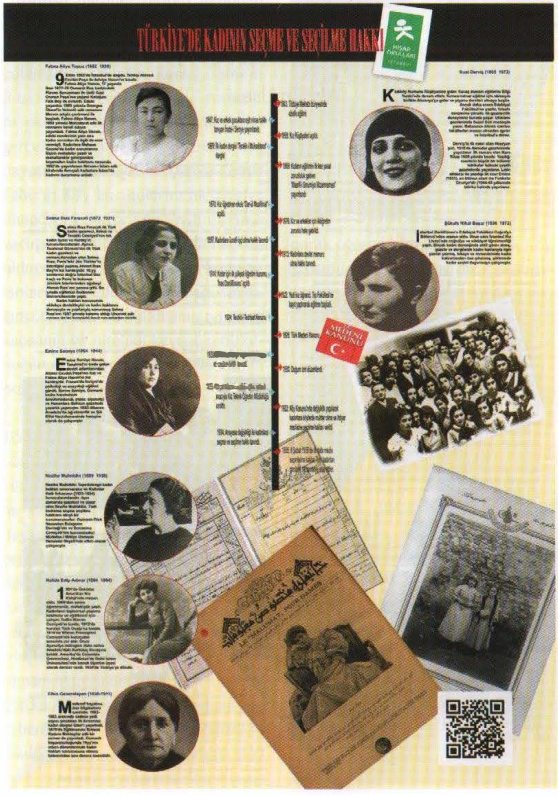
TÜRKİYE'DE KADINLARA SEÇME VE SEÇİLME HAKKININ TANINMASI: VERİLMİŞ BİR HAK MI, YOKSA KAZANILMIŞ MI?

HEV ÖZEL HİSAR LİSESİ
TEMSİLCİ ÖĞRENCİ: İMRE İŞMEN

Biz "Türkiye'de Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkının Tanınması: Verilmiş Bir Hak mı, Yoksa Kazanılmış mı?" konusunu ele aldık. Bu konuyu seçmemizin nedeni tarih derslerinde kadın tarihinden neredeyse hiç bahsedilmemiş olmasıydı. Özellikle Türkiye tarihi açısından bakıldığında kadınların tarihteki yeri hiçbir zaman önemli olmadı ve üzerinde hiçbir zaman durulmadı. Aynı zamanda kadınların seçme seçilme hakkı Türkiye genelinde hiçbir zaman alınmış bir hak olarak bize öğretilmedi. Böyle bir soruyla karşılaşmak bizim ilgimizi çekti ve bu nedenle de bu konuyu çalışmak istedik.

Bu çalışmayı sürdürürken hem Türkiye'deki kaynaklardan hem de farklı ülkelerin kaynaklarından yararlandık. Avrupa'da, Amerika'da, Rusya'da kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesi süreçlerini inceledik. Türkiye'de bu hak verilirken Avrupa'da ve başka devletlerde olduğu gibi ciddi bir savaş verilmedi. Ya da kadınlar bu alanda kendilerini çok göstermedi. Belki de o yüzden yer almıyor tarihte. Konuyu ele alırken hem Türkiye'de seçme seçilme hakkı için mücadele veren kadınların hem de bu hakkı kadınlara tanıyan devlet yetkililerinin görüşlerini araştırdık. Araştırma sırasında en çok ilgimizi çeken konu, her ne kadar her iki grubun amacı aynı olsa da bu amacın altında yatan sebeplerin farklı olmasıydı. Kadınlar birer vatandaş olmak ve devlet karşısında kendilerini görünür kılmak isterken, devlet tarafı da kadınları daha iyi birer anne ve öğretmen yapmak, devlete daha çok katkı sağlayacak çocuklar yetiştirmelerini sağlamak amacıyla kadınlara bu hakkın verilmesini istiyorlardı.

Araştırmamız sırasında seçme ve seçilme hakkı mücadelesi veren Türkiyeli kadınlar ile Amerika'da, Avrupa'da veya Rusya'da bu mücadeleyi veren kadınların da farklı bakış açılarına sahip olduğunu gördük. Araştırmalarımızın sonuçlarını bir web sitesi hazırlayarak web sitemizde paylaştık.

KIRIM TATAR SÜRGÜNÜ: İHANET Mİ, SOYKIRIM MI?

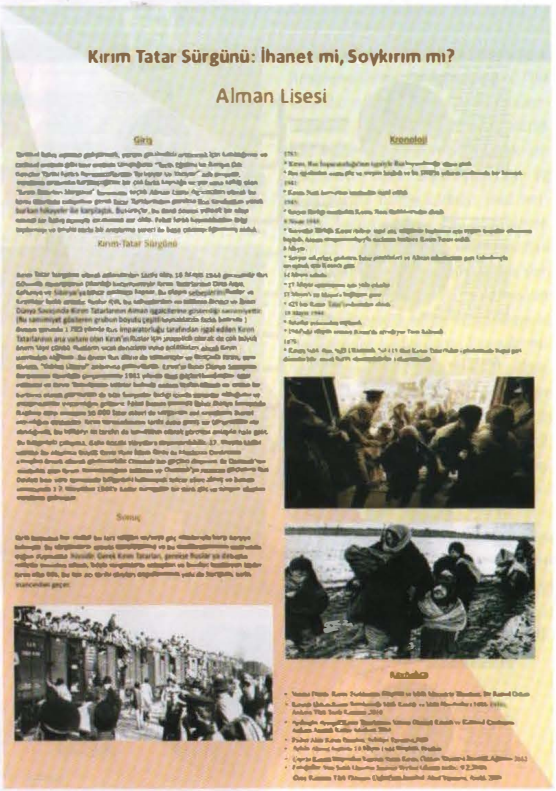

ÖZEL ALMAN LİSESİ TEMSİLCİ ÖĞRENCİ: AHMET TAHA ÇINAR

Bizim konumuz, Kırım Tatar Sürgünü olarak bilinen olaydı. Biz bu olayın, Sovyetlerin Kırım'ı Nazilerin elinden almasıyla birlikte barışçıl bir topluma uygulanmış bir soykırım mı, yoksa vatan hainlerine uygulanmış haklı bir sürgün mü olduğu sorusunu tartıştık. Bu konuyu seçmeden önce birkaç farklı konu arasında kararsız kaldık. Fakat, hem üstünde diğer konulara nazaran daha az çalışılmış olduğunu düşündüğümüz için hem de diğer konulara göre Türkıye'yi daha az etkilemiş bir olay olduğu için bu konuyu çalışmaya karar verdik.

Çalışma sırasında bizi en çok zorlayan şey, kaynakların eksikliği ve diliydi. Bu olay günümüz Ukraynası, eski Rusya sınırında geçtiği için Ruslar ellerindeki belgeleri paylaşmayı reddediyorlar. Elimizde olan belgeler de Kırım Türklerine ait belgeler ve zamanında bu olayı protesto etmek amacıyla yazılmış Türkiye kökenli kaynaklar olduğu için tarafsız kaynak bulmakta zorlandık. Başka bir konu da kaynaklardaki istatistik farklılıklarıydı. Araştırmamızı yaparken o dönemde yaşamış bazı Kırım Türklerinin günlüklerine ulaştık. Günlükleri incelediğimizde gördük ki sosyalizm düşüncesine yakın olan Kırım Türklerinin bakış açısıyla diğerlerinin bakış açıları çok farklıydı. Örneğin yetmişlerinde bir kadın, evlerine aniden baskın şeklinde girildiğini, ellerine alabilecekleri her şeyle birlikte hemen trene binmeleri gerektiğinin söylendiğini belirtirken; başka bir kişi, iki üç gün önceden onlara bu sürgünün yapılacağının haberinin verildiğini söylüyordu. Bu da bizim tarafsız bir yazı yazmamızda çok zorluk çıkarttı çünkü istatistikler ve veriler çok farklıydı.

Başka bir konu da öznel yanlılıktı. Çünkü Kırım Tatarları, Ruslara nazaran inanç olarak, tarihsel ortaklık olarak bize daha yakın bir milletti. O yüzden biz bu projeye başlarken belli bir taraf seçerek başlamıştık. Ama projenin devamında elimizden geldiğince tarafsız devam etmeye çalıştık. Yazımız sırasında da olabildiğince rasyonel davranmaya çalıştık. Örnek vermek gerekirse trene binme günü geldiğinde bir aileye fazladan zaman veren Rus askerlerinin daha sonrasında komutan tarafında çektikleri zorlukları da belirtmeye çalıştık, Kırım Tatarlarının trenlerde yaşadıkları zorluklara da yer verdik.

KÖY ENSTİTÜLERİ: TUTUCU BİR PROJE Mİ, İLERİCİ BİR PROJE Mİ?

ODTÜ GELİŞTİRME VAKFI ÖZEL LİSESİ TEMSİLCİ ÖĞRENCİ: ESİN GÜN GÜRSOY

Bizim konumuz "Köy Enstitüleri: Tutucu Bir Proje mi, İlerici Bir Proje mi?" idi. Bunu seçme sebebimiz konunun eğitimle ilgili olmasıydı. Öğrenciler olarak hepimiz eğitimle çok iç içeyiz. Özellikle de özel okulda okuyan öğrenciler olarak eğitimin köye nasıl uyarlanabileceğini ve bir köyün ihtiyaçları doğrultusunda nasıl değerlendirilebileceğini derinlemesine öğrenmek istedik.

Bizim bu projede en çok zorlandığımız şey, Köy Enstitülerinin gerici bir proje olduğuna dair belgelere dayanan kaynaklar bulmaktı. Çünkü bu konuda çok fazla kaynak olmasına rağmen belgelere dayanan ve Köy Enstitüsü mezunu birinin ağzından yazılmış veya buraları ziyaret etmiş birinin ağzından yazılmış bir kaynak bulamadık. Örneğin Kemal Tahir'in *Bozkırdaki Çekirdek* adı romanını okuduk. Bu kitapta yazılanların gerçek olmadığını, dedikodulara dayandığını fark ettik. Çünkü Kemal Tahir'in Köy Enstitülerini hiç ziyaret etmediğini, hatta Köy Enstitülerinin varlığını sürdürdüğü yıllarda hapiste olduğunu, sadece toplumda konuşulanlardan esinlenerek romanı yazdığını öğrendik. Bulabildiğimiz en geniş kapsamlı ve nitelikli kaynağın bu olduğunu düşünmemize rağmen bu da bize çok fayda sağlamadı.

Köy Enstitüleri Vakfı'nı ve Hasanoğlan Köy Enstitüsünü ziyaret ettik kütüphanelerini taradık. Buralarda da karşıt görüşü savunan belgelere dayanan bir kaynak bulamadık. Ziyaretlerimiz sırasında Köy Enstitüsünün derslüklerine girdik, kullanılan araç gereçleri gördük, oradaki ortamı inceledik. Şu anki eğitim sistemiyle karşılaştırma olanağı bulduk. Eğitimin tamamen uygulama üzerine olduğunu gördük. Bizim şu anki sistemimiz ise ezbere dayalı. Örneğin matematikte dikdörtgenin alanını, dikdörtgen şeklinde bir sınıfın tabanına döşeme yaparak öğrenmişler. Sonuç olarak Köy Enstitülerinin gerici bir proje olduğunu savunan karşıt görüşün geçersiz olabileceğine kanaat getirdik.

"KÖY ENSTİTÜLERİ HAKKINDA NE DÜŞÜNDÜĞÜNÜ SÖYLE, SANA KİM OLDUĞUNU SÖYLEYEYİM"

GİRİŞ

Bu araştırma 1940'lı yıllarda, yeni doğmuş Türkiye Cumhuriyeti'nin taşra eğitimi adına kurduğu Köy Enstitüleri hakkında oluşan dedikoy ve karşıt düşüncelerı incelemeyı amaçlamıştır. Dönemin siyasi durumu ve taşra halkının eğitim eksikliği sorununun gündemde olmasına bağlı olarak bir grup insan Köy Enstitülerini Türkiye'nin geleceği için bir dönüm noktası olduğunu savunurken, bir grup da gerek enstitülerin ideolojisi gerekse uygulamalarını eleştirmiştir. Bu araştırmada Köy Enstitülerine karşı olarak oluşmuş düşünceler, dönemin gerekliliklerı, öğrenci ve basının görüşleri ile enstitülerin uygulamaları göz önünde bulundurularak analiz edilmiştir. Sonuçta, Köy Enstitüleri'nin Türk eğitim tarihi ve kalkınması yolundaki rolü değerlendirilmiştir.

KISA KISA KÖY ENSTİTÜLERİ

1943'te 40 bin köyün sadece 5 binınde okul vardı. Halkın yüzde 80'i okur yazar değildi. 70 bin ilkokul öğretmenine ihtiyaç duyuluyordu. Buna çare olarak Köy Enstitüleri fikri ortaya atıldı. 1940 yılında kabul edilen Köy Enstitüleri kanunu ile 21 köy Enstitüsü kuruldu. Öğretmenler, öğrenciler ve köylüler tarafından 7 bin bina inşa edilip; elektrik tesisleri, atölyeler, fırınlar, sinemalar ile donatıldı. Öğrencilere Enstitülere tahsis edilen 500-1000 dönüm araziyi işliyor ve elde edilen mahsul ile ihtiyaçlarını karşılıyorlardı. Enstitülerde 800-1000 öğrenci ve öğretmen vardı. Enstitülere 5 yıllık köy ilkokuluna bitiren uygun çocuklar alınıyordu. 5 yıldan sonra köyler için kız ve erkek öğretmenler yetiştiriliyordu. Enstitülerin öğretim programlarına göre çalışmalar kültür derslerine, ziraat ve teknik faaliyete ayrılıyordu. Çalışma zamanının %50'si kültür dersleri, %25'i ziraat, %25'i teknik faaliyetlerle geçiyordu. 1946 yılına kadar Enstitülerde 16 bin öğretmen yetiştirildi.

DESTEKLEYİCİ GÖRÜŞLER

Eğitim görme imkânı az olan çocukları ulaşılmıştır.

"Siz demokrasiye ulaşmanın gerçek yolunu bulmuşsunuz. Bu enstitüler dengeli ve uyumlu bir toplum tipinin garantisidir. Enstitülerinizde, ülkenizin kendi bünyesinden, öz kaynağınızdan fışkırma güçlü ve sağlıklı bir gençlik bulduk."

ABD Meclisi'nin ilk kadın üyesi

"Enstitülerde eğitim gören köy çocukları evrensel kültürün meçveleriyle donatılmış, gelişen hakszlıklara karşı çıkma, sorgulama ve sorgulatma tutum ve davranışı kazanmaktadır. Bu da doğudaki feodal düzeni yıkıp, toplumsal düzeni kökten değiştirmenin çaresidir."

"Köy ile kent arasında uçurum açmıyoruz. Birkaç Köy Enstitüsünü gördükten sonra anladım ki, bu uçurum bu kurumlarla giderilebilir. Bu eğitim kurumları köy ile kent, halk ile okumuşlar arasındaki uçurumu doldurmak için pek becerikli biçimde bulunmuş bir çözümdür."

"Kökeci bir zihniyetin mahkûmu olmuş bir kuşkuna bizzy özgürlüğün düşüncesini aşılamakla söz konusu amaç."

"Dünyadan habersiz köylü çocukları için bu enstitüler öğrenme şanslarının asla olmadığı şeyleri öğrenmek, okumak, tartışmak için büyük bir nimettir."

"Köy Enstitüleri en geniş milli kaynağımızdan, yeni bir memleket ve dünya görüşüyle, çağdaş eğitim metotlarıyla kutsâsız bir cumhuriyet okuryazarlığı bitmiyor."

"Köy Enstitüleri "gerçek"le beslenıyordu, toplumun yaşamında gerçeği egemen kılmak istiyordu; ülkeye gerçekte yararlı, emeğe saygıyı öğretmiş, kanıtlanmamış hiçbir bilgiye inanmayan, çağdaş insanı yetiştirmeyi amaçlıyordu."

KARŞIT GÖRÜŞLER

"Bütün köylüleri okutmak güzel fikir ama sonra topraklarını kim ekecek, koyunları kim güdecek?"

"Daha şehir çocuklarını doğru dürüst okutamıyoruz, kalkmışız köylüleri okutmaya... para yok, öğretmen yok, kitap yok binlerce çocuğu toplayıp sırtını yamalak yetiştirmenin manası var mı?"

"Köy enstitülerinde okuyanlar köyde kalacaklar mı bakalım? Sün olsun kâfir mısın, zorla bırakmaya da hakkımız yok?"

"Milletin parasını böyle fantezilere harcamaya hakkımız yok. Önce köylümüzü sefaletten, hastalıklardan kurtarmak gerek."

"Köylü çocuklarını şımartıyoruz. Enstitüde okutuk diye çalımlanmalarından geçilmiyor. Görecekssiniz ki onlar bize kafa tutacaklar. Besle kargayı oysun gözünü."

"Biz memlekette birlik yapalım derken bu çocuklar ortaya bir köylü-şehirli ikiliği çıkaracaklar, bize düşman gözle bakacaklar."

"Ankara halk evinde Hasanoğlan Köy Enstitüsü öğrencileri Faust'u göstermeye gelmişler. Kaba kaba elbiseler, kapkara yüzler, korkunç bir ter kokusu. Bir facia Bunlar öğretmen olacak da ..."

"Bunlar Shakespeare'in Goethe'nin, Gogol'ün, Balzac'ın eserlerini okuyorlarmış. Ülüer nimiş, ağlar mısın? Bu eserleri biz bile okuyup anlayamıyoruz."

"Enstitü mezunları yetiştireceğiz diye adamların zamlarını çıkarıyoruz. Şehirlilerden istemediğimiz bir fedakarlığı onlardan ne hakla istiyoruz? Ufacık bir köy on binlerce lira verecek, insaf. Bari bu cüzyetlere karşı köye doğru dürüst bir öğretmen gitse, o bile yok."

SONUÇ

Bizim araştırmalarımız sonucunda edindiğimiz izlenim; Köy Enstitülerini eleştirenler, genellikle olaya uzaktan ve dışarıdan bakanlardır. Enstitü mezunlarının anı ve kitaplarını okuduğumuzda onların bu kötülemelere katılmadıklarını, hatta bundan üzüntü duyduklarını fark ettik. Enstitülerden mezun olanlardan olumsuz görüşe sahip kişileri, özellikle araştırdık fakat bulamadık. Sosyal medyayı da incelediğimizde enstitülere olan özlemi ifade eden ve enstitüler adına kurulmuş mezun grupları karşımıza çıkıyor. Hatta 17 Nisan, köy enstitülerinin kuruluş yıl dönümü, hala ülkemizde mezunları tarafından kutlanıyor ve bu sene de 78.si yine kutlanmış ve medyada yer almıştır.

UNESCO'nun 1932'de hazırladığı raporda Köy Enstitüleri geri kalmış ülkelere kurtarıcı eğitim kurumu olarak örnek gösterilmiştir.

Bütün Köy Enstitüleri, Cumhuriyetin zorunlu ve mantıklı sonucu olarak gerişten bir eğitim seferberliğidir. Bu eğitim kurumları siyasi çıkarlara kurban gitmiştir.

SİZCE?.

ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ: GEÇ Mİ ERKEN Mİ?

ÖZEL ENKA LİSESİ
TEMSİLCİ ÖĞRENCİ:
LİR FAZLIOĞULLARI

Okul olarak dört yıldır Tarih Vakfı'nın çeşitli projelerinde yer alıyoruz. Bu yılki projede "Çok Partili Hayata Geçiş: Geç mi Erken mi?" konusunu ele aldık ve tartışmalarımızı bu soru etrafında yürüttük. Müfredatta gördüğümüz ve hakkında fikir sahibi olduğumuz bir konu olduğu için bu konuyu seçmeye karar verdik. Bu sayede hem derste gördüklerimizle araştırmamızı karşılaştırabilecek hem de konuyla ilgili daha doğru yorumlar yapabilecektik.

Araştırmaya başladığımızda seçtiğimiz konunun bize kaynak bulma açısından kolaylık sağlayacağını düşünüyorduk. Ancak kaynaklarımızı toplarken sorduğumuz sorunun cevabının aslında öznel bir yargıya dayandığını ve bu konuyu objektif değerlendiren kaynak bulmanın sandığımızdan daha zor olduğunu fark ettik. İncelediğimiz kaynaklarla birinci atölyeye katıldığımızda bazı hayati konulara az değindiğimizi hatta es geçtiğimizi gördük. Araştırmamızın ikinci yarısında arkadaşlarımızın ve öğretmenlerimizin eleştirileri doğrultusunda çalışmalarımıza yön verdik. Röportajlara, makalelere, basılı kitaplara göz gezdirmemizin ardından en güçlü bulduğumuz kaynakları ayıklayarak posterimize yerleştirdik.

Ayrıca araştırmamız boyunca yürüttüğümüz tartışmaları göstermesi açısından posterimizi "geç" ve "erken" olarak ikiye böldük. Mektupları yazmak bize çok fayda sağladı. Mektupların ardından artık kafamızda çok partili hayata geçişin erken mi yoksa geç mi gerçekleştiğine dair kanılarımız oluşmuştu.

Birtakım tartışmaların ardından incelediğimiz kaynaklara da dayanarak çok partili hayata geçiş için erken davranıldığı kanaatine ulaştık. Bu bizim ekipçe fikrimiz. Ancak bu sorunun kesin bir yanıtının olamayacağını ve incelenecek kaynaklara göre değişebileceğinin de farkındayız.

ÇERKES ETHEM OLAYI: BİR KAHRAMAN MI, YOKSA VATAN HAİNİ Mİ?

ÖZEL ENKA ORTAOKULU
TEMSİLCİ ÖĞRENCİ: EKİN HIZLI

Biz bu yıl proje çalışmamızda "Çerkes Ethem: Bir Vatan Haini mi, Yoksa Bir Kahraman mı?" konusunu ele aldık. Aslında İnkılap Tarihi dersleri sırasında, sınıflarımızda Çerkes Ethem olayıyla ilgili kabaca bir şeyler öğrendik ama hiçbir zaman detaylarına inmedik. Çerkes Ethem ayaklanması kim tarafından planlandı ve sonuçları gerçekten nelerdi ve kimler bu olaydan etkilendi gibi önemli soruların cevaplarını almadık. Biz de konularımızla bu kadar iç içe olan bir ayaklanmayı merak ettik. Kurtuluş Savaşı sırasında çok desteği olmuş, birçok isyanı bastırmış bir askerken nasıl bir hain olarak nitelendirilmeye başladığını da öğrenmek istedik. Çünkü hain ve vatansever çok zıt ve keskin sıfatlar. Başka insanların aynı kişiyi nasıl bu kadar farklı nitelediğini öğrenmek istedik.

Çalışma sırasında kaynak çeşitliliği konusunda pek sıkıntı çekmedik ama hangi kaynağa güveneceğimizi ve hangi kaynakları çalışmamızda kullanacağımızı seçmekte zorlandık. Çünkü incelediğimiz kaynaklarda bu olayı herkes kendi fikrine göre anlatıyordu. Herkes Çerkes Ethem'i kendi fikrine ve kendi gözlemlerin göre nitelendiriyordu. Aynı zamanda bulduğumuz bazı birinci el kaynaklar da çok ağır bir dille yazılmıştı. Bunları anlamakta ve değerlendirmekte zorlandık. Burada öğretmenlerimizden destek aldık. Posterde de göreceğiniz gibi çalışmamızın sonunda Çerkes Ethem'in "hain bir vatansever" olduğuna karar verdik. Çünkü herkes onunla ilgili çok farklı şeyler düşünüyordu.

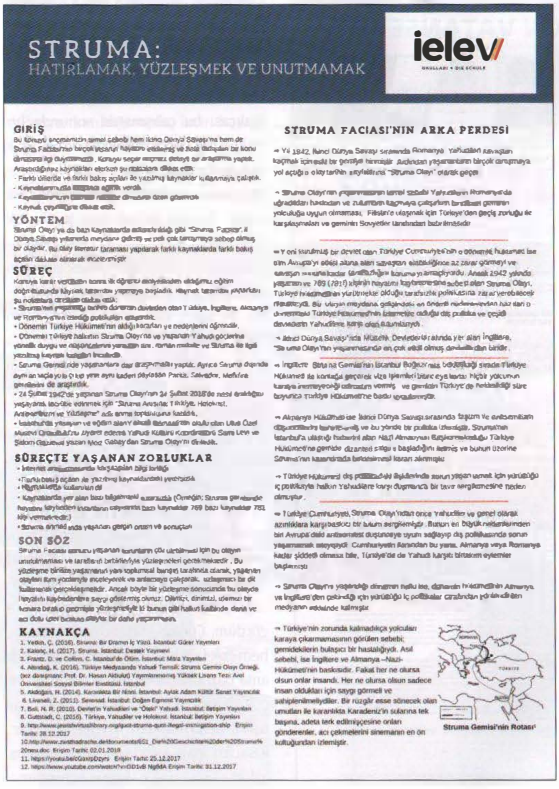
Açıkçası bu çalışmanın sonunda bir kişiyi, bir olayı nitelendirirken çok keskin tanımlamalardan ve yargılardan uzak durulması gerektiğini fark ettim. Çünkü herkes her şeye çok farklı bakıyor. Birinin gördüğü ve düşündüğü bir şey doğru olmak zorunda da değil; yanlış olmak zorunda da değil. Bu çalışmanın sonunda herkesin fikrinin ne kadar değerli olduğunu da bir kez daha gördüm. Çünkü tek kişi için bir olaya farklı perspektiflerden bakmak çok zor ama bir takım olarak çalıştığınızda herkes hayata genel olarak farklı baktığından olayı farklı bir noktadan ele alabiliyor. Bunların hepsi birleştiğinde daha özgür ve güzel bir ürün ortaya çıkıyor. Aynı zamanda çok farklı fikirleri savunan insanların kişilik olarak çok farklı olacağı yargısının doğru olmadığını da gördüm. Çünkü Atatürk ve Çerkes Ethem çok farklı fikirleri savunuyorlardı ama bazı özellikleriyle de birbirlerine çok benziyorlardı. Aralarındaki çatışma belki bundan kaynaklanmıştır. Kısacası bazı olaylara önyargılarımı arkada bırakarak bakmayı öğrendim.

STRUMA FACİASI: KAYITSIZLIK MI, ANTİSEMİTİZM Mİ?

İELEV ÖZEL 125. YIL ORTAOKULU TEMSİLCİ ÖĞRENCİ: DEFNE YAMANTÜRK

Bizim konumuz, "Struma Faciası: Kayıtsızlık mı, Antisemitizm mi?" idi. Kısaca bahsetmek gerekirse Struma, 769 yolcunun uğradıkları baskı ve zulümden kaçmak ve Filistin'e gitmek için bindikleri geminin adı. Bu konuyu seçme nedenimiz İkinci Dünya Savaşı'na olan ilgimiz, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndaki tutumunu merak etmemiz ve çok büyük can kaybına yol açmasına rağmen bu olayı çok az kişinin bilmesiydi.

STRUMA:
HATIRLAMAK, YÜZLEŞMEK VE UNUTMAMAK

ielev

GİRİŞ

Bu türkçü araştırmanın temel çıkışı hem İkinci Dünya Savaşı'na hem de Soruna Faciasının hergün kısa bir süreliğine erişilebiliş ve ilgili bilgilere bir kez dönüşmüş bir duyarlılıktır. Konuyu seçer seçmez detaylı bir araştırma yaptık. Araştırdığımız kaynakları elerken şu noktalara dikkat ettik:

- Farklı ülkelerde ve farklı bakış açıları ile yazılmış kaynaklar kullanmaya çalıştık.
- Kaynaklarımızla ilgili bilgi verdik.
- Kaynaklarımızın [illegible] nitelikte olmasına özen gösterdik.
- Kaynak çeşitliliğine dikkat ettik.

YÖNTEM

Struma Olayı'ya da bazı kaynaklarda adlandırıldığı gibi "Struma Faciası" ile Dünya Savaşı yıllarında meydana gelmiş ve pek çok tartışmaya sebep olmuş bir olaydır. Bu dâhi literatür taraması yapılarak farklı kaynaklarda farklı bakış açıları daha sistemli incelenmiştir.

SÜREÇ

Konuya karar verdiğimiz sonra ilk öğretici danışmanımızla görüşmemiz öğrenci doğrultusunda bilgimizi tazeleme çalışmaya başladık. Kaynak taramaları yaptıktan bu noktalara dikkat ettik:

- Sürecimizi yaşadığımız farklı dönemler üzerinden ele alarak Türkiye, İngiltere, Almanya ve Romanya'da olmak üzere çalışmalar gerçekleştirdik.
- Dönemin Türkiye Hükümeti'nin aldığı kararları ve nedenlerini öğrendik.
- Dönemin Türkiye Basınının Struma Olayı'na ve yaşanan Yahudi göçlerine yönelik duygu ve düşüncelerine yansıtılan sivil, ırkçı mitolojik ve Struma ile ilgili yazılmış kaynakları incelendik.
- Soruna Gemisi'nde yaşananlara dair araştırmalar yaptık. Ayrıca Soruna dışında aynı ve değişik yıllarda aynı ve farklı kaderi paylaşan Patria, Salvador, Mefkûre gemilerini de araştırdık.
- 24 Şubat 1942'de yaşanan Struma Olayı'nın 24 Şubat 2018'de nasıl anılacağını yansıtmak üzere oluşturulan ilgili "Struma Anısına Yürüyüş, Hatırlatıcı, Anlatılanların ve Yüzleşme" adlı anma törenlerine katıldık.
- İstanbul'da yaşayan ve eğitim alanın ilkokul basamağının okulu olan Ulus Özel Musevi Ortaokulu'nu ziyaret ederek Yahudi Kültürü Koordinatörü Sara Levi ve Şükrü Okçuoğlu'yla yazarı Mois Cohen'den Struma Olayı'nı dinledik.

SÜREÇTE YAŞANAN ZORLUKLAR

- İnternet araştırmalarında karşılaşılan bilgi kirliliği
- Türkçe dışındaki diğer dillerdeki kaynaklardaki yetersizlik
- Ulaşılamayan kaynaklar
- Kaynaklarda yer alan bazı bilgilerdeki uzlaşmazlık (Örneğin; Struma gemisinde hayatını kaybedenlerin sayısında bazı kaynaklar 769 bazı kaynaklar 781 kişi vermektedir.)
- Struma dâhilî olağ yaşanan gerçek ortamın ve sonuçları

SON SÖZ

Struma Faciası sonucu yaşanan kurumların çöv uğraşmasını için bu olayın unutulmaması ve tarafsız bir şekilde yüzleşmeleri gerektirmektedir. Bu yüzleşme türkiye yaşanmayı yeni toplumsal barışın tesisinde olarak, yaşanan olayları ilgili ilişkileri incelediğimiz ve anlamaya çalıştık. sonuçlarını ise dil kullanarak gerçekleşmektir. Ancak böyle bir yüzleşme sonucunda bu olayda hayatını kaybedenlere saygı gösterilmiş olmaz. Dikkat, dinlemiz, olmuz bir konuya birada geçmişle yüzleşmeliyiz ki bunun gibi hatırı kalbinde dersi ve acı dolu izleri bırakan olaylar bir daha yaşanmasın.

KAYNAKÇA

1. Yetkin, Ç. (2018). Struma. Bir Drama İç Yüzü. İstanbul: Görer Yayınları
2. Kalaç, H. (2017). Struma. İstanbul: Destek Yayınevi
3. Frantz, D. ve Collins, C. İstanbul'da Ölüm. İstanbul: Mitos Yayınları
4. Akbaloğlu, K. (2016). Türkiye Medyasında Yahudi Temalı: Struma Gemisi Olayı Örneği. (kez danışmanı: Prof. Dr. Hasan Akbulut) Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Avrasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul
5. Akdoğan, N. (2014). Karadeniz Bir Nine. İstanbul: Aylak Adam Kültür Sanat Yayıncılık
6. Levanelî, Z. (2011). Seremad. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık
7. Bali, N. R. (2010). Devletin Yahudileri ve "Öteki" Yahudi. İstanbul: İletişim Yayınları
8. Guttmann, C. (2016). Türkiye, Yahudiler ve Holokost. İstanbul: İletişim Yayınları
9. http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/struma.html#targetText=The%20Struma%20was%20a%20ship,Turkish%20Black%20Sea%20coast. Erişim Tarihi: 28.12.2017
10. http://www.zeitzeugenbroschuerenarchiv.de/Struma/Geschichte%20der%20Struma%20Flucht.pdf. Erişim Tarihi: 02.01.2018
11. https://yolculuk/Gizeydizyo Erişim Tarihi: 25.12.2017
12. https://www.youtube.com/watch?v=cSDSdl-NgMA Erişim Tarihi: 31.12.2017

STRUMA FACIASI'NIN ARKA PERDESİ

→ Yıl 1942. İkinci Dünya Savaşı sırasında Romanya Yahudileri katliâmdan kaçmak için elde bir gemiyle Filistin'den bir sığınma yolculuğuna çıkıyorlar. Ancak 2442 yılında yaşanan ve 769 (781) kişinin hayatını kaybetmesine sebep olan Struma Olayı, Türkiye hükümetinin yürütmeye dönük tarafsızlık politikasına zarar verebilecek nitelikteydi. Bu nedenle medyadan gelişmeleri en önemli haberlerinden biri olan o dönemdeki Türkiye hükümetinin istemediği olduğu dış politika ve çeşitli devredenin Yahudilerine karşı olan duyarsızlıktır.

→ İkinci Dünya Savaşı'nda Müttefik Devletler'in safında yer alan İngiltere, "Bu sene Olayı'nın yaşanmasından en çok etkili olmuş devletlerden biridir.

→ İngiltere Sınır ve Gemiler'nin İstanbul Boğazı'na, Yahudilerin sınırdan Türkiye Hükümeti ile kontağa geçmeye veya işlemleri bitene eyi kadar hiçbir yolcunun karaya inmeyeceğini bildirmesini istemiş ve gemiden Türkiye'ye herhangibir süre boyunca Türkiye Hükümetine baskı uygulanmıştır.

→ Akdeniz'in Hükûmdarı ise İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye ve devletlerinin diplomatik ilişkileri, ve bu yönde bir politika izlemiştir. Strumanın İstanbul'a ulaştığı haberi alan Nazi Almanyası Büyükelçiliği Türkiye Hükümeti'ne gemiden düzensiz sığın başladığını iletmiş ve bunun üzerine Gemi'nin kaderinde belirleyici rol oynamıştır.

→ Türkiye Hükümeti dış politikadaki ilişkilerinde sorun yaşan ismet için yürüttüğü iç politikayla halkın tepkilerine karşı duyarsızlık bir tavır sergilemekte neden olmuştur.

→ Türkiye Cumhuriyeti, Struma Olayı'ndan önce Yahudiler ve genel olarak azınlıklara karşı baskıcı bir tutum sergilemiştir. Bunun en büyük nedenlerinden biri Avrupa'daki antisemitist düşüncede siyasi sağlayıp dış politikasında sonun yaşanmasını sayesiydi. Cumhuriyetin kurulan bu yana, Almanya veya Romanya kadar şiddetli olmasa bile, Türkiye'de de Yahudi karşıtı tutumlar eylemler başlamıştı.

→ Struma Olayı'na yaşanacağı olmuşun nasıl bir, dönemin Yahudilerinin Almanya ve İngiltere'den çekip-kaçtığı için yürüttüğü iç politikalar cirabından pek de etkilenmediğini anlamak kalmıştır.

→ Türkiye'nin zorunda kalmadığı yolculan karaya çıkarmamasının görülen sebebi; gemidekilerin bulaşıcı bir hastalığıydı. Asıl sebebi, ise İngiltere ve Almanya –Nazi-Hükümeti'nin baskısıdır. Fakat her ne olursa olsun onlar insandı. Her ne olursa olsun sadece insan oldukları için saygı görmeli ve sahiplenilmeliydiler. Bir rüzgâr esse sönecek olan umutları ile karanlıkta Karadeniz'in sularına tek başına, adeta tek edilmişçesine onları gönderenler, acı çekmelerini sinemanın en ön koltuğundan izlemiştir.

Struma Gemisi'nin Rotası

Barış anlatısı oluşturmaya çalışırken biz en çok kaynaklar konusunda zorlandık. Çünkü kaynak çeşitliliğine çok ulaşamadık. Ayrıca internetteki bilgi kirliliği, bu konuyla ilgili güvenilir çok kaynak olmaması, olanların da fazla taraflı ve milliyetçi bir dille ele alınmış olması ve birçoğunun siyasi açıdan ele alınması bizi zorladı. Diğer zorlandığımız konu ise Struma Olayı'nı o dönemki şartlar üzerinden değerlendirmekti. Çünkü Struma Olayı'nın çok ağır olması bizi empatiden çok sempatiye sürükledi.

Struma ile ilgili düzenlenen ve özünde Türkiye, Holokost, antisemitizm ve yüzleşmenin olduğu bir anma toplantısına katıldık. Bu anma toplantısında da bazı sorunlar tespit ettik. Bu anmada Struma sırasında ölenlerin hiç anılmamış olması, bize bu konuda yapılacak çalışmalara çok ihtiyaç olduğunu gösterdi.

Bu zorlukları aşmak için yazılı kaynaklara yöneldik. Çoklu bakış açılarına yer veren kaynakları ele almaya çalıştık. Tarih Vakfı'nın danışma kurulundan destek istedik. Onlardan kaynak önerisi aldık ve bu kaynakları da inceledik.

Çalışmamızda eşzamanlı olarak Avrupa ve Türkiye'de antisemitizmin kronolojisini hazırladık. Dönemin Türkiye hükümetinin İngiltere ve Almanya politikası ve kendi iç politikasında denge kurmakta ne kadar zorlandığını gördük ve bunu araştırdık. Ayrıca dönemin medyasının Struma Olayı'nı nasıl yansıttığını da inceledik. Sadece dönemi incelemekle kalmayıp söz ettiğim anma toplantısına katıldık ve Ulus Musevi Okullarına bir ziyaret gerçekleştirdik. Burada Şalom gazetesi yazarı Mois Kohen'den olayla ilgili bilgi aldık.

İlk defa böyle bir çalışmanın içinde yer aldık. Tarihi bir olayı böyle derinlemesine inceledik. Her olayın bir arka perdesinin de olduğunu öğrendik. Ayrıca savaşmanın kolay, barışmanın ise cesaret istediğini ve zor olduğunu gördük.

1964 SÜRGÜNLERİ: GİTMEK Mİ ZOR, KALMAK MI ZOR?

TERAKKİ VAKFI ÖZEL ŞİŞLİ TERAKKİ ORTAOKULU VE TEPEÖREN ORTAOKULU TEMSİLCİ ÖĞRENCİ: BADE YAKIN

Biz bu projede 1964 sürgünlerini ele aldık. 1964 yılında Türkiye'den sürgün edilen binlerce Rum için Türkiye'de bu şartlarda kalmanın mı daha zor olduğu, yoksa sürgün edildikleri Yunanistan'da yaşamalarının mı daha zor olduğu üzerinde çalıştık. Bu konu çok hassas bir konu ve herkes kendi bakış açısıyla bu olayı ele alıyor.

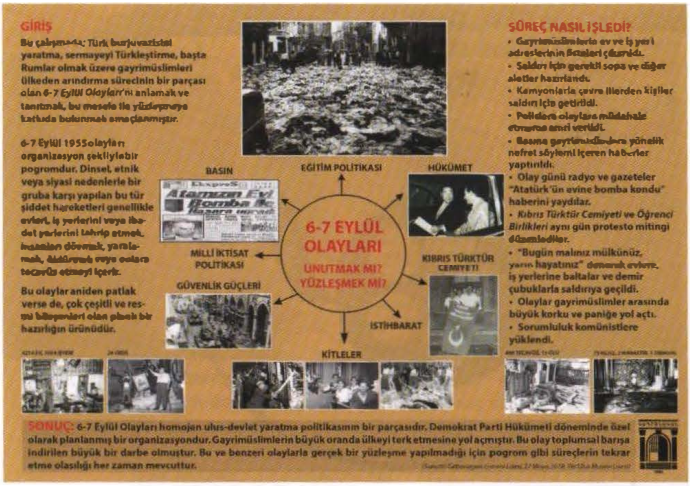
İlk olarak kütüphaneye giderek 1964 yılının gazetelerini araştırmaya başladık. Ancak o dönemde yazılan dilin ağır olması bizim yazılanları anlamamızı zorlaştırdı. Sözlüklerden kelimelerin anlamlarını tek tek öğrenmek durumunda kaldık.

Barışın dilini kullanmakta da zorlandık. Çünkü daha çok Türk kaynaklarına ulaşabildik. Rum tarafından bu olay üzerinden insanların neler düşündüğüne dair kaynaklara ulaşamadık. Kaynaklardan sonuç çıkarmak için belgeseller de izledik. Böylece olayı yaşayan Rumların görüşlerini öğrenebilmiş olduk.

Aramızda bazen çatışmalar da yaşadık ama tüm bu zorluklarla baş ettik. Proje sırasında zorluklar karşısında pes etmemeyi öğrendik. Ayrıca bir kaynağı ele aldığımızda hemen o kaynağa inanmamamız gerektiğini, kaynağın tek taraflı yazılmış olabileceğini de öğrendik. Herkesin görüşü farklı olabilir, o nedenle bir olayı ele alırken herkesin görüşünü almak gerektiğini ve empati kurarak olayları ve kişileri değerlendirmemiz gerektiğini öğrendik.

6-7 EYLÜL OLAYLARI: UNUTMAK MI, YÜZLEŞMEK Mİ?

ÖZEL GETRONAGAN ERMENİ LİSESİ TEMSİLCİ ÖĞRENCİ: LİANA DELİCE

Biz "6-7 Eylül Olayları: Unutmak mı, Yüzleşmek mi?" konusunu ele aldık.

Bu konuyu seçme sebebimiz şuydu: Bizler anne babalarımızdan ya da yakın büyüklerimizden geçmişte yaşananları sözlü tarih yoluyla öğreniyoruz; ama bizle aynı kimliğe sahip insanların neler yaşadıklarını, neler hissettiklerini daha derinlemesine öğrenmek ve anlayabilmek istedik.

Açıkçası kaynak bulma konusunda pek sıkıntı yaşamadık. Ancak daha çok duygusal zorluklarla karşılaştık. Çünkü araştırdığımız olay tam bir vahşetti. Barış anlatısı oluşturma konusuna gelecek olursak, bizler resmi ideolojiyle eğitilmiş insanlar değiliz. Eğer resmi ideolojiyle yetişmiş insanlar olsaydık, o zaman milliyetçiliği yüceltirdik ve yüzleşmek kısmına değil de, suçu ötekine yüklemek gibi bir niyetimiz olurdu. Bizi asıl sıkıntıya sokan şey, çevremizdeki insanların bu tarz konularla yüzleşmek istememesiydi. Bu tarz diyorum; çünkü tarihimizde bunun gibi pek çok acı olay var. Biz proje sırasında 1923'ten 2000'li yıllara uzanan bir kronoloji hazırladık ve bu toprakları gayrimüslimlerden arındırmak için aslında bir sürü şey yapıldığını gördük. Örneğin Varlık Vergisi, 1964 Sürgünleri, 6-7 Eylül Olayları gibi pek çok olay var.

Bu araştırmanın bize kazandırdığı en önemli şey ise hangi olayı ele alırsak alalım, tüm olayları büyük resim içinde görmenin önemini anlamak oldu. Çünkü büyük resmi görmediğinizde tek bir neden ve sonuca takılı kalıyorsunuz. Mesela 6-7 Eylül'ü incelerken büyük resimden bakmamış olsaydık, biz bunu yalnızca Kıbrıs'ta yaşanan olaylar sonucunda Türkiye'de yaşayan birtakım insanların halkı ayaklandırması olarak düşünebilirdik. Ama hem hazırladığımız kronoloji sayesinde hem de ele aldığımız diğer birinci el kaynaklar sayesinde 6-7 Eylül'ün arkasında yatan sebeplerin tümünü görmüş olduk.

Bu kadar kanlı ve acı verici bir olaydan bile bir barış anlatısı çıkarmak mümkün. Bunun için önce yüzleşmek gerekiyor. Yüzleşmek her şeyin başı... Yaşanan şey zaten yaşanmış; yaralar kapanmaz; ama empati geliştirmek mümkün.

1934 TRAKYA OLAYLARI: PLANLI MI, KENDİLİĞİNDEN Mİ?

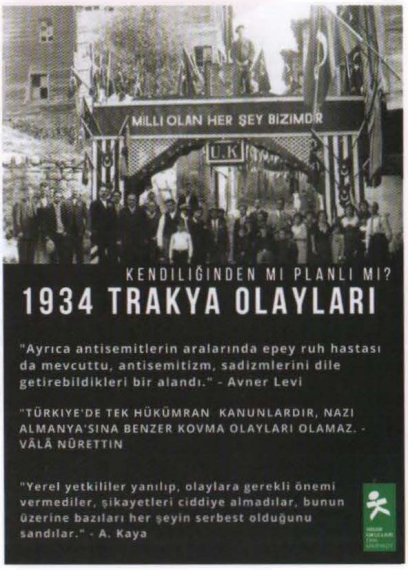
HEV ÖZEL HİSAR ORTAOKULU TEMSİLCİ ÖĞRENCİ: DEMİR ALP

Bizim işlediğimiz konu 1934 Trakya Olayları idi. Trakya Olayları'nı seçerken çok fazla opsiyonumuz olmadı çünkü konu seçiminde biraz gecikmiştik. Ancak yine de konu ilgimizi çekmişti. Konunun ilgimizi çekme sebebi, Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'ndan çıktığı, kendini toparlama sürecine girdiği kritik bir dönemde bu olayların gerçekleşmiş olmasıydı. Bu olayların şimdiki Türkiye'yi nasıl etkilediğini merak ediyorduk.

Trakya olayları ile ilgili tartıştığımız konu, bu olayların planlı mı yoksa kendiliğinden mi geliştiği yönündeydi. Farklı bakış açılarına sahip pek çok kaynak taradık. kaynak bulma ve kaynak çeşitliliği konusunda bir sıkıntı çekmedik. Kaynakları okuduktan sonra bu olayların planlı bir şekilde gerçekleştirildiğine karar verdik. Bu olaylar, Genelkurmay'ın Trakya'yı askerileştirmek için giriştiği bir projeydi. Olayların gerçekleşmesinde önemli rol oynadığını düşündüğüm birkaç konudan bahsetmek istiyorum. Bunların ilki, Trakya Umumi Müfettişi'nin 6 Mayıs ve 7 Haziran arasında yaptığı Trakya turunun ardından yazdığı rapor. Müfettiş, raporunda Trakya'da ciddi bir Yahudi problemi olduğunda ve bunlarla ilgili devletin bir önlem alması gerektiğinden bahsediyor. Birkaç ay sonra da Trakya olayları başlıyor. Olayların başlamasında medyanın çok büyük bir rolü var. Milli İnkılap Dergisi'nde yayımlanan yazılar ve Nihal Atsız'ın makaleleri halkı Yahudilere karşı kışkırtmada önemli rol oynuyor. Devlet, bunları durdurmak için herhangi bir önlem almıyor. Hatta olaylara kayıtsız kalıyor. Ancak sonuna doğru, olayları durdurmak için çaba gösteriyor ve bir daha gerçekleşmemesi için dizi önlem almaya başlıyor. Trakya olayları sırasında çalınan eşyalar sahiplerine geri veriliyor, yıkılan dükkânların ve zarar gören evlerin yapımına yardım ediliyor. Böylece göç eden Yahudilerin bir kısmı Trakya'ya geri dönüyor.

Makalemizi yazarken barış anlatısı oluşturmakta zorlandık. Önermemizde Trakya olaylarının planlı olduğunu ve bundan devletin sorumlu tutulmasını söylememize rağmen, iki tarafın da birbirine karşı kin beslemesine yol açmayacak şekilde yazıyı yazmak bizi zorladı. Burada da şöyle bir formül bulduk: Yazımızda hem olayların gelişiminde devletin sorumluluklarını yerine getirmemesine hem de olaylar çığırından çıktıktan sonra bu tür olayların bir daha gerçekleşmemesi için aldığı önlemlere ve hatasını telafi etmek için çabalarına yer verdik.

Bu çalışma sonuç odaklı bir çalışma değil. Önemli olan şey süreç... Bu süreçte biz doğru araştırma yapmayı, eleştirel okumayı, doğru kaynaklar seçip bunları doğru okumayı, olaylara çoklu bakış açılarından bakmayı ve tarihsel empatiyi öğrendik. Bir tarihsel olayı ele alırken o dönemde yaşamış insanların bakış açısından bakmayı öğrendik. Bu bence aldığımız en önemli ders. Çünkü eğer tarihimizden öğrenemezsek geleceğimizi de geliştiremeyiz.

KIBRIS HAREKÂTI: KURTARMA MI, İŞGAL Mİ?

ÖZEL ALKEV ANADOLU VE FEN LİSESİ TEMSİLCİ ÖĞRENCİ: GÖKÇE NAZ OCAK

Bizim konumuzun başlığı, "Kıbrıs Harekâtı: İşgal mi, Kurtarma mı?" idi. Konumuzu bir arkadaşımızın önerisiyle seçtik. Hepimizin de çok ilgisini çekti çünkü harekâtın kendisi 44 yıllık bir geçmişe sahip olsa da Kıbrıs meselesinin tarihi çok eskilere dayanıyor ve günümüzde de hâlâ devam ediyor. Bu yüzden kafamızda birçok soru işaretleri oluşturdu ve biz de merakımızı gidermeye karar verdik. Kıbrıs meselesinin geçmişi, çok daha eskilere dayandığı için olayı hem öncesiyle hem de sonrasıyla ele almamız gerekti.

Ele aldığımız kaynaklara dayanarak olayı şöyle özetleyebiliriz.: Yunanlılar Bizans'ı yeniden yaratmak için bir ideoloji ortaya koyuyorlar ve bu ideolojiyi gerçekleştirmek için bir örgüt kuruyorlar. Bu örgüt hükümetten bağımsız olarak kuruluyor ve bağımsız hükümete bir darbe yapıyor. Darbe sonucu sadece Rumlar ve Türkler değil, barışçıl amaçlarla adada bulunan Birleşmiş Milletler askerleri ve daha bir sürü insan zulüm görüyor. Türkiye buradaki insanların ve kendi vatandaşlarının can ve mal güvenliğini sağlamak için buraya asker çıkartmak gereği duyuyor. Bunu iki taraf açısından da incelediğimizde aralarında çok kesin bir çizgi olduğunu görüyoruz. Rum tarafı harekâtı açıkça bir işgal olduğunu savunuyor. Türk tarafı ise bunu oradaki vatandaşlarını korumak amaçlı olduğunu savunuyor. Böyle bir durumda bizim ulaştığımız kaynaklar da taraflıydı. Yunan kaynaklarına dil engeli nedeniyle ulaşamadık. Bulduğumuz uluslararası kaynaklar ve Türk kaynakları da olayın vicdani duygulara dokunacak taraflarını ele alıyordu.

Biz çalışmamızı yaparken en çok burada zorlandık. Çünkü gerçekten yaşanan olaylar her insanın kaldırabileceği olaylar değildi. O yüzden biz kaynakları analiz ederken hem kendi insani duygularımızı hem de kabaran milliyetçi duygularımızı arka planda tutmak ve objektif bakmak zorunda kaldık ve bu bir hayli zordu. Böyle bir sorunla karşılaşınca "Evet böyle bir kurtarma gerekliydi" diye düşünüyorsunuz; ama sonra baktığınızda Türkiye'de de Yunanistan'da kurulan bu örgüte karşı başka örgütler kurulduğunu görüyorsunuz. Ve o zaman kafanızda soru işaretleri oluşmaya başlıyor. Gerçekten bunun çözüm yolu böyle mi olmalı diye düşünüyorsunuz. Biz de sonunda kendimizi, "Ya bırakın işgali, kurtarmayı; adayı rahat bıraksın herkes" derken bulduk. Eminiz ki adadaki Kıbrıslılar da böyle düşünüyordur. Birkaç kaynağımız orada yaşayan Kıbrıslı Rumlar ve Türklerin düşüncelerini ve mektuplarını içeriyordu ve bu kaynaklarda hem Rumlar hem de Türkler bu çatışmalardan ne kadar rahatsız olduklarını ve bir zamanlar cennet bahçesi gibi olan adalarının nasıl bu hale geldiğine inanamadıklarını ele alıyordu.

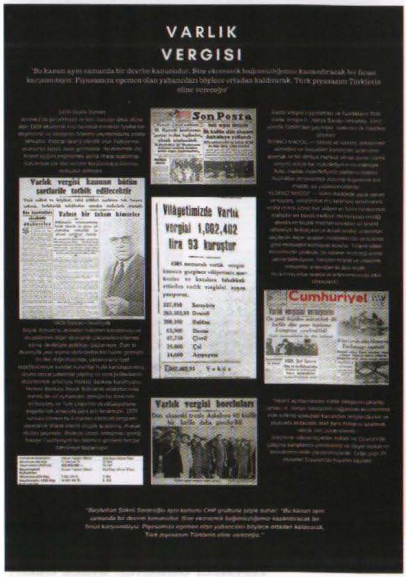
Barış gerçekten emek istiyor. Kıbrıs'la ilgili barış sürecinin bu kadar uzun bir sürece yayılmış olması aslında iki tarafın da bu emeği gerek kendi çıkarları yüzünden gerek onlara empoze edilen ideolojiler yüzünden ortaya koymak istememesinden kaynaklanıyor benim kanaatime göre. Buradan bir barış anlatısı tabii ki çıkarılabilir. Çünkü eminim adada bu meselenin şiddetsiz çözülebileceğine inananlar vardır. Ben o insanların da bu duruma tepkisiz kalmayacağına inanıyorum ve bu emeği ortaya koymaya hazır olduklarına inanıyorum.

VARLIK VERGİSİNE GİDEN YOL: SAVAŞ EKONOMİSİNİN SONUCU MU, SERMAYENİN TÜRKLEŞTİRİLMESİ Mİ?

ÖZEL ST. JOSEPH FRANSIZ LİSESİ TEMSİLCİ ÖĞRENCİ: BERK ÇAKA

Bizim konumuz, Varlık Vergisi Kanunu'ydu. Ve sorumuz da bunun tarihsel bir gereklilikten mi kaynaklandığı, yoksa Türkleştirme politikaları yolunda atılan adımlardan biri mi olduğuydu. Öncelikle kanunun tam metnini okuyarak başladık çalışmalarımıza. Ardından akademik çalışmalara bakmaya başladık. Temel çatışmayı açıklayabilmek için dönemin Başbakanı Saraçoğlu'nun yaptığı açıklamayı dikkate aldık. Saraçoğlu açıklamasında şöyle diyordu: "Bu kanun aynı zamanda bir devrim kanunudur. Bize ekonomik bağımsızlığımızı kazandıracak bir fırsat karşısındayız. Piyasalarımıza egemen olan yabancıları ortadan kaldırarak Türk piyasasını Türklerin eline vereceğiz." Çatışmanın temeli budur. Varlık Vergisi Kanunu, İkinci Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkmıştır ve görünen sebebi savaş ekonomisi için gerekli kaynağı kısa sürede vergi yoluyla elde etmektir. Akademik çalışmaların da çoğunun hatta belki hepsinin kabul ettiğine göre, bu vergi alınırken vergi miktarının belirlenmesi bölgesel gruplara bırakıldığı için gayrimüslimlerden oran olarak çok daha fazla miktarlarda belirlenmiştir. Vergisini ödemeyenler Aşkale'ye ve Erzurum'a yol inşaatlarında çalışmaya gönderilmişlerdir.

Akademik çalışmalarda bu konuda çok büyük bir çatışma göremedik. Hepsi aynı kaynaklardan alıntı veriyorlardı, hepsinin fikri benzerdi. Biz de biraz anekdotlara dayalı bilgi vermeye mecbur kaldık. Günümüzde kendini milliyetçi olarak tanımlayanlarla bazı konuşmalar yaptık. Biz belki de başta sorduğumuz soru sebebiyle bir tür inkâr bekliyorduk; ama aslında bir tür kabullenmeyle karşılaştık. Bu çalışmadaki çerçeveden bakacak olursak bir tarihsel empati yokluğuyla karşılaştık. Çünkü konuştuklarımız bunun eşitsiz bir uygulama olduğunu inkâr etmiyorlardı ancak uygulamanın zamanın ruhuna uygun olduğunu söylüyorlardı veya ulus devlet projesinin gerekli bir aşaması olduğunu iddia edenler vardı. Burada bütün malvarlığını kaybetmesi nedeniyle intihar edenler veya Aşkale'de çalışmaya zorlananlar düşünülürse bu insanların halinden anlamama veya bu insanların yaşadıklarını bir tür kabullenme yoluna götürme çabasıyla karşılaştık. Bunu anlayabilmek için kanunun tarihteki yerine de baktık. Dolayısıyla dönemin Türk medyasında azınlık ve özellikle Yahudi tasvirlerine baktık. Yahudilerin ekonomideki paylarının gereğinden büyük olduğunun iddia edildiğini gördük. Bu olayların İkinci Dünya Savaşı yıllarında yaşanması dolayısıyla dünyada da bu olayların karşılığının olduğunu gördük.

Biz bu kanunun amacını araştırmak için yola çıkmışken bu konuda ortak bir kanaatin oluşmuş olmasına rağmen hala bir çatışma yaşandığına tanık olduk. Bu çatışma kanunun sonuçları konusundaydı. Bunun kabullenilip kabullenilemeyeceği konusunda bir tartışmayla ve tarihsel empati yokluğuyla karşılaştık. Günümüz toplum bilincinde Varlık Vergisi çok konuşulan bir konu değil. Bu konuda akademide de eğitimde de bir anlatım eksikliği var.

DERSİM 38: İSYAN MI, SOYKIRIM MI?

ÖZEL ALEV LİSESİ
TEMSİLCİ ÖĞRENCİ: BİRCE ÖZENÇ

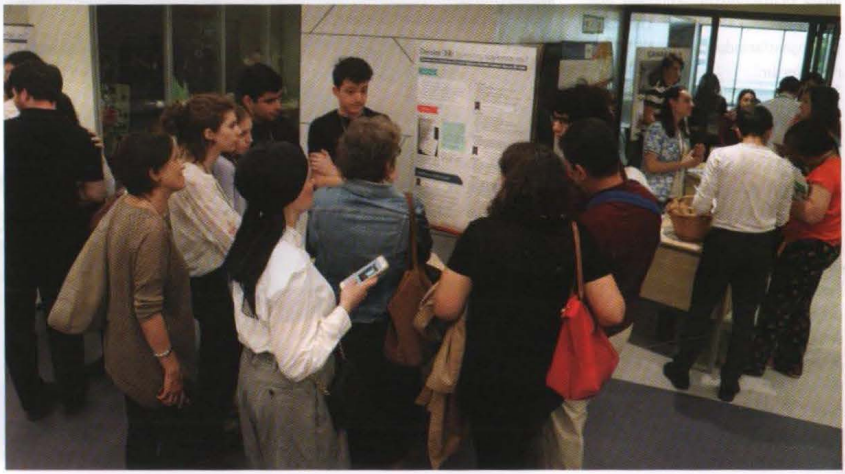
Biz Tarih Vakfı'nın bu seneki projesinde "Dersim 38: İsyan mı, Yoksa Soykırım mı?" konusunu seçtik. Bu konuyu seçmemizin iki sebebi vardı. Birincisi hiçbirimizin bu konuda çok bir fikri yoktu, zaten tarih kitaplarımızda ve müfredatta çok fazla üzerinde durulan bir konu değildi. İkincisi ise konunun tartışmaya açık ve derin bir konu olduğunu düşünmemizdi. Araştırmaya başladıkça gerçekten de böyle olduğunu gördük.

Çalışmanın birçok aşamasında zorlandık. İlk başta kaynak bulma konusunda zorlandık, daha sonra bu engeli aştık. Tam 26 tane kaynak bulduk. Bu defa da kaynakların doğruluğu üzerinde sıkıntı yaşadık. Ama bunu da kaynak taraması yaparak, eleyerek aştık. Makale yazmamız gerekiyordu. Bu bizim için zor bir aşamaydı. Hiçbirimiz savaşın içinde bulunmamıştık; ama Dersim bölgesinde yaşayan birinin gözünden empati kurup hayalimizden bir mektup yazmamız gerekti. Bu kadar duygu içeren ve acı çekmiş insan hikâyeleri içeren bir konuda rasyonel olmamız bekleniyordu.

Ne kadar zorluklarla karşılaşmış olursak olalım ortaya güzel bir iş çıkardığımızı düşünüyorum. Tüm bu projenin sonunda diyebilirim ki, zorluklar ne kadar büyük olursa ödülü de o kadar büyük oluyor.

Projeyi ele alırken barış anlatısı ortaya çıkarma konusunda biraz zorlandık. Çünkü ilk başta konuyu araştırırken biraz daha taraflı bakıyorduk. Haliyle ortada acı çeken insanlar olduğunda tarafsızlığınızı korumada zorlanıyorsunuz. Ama objektif olmamız bekleniyordu. Bu nedenle duygusallığı rafa kaldırma konusunda kendimizi biraz zorladık. Bunu aşmak için devlet gözünden olayı değerlendiren kaynaklara da yer vermeye çalıştık ve olayı o dönemin şartlarına göre değerlendirmeye çalıştık. Yeni kurulmuş bir devlet ve bölünme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu düşünüyor. En sonunda da konuyu "En önemli olan şey insandır" diye bitirdik. Posterimizde de üç ayrı grup için üç ayrı sonuç çıkardık: Aşiret reisleri, o dönemki iktidar ve aşiret reislerinin yanında çalışan marabalar için. Bu sonuçlara göre değerlendirdiğimizde rasyonelliğe daha çok yaklaştık. Her taraf bu problemleri yaşadı, en sonunda olan olay çok acıydı. Objektiflik ve rasyonellik süzgecinden geçirdiğimizde yine de her tarafın yaşanan bu olaylarda sorumluluğunun olduğunu gördük. Kimin sorumluluğunun daha az ya da daha çok, kim daha haklı veya daha haksız olduğunun cevabını kimsenin verebileceğini düşünmüyoruz.

Projeyle kendi tarihimizi de öğrendik. Sadece kendi projemizle değil, arkadaşlarımızın ele aldıkları projelerle de yakın tarihimizden pek çok konu hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmuş olduk. Öğrenme ve öğretme şansı veren bu projenin içinde bulunduğumuz için mutluyuz.

İSTİKLAL MAHKEMELERİ: HUKUKSUZ UYGULAMALAR MI, SİYASİ KOŞULLARIN DAYATMASI MI?

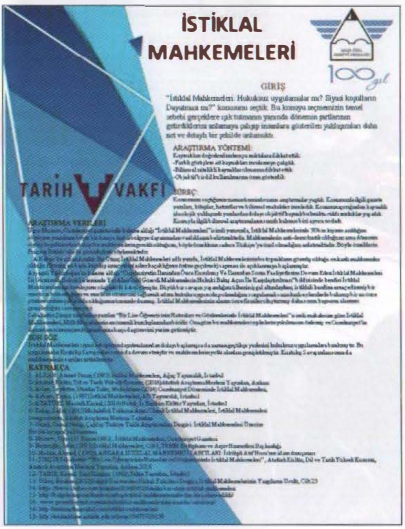
ULUS ÖZEL MUSEVİ LİSESİ
TEMSİLCİ ÖĞRENCİ: EREN ROSO

Bizim konumuz, "İstiklal Mahkemeleri: Hukuksuz Uygulamalar mı, Siyasi Koşulların Dayatması mı?" sorusuydu. Bu konuyu seçmemizin nedeni ülkemizin tarihinde çok fazla araştırılmamış bir konu olmasıydı. Çok fazla araştırılmıyor çünkü devlet arşivlerinin tamamını açmıyor. Özellikle bu konuyla ilgili arşivlere giriş çok kısıtlı. O yüzden başka kaynaklara baktık. Devletin birkaç web sitesine girdik. A Haber'e bile baktık. Sinan Meydan, Ergün Aybars gibi tarihçilerin kitaplarından da yararlandık. Kaynak bulma konusunda biraz zorlandık ama tatmin olduğumuzu düşünüyorum.

Barış anlatısını geliştirmek biraz zor geldi bize. Çünkü İstiklal Mahkemeleri, Kurtuluş Savaşı döneminde kurulan mahkemeler ve Cumhuriyet döneminde kurulan mahkemeler olarak iki döneme ayrılıyor. Kurtuluş Savaşı döneminde kurulan mahkemeler, asker kaçaklarını önlemek için ve bu belgelere bakarken gördüğümüz ilk şey, asker kaçaklarının ailelerinin ceza olarak Anadolu'nun başka bir bölgesine sürgüne gönderilmesi. Bunu insani olarak anlamlandırmakta ve barış anlatısı oluşturmakta zorlandık. İkinci dönemde ise İstiklal Mahkemelerinin otoritesi ve gücü daha da artıyor. Örneğin irtica adı altında yürütülen faaliyetlerin -bu devlet erbabının kullandığı bir ifade- bastırılması ve genel olarak isyanların bastırılmasında kullanılan bir güç haline geldi mahkemeler. O zamanın belgelerine bakınca görüyoruz ki devlet, otoritesini hissettirmek ve muhalefeti susturmak için bu mahkemelerden yararlandı. İstiklal Mahkemelerinde bir denetleme mekanizması yoktu. Örneğin "Üç Ali Divanı" diye bir divan kuruluyor. Bu mahkemeyi Ali isimli üç şahıs yönetiyor ve üçü de hukuk mezunu değil. Hukukla alakalı olmayan deneyimsiz insanların bu mahkemelerin başına geçmesi ve insanların hayatlarıyla ilgili kararlar alması bize bu mahkemelerle alakalı çok şey anlatıyor aslında.

Bu proje sırasında farklı belgelere, kaynaklara bakmak bizim için çok yararlı oldu. Kendi adıma konuşmam gerekirse, akademisyenliği bir meslek olarak düşünüyorum. O yüzden de yaptığımız bu araştırmaların akademisyenliğe giden yolu kat etmemde bana çok yardımcı olacağına inanıyorum. Projenin literatür değerlendirmesini yaparken ve farklı kaynakların özetini çıkarırken arkadaşlarımla çok keyif aldık, projenin grubumdaki diğer arkadaşlarıma da araştırma sevgisi aşıladığını düşünüyorum.

Buradan bir barış anlatısı çıkar mı sorusuna gelince... Barış anlatısını çıkarmak için devletin arşivlerinin tamamını açması gerekiyor. Spesifik anılara bakarak on sene sürmüş bir olayı tüm boyutlarıyla üstelik de objektif olarak değerlendirmek bana çok zor geliyor, çünkü tarihsel empati kurmak için kendimizi bu mahkemelerde yargılanan insanların veya yargılayanların yerine koymamız gerekiyor. Ama oradaki insanların ne tür düşüncelere sahip olduğunu, ne tür kararlar verdiğini tamamıyla okumadan ve görmeden kendimizi onların yerine koyabileceğimizi düşünmüyoruz.

TOPLUMSAL BARIŞA KATKI SAĞLAYAN BİR TARİH EĞİTİMİNİN BECERİ GELİŞİMİ ÜZERİNE ETKİSİ

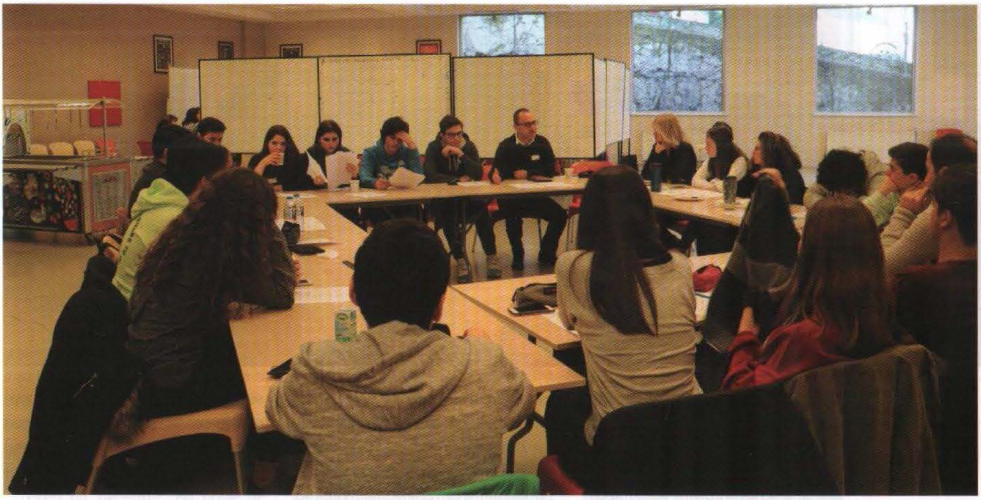
NALAN BALCI

Tarih Vakfı yürütücülüğünde lise ve ortaokul düzeyinde on bir okulun katılımıyla "Tarih Eğitimi ve Barışın Dili: Gençler Tarihi Farklı Perspektiflerden Tartışıyor ve Yazıyor" proje finali Ulus Özel Musevi Okullarının ev sahipliğinde gerçekleştirildi. Proje sonunda öğrenciler araştırma becerisi edinme; çok perspektifli düşünebilme; tarihi olayları değerlendirirken sempatik değil, empatik davranabilme; eleştirel okuryazarlık kabiliyeti ve demokratik vatandaşlık bilinci edinme gibi pek çok konuda kazanımlar elde ettiler.

"Tarih Eğitimi ve Barışın Dili: Gençler Tarihi Farklı Perspektiflerden Tartışıyor ve Yazıyor" projesiyle eğitimin paydaşlarını bir araya getirdik. Projeye katılmak isteyen okulları, bu okulların sosyal bilimler alanında görev yapan öğretmenleri, gönüllü öğrencileri, projeyi takip eden velileri, akademisyenleri kolektif ve deneysel bir çalışma etrafında toplladık. Bu defa ana meselemiz, gençlerin öncelikli olarak çok perspektifli düşünme, tarihsel empati ve eleştirel okuryazarlık becerilerini geliştirmek, ardından bir tarihçi gibi çalışmalarını sağlamak ve barışçı bir üslup geliştirecek irade ile tartışmalı tarihi konuları yorumlamalarını ve değerlendirmelerini sağlamaktı. Ekim ayından mayıs sonuna kadar sürece dayalı gelişimi temel alan bu projenin sonuçları proje final gününde katılımcıları ve dinleyicileri heyecanlandırdı, umutlandırdı.

Sürece dayalı bu çalışmada, çalışmanın geçerliği ve güvenirliğini sağlamak için çeşitli ölçme-değerlendirme ortamları oluşturduk ve ölçme-değerlendirme araçları hazır-

ladık. Projenin paydaşlarını içeren bu değerlendirme süreci herkesin birbirini değerlendirdiği ve birbirinden öğrendiği bir ortama dönüştü. Öğrencilere süreç başlamadan bir ön test ve final gününden sonra bir son test uyguladık (ön test ve son test sonuçları projenin kitaplaştırma sürecindeki değerlendirme bölümünde yer alacaktır). Tasarlanan atölyelerde akran değerlendirmesi, öğretmen değerlendirmesi, çalışmada yer alan akademisyenlerin değerlendirmesi, çalışma gruplarının proje danışma kurulu ile kurdukları iletişimin değerlendirilmesi, öğrenci çalışmalarına geri bildirimlerin verilmesi süreci ve öğrencilerin proje final günü öz değerlendirmeleri, veli geri bildirimleri, proje yürütücü grubunun gözlemleri bu sürecin çok boyutlu bir nitel değerlendirme süreci olduğunu göstermektedir. Proje final günü ortaya çıkan sunum ve ürünleri değerlendirdiğimizde eylül ayında belirlediğimiz proje hedeflerinin ötesinde sonuçlara ulaştığımızı tespit ettik.

ARAŞTIRMA BECERİSİNE KATKISI AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Öğrenciler bir konuyu araştırmak istediğinde ilk araştırma adımı olarak devasa bilgisayar ağı olan internet uzerinden arama motorlarını kullanmaktadırlar. Ve genel olarak o öğrencinin araştırma becerisi gelişmemişse ya da araştırma yapmayı bilmiyorsa ilk sayfalarda geçerliği ve güvenilirliği şüpheli olan bilgileri dikkate almaktadırlar. Bu projede ise, öğrencilerin bir tarihçi gibi araştırma yapmalarını, araştırma yaparken bir tarihçinin yaşadığı zorlukları yaşamalarını ve bu yaşadıkları zorluklarla baş etmeye çalışmalarını istedik. Projeye katılan öğrencilerle ilk atölyede birinci ve ikinci el kaynak kullanımı, kaynakların çok perspektifliliği, empati, sempati, apati ve tarihsel empati üzerine çalışmalar ile kaynakları anlayarak okuma ve kaynaklara eleştirel yaklaşma çalışmaları yapıldı. Sonra istedikleri tartışmalı konuyu seçerek, verilen araştırma yönergesine uygun ikinci atölyeye kadar araştırma yapmalarını ve ulaştıkları tarihsel kaynakları okumalarını, tarihsel kaynakların ne söylediğini, nasıl söylediğini ve ne yapmak istediğini incelemelerini istedik. Öğrenciler, istenilen ilk araştırma görevlerinde ağırlıklı olarak internet tabanlı kaynaklara gitmişlerdi. Geçerlik ve güvenirlik sorunları vardı. Özellikle tartışmalı tarihi konularda yanlı kaynaklara daha çok ulaşmışlardı. Çok fazla kaynak içinde çırpınıyorlardı. Farklı bakış açılarını yansıtan kaynakları dengelemekte çok zorlanmışlardı. Tüm bu araştırma çilesi içinde yaşayarak deneyimledikleri temel bir nokta vardı. Gerçek anlamda araştırma yapmak çok zor bir işti. Tartışmalı bir konuyu araştırmak çok daha zor bir işti. Bu zamana kadar yaptıkları araştırmalar genel olarak yüzeysel araştırmalardı. Öğrencilerin araştırmaya dair sınırlarını zorladıkça onların araştırma becerilerinin derinlik kazandığını tespit ettik. Çıkan ürünlerde de bunu görmekteyiz. İkinci atölyede, bir tarihçi akademisyenin araştırma yaparken yaşadığı zorlukları ve baş etme yöntemlerini anlatması öğrencilerin ufkunu açan, onları rahatlatan aynı zamanda onlara yeni sorumluluklar yükleyen bir çalışma oldu. Tarihçi akademisyenin konuşmasının ardından öğrencilerin ilk araştırmalarının moderatör eşliğinde, hem akran eleştirisinin hem de grup eleştirisinin yapıldığı çok katmanlı gelişimin yaşandığı bir öğrenme ortamı gerçekleşti. Öğrenciler, araştırmalarını, topladıkları kaynakları yeniden gözden geçirmek için tekrar araştırma yapmaya başladılar. Tarih Vakfı farklı alanlarda uzmanlaşmış akademisyenlerden bir danışma kurulu oluşturarak öğrencilerin araştırma sürecine farklı bir boyut kazandırdı. Çok perspektifliliği yakalamaları için kaynak önerilerinde bulundu. Öğrenciler, bu defa internetin de dışına çıkarak araştırma alanlarını genişletmiş, seçtikleri tartışmalı konuyla ilgili daha fazla bakış açısını yansıtan kaynak bularak yola devam etmeye başlamıştı. Ve artık öğrenciler kendi perspektiflerini ku-

rabilecekleri araştırma derinliğine ulaşmışlardı. Bu süreçte akademik dürüstlük değerinin de araştırma becerisiyle birlikte öğrenciler tarafından içselleştirildiğini gözlemledik. Yazdıkları mektupları, hazırladıkları kronolojileri, tasarladıkları posterleri, web sitelerini, ayraçları, afişleri incelediğimizde öğrencilerin araştırma becerilerinin derinlik kazandığını görebiliyoruz.

KRONOLOJİK DÜŞÜNME BECERİSİNE KATKISI AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Tarihin bel kemiği diyebileceğimiz tarihsel düşünme becerilerinden biri olan kronolojik düşünme becerisinde öğrencilerin oluşturduğu yaratıcı ürünler, öğrencilerin araştırdıkları tartışmalı tarihsel olayı yapılandırırken nasıl sistematik hale getirebildiklerini göstermektedir. Örneğin, Struma Faciası'nı araştıran öğrenciler hem Avrupa'da antisemitizmin hem de Türkiye'de antisemitizmin kronolojisini çıkarmışlardı. Bu öğrenci grubu, kronolojik düşünmenin yanı sıra kronolojik muhakeme ile araştırmalarına farklı bir derinlik kazandırmaktadırlar. On sekiz tartışmalı konu için çıkarılan kronolojiler içerik ve biçim olarak özgün bir yaklaşıma sahiptir.

TARİHSEL EMPATİ BECERİSİNE KATKISI AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Bu projede öğrenciler araştırdıkları tartışmalı tarihsel olayları açıklamaktan çok anlamaya çalıştılar. Üzerinde bir türlü uzlaşılamayan bu tarihi konulara çok perspektifli ve eleştirel yaklaşarak dengeli bir dil kullanmaya çabaladılar. Tabii ki, projeye katılan her öğrencinin tarihsel empati becerisi en yüksek seviyeye çıktı iddiasında bulunamayız. Projeye katılan her öğrenci tarihsel empati becerisini kazanabileceği çalışmaları yaşayarak deneyimledi diyebiliriz. Öğrenciler bu becerinin sempatiye kaçmadan kaynağa yaklaşmanın ne kadar zor olduğunu da gördüler. Bununla baş etme yöntemlerini de deneyimlediler. Projede öğrencilerin tarihsel empati becerilerini geliştirmeleri için mektuplar yazmalarını istedik. Araştırdıkları tarihi olayın yaşandığı dönemin gerçekliği üzerine düşünmeleri, olayı yaşayan tüm taraflarla düşünsel ve duygusal bağ kurmalarını sağlama ve bu becerilerini mektubu yazarken kullandıkları dil ve üsluba yansıtmalarını istedik. Ve öğrenciler çalıştıkları konuyla ilgili iki ila altı arasında mektup yazdılar. Mektuplar okunup kendi içinde değerlendirildiğinde tarihsel empati becerisine bazı öğrenciler üst düzeyde ulaşırken bazı öğrenciler sempatik bir dil kullanmışlardı. Öğrencilerin mektupları danışmanlar tarafından okundu. Mektuplarında sempatik dil kullanan bazı öğrencilere sorular üzerinden tekrar düşünmeleri için notlar yazılarak zaman verildi. Sonuç olarak, öğrencilerin yaş düzeyleri düşünüldüğünde ve ele aldıkları konuların zorluğu eklendiğinde tarihsel empati becerisinin gelişmesi ile ilgili yol kat ettiklerini söyleyebiliriz. Özellikle mektup yazmayan bir nesle mektup yazdırmak da unutulmaya yüz tutmuş bir yazın türünün hatırlanmasını sağladı.

ELEŞTİREL OKURYAZARLIK BECERİSİNE KATKISI AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Eleştirel Okuryazarlık maalesef okuryazarlık alanı içinde en fazla amacının dışında içi boşaltılan, tüketilen 21. yüzyıl becerisidir. Tarih Vakfı'nda eğitim projeleriyle eleştirel okuryazarlık becerisini hem öğretmenlere hem atölye eğitimleri ile öğrencilere anlatılmaya ve eğitimler verilmeye çalışılmaktadır. Bu projede eleştirel okuryazarlık, tarihsel empati becerisinin öğrencide içselleştirilmesini sağlayacak temel bir beceri olarak yer almaktadır. Öğrencilerin atölye eğitimlerinde en fazla yoruldukları beceri geliştirme alanıdır. Genel olarak, atölye sonrası öğrenciler "Beynimiz yandı" diyerek atölyeden ayrılmaktadırlar. Tabii ki bu bizim istediğimiz bir beyin yanmasıydı; çünkü anlayarak okudukları, okudukları metin üzerine düşündükleri, metnin ne söylediğinden çok ne yaptığını bulmaya çalıştıkları, eleştirel dikkat çalışmaları yaptıkları bir atölye eğitimi vermek istiyorduk. Öğrencilerin ulaştığı yazılı ya da görsel kaynağın neyi anlattığı kadar neyi anlatmadığının iyi tespit edebilmesi eleştirel okuryazarlık becerisinin gelişmesi ile mümkündür. Öğrenci bu eğitimden sonra eleştirel bir dikkat ile anlayarak okuduğu tarihsel metinlere sempatik açıdan değil empatik açıdan

yaklaşmaya başlar ve değerlendirme yapar. Bu değerlendirme de öğrencinin kendi bakış açısı ile oluşturacağı tarihsel olayın yorumunda daha uzlaşmacı bir dil kullanmasına sebep olmaktadır.

Eleştirel dikkat çalışması ve anlayarak okuma konusunda öğrenciler çok zorlanmaktadır. Çünkü, dikkat süreleri kısadır ve her şeyden çabuk sıkılmaktadırlar. Atölyeye katılan öğrenciler de bu noktalarda zorlandılar. Fakat süreç içerisinde araştırmayı yaparken ve yeni bir anlatı inşa ederken projenin yönergelerini uygulamak zorunda kaldıkları için bu becerileri onlar farkında olmadan gelişmeye başladı. Tabii ki bu beceri hayat boyu onların beslemeleri gereken bir beceridir. Bu proje ile bir temel atılmış, proje yönergeleri ile eleştirel bir yol çizilmiştir. Proje ürünleri incelendiğinde eleştirel okuryazarlık ve tarihsel empati becerisinin öğrencilerdeki gelişimi mektuplara yansıyan dil ve üslup özelliklerinde görülmektedir.

ÇOK PERSPEKTİFLİ DÜŞÜNME BECERİSİNE KATKISI AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Bu projede geliştirilmesi gereken temel becerilerinden biridir. Çünkü, öğrencide tarihsel empati ve eleştirel okuryazarlık becerisinin dengeli gelişebilmesi için çok perspektifli düşünme becerisinin de içselleştirilmesi gerekmektedir. Öğrenciler farklı bakış açılarını yansıtan kaynaklara ulaşmaya çalışırken tarihin diğer disiplinlerle olan ilişkisini de fark etti. Tarih-edebiyat, tarih-psikoloji, tarih-müzik, tarih-fotoğraf, tarih-resim, tarih-sosyoloji, tarih-ekonomi, tarih-coğrafya gibi alanların birbiriyle nasıl bir sebep-sonuç ilişkisi içinde bir bağlama sahip olduğunu okudular, araştırdılar ve tarihin başka bir yönüyle tanıştılar. Tarihsel olayların siyasal, toplumsal, kültürel açıdan olabildiğince geniş boyutlu yorumlanabileceğinin farkına vardılar. Öğrencilerin farklı bakış açılarını yansıtan kaynaklara ulaşmaları çok da kolay olmadı. Hatta en zorlandıkları kısım buydu. Ve neden bu konuların toplumu ayrıştırdığını öğrendiler. Yaşanan tarihi olayda ötekinin sesini yansıtabilecekleri birinci el kaynak hatta ikinci el kaynak sıkıntısının olduğunu deneyimlediler. Proje ürünlerinde olabildiğince çok sesliliği yansıtmaya çalıştılar.

DEMOKRATİK VATANDAŞLIK BİLİNCİNE KATKISI AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Tarih eğitiminin amaçlarından biri de vatandaş yetiştirmektir. Bu proje öğrencilerin demokratik vatandaşlık bilincinin gelişmesi açısından önemli bir yere sahiptir. Atölyelerdeki grup tartışmaları sırasında öğrencilerin kullandıkları dil, birbirlerine yaptıkları yapıcı eleştiriler, birbirlerini geliştirmeye yönelik geri bildirimler tartışma kültürünün öğrencilerde gelişmesi açısından önemliydi. Hassas bir konuyu tartışırken empatik bir dil kullanmaya özen göstermeleri; duygusal tepkilerden ziyade ulaştıkları kaynaklar üzerinden gerçekçi, kaynağa dayalı, farklı bakış açılarını görmezden gelmeden yaptıkları konuşmalar demokratik vatandaşlık bilincinin gelişmeye başladığının göstergesidir. Öğrencilerin toplumu ayrıştıran tarihi bir konuyu ayrıştırmadan ötekinin sesini de duyurdukları anlatılar oluşturarak demokratik vatandaşlık bilinci ile toplumsal barışa hizmet ettiklerini göstermektedir. Bu projede yer alan öğrenciler toplumda yaşanan bir olayda olayın içinde yer alan tüm tarafları dinlemeleri gerektiklerinin bilinciyle hareket edeceklerdir.

27 Mayıs'taki *Tarih Panayırı*'nda gençler, toplumu ayrıştıran konulara yaklaşımları ve çalışmalarıyla, biz yetişkinlere demokrasi kültürünün ve toplumsal barışın nasıl geliştirilebileceğine dair güçlü bir mesaj verdiler.

HETAWÎ KURD'DE XELÎL XEYALÎ'DEN ARŞAK ÇOBANYAN'A CEVAPLAR*

BEYİZ KARABULUT

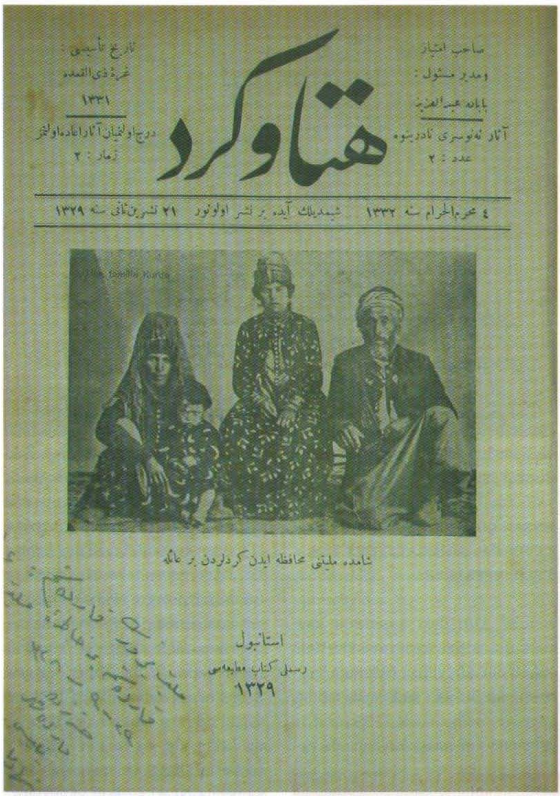
Arşak Çobanyan 1913'te Paris'te verdiği ve daha sonra kitap olarak yayımladığı konuşmayı neden yaptı ve Kürtlerden nasıl bahsetti? Çobanyan'ın yazdıklarını Ahmed Cevdet hangi açılardan değerlendirerek İkdam *'da haber yaptı ve Xelîl Xeyalî, İkdam'da okuduğu Ahmed Cevdet'in yazısını* Hetawî Kurd *sayfalarında nasıl değerlendirdi, bu iki yazarın yazdıklarına nasıl yorumlar yaptı? Bahsedilen bu üç yazıyı sırayla ve bu metinlerin neden yazıldıklarını, yazarlarının neyi amaçladıklarını, yazıldıkları dönemdeki tarihsel süreci de göz önüne alarak inceleyelim.*

Bu yazıda 1913'te *Hetawî Kurd*'de Xelîl Xeyalî'nin yazdığı bir yazıyı inceleyeceğim ama bundan önce bu yazıyı hazırladığım sıralarda Ahmet Alan'ın yayımladığı *Hetawî Kurd (1913-1914)*'le[1] ilgili birkaç değerlendirmede bulunacağım. Alan, *Hetawî Kurd* (1913-14) dergisini incelediği kitabın ilk iki bölümünde derginin yayımlandığı döneme dair tarih bilgisi veriyor, diğer bölümde *Hetawî Kurd*'den alıntıladığı metinleri belli başlıklar altında yerleştiriyor ve ekler kısmında derginin elde olan altı sayısının transkriptini yayımlıyor. Bunun çok yaygın bir yöntem olduğunun altını çizmeliyim. Osmanlılardan Cumhuriyet'e doğrusal bir zaman anlayışı içinde olayları, metinleri tarihselleştiren bir yaklaşımla ele alan çalışmalarda metinler, bazen transkript yoluyla bazen de günümüz Türkçesine çevrilerek belli konu başlıkları altında ufak değişiklerle ve belli paradigmalar içine yerleştirilerek paragrafları birbirine bağlayan zincirleme cümleler sayesinde genelde herhangi teorik bir zemine veya tartışma zeminine oturtulmadan kurgulanıyor. Bu durumda kullanılan metinler de geçmişten günümüze bazı makul resimleri aktararak araçsallaşıyor ve böyle kurgulanmış anlatılar devamlılığı ifade ettikten sonra kopuşlara dikkat çekmekle devam ediyor. Metinlerin geçmişten günümüze bazen Tanzimat'tan Cumhuriyet'e, bazen de 1908'den günümüze gelen bir tarihsel düzlem içerisinde aktarılması, Cemal Kafadar'ın bir söyleşisinde şikâyet ederek ifade ettiği gibi Osmanlı tarihinin devamı içindeymişiz gibi yaşıyoruz algısı yaratıyor. Bu durum, şu anda yaşanan tartışmaların kolayca Abdülhamit ile İttihat ve Terakki'nin çekişmesi minvalinde ele alınmasına ve o günlerden beri başımıza örülen çoraplar söylemiyle güncel değerlendirmelere geçilmesine el veriyor.[2]

Bu metinler araçsallaştırılırken, metinler ve içerdikleri bilgiler verili olarak kabul edilip ne amaçla yazıldığı problemi üzerinde durulmadan aktarılıyor. Yazarlar metinleri yazarken bilgileri nereden almışlardır ve her biri yazılarını nasıl kurgulamışlardır veya bu metinleri nereden etkilenerek yazmışlardır? Yazarlar muhtemelen bazı hedefler koymuşlardır ama yazarın amacı sadece kendi ifadelerinin aktarımı yoluyla ifade edilemez. Önünde sonunda yazar içinde bulunduğu koşulları, okur kitlesini düşünerek yazılarını hazırlamış olmalıdır. Alan, *Hetawi Kurd*'ü değerlendirmek için çalışmasının giriş bölümünde 20. yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nde Kürtlerin tarihini, Osmanlı dönemi Kürt basın tarihini, Kürt Talebe-Hevî Cemiyeti'nin tarihini yazdığını ifade ediyor ve daha sonraki bölümde Kürdistan coğrafyası ve Kürtlerde sosyal hayat ve kültürel yapı başlıkları altında *Hetawî Kurd*'den birçok metni günümüz Türkçesiyle kendi başlıklarıyla beraber alt alta yerleştiriyor. Burada sosyal ve kültürel yapı başlığı altında kullandığı birçok metin Nisan 1913'ten itibaren Yusuf Akçura ve çevresindekilerin yayımlamaya başladığı *Halka Doğru* dergisinde işlenen ve Türk gençlerini Anadolu'ya, halka gitmeleri konusunda bilinçlendirme çalışmalarında görülen "Halkçılık"[3] söylemiyle yazılmış.

Hetawi Kurd'ün birinci (Malatya), ikinci (Fırat Sahili), üçüncü (Har-

put-Mezre) ve onuncu (Siverek) sayılarında yayımlanan "Kürdistan Mektupları" başlıklı yazı dizisi adı geçen bölgelerin coğrafi konumunu, komşu olduğu yerleşim bölgelerini, servet kaynaklarını, adet, kıyafet, geleneklerini, konuşulan dilleri ve bu bölgelerin sahip olduğu güzel manzaraları, Malatya'nın bağlarını, Fırat sahilinin Boğaziçi'nden farksız manzarasını, zümrüdi ağaçlar arasında beyaz parlayan Mezra'yı okuyucuya belgesel anlatımıyla sunuyor. Bölgelerin güzellikleri hakkında bilgi veriliyor ve şehirde bu güzelliklerden uzak yaşayanlara neleri bırakıp da göç ettikleri hatırlatılarak artık bu bölgelere tekrar dönme çağrısı yapılıyor: "Sıtma, göz hastalıkları bu köyleri bitiriyor. Buralarda doktor yüzü görmek mümkün değildir. Şurada genç arkadaşlarıma sesleniyorum ve diyorum ki: 'Arkadaşlar yeşil masa başında Kürdü düşünmek, sefalet ve cehalete çare aramak mümkün değildir. Okulunu bitiren genç burada öğretmenlik yapmayı, köylünün toplayacağı iki üç yüz kuruş maaşla geçinmek fedakârlığını seçmelidir.'"[4]

هتاو کرد

شیدیلك آیده بر نشر اولونور ٢١ تشرین ثانی سنه ١٣٢٩

شامده ملیتی محافظه ایدن کردلردن بر عائله

استانبول

١٣٢٩

Hetawi Kurd ikinci sayının kapak fotoğrafı. Fotoğraf alt yazısı "Şamda milliyyetini muhâfaza iden Kürdlerden bir 'âile."

"Kürdistan Mektupları" yazı dizisinde aynı zamanda köylü kadının meziyetlerine dikkat çekiliyor, köylü kadının ciddi, metanetli ve serbest olduğu ama bunlara pek az şehirli kadında rastlandığı ifade ediliyor. Şehirde dini duygular sarsılıyor ve İstanbul'un sefahat ve soysuzluğu yerleşiyor. Şehirli Kürt kadınlarının Türkleştiği, güçsüz, cılız, hastalıklı oldukları, buna da taklitçiliğin daha doğrusu milliyetlerini terk etmelerinin ve hakir görmelerinin sebep olduğu ifade ediliyor. Şehir hayatı Kürtlüğe zarar veriyor ama köylerde Kürtlük uzun yıllardır olduğu gibi yaşıyor ve aydınlarını da artık buralara çağırıyor.[5]

Hetawî Kurd yazarları halka gitme konusunda farklı görüşler ileri sürüyorlar. *Hetawi Kurd*'ün ilk sayısında Abdullah Cevdet '*Hetawî Kurd* Gazetesi Muharrirlerine'[6] yazısında: "Köylere! Köylere! Darı ekmeği yemek, keçi sütü içmek ve köyleri nurla, medeniyetin nimetleriyle doldurmak tam bir cesaret ve azim ile istenilmelidir" ifadeleriyle *Hetawi Kurd*'ü okuyanları halka doğru yönlendiriyor ve onlardan bu halk için fedakârlıkta bulunmalarını istiyordu: "Bir Kürt köyünde bir ilkokul kurucusu ve öğretmeni olmayı herhangi bir yerde kaymakam ve müdür olmaya tercih edeceğiniz zaman, ey Kürt gençleri, ancak o zaman doğru yolda olacaksınız." İkinci sayıda Mevlanzade Rifat Abdullah Cevdet'le hemfikir olmadığını ve ortada belli başlı bir amaç olmadan Kürt gençlerini Anadolu'ya yaymanın lüzumsuz olduğunu, bu tavsiyenin pek erken olduğunu ifade ediyor.[7] Bu metinlerdeki halkçı söylemin gözden kaçmasının birkaç sebebi olabilir. Alan, bu metinleri sosyal ve kültürel yapı başlığı altında ele alarak halkçı ve milliyetçi politik söylemi olan bu metinleri gerçeğin kendisiymiş gibi ele alıp Kürtler hakkında bilgi vermek için kullanıyor. Böyle bir içselleştirme *Hetawi Kurd*'de yer alan birçok sorunu görmemesine sebep oluyor.

Hetawî Kurd'de Avrupa tarihi ile ilgili yazılar, kaynak belirtilmeden yayımlanmış çeviri yazılar. Pierre de Gigord'un arşivinde olan, 1895'te hazırlanmış ve üzerinde "une famille Kurd" (Bir Kürt ailesi) yazan kartpostal,[8] 1913'te *Hetawi Kurd*'ün ikinci sayısının kapağında altına "Şamda milliyetini muhafaza eden Kürtlerden bir aile" yazılarak okuyucuya sunulmuş. *Hetawi Kurd*'de yazarlar biyografi yazmaktan maksatlarının tarih yazmak olduğunu ve tarihte Kürd'ü aradıklarını ifade ediyorlar. Bu yaklaşımla biyografileri inşa eden bu yazarlar aynı zamanda metin aralarında ilerlemeci, aydınlanmacı, pozitivist, milliyetçi ve bazen de Avrupa-merkezci bir dille okura çağrılarda bulunuyorlar. Bu çağrıları her yazar farklı şekillerde inşa ediyor

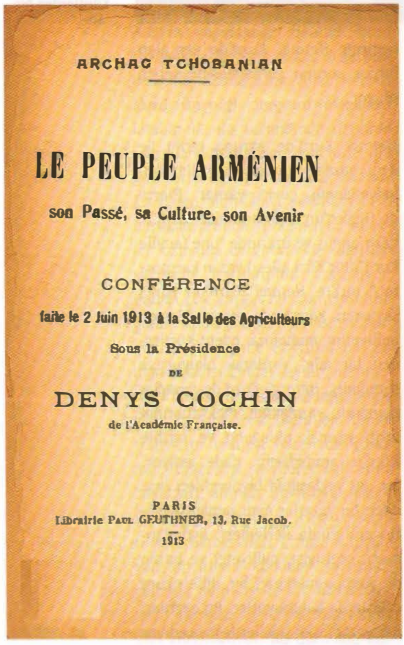
İkdam Gazetesi Sahibi Ahmed Cevdet'in Fotoğrafı

Taha Toros Arşivi

ve burada özellikle bir yazı üzerinde durmak istiyoruz.

ARŞAK ÇOBANYAN'DAN AHMED CEVDET'E, AHMED CEVDET'TEN XELÎL XEYALÎ'YE

Hetawî Kurd'deki yazarların kaynaklarını incelerken özellikle Xelil Xeyali'nin bir yazısı dikkatimi çekti. Çünkü bu yazı sadece kullandığı kaynağı ifade etmekle kalmıyor aynı zamanda kullandığı kaynağında nereden faydalanılarak yazıldığı hakkında bilgi veriyordu. Burada bu üç yazı ele alınacak: Arşak Çobanyan'ın risalesi,[9] Ahmed Cevdet'in *İkdam*'daki yazısı[10] ve Xelîl Xeyali'nin *Hetawî Kurd*'deki yazısı.[11] Arşak Çobanyan (1872-1954) 1913'te Paris'te verdiği bir konferansta Kürtlerden bahseder. Bunu Ahmed Cevdet *İkdam*'da haber yapar ve bu haberi okuyan Xelil Xeyali, *Hetawî Kurd*'ün ikinci sayısında Haşr Suresi'nden bir ayetin "ibret alın ey basiret sahipleri" cümlesini başlık olarak kullandığı yazısında bu iki yazarın yazdıklarını değerlendirir. Arşak Çobanyan daha sonra kitap olarak yayımladığı bu konuşmayı neden yaptı ve nelerden bahsetti? Çobanyan'ın yazdıklarını Ahmed Cevdet hangi açılardan değerlendirerek *İkdam*'da haber yaptı ve Xelil Xeyali *İkdam*'da okuduğu Ahmed Cevdet'in yazısını *Hetawî Kurd* sayfalarında nasıl değerlendirdi ve bu iki yazarın yazdıklarına nasıl yorumlar yaptı? Bahsedilen bu üç yazıyı sırayla ve bu metinlerin neden yazıldıklarını, yazarlarının neyi amaçladıklarını yazıldıkları dönemdeki tarihsel süreci de göz önüne alarak inceleyelim.

Tchobanian, Archag, Le Peuple arménien, son passé, sa culture, son avenir, conférence faite le 2 juin 1913, à la salle des Agriculteurs

ARŞAK ÇOBANYAN, LE PEUPLE ARMENIEN

Arşak Çobanyan 1872 yılında, bugün Erzincan sınırı dâhilinde olan Eğin'in Abuçeh köyünde amiraların soyundan gelen kuyumcu Hovhannes'in oğlu olarak doğdu.[12] Paris'te kendi kurduğu *Anahid* adlı dergide uzun yıllar editörlük yaptı. Fransızca dergi ve gazetelerde çalışarak Avrupalılara Ermeni edebiyatını ve kültürünü tanıttı.[13] Burada inceleyeceğimiz "Le Peuple Arménien son passé, sa culture, son avenir" başlıklı eseri de hem böyle bir amaç gütmekte hem de bu dönemde tartışılan Ermeni reformu konusunda Fransızlara bilgi vermektedir.

Çobanyan'ın Paris'te anlatmaya çalıştığı Ermeni reformu 1878 Berlin Antlaşması'nda uygulanması Osmanlı otoritelerince kabul edilmiş ama hayata geçirilmesi önce çeşitli gerekçelerle geciktirilmiş, 1895-6 Ermenilere yönelik kıyımlardan sonra uygulanmasının İkinci Abdülhamid'in idaresinde gerçekleşmeyeceği anlaşılmış olan bir projeydi. İkinci Abdülhamid'in baskı rejimi 1908'de sona erince buna en çok sevinenler Ermeniler olmalıdır ama kısa sürede 1909'da Adana'da yaşanan katliamlardan sonra ilk hayal kırıklıkları yaşanmaya başladı. 1908 Devrimi'nden sonra Hamidiye Alayları'na dokunulmadı, varlıklarını ve güçlerini devam ettirdiler, İkinci Abdülhamid döneminde elde ettikleri imtiyazlara dokunulmadı, Ermenilerden alınan araziler geri verilmedi. 1911'deki seçimlerden önce Taşnaksutyun Partisi, İttihat ve Terakki Partisi'nden Kürtlerin el koyduğu arazilerin geri vermesini, Ermeni vilayetlerine muhacir yerleştirilmemesi, yerel jandarma ve zaptiye teşkilatlarına Ermenilerin de belli oranda kabul edilmesini talep ettiler.[14] 1912 yılında Taşnaksutyun ile İttihat ve Terakki ilişkileri bozulmaya başladı. 1913 yılına gelindiğinde Ermenilerin güvenliğiyle ilgili kaygılar artmıştı ve artık yabancı müdahalesiyle de olsa reformlar uygulanmalıydı. Yoksa Çobanyan'ın daha ayrıntılı inceleyeceğimiz eserinde dediği gibi bir iki sene içerisinde Ermenilerin Müslümanlar içinde kaybolmaları için hazırlıklar yapıldığı iddia ediliyordu. Genel bir katliam ihtimalini değerlendiren Ermeni ileri gelenleri İttihat ve Terakki ile iletişime geçmişti. 1913 Haziran'ında Arşak Çobanyan, Ermeni reformu-

nu ve Ermenilere yönelik tehditleri değerlendiren konuşmasını Paris'te yaparken aynı günlerde Ermeni mebus Bedros Hallacyan Büyükada'da verdiği bir yemeğe İttihatçıları davet etti ve Ermeni reformunu görüşmek istedi.[15]

Görüldüğü üzere Çobanyan konuşmasını böyle bir ortamda yaptı. Eserinde Ermeni taraftarı olan Fransız arkadaşlarının Paris'te Ermeni problemine dair bir konuşma yapmasını istediklerini belirtiyor. Çobanyan 2 Haziran 1913'te düzenlenmesi planlanan bu konferansa katıldı ve konuşma 2 Temmuz 1913'te yayımlandı. Altmış sekiz sayfalık bu kitapçığın ilk yirmi iki sayfasında kadim Ermeni tarihinden başlayarak 19. yüzyıla kadar Ermeni tarihini, sayfa elliye kadar Ermeni şiirini ve sayfa altmış bire kadar Ermeni sanatını ele alıyor. Daha sonra kitapçığın sonlarına doğru reformları ele aldığı kısımda Ermenilerin eğitim konusunda ulaştıkları başarıyı vurgulayan ve Ahmed Cevdet'in de *İkdam*'da çevirerek aktardığı şu paragraf yer alıyor:

> Evet, herkesin iyiliği için... biraz önce bahsettiğim meşhur Aşuk Djivani büyük katliamların gerçekleştiği zamanlarda yazdığı şarkılardan birinde diyor ki "halkımızın problemleri barışçıl bir şekilde çözülsün, böylece başka bir halk herhangi bir şekilde yara almasın." Bu basit Ermeni köylüsünün dedikleri bir milletin ağzından dökülüyor aslında. Reformlar başlar başlamaz Ermenilerin istediği ilk şey Kürtler için okullar kurulması, Türk okullarının artması ve karakterlerinin değiştirilmesi ki artık fanatizmin merkezleri, Hristiyanlara yönelik nefretin öğretildiği yerler olmasın ama eğitim için kurulmuş yerler olsunlar. Ksenefon'un gördüğü gibi kalmış Kürtlerin tek bir okula sahip olmamalarını hayal etmek çok talihsizdir. Türkler Osmanlı Ermenistan'ındaki altı vilayette toplamda 150 okula sahiplerdir ve 17, 000 öğrenciyle alakadardırlar; hâlbuki Ermeniler bu bölgede 750'den fazla okula sahipler ve bu rakama öğrencilerinin hepsi Ermeni olan yabancı misyonerlerin Katolik ve Protestan okulları dikkate alındığında toplam okul sayısı 82 bin öğrenciyle 785'e yükseliyor. Ve Türkler mevcut durumun hâkimidirler; hükümet onların elindedir; altı yüzyıldır bütün kaynaklar onların idaresindedir; Ermeni okulları tamamen halkın yardımlarıyla kuruldu ve desteklendi... ve sonra, yukarıdaki rakamlar açıklıyor, ... neden bu halk yağmalanıyor ve diğerleri yağmalıyor.[16]

Çobanyan konuşmasında genelde Türk ve Müslüman problemini ele alıyor ve Kürtlerden sadece konuşmasının alıntıladığımız bu kısmında bahsediyor. Görüldüğü üzere mevzu Kürtler için de reform yapılması ve eğitim konusunda yardım edilmesidir. Ahmed Cevdet bu paragrafın bir kısmını çevirerek Kürtlere çeşitli konularda çağrılarda bulunuyor. Yalnız Ahmed Cevdet *İkdam*'daki yazısında bu alıntıyı yaptıktan sonra bir kenara koyarak Haçatur Abovyan'ın biyografisini halkçı öğelere vurgu yaparak yazıyor. Cevdet'e göre Abovyan halka gitmiştir ve kurtuluşu halkın bilinçlenmesinde görmüştür. Ahmed Cevdet, halkçı bir aydın olan Haçatur Abovyan'ın hayatını Kürtlere örnek olması için yazdığını ifade ediyor.

AHMED CEVDET, İSVİÇRE'DEN[17] BİR ALINTI VE HALKÇI BİR BİYOGRAFİNİN İNŞASI

Ahmed Cevdet, Arşak Çobanyan konuşmasını 2 Haziran 1913'te Paris'te yaptığında İsviçre'de bulunuyordu. Temmuz 1894'ten itibaren yayımlamaya başladığı *İkdam* gazetesinden dolayı İkdamcı Ahmed Cevdet olarak da bilinir. "Her gün neşrolunur siyasî, ilmîTürk gazetesidir" sloganı ile "Türk gazetesi" ibaresini kullanan ilk gazete olan *İkdam*'da halkın anlayacağı Türkçe meselesi ön plana çıkarıldı.[18]

Ahmed Cevdet 22 Ekim 1913'te *İkdam*'da Arşak Çobanyan'ın kitabını değerlendiren bir yazı kaleme aldı. Bu yazıda Arşak Çobanyan'ın eserinden bir kısmı çevirdi. Daha önce Çobanyan'ın metninden yaptığım çeviriyle karşılaştırmak için Cevdet'in *İkdam*'daki çevirisine burada yer vermeliyim:

> Islahat icrasına başlandığı anda Ermenilerin ilk istedikleri şey Kürdler için mektepler tesis edilmesi, Hristiyanlar hakkında kin ve istihkâr talim eden taassup ocağı o mekteplerin hakiki dârü'l-ma'ârifler kalb olunmasıdır. Ksenefon'un gördüğü gibi kalmış olan Kürdlerin bir mektebe bile malik olmamaları işidil-

Arşak Çobanyanın Paris'te Konferans Yaptığı Yerin Fotoğrafı, salle du congrès des agriculteurs de France

gallica.bnf.fr

miş şey değildir. Türklere gelince Ermenistan-ı Osmaninin altı vilayetinde topu topu (150) mektepleri vardır ki (17000) talebeyi havidir. Halbuki Ermenilerin o vilayetlerde yedi yüzü mütecaviz mektepleri vardır. Talebesi heman kâmilen Ermeni olan Katolik ve Protestan ecnebi misyoner cemiyetlerinin açdığı mektepler nazar-ı mütalaaya alınacak olursa bunların bunların mikdarı (785) ve içlerindeki talebe de (82000) baliğ olur. Türkler ise sahib ve hâkimdir: hükümet onların elindedir, altı asırdan beri memleketin bütün menbaı onların eli altındadır. Ermeni mektepleri yalnız halkın ianc-yi umumisiyle tesis edilmiştir. İşte bu istatistik gösterir ki neden berikiler yağma ediliyorlar.[19]

Görüldüğü üzere Cevdet, Çobanyan'ın yazısındaki herkesin iyiliği için reform gerektiğini ifade eden ve aynı paragrafta bulunan Djivani'nin şiirini çevirmez. Ahmed Cevdet, Çobanyan'ın eserinde Kürtlerden bahsedilen tek yeri seçip çeviriyor ve bu metinle Kürtlere hitap ediyor. Böyle bir konuda daha önce de bir yazı yazdığını ve Kürtleri harekete geçirmek istediğini ama ne kadar etkili olduğunu bilmediğini ifade ediyor. Aşağıda metinlerle daha betimleyici şekilde ifade edileceği üzere Cevdet'in yazısını çok dikkatli inşa ettiğini görüyoruz. Cevdet önce Çobanyan'ın eserinde Kürtlerle ilgili bir paragrafı belli bir yerinden keserek Çobanyan'ı Kürtlere şikâyet etmek için kullanıyor. Bundan sonra Ermeni yazarlar içinde ruhanilerle sorunları olan ve Kürt edebiyatıyla ilgili çalışmalar yapmış Abovyan'ı Kürtlere[20] tanıtarak Ermeniler arasında bir dönem önemli bir tartışma konusu olan mevzuları gündeme getiriyor ve ruhanileri halk düşmanı gibi gösteriyor. Ermeni ruhaniler ve aydınları arasında böyle keskin bir ayrım olduğunu düşünmek pek doğru değil. Alişan, Hırımyan, Narbey ve Ormanyan gibi ruhaniler Ermeni dili, edebiyatı ve tarihiyle ilgili önemli çalışmalar kaleme almışlardır.[21] Bu minvalde yazı yazabilecek birinin Ermeni edebiyatına kısmen de olsa hâkim olması gerekir.

Ahmed Cevdet, "İsviçre'den", *İkdam*, s. 1. 22 Ekim 1913

Cevdet'in Çobanyan'ın kitabıyla ilgili ilk dikkat çektiği şey Türk okullarının talim-i taassupla suçlanmasıdır. Buna verecek cevabım var der, ama cevabı yazmaz. Daha sonra Çobanyan'ın okullar ve öğrencilerle ilgili verdiği sayıları Maarif Nezareti'nin dikkatine sunar ve bundan sonra da "Ancak Kürd gençleri için müteessir ve mütehassis olub mensub oldukları kavmin yardımına koşacak zaman gelmiş, geçmişdir" der. Ahmed Cevdet, Kürt aydınlarına halka gitmeleri konusunda çağrı yapmaktadır. Bu yazıda Ahmed Cevdet halka gitmek konusunda Ermeni edebiyatının önde gelen isimlerinden Haçatur Abovyan'ı da örnek olarak göstermekte ve Kürtlerden de böyle aydınların çıkabileceğini ifade etmektedir. Kürtleri harekete geçirmek için bir Ermeni aydının. Haçatur Abovyan'ın biyografisini yazan Cevdet, Kürtlerin, Ermeni milletini aydınlatanların ne kadar fedakâr olduklarını anlamaları gerektiğini ve aynı fedakârlığı kendi halkları için yapmalarının zamanının geldiğini ifade ediyor.

Abovyan'ın Eçmiyazdzin'de bir okulda, Tiflis'te Hagpat Manastırı'nda ve Estonya'daki Dorpat Üniversitesinde eğitim aldığını ve burada aldığı eğitimle Tiflis'e döndüğünde Ermeni din adamlarının çekememeleri yü-

zünden sefalet içerisinde kaldığını ifade eden Cevdet, Ermeni ruhanilerin Abovyan'ın önünde engel olduklarını vurgular. Abovyan öğretmen okulu açmak ister, başarılı olamaz. Kazan Üniversitesinde Ermenice öğretmek ister, kabul edilmez. Bunu yorumlayan Cevdet, "çünkü eskiler (Ermeni ruhaniler) bu yeni adamı kabul etmezler" der. Abovyan köylü, kasabalı şivesiyle eser kaleme alır ve o zamana kadar Ermeni ruhanilerin Sanskritçe gibi bir sınıfın klasikleşmiş lisanı olan Grapar'ı kullandıklarını ama Abovyan, Dorpat Üniversitesinde halkçılığı öğrendiği için avamın hiçbir şey anlamadığı Grapar lisanını kullanmak istemediğini iddia eder. Cevdet'e göre Abovyan'ın derdi halktı ve bu yüzden çok eleştiriye uğradı, halk dilinde bir kitap neşretmek istedi ama ruhaniler avam dilinde kitap yazılamayacağını düşündüğünden izin vermedi. Abovyan çocuklara yabancı diller öğretmeye çalıştı, halk dilinde eserler neşretti ve en sonunda öldürüldü. Ama milletini eğitmek için her türlü çabayı sarf etti. Cevdet, Abovyan'ın halk dilini Rusya Ermenileri arasında tesis etmeyi başardığını ifade ettikten sonra büyük adam olmanın tanımını yapar: "Büyük adamlar böyle olur. Onlar aylık peşinde resmi memuriyetler arkasında yüksek mevkiler karşısında mevcudiyet-i manevilerini esarete sokmazlar."

Bu tanımı yaptıktan sonra Kürt gençlerine seslenir ve seslendiği Kürt gençlerinin her ne kadar Abovyan'ın yüzde biri oranında eğitimleri olmasa da ve yüzde biri kadar eziyet çekmeseler de Kürt ulemasının Abovyan'a eziyet çektiren ulema kadar mutaassıp olmadığını dile getirir. Cevdet'in daha sonra Kürt gençlerine manı olacak kimse olmadığını hatta hükümetten de destek göreceklerini ifade ederek, "mikdarı milyonlara varan Kürt kavminin terakkisine rehber olmak gibi bir vazife-yi mukaddeseye neden koşmuyorsunuz? Neden şu İstanbul sokaklarını bırakup da mensup olduğunuz zavallı kavmin evladından hiç olmazsa birkaç yüzünü terbiye etmek vazife-yi mukaddesesini ifa etmiyorsunuz" sorularını sorar. Kürt gençlerine Abovyan örneğinde halka doğru gitme çağrısında bulunur. Daha sonra Çobanyan'ın kitabına gönderme yaparak "Ermeni gençlerini kim okutuyor, maarif nezareti değil Ermeniler içinden çıkmış erbab-ı gayret ve siz onların onda biri kadar yapın yine yeter" ifadelerini kullanır. Bu ifadelerinin devamında neden Kürtlere halka gidin çağrısında bulunduğunu ve neden bu bölgedeki halkın eğitimli olması gerektiğini şöyle ifade eder: "Bu şimendiferler Fransızlar tarafından inşa edilecek. Kafkas Rus tarafından inşa edilecek. Bu imtiyazlar öyle mühim şeylerdir ki onların geçecekleri yerlerdeki halk maarif ile tenbih edilmeyecek olurlarsa istihsal edeceğimiz faide bir hayal olur gider."

Ahmed Cevdet'in *İkdam*'daki yazısında yer alan Hamidi'ye Alaylarına ait fotoğraf. Fotoğraf altı yazısı: "Veli Efendi Çayırı'nda icra edilen at koşusunda Kürd aşiret alayları süvarilerinin müsabakası, Foto: İbrahim Ferid."

Cevdet, demiryollarının geçeceği bölgelerde yaşayan Kürt halkına bu imtiyazların getireceği ekonomik gelişmelerden faydalanmalarını sağlayacak bir bilincin aşılanması gerektiğini ifade ediyor: "Kürt ahaliyi bu yollardan istifade edecek hale getirmek onlara teşebbüsat-ı iktisadiye yüzünden gelecek menfaati anlatmak, onların gözlerini açmak lazım gelir." Gözleri açılan Kürtlerle bu bölgelerde yaşayan Ermenilerin konumları birbirlerine yaklaştırılmalıdır diyen Cevdet, "gerekirse birlikte okutulmalılar ve imtiyazların geçeceği memleketler her veçheyle hazırlanmalıdır" ifadelerini kullanır. Cevdet'e göre Kürtler halka gitmeli, onları Ermeniler gibi aydınlatmalı ve en azından birbirlerine yakın bir konumda olmaları sağlanmalıydı. Gerekirse "bu iki halk ırkdaş yapılmalıydı yani asimile edilmeliler" ifadelerini kullanır. Xelil Xeyali meselenin bu tarafına dikkat çekmiyor. Bu metni okuduktan sonra yazısını kaleme alan Xeyali'nin yazdıklarını inceleyelim.

XELÎL XEYALÎ, HAŞR SURESİ'NDEN BİR AYET "İBRET ALIN EY BASİRET SAHİPLERİ"[21]

Xelîl Xeyali 1865'te, bugün Bitlis ili dâhilindeki Mutki kazasının Zinder köyünde doğdu. Daha sonra Bitlis ve Siirt'te memurluk yapan Xeyali 1890'da İstanbul'a geldi. 1908 Devrimi'nden sonra açılan Kürt kurumlarında etkin bir rol oynayan Xeyali bu dönemde yayımlanan *Kurd Teavün ve Terakki Gazetesi*, *Roji Kurd*, *Hetawi Kurd* ve *Yekbun* gibi gazete ve dergilerde yazılar yayımladı. Kürt çocuklarına kendi dillerinde eğitim vermek amacıyla çalışmalar yapan Xeyali, Kürdistan'da eğitimin yaygınlaştırılması için yapılan çalışmalara da katılıyordu.[21]

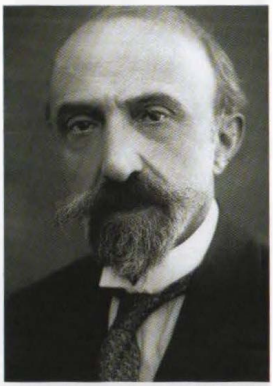
Xeyali, Ahmed Cevdet'in 22 Ekim 1913'te yayımlanan yazısını 4 Aralık 1913'te yayımlanan *Hetawi Kurd*'ün ikinci sayısında değerlendiriyor. Yazısının başında Kürtlere karşı beslediği insani hislerden dolayı Ahmed Cevdet'e teşekkür eden Xeyali, Cevdet'in Kürt gençlerine yaptığı uyarıların her şekilde iyi algılanacağından emin olması gerektiğini ifade ediyor. Xeyali, Çobanyan'ın

yazdıklarını taşlamalar, "tarı'zat" olarak tanımlıyor. Cevdet'in makalesini Maarif Nezareti'ne hitap etmek için yazdığını ifade eden Xeyali, yazının Kürtlerle ilgili kısmını nakledeceğini ifade ediyor. Yalnız yazısını incelediğimizde Cevdet'in *İkdam*'daki yazısının tamamını iki kısım halinde yazısına dâhil ettiğini görüyoruz. Cevdet'in yazısının başından Abovyan'a kadar olan kısmı naklettikten sonra bazı yorumlarda bulunuyor daha sonra Abovyan'dan başlayarak imtiyazlarla devam eden kısmı naklediyor ve bu konudaki düşüncelerini serdediyor.

Ahmed Cevdet, Çobanyan'ın kitabının Fransızca başlığını naklediyor "Le peuple arménien son passé, sa culture, son avenir" ve Xelil Xeyali bunu Türkçeye çeviriyor; "Ermeni milletinin mâzisi ve istikbâli ve terbiye-i ictimâ'iyyesi." Arşak Çobanyan'ın başlığını "Ermeni halkının geçmişi, kültürü ve geleceği" şeklinde çevirebiliriz, ama Xeyali, "kültürü" "terbiye-i ictimâ'iyyesi" olarak çeviriyor. Kültürün[24] Fransızcasına baktığımızda ziraat, hars, filahat, terbiye, yetiştirme şeklinde çevrildiğini görüyoruz ve içtimaiyyenin çevirisi ise sosyaldir. Neden harsı değil de içtimaiyyeyi ve terbiyeyi seçti sorusunu cevaplamak zor ama bu dönemde popüler olan sosyal-içtimaiyyeyi kullanması bilinçli hareket ettiğini düşündürüyor.

Çobanyan'ın "Islahat icrasına başlandığı anda Ermenilerin ilk istedikleri şey Kürdler için mektepler tesis edilmesi" ve Kürtlere yardım edilmesi konusundaki ifadeleri Xeyali'nin de dikkatini çekmiş ve yazısında "yardım" konusunda Çobanyan'a bir nevi cevap vermiştir:

> Çobanyan Efendi'nin dediği gibi ıslahatlar esnasında Ermeniler Kürtler için okul kurulmasını isteyecek olurlar ise bu pek garip ... olur. Çünkü bu aklın, mantığın kabul edemeyeceği bir şeydir, Yapılacak ıslahatlar sırf Ermeniler için midir ki hakkımızda benzeri görülmemiş bir iyilikseverlik gösterilmektedir, Yoksa

> planlanan ıslahatlar Kürtlere bir hak tanımıyor mu ki böyle bir söz söylenebiliyor? Vatandaşlarımız bilmeli ve anlamalıdırlar ki ıslahatlara biz onlardan daha çok hevesliyiz ve hak sahibiyiz. Hakkımızı koruruz, biz etmesek bile hükümetimiz bunu göz önünde bulunduracaktır ve buna her Kürt rahat bir vicdanla şüphesiz inanmaktadır. O halde vatandaşlarımızın zahmet çekmesine gerek yoktur. 'Gölge etme başka ihsan istemem' atasözünü söylemekle yetiniriz.[25]

Xelil Xeyali'nin "Yapılacak ıslahatlar sırf Ermeniler için mi... Yoksa planlanan ıslahatlar Kürtlere bir hak tanımıyor mu ki böyle bir söz söylenebiliyor" soruları Çobanyan'ın ifadeleri üzerinde yeterince düşünmeden bu yazıyı yazmış olabileceği ihtimalini akla getiriyor. Çobanyan'ın konuşmasının tamamını incelediğimizde Ermeni reformuna odaklanıyor ve konuşmasının bir yerinde Kürtlerle ilgili aktardığımız ifadeleri sarf ediyor. Sadece Ahmed Cevdet'in yaptığı alıntıyı okuyan Xelil Xeyali, Çobanyan'ın konuşmasının tamamında nelerden bahsettiğini bilmediği için bölgenin tamamı için planlanan birtakım ıslahatlar olduğunu ve burada Kürtlerden bahsedilmediğini düşünüyor olmalıdır.

Görüldüğü üzere Xelil Xeyali, Çobanyan'ın Kürtler için okul kurulması isteğini, "benzeri görülmemiş bir iyilikseverlik" olarak tanımlayıp hakkın ancak hükümetten istenecegini ve bu hak arama yolunda Kürtlerin ondan yardım beklemediğini ifade etmiş oluyor. Bununla beraber yazısının başka bir yerinde şu düşünceleri öne sürüyor: "Kürdistan'daki şehir ve kasabalarda yaşayan cinsen Kürd olan, olmasalar bile vatanlarının selameti için bedbaht Kürtlere rehberlik yapmaları gerekirken yardım şöyle dursun adeta bir yabancı nazarıyla bakmaları çok acı bir durum." Burada Xeyali, Osmanlı hükümetiyle sorun yaşamak istemediğini işaret eden politik bir dil kullanıyor ve Çobanyan'la arasına bir sınır çiziyor. Yalnız "Kürdistan'da yaşayan cinsen Kürd olmasalar bile" tanımıyla Ermeni veya başka bir etnik kimliğe gönderme yapmadan neden yabancı nazarıyla bakıp yardım etmiyorsunuz şikâyetinde bulunuyor. Bu çelişki *Hetawi Kurd*'deki birçok yazıda görülebilir. Bir taraftan Osmanlıcılık siyasetine bağlı olduklarını ifade ederken öte taraftan Kürtlük için çalışma çağrıları vardır.

Dikkat edilmesi gereken bir başka mesele ise Çobanyan'ın dile getirdiği Ksenefon'dan beri değişmeden kalan Kürtler meselesidir. Çobanyan'ın, "Ksenefonun gördüğü gibi kalmış olan Kürdlerin bir okula bile sahip olmamaları akıl almaz bir şeydir" biçimindeki ifadesi Xeyali'nin dikkatini çekiyor. Xelil Xeyali Çobanyan'ın bu iddiasını şöyle cevaplar: "Kürtlerin, Ksenefon'un gördüğü gibi kaldığı ve bir okula bile sahip olmadığı sözü pek açık bir iftiradır, yalanlamaya bile değmez." Xelil Xeyali yazısının Ksenefon'la ilgili kısmında şunları yazıyor: "Bundan '2313' sene önce Kürdistan'a gelen ve uğradığı hezimet üzerine dönmek zorunda kalan Ksenefon'un yazdığı *On Binlerin Dönüşü* isimli seyahatnamesinde, Kürt vatandaşları nasıl tasvir ettiği, bu işi bilenlerce malumdur." Burada 2313 sayısına ulaşmak için Xelil Xeyali'nin Yunanlıların eve dönüş tarihi olan MÖ 401 tarihini esas aldığı ve yazıyı yazdığı 1913 yılı ile toplayarak bu rakama ulaştığını düşünüyoruz. Xelil Xeyali daha sonra Ksenefon'un kitabının adını da veriyor. Hâlbuki kitabın adı Çobanyan ve Cevdet'in yazısında yok. Muhteme-

len Ksenefon'la ilgili bir ansiklopedi maddesine başvurulmuş olmalıdır, çünkü Ksenefon'un Kürtlerle ilgili neler yazdığıyla ilgili bilgi vermeyip bunu ışın erbabına havale eder. Ama kitabın künyesine ve yazılış tarihine dair bilgi verip, uğranılan bir hezimetten sonra yazıldığını ekler.

Xelil Xeyali yazısının devamında Kürtler ile Ermenilerin aynı ırktan geldiklerini ifade eden cümleler kuruyor: "Kürt ırkından olup Hristiyanlığı kabul eden bıçarelerin bugün hangi ırka mal edilmek istendiğini de zaman gösterecektir. Islamiyet'i kabul eden Kürtler ise, bütün arzularını ve mesaisini Allah'ın büyük, ilahi sözlerine adadıklarından; milletlerini ve tarihi geleneklerini aramamış, yalnız bağlı olduğu Islam hâkimiyetini tanımıştır." Burada Xelil Xeyali'nin ne kastettiğini anlamak için Mevlanzade Rifat'ın aynı sayıda yayımladığı yazıya dikkat etmekte fayda var. Bu yazıda Rifat Ermenilere ırkdaşlarımız olarak hitap ediyor ve Ermeniler ve Kürtlerin Urdu-Urartu kavminin torunları olduklarını iddia edip el ele vermeleri gerektiğini ifade ediyor. Yalnız Xelil Xeyali Ermenileri Kürt ırkından olup da Hristiyanlığı seçen bıçareler olarak tanımlıyor. Bu manada Ksenefon'un gördüğü Karduklar'ın aslında Çobanyan'ın da ataları olduğu imasında bulunuyor olabilir.

Ahmed Cevdet, "Türk mekteplerine talim-i taassup nakısasını isnad eden Çobanyan efendiye verilecek cevabım vardır" ifadelerini kullanıp bundan daha önemli olan başka bir konuya geçmek istediğini belirterek Çobanyan'a cevap vermekten imtina ediyor ama Xeyali, Çobanyan'a cevap veriyor. Xeyali Hristiyanlar hakkında kin ve hor görmenin öğretildiği iddiasını reddediyor ve mensubu olduğu Islam dininin açıkça buna uygun olmadığını iddia ediyor. "Eğer uygun olsaydı yani insanlığın gerektirdiği meziyetler bir tarafa bırakılsaydı, bugün Çobanyan Efendi Paris'te Ermenilerin kabiliyetli ve diğer unsurların kabiliyetsiz olduğunu ima edemez ve övünerek belirttiği yedi yüz seksen beş okulla içerisindeki seksen iki bin öğrenciden eser görülemezdi. Ve bunu; 'Ermeniler yağmalanıyor, diğer unsurlar yağmalıyor' yolundaki çirkin iddiasına dayanak olarak kullanamazdı." Xeyali ayrıca Çobanyan'ın Paris halkını yanılttığını ifade ediyor ve Kürdistan'ın her yerinde inşa edilmiş medreseler ve öğrenciler olduğunu ama bunu Çobanyan'ın bilmediğini ya da unuttuğu için bahsetmediğini iddia ediyor. Bundan sonra medreselerin bulunduğu bazı yerlerin adını sayıyor ve başlıca felaketin şehirlilerin ve aydınların Kürtlere rehberlik etmemesi olduğunu iddia edip Kürt aydınlarını Kürtlere katılmaya davet ediyor ve buradan da yine aydınlara halka gitme çağrısı yapıyor: "Ey Istanbul'da birer güzel mevki işgal eden Kürt büyükleril Şu makaleden ibret alınız ve acınacak bir halde kalan kendi cinsinizden insanlara acıyınız ... Ey şehir ahalisi insaf ediniz, Kürtlere acımıyor ve onları acınmaya layık bulmuyorsanız bari memleketinize acıyınız..."

SONUÇ

Bu yazıda Çobanyan'ın yazdıklarının Ahmed Cevdet tarafından bağlamından koparılarak *Ikdam*'da nasıl değerlendirildiğini ve sadece *Ikdam*'daki yazıyı dikkate alan Xeyali'nin ise bu yazıdan yola çıkarak Çobanyan'a ne tür cevaplar verdiğini ifade etmeye çalıştım. *Hetawi Kurd*'de yer alan birçok yazı bazen kaynak göstererek bazen de göstermeyerek başka yazılara cevap veriyor veya başka yazıları taklit ediyor. Bu dergide yazarı belli olmayan, kaynak gösterilmeden yayımlanmış büyük ihtimalle çeviri olan yazılar ve Kürt okuyucu için yeniden inşa edilmiş biyografiler var. Bu metinleri doğrusal bir tarih anlayışı içerisinde günümüze aktarmak yerine nasıl inşa edildikleri üzerine düşünmek birçok farklı tartışmayı gündeme getirebilir.

BEYİZ KARABULUT
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ, ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

DİPNOTLAR

* Bu yazının taslak halini okuyarak düzeltiler yapan Dr. Yaşar Tolga Cora'ya çok teşekkür ederim.

1 Ahmet Alan, *Hetawi Kurd (1913-1914)*, Avesta,2017

2 Cemal Kafadar, "Osmanlı Tarihine Nokta Koyamadık". *Hürriyet*, (söyleşi: Canısu Çamlıbel), 05.10.2015.

3 Zafer Toprak, *Türkiye'de Popülizm 1908-1923*, Doğan Kitap, 2013, s. 172-3.

4 "Kürdistan Mektubları", *Hetawi Kurd*, sayı: 2, s. 13; 4 Aralık 1913.

5 "Kürdistan Mektubları", *Hetawi Kurd*, sayı: 3, s. 15; 11 Ocak 1914.

6 Abdullah Cevdet, "(Hetawi Kurd) Gazetesi Muharrirlerine", *Hetawi Kurd*, sayı: 1, sayfa-2-3; 24 Ekim1913.

7 Mevlanzade Rifat, "Muhterem Hetawi Kurd Gazetesi Mü'essislerine" *Hetawi Kurd*, sayı: 2, s. 2-3; 4 Aralık 1913

8 Meiselas, Susan, *Kurdistan: In the Shadow of History*, The University of Chicago Press, 1991, s.3.

9 Tchobanian, Archag, Le Peuple arménien, son passé, sa culture, son avenir, conférence faite le 2 juin 1913, à la salle des Agriculteurs., İngilizcesi kullanıldı. Tchobanian, Archag, *The People of Armenia Their Past, Their Culture, Their Future*, (Trans. By G. Marcar Gregory) J.M. Dent & Sons, LTD, 1914. Bu kitaba ulaşmamı sağlayan Bahadın Hawar'a teşekkür ederim

10 Ahmed Cevdet, "Isviçre'den", *Ikdam*, s. 1, 22 Ekim 1913. Bu sayıyı benimle paylaşan Serhad Bozkurt'a teşekkür ederim

11 Babê Naco, "Ta'tabirû ya ulil ebsâr", *Hetawi Kurd*, sayı: 2, s. 3; 4 Aralık 1913. Yazıyı kullanmama izin veren Kürdoloji Grubu'ndaki arkadaşlara minnettarım

12 Arsen Yarman, "Eğın(Agn) Ermenileri-2-", *Kebikeç*, 38-2014, s. 149

13 Walker, Christopher J., *Armenia Survival of a Nation*, Routledge, 1991. s. 416.

14 Arsen Avagyan ve Gaidz F. Minassian, *Ermeniler ve İttihat ve Terakki: İşbirliğinden Çatışmaya*, İstanbul: Aras Yay., 2005, s. 99

15 Raymond Kévorkian, *The Armenian Genocide: A Complete History*, I. B. TAURIS, 2011, s. 160.

16 Tchobanian, Archag, *The People of Armenia Their Past, Their Culture, Their Future*, (Trans. By G. Marcar Gregory) J.M. Dent & Sons, LTD, 1914, s. 64-5.

17 Ahmed Cevdet, "Isviçre'den", *Ikdam*, s. 1, 22 Ekim 1913.

18 Nuri Yüce, Ahmed Cevdet, İkdamcı, TDVIA, Cilt: 2, s. 55

19 Ahmed Cevdet, "Isviçre'den", *Ikdam*, s. 1 22Ekim 1913.

20 Abovyan'ın Kürt kültürü ve dili ile yakın alakası vardı. *Kafkas* dergisinde "Kürtler" adlı incelemesi Kürdoloji çalışmalarına büyük bir katkıda bulunmuş ve daha sonra "Yezidiler" adlı incelemesi yine *Kafkas* dergisinde yayınlanmıştı. Ahmed Cevdet'in bu yayınları dikkate alıp almadığını bilmiyoruz. Rohat, *Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Geçmişi (1787-1987)*, Deng Yay., 1991, s. 100

21 Arsen Yarman, *Paîu-Harput 1878, Çaraxnacik, Çemişgezek, Çapakçur, Erzincan, Hizan ve Civar Bölgeler*, (cilt.1) Derlem Yayınları, 2010, s. 301.

22 Babê Naco, "Ta'tabirû ya ulil ebsâr", *Hetawi Kurd*, sayı: 2, s. 3; 4 Aralık 1913

23 Tahir Baykuşak, "Xelil Xeyâlî Modan (1865-1946)". *Kürt Tarihi*, 2013, sayı: 9, s. 34-5.

24 Samy Bey Fraschery, Dictionnaire Français-Turc Illustre, Mihran Matbaası, 1905, s. 675.

25 Ahmed Cevdet, "Isviçre'den", *Ikdam*, 22 Ekim 1913, s. 1

MUSTAFA KEMAL ÇANAKKALE CEPHESİ'NDE HANGİ HEYETİ AĞIRLIYOR? İKİ FOTOĞRAFIN DEŞİFRESİ

M. SUAT MERTOĞLU

Son dönemdeki çeşitli yayınlarda Mustafa Kemal'i Çanakkale cephesinde Meclis adına cepheyi ziyaret eden Ayan ve Mebusan meclisleri üyeleri ile bir arada gösteren iki ayrı fotoğraf, bu üyeler arasında muhtemelen Arap kökenli ve sarıklı bazı kimseler bulunması gibi sebeplerle o tarihten on iki gün önce aynı cepheyi ziyaret eden Suriye-Filistin bölgesinden gelen Arap İlim Heyeti ile karıştırılmıştır.

Çanakkale görsellerinde Meclis heyetiyle karıştırılıp hatalı bir şekilde Mustafa Kemal'in ağırladığı heyet olarak gösterilen Suriye-Filistin bölgesi Arap İlim Heyeti toplu bir halde Gülhane Parkı'nda (9 Ekim 1915). Oturanlardan soldan altıncısı heyetin reisi olan Akkâ mebusu (1908-1914) ve Dördüncü Ordu müftüsü Esad eş-Şukayri'dir.

Türklerle Omuz Omuza Arap İlim Heyeti Dârulhilâfe ve Çanakkale'de

Yakın tarih araştırmalarında görsel kullanımının ne derece önemli olduğu izahtan vârestedir. Fotoğraf, harita, karikatür ya da poster gibi görsel bir unsurun kullanılması, çoğu zaman ancak uzun anlatımlarla ifade edilebilen, hatta bazen edilemeyen hususları kısa yoldan ve doğrudan anlatmaya yetebilmektedir. Görsel malzeme, tarihi olayların ve o olaylarda rol almış şahısların durumunun zihinde canlandırılıp daha iyi kavranmasına yardımcı olması açısından da önemlidir. Bazı durumlarda ise tarihi olaylarla ilgili kapalı noktaların aydınlatılması ya da ihtilaflı meselelerin aydınlığa kavuşturulması ancak bir görsel sayesinde mümkün olduğundan, görsellerin hususi bir kaynak değeri taşıması söz konusudur.

Ülkemizde görselliğin ve görsellerin önemi konusundaki bilincin yetersizliği kadar, geçmiş dönemlerde bu türden malzemenin kullanımında karşılaşılan teknik ve ekonomik

zorluklar tarihsel anlatımlarda görsellerin yeterli düzeyde kullanılamamasına yol açmıştır, denebilir. Neyse ki son dönemlerde bir yandan yakın tarih araştırmalarına yönelik ilginin popüler seviyede ivme kazanması, diğer yandan bu döneme ait görsellerin tespiti, taranması ve paylaşımını kolaylaştıran dijital kaynakların artışı, görsel malzeme kullanımını öncesine nazaran oldukça artırmıştır. Bu tarih araştırmaları adına şüphesiz sevindirici bir durumdur. Bununla birlikte günümüzde bilgiye erişimin kolaylaşması ve hızlanmasına paralel olarak bilgi kirliliğinde de büyük bir artış söz konusudur. İnternet ve benzeri kaynaklardaki malzeme ve verinin tetkik etmeksizin ve belli bir titizlik ve hassasiyet göstermeksizin gelişigüzel kullanımı çarpan etkisi yapmakta, diğer bir ifadeyle bazı yanlışların dolaşımının süratle yaygınlaşması sonucunu beraberinde getirmektedir.

Bu kısa girişten sonra bu yazının kaleme alınmasına sebep olan konuya geçebiliriz. Çanakkale Savaşı son yılların en popüler tarih konularından birini oluşturmaktadır. Gün geçmiyor ki bu savaşla ilgili yeni bir hatırat, albüm, kitap, makale veya film/belgesel yayınlanıyor ya da konferans, panel, sergi vb. bir etkinlik gerçekleştiriliyor olmasın. Çanakkale Savaşı konusunda son birkaç yılda şimdiden hatırı sayılır bir literatürün oluştuğu söylenebilir. Ancak diğer yandan bu savaşın ülkemiz için önemi düşünüldüğünde aslında ortaya çıkan literatürün henüz istenilen seviyede olmadığı da ileri sürülebilir. Ayrıca sayısal artışla birlikte nitelikli ve emek mahsulü çalışmalara ihtiyaç olduğu açıktır. Çanakkale Savaşı literatürünün dikkat çekici bir tarafı, Osmanlı son dönemindeki diğer hâdiselere nazaran başta fotoğraflar olmak üzere görsel malzemenin nispeten daha yoğun ve etkin bir şekilde kullanılmış olmasıdır. Bu savaş Osmanlı Devleti için ifade ettiği siyasi anlamı ve önemi sebebiyle o dönemin basınında da yoğun ilgi görmüş ve bilgilendirme dışında propaganda amaçlı olarak filmler, gazete ve dergiler, keza kartpostal ve albümler yoluyla görsel açıdan kamuoyuna sunulmaya çalışılmıştır.

ÇANAKKALE CEPHESİNE YAPILAN HEYET ZİYARETLERİ

Bu bağlamda savaşın devam ettiği günlerde bu ölüm kalım mücadelesinin gerçek yüzünü göstermek, oradaki başarı hikâyesini iç ve dış kamuoyuna anlatmak ve cephedeki askerlere moral destek sağlamak üzere çeşitli heyetlerin cephe ziyaretleri gündeme gelmiş ve farklı nitelikteki bu heyetlerin izlenimlerini aksettirmek üzere çeşitli yazı dizileri ve röportajlar gerçekleştirilmiştir. Bunlardan en fazla bilineni çoğunluğu gençlerden seçilen on altı Türkçü şair, yazar ve ressamdan oluşan "Heyet-i Edebiye"nin Temmuz 1915'te cepheyi ziyaret etmesidir. Bu heyet mensuplarının cephe izlenimlerinin kamuoyuna ulaştırılması amacıyla dönemin gazete ve dergilerinde çeşitli yayınlar yapılmıştır.[1] Yayına konu edilmesi ve bu yayınlarda çeşitli fotoğraflar kullanılması sebebiyle en fazla ses getiren ve dolayısıyla detayları en fazla bilinen heyet ziyaretinin Heyet-i Edebiye seyahati olduğu söylenebilir.[2]

Aynı dönemde Heyet-i Edebiye dışında Çanakkale cephesini ziyaret eden iki önemli heyet daha vardır. İlkine nazaran hakkında daha az yayın yapılan bu iki heyet, Arap kökenli üyeleri olması gibi müşterek bazı hususiyetleri sebebiyle ve bilhassa bazı fotoğraflar özelinde birbirine karıştırılmaktadır. Bu iki heyetten kronolojik olarak ilki Suriye-Filistin bölgesinden gelen Arap ilim ve edebiyat adamlarından oluşan heyet, ikincisi ise dönemin Ayan ve Mebusan meclisleri üyelerinden oluşan heyettir.

Suriye-Filistin'den gelen Arap ilim heyeti 17-25 Ekim 1915 tarihlerinde Çanakkale'ye bir seyahat gerçekleştirmiş ve 21 Ekim Perşembe günü Anafartalar'da o dönemde Grup Kumandanı olan Mustafa Kemal'le bir araya gelmiştir.[3] Bu görüşmeden on iki gün sonra 3 Kasım Çarşamba günü bu kez Ayan Meclisi'nden üç[4] ve Mebusan Meclisi'nden on beş üye[5] orduya karşı milletin minnettarlığı iletmek üzere düzenlenen seyahat kapsamında yine Anafartalar'da Mustafa Kemal'i ziyaret etmiş ve heyet üyelerinden Kütahya mebusu Abdullah Azmi Bey'in verdiği bilgiye göre "Kemal Yeri" adı verilen tarassut mevkiinde[6] kumandandan bilgi almışlardır.[7]

Meclis Heyeti'nin bu ziyaret esnasında çektirilen fotoğraflarından özellikle ikisi oldukça meşhur olmuş, ancak şöhretlerine paralel olarak aynı zamanda bir karışıklık ve hatanın da kurbanı olmuşlardır. Zira özellikle son yıllarda bu iki fotoğraf çeşitli yayınlarda Meclis Heyeti'ne değil de onlardan yaklaşık on iki gün önce aynı cepheyi ziyaret eden Arap İlim Heyeti'ne aitmiş gibi gösterilmiş ve bu şekilde ne yazık ki hatalı olarak âdeta bu heyetle özdeşleştirilmiştir.[8]

Çanakkale cephesini ziyaret eden Meclis heyetinden bir grup. Tespitlerimize göre soldan sağa: Nakîbzâde Muhyiddin, Sabri, Abdülhamid ez-Zehrâvi, Sudi, Süleyman Paşa, Salah Cimcoz; en sağda sarıklı olan: İlyas Muş

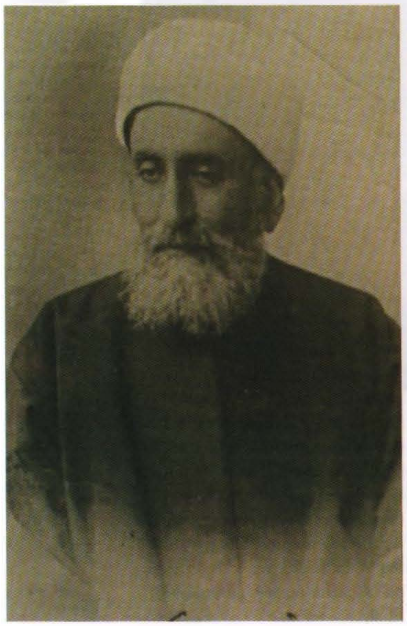
Donanma Mecmuası, 115/66 (29 Teşrinievvel 1331/ 11 Kasım 1915)

Son dönemde bu hatanın ve karışıklığın oluşmasında/yaygınlaşmasında ya da içinden çıkılamaz bir hâl almasında öncü rol oynayan isimlerden biri gördüğümüz kadarıyla sayın Ayhan Aktar'dır. Zira Aktar, Anafartalar'da Kemal Yeri adlı noktada çekilmiş ve Mustafa Kemal'i sağ elini ileriye uzatarak cephe ve

Meclis heyeti Mustafa Kemal'le Anafartalar'da Kemal Yeri adlı mevkide

boğazdaki düşman gemileri hakkında misafirlerine açıklamalar yaparken gösteren fotoğraf konusunda, "Bu fotoğraftaki kişiler, genellikle Çanakkale cephesini ziyaret eden edebiyatçılar ve milletvekilleri sanılır" dedikten sonra Genelkurmay Başkanlığı'nın web sitesinde verdiği bilginin yanlışlığını dile getirerek, hem bir düzeltme hem de fotoğrafta sağdan üçüncü sarıklı zatın Arap İlim Heyeti reisi Esad eş-Şukayri

Sivas mebusu Kazancızâde Emin Edip

İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi*

olduğunu, Filistinli Prof. Dr. Selim Temâri'ye dayandırarak bir teşhis iddiasında bulunmaktadır.[9]

Aktar'ın yazısı, barındırdığı bu düzeltme ve teşhis iddiasının da etkisiyle olsa gerek, söz konusu fotoğrafın deşifre edilmesinde neredeyse tartışmasız bir kaynak değeri kazanmış, hatta bu iddianın etkisiyle Genelkurmay Başkanlığı'nın söz konusu fotoğrafı sansürlediği yönünde efsaneler üretilmiştir.[10] Daha da önemlisi, Kemal Yeri'nde çekildiğini bildiğimiz bu fotoğrafla birlikte Mustafa Kemal'i aynı heyet üyeleriyle farklı bir ortamda bir arada ve onlardan sarıklı bir zatın konuşmasını dinlerken gösteren ikinci bir fotoğraf, pek çok yayında Arap İlim Heyeti'ne aitmiş gibi gösterilmiş ve böylece bu yanlışlık zincirleme şekilde başka hataların oluşmasına yol açmıştır. Şöyle ki Arap İlim Heyeti'nin İstanbul ve Çanakkale seyahati hatıralarının Çanakkale Valiliği tarafından yayınlanan tercümesinin[11] kapağında Kemal Yeri fotoğrafı, aynı hatıraların diğer bir tercümesinin[12] kapağında ise Mustafa Kemal'i heyet üyeleriyle bir arada ve onlardan sarıklı bir zatı dinlerken gösteren fotoğrafı kullanılmış ve bu şekilde bu fotoğraflar kamuoyuna Arap İlim Heyeti'nin fotoğrafları olarak sunulmuştur. Ayrıca yine Meşihat adına Arap İlim Heyeti'ne Çanakkale'de mihmandarlık eden Üryanizade Ali Vahîd'in bu seyahate dair eserinin Latin harfli neşri[13] ile Arap İlim Heyeti seyahatinin 100. yılı münasebetiyle hazırlanmış bir eserin kapağında[14] yine bu iki fotoğraftan ikincisi kullanılmıştır. Hatalar zinciri ne yazık ki bu saydıklarımızla sınırlı da değildir. İnternette yapılacak gelişigüzel bir taramada Çanakkale ile ilgili çeşitli kurum ve kuruluşlarca düzenlenen birçok etkinlikte bu iki fotoğrafın 1915 yılında Suriye-Filistin'den gelip Çanakkale cephesini ziyaret eden Arap İlim Heyeti'ne aitmiş gibi gösterildiği tespit edilecektir. Çok sayıda örnek söz konusu olduğundan bunları teker teker saymaya gerek görmüyoruz.

İKİ FOTOĞRAFIN DEŞİFRESİ

O zaman bu iki fotoğrafta görülen heyet hangi heyettir ve burada görülen şahıslar kimlerdir? Kısaca cevap vermek gerekirse, bu iki fotoğrafta görülen heyet Meclis'in aldığı kararla Çanakkale cephesini ziyaret eden Ayan ve Mebusan meclisleri heyeti olup fotoğrafta yer alanlar da bu heyetin üyesi olan mebuslardır. Bu iki fotoğrafta görülen zevatın Suriye-Filistin bölgesinden gelip Çanakkale cephesini ziyaret eden Arap ilim ve edebiyat adamları ile uzaktan yakından alakası bulunmamaktadır. Bu iki fotoğrafın dönemin Meclis üyelerine ait olduğu gerçeğinin hem ilgili bazı kaynaklarda açıkça beyan edilmesi hem de fotoğraflarda yer alan bazı zevatın tarafımızdan deşifre edilmesi söz konusu olduğundan bunu kesin bir dille ifade etmek istiyoruz.

Dönemin yayın organlarından *Donanma Mecmuası*'nda Kemal Yeri fotoğrafı "Mebusan ve Ayan heyeti bir tarassud mahallinde kumandanla beraber" alt yazısıyla, diğer fotoğraf ise "Çanakkale'yi ziyaret eden Ayan ve Mebusan heyeti cephede" alt yazısıyla verilir.[15] Ayrıca Mustafa Kemal'in Anafartalar'da kurmay başkanlığını yapmış İzzettin Çalışlar'ın hatıralarında da Kemal Yeri fotoğrafı, üstünde "Anafartalar'da sene 331, Ayan ve Mebusan heyetinin Anafartalar Grup Kumandanı Mustafa Kemal Paşa'yı ziyaretleri" notuyla verilmiştir.[16]

Fotoğrafların aslına dair bu iki kaynağı zikrettikten sonra her iki fotoğrafta yer alan şahısların kimliklerine dair tespitlerimize geçmek istiyoruz. Öncelikle tüm çabamıza rağmen her iki fotoğrafta yer alan bütün isimleri deşifre edemediğimizi, bununla birlikte kimlikleri konusunda emin

Meclis heyeti Anafartalar'da Mustafa Kemal'le bir arada

olduğumuz bazı kimseler sayesinde bu heyetin Meclis Heyeti olduğunda şüphe bulunmadığını söylemeliyiz. Ayrıca bu vesile ile hem ortaya koyacağımız iddianın başka kaynaklardan doğrulanabileceğini hem de bizim bir fotoğrafına ulaşamadığımız için kimliklerini tespit edemediğimiz kimselerin başkaları tarafından teşhis edilme imkânının söz konusu olduğunu belirtmek isteriz. Emin olmadığımız isimlerin yanına bir soru işareti koyacağız.

Öncelikle Kemal Yeri fotoğrafına bakarsak; en sağda elinde dürbünle bakan: İstanbul mebusu Salah Cimcoz, sağdan ikinci: Biga mebusu Kazım (?), üçüncü, sarıklı olan: Ayan'dan Hamalı Abdülhamid ez-Zehrâvi (?), dördüncü, papyonlu olan: Aydın mebusu Veli (Saltıkçı/Saltıkgil), beşinci, arka planda sarıklı olan: Sivas mebusu (Kazancızâde) Emin Edib, yedinci, kısa boylu ve fesli olan: Urfa mebusu Ömer (Edib Kürkçüoğlu), sekizinci, fesli ve uzun boylu olan: Şam mebusu Bedi' el-Müeyyed (el-Azm), dokuzuncu, sarıklı olan: Kütahya mebusu Abdullah Azmi (Torun), onuncu, fesli ve yaşlı olan: (Meclis karma heyeti reisi) Ayan'dan Süleyman Paşa, on birinci: Mustafa Kemal.

Yukarıda bu fotoğrafın hatalı olarak Arap İlim Heyeti'ne aitmiş gibi gösterilmesinde her iki heyette de Arap kökenli kimseler bulunmasının rol oynamış olabileceği ihtimalinden söz etmiştik. Görüleceği gibi Şam mebusu Bedi' el-Müeyyed dışında Ayan üyesi Hamalı Abdülhamid ez-Zehrâvî ile bu resimde yer aldığını tespit edemediğimiz, Ayan'dan Bağdatlı Nakîbzâde Muhyiddin de Arap vilayetlerinin temsilcilerindendir.

Mustafa Kemal'i Meclis üyelerinden birini dinlerken gösteren diğer fotoğrafta yer alan zevatın kimler olduğuna gelince; sağdan sola sıralanmış olarak üçüncü, boynunda dürbün asılı olan: Lazistan mebusu Sudî, dördüncü: Biga mebusu Kazım (?), beşinci, eli belinde olan: İstanbul mebusu Salah Cimcoz, altıncı: Süleyman Paşa, sekizinci, arka planda ve sarıklı olan: Abdülhamid ez-Zehrâvî (?), dokuzuncu: Mustafa Kemal, onuncu, arka planda fesli ve uzun boylu olan: Bedi' el-Müeyyed, on ikinci, Saruhan mebusu Mehmed Sabri, on üçüncü, elleri yanda fesli olan: Antalya mebusu Hamdullah Emin.

Ayan mebusu Süleyman Paşa.

SALT Galata

Her iki fotoğrafta Mustafa Kemal'in yanında görülen yaşlı zat, Ayan'dan Süleyman Paşa olmalıdır. Her iki fotoğrafta da ev sahibi Mustafa Kemal'in hemen yanında ve merkezde durması, kendisinin heyet reisi olduğunu akla getirmektedir. Tarafımızdan ikinci fotoğrafta teşhis edilen Hamdullah Emin Paşa'nın (1852-1939) Mebusan Meclisi'ni temsilen Çanakkale'ye giden on beş kişilik mebuslar heyetine en yaşlı üye sıfatıyla riyaset etmesine bakılarak[7], ondan daha yaşlı ve dolayısıyla heyetin de en yaşlı üyesi olan Süleyman Paşa'nın (d. 1842) Ayan ve Mebusan üyelerinden oluşan karma heyete reislik yaptığı ve dolayısıyla Mustafa Kemal'in yanında merkezde duran şahsın Taşlıca Mutasarrıfı ve Kumandanı Birinci Ferik Süleyman Paşa olduğu sonucuna varılabilir.

Sonuç olarak son dönemdeki çeşitli yayınlarda Mustafa Kemal'i Çanakkale cephesinde Meclis adına cepheyi ziyaret eden Ayan ve Mebusan meclisleri üyeleri ile bir arada gösteren iki ayrı fotoğraf, bu üyeler arasında muhtemelen Arap kökenli ve sarıklı bazı kimseler bulunması gibi sebeplerle o tarihten on iki gün önce aynı cepheyi ziyaret eden Suriye-Filistin bölgesinden gelen Arap İlim Heyeti ile karıştırılmıştır. Arap İlim Heyeti üyeleri Türk kamuoyu tarafından fazla tanınmadığından bu karışıklık bir nebze anlaşılabilir. Ancak diğer yandan söz konusu iki fotoğrafta yer alan Meclis heyeti üyelerinden bazılarının Cumhuriyet döneminde de siyaset, eğitim, kültür, spor vb. alanlarındaki faaliyetleri sebebiyle kamuoyunca tanınmış bazı kimselerden oluştuğu düşünülürse (mesela bakanlardan Mehmet Sabri Toprak, milletvekillerinden Salah Cimcoz, Abdullah Azmi Torun ve Veli Saltıkgil, Alanya HEP Üniversitesi'nin temelini oluşturan vakfı kuran Hamdullah Emin Paşa, kuruluşunda Rize İdman Yurdu'na ihtiyaç duyduğu bando aletlerinin tamamını hediye eden Süleyman Sudi Sofuoğlu/Kartal) bu karışıklığı anlamak kolay olmayacaktır.

M. SUAT MERTOĞLU
TDV İSLÂM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ (İSAM)

DİPNOTLAR

1 Bu izlenimler *İkdam*, *Tanin*, *Harp Mecmuası* ve *Yeni Mecmua* gibi dönemin çeşitli yayın organlarında yayınlanmış, bunlardan bazıları ayrıca kitaplaştırılmıştır. İbrahim Alaeddin'in (Gövsa) *Çanakkale İzleri* (İstanbul: Manifest Matbaası, 1926) adlı eseri bunlardan biridir

2 Bu ziyaretin erafı bir tasvir için bk. Beşir Ayvazoğlu, *Edebiyatın Çanakkale'yle İmtihanı: Anburnu ve Seddülbahir'de On Gün*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2015.

3 Bu heyetin seyahat izlenimlerini yansıtan ve 1916'da Beyrut'ta Arapça yayımlanan hatıralarının çevirisi, editörlüğünü yürüttüğüm "Arap Gözüyle Osmanlı" dizisinin 11. kitabı olarak yayımlanmıştır: Muhammed el-Bâkır vd., *Türklerle Omuz Omuza Arap İlim Heyeti: Dürûshiâşe ve Çanakkale'de*, trc. Ali Benli, İstanbul: Klasik, 2017. Söz konusu eserin tarihî bir özelliği -bildiğimiz kadarıyla- Mustafa Kemal'in adının geçtiği Arapça ilk eser olmasıdır. Eserde "Anafartalar Kahramanı" olarak nitelendirilen Mustafa Kemal için söylenmiş iki ayrı Arapça şiire de yer verilmiştir. Bu vesile ile bu yazıda söz konusu kitap için yaptığımız hazırlıklardan yararlandığımızı, bununla birlikte süreç içinde özellikle sözünü edeceğimiz iki fotoğrafta yer alan bazı şahısların kimliğini tespit noktasında değişen kanaatımızı de bu yazıya yansıttığımızı ifade etmek isterim.

4 Bunlardan en yaşlı olanı (Taşlıca Mutasarrıfı ve Kumandanı Birinci Ferik) Süleyman Paşa diğer ikisi Bağdatlı Nakibzâde Muhyiddin (el-Geylânî) ile Hama mebusu iken Ayan Meclisi üyesi yapılan ve 1916'da Cemal Paşa tarafından ayrılıkçı Arap milliyetçisi faaliyetlerle ilişkilendirilerek idam ettirilecek olan Abdülhamid ez-Zehrâvî'dir. Seyahat dönüşü Süleyman Paşa 26 Teşrinievvel 1331 (8 Kasım 1915) tarihli oturumda Ayan Meclisi'ne Çanakkale seyahati hakkında bilgi vermiştir, bk. *Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi*, Devre:3, İçtima Senesi:1, c. cili, İ. 32, Birinci Celse, s. 502.

5 *Meclis Zabıt Ceridesi*'nde on beş kişilik heyetin çalışmaları hakkında Meclis'e bilgi vermek amacıyla Çanakkale'den gönderdiği 21 Teşrinievvel 1331/3 Kasım 1915 tarihli telgrafına yer verilir ve heyet üyeleri sayılır. Buna göre heyet şu üyelerden oluşmaktadır: Abdullah Azmi (Torun), Kütahya; Salah Cimcoz, İstanbul; Veli (Salihçe/Salihgil), Aydın, (Kazancızade) Emin Edib, Sivas; Bedr el-Müeyyed (el-Azm), Şam; Ömer (Edib Kürkçüoğlu), Urfa; Hamdullah Emin (Türküstân), Antalya; (Süleyman) Sudi (Sofuoğlu), Lazistan; İlyas Sami (Muş), Muş; (Mahmud) Şakir, Konya; Kazım, Biga; Babanzade Hikmet, Süleymaniye; (Mehmet) Sahir, Toprak, Saruhan; Necati, Bolu; Hasan Fehmi (Tümerkan), Sinop, *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Devre: 3, İçtima Senesi: 1, c. 1, 22 Teşrinievvel 1331 (1915) Perşembe, İ: 44, Birinci Celse, s. 608.

6 Mustafa Kemal'in Anafartalar'daki kurmay başkanı Çalışlar hatıralarında 3 Kasım 1915 te mebusların kumandanı Mustafa Kemal'le "59 tarassuduna" gittiklerini söyler. Bu ifade Kemal Yeri'ndeki tarassu mevklinin askeri yerleşimdeki rakamsal karşılığı olmalıdır. Bk. Orgeneral İzzettin Çalışlar, *On Yıllık Savaşın Günlüğü*, yay. haz. İsmet Görgülü, İzzeddin Çalışlar, 2. bsk., İstanbul: YKY, 1999, s. 124.

7 Beşinci Ordu Kumandanı Liman von Sanders Paşa'nın heyet üyelerinin kendilerini ziyaret etmesinden duyduğu memnuniyeti ifade etmek üzere Meclis'e gönderdiği 28 Teşrinievvel 1331 tarihli telgrafın okunması vesilesiyle Abdullah Azmi Bey gerçekleştirdikleri ziyaret hakkında Meclis üyelerine bilgi verir. Buna göre Anafartalar'da Mustafa Kemal'i ziyaret eden heyet, kumandana nispetle Kemal Yeri denilen tarassut mevkiinde inceleme yapmış ve kumandan kendilerine aşağıda görünen yirmi yedi, yirmi sekiz parça gemi hakkında bilgi vermiştir. Bu arada kumandan verdiği ziyafette heyet üyelerine on iki saat içinde hazırlattırdığı ve üzerinde her birinin adı ve harp sahasına ait haritanın resmedildiği birer tabak hediye etmiştir. Bk. *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Devre: 3, İçtima Senesi: 2, c. 1, 16 Teşrinisani 1331 (1915) Pazartesi, İ. 4, Birinci Celse, s. 47-49. İşte aşağıdaki sözü edilecek Kemal Yeri fotoğrafı, Abdullah Azmi Bey'in sözünü ettiği Mustafa Kemal'in bağazdaki gemiler hakkında izahat verdiği sahneyi ölümsüzleştirmiştir.

8 Burada bir genellemeden kaçınmak amacıyla son dönemde yapılan bazı çalışmalarda bu yanlışlığa düşmekten kurtulan örnekler de rastladığımızı belirtmek isteriz. Örneğin Çanakkale savaşları hakkında hazırlanan bir albümde söz konusu iki fotoğrafı aktarırken -kimliklerine dair detaylar içermese de- Mustafa Kemal'in bilgi verdiği İstanbul'dan gelen milletvekilleri şeklinde takdim edilir: "*Bir Hürriyet Türküsü*" (*Çanakkale Savaşları Fotoğraf Albümü*), haz. Fahri Özdemir, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2010 (sayfa no'ları almamaktadır). Yalnız bu vesile ile şunu da hatırlatmak isteriz ki, bu kaynakta Mustafa Kemal'i heyet üyelerinden birini dinlerken gösteren fotoğrafın tarihi çeşitli kaynaklarda da görüldüğü gibi hatalı olarak 14 Ekim 1915 şeklinde verilir. Oysa gerek Meclis Heyeti'nin Çanakkale'den Meclis'e çektiği telgraf ve gerekse İzzettin Çalışlar'ın yukarıdaki anlatımı, bu ziyaretin 21 Teşrinievvel 1331/3 Kasım 1915 Çarşamba günü gerçekleştiğini göstermektedir.

9 Yuzbaşı Sarkis Torosyan, *Çanakkale'den Filistin Cephesi'ne*, yayına haz. Ayhan Aktar, çev. Gizem Şakar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 31 (Aktar tarafından kaleme alınan "Yüzbaşı Torosyan'ın Adı Yok" başlıklı giriş yazısından) İlerleyen satırlarda görüleceği üzere Genelkurmay'ın web sitesinde verdiği bilgide yer alan "yazarlar heyeti" kısmı tashihe muhtaç olmakla birlikte "İstanbul'dan gelen" kısmı itibariyle düşünüldüğünde Aktar'ın iddiasının nazaran tarihi gerçekliğe daha yakındır. Her şeyden evvel Esad eş-Şukayri'ye ait elimizdeki çok sayıda fotoğraftan da kolayca tespit edileceği üzere üçüncü sıradaki sarıklı zatın Şukayri ile uzaktan yakından bir alakası olmadığı açıktır.

10 Bkz. http://www.timeturk.com/tr/2012/09/22/genelkurmay-in-sansurledigi-fotografin-hikayesi.html (30.7.2018).

11 *Arap İlim Heyeti'nin Dâr-ı Hilâfet ve Çanakkale Seyahatı*, trc. Şaban Öztürk, Çanakkale- Çanakkale Valiliği, 2015.

12 *İlmî Heyetin İstanbul ve Çanakkale'ye Seyahatı*, trc. Halil İbrahim Şanverdi – Gürkan Dağbaşı, haz. Ömer Çakır – Lokman Erdemir, Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, 2015.

13 *Çanakkale Cephesi'nde Duyup Düşündüklerim*, haz. Dr. Yusuf Sağır, Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, 2015.

14 *100 Yıl Sonra İlim Heyeti Çanakkale'de*, haz. Ömer Çakır ve Yusuf Karataş, Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, 2016.

15 "Şen Satırlar", *Donanma Mecmuası*, sy. 119-70 (26 Teşrinisâni 1331/9 Aralık 1915), s. 1124-1125.

16 Çalışlar, a.g.e., s. 117.

17 İbrahim Hakkı Konyalı, *Alanya: Alâiye*, İstanbul: Ayaydın Basımevi, 1946, s. 416.

SİYASAL DÜŞÜNCELER TARİHİNE GİRİŞ

TARİHYAZIMI, TEMEL YAKLAŞIMLAR VE ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

Siyasal düşünceler tarihi alanında çok sayıda çalışma kaleme alınmış olsa da siyasal düşünce tarihçiliği üzerine sorgulayıcı eserlerin sayısı son derece azdır. Bir dizi filozofun "dâhiyane" kabul edilen düşüncelerinin özetlenmesiyle sınırlı kalan geleneksel düşünce tarihi yaklaşımları çok sayıda araştırmacı tarafından eleştirilmiş olsa da, literatürün önemli bir kısmında bu yaklaşımların tahakkümü devam etmektedir. Bu kitapta siyasal düşünceler alanının siyaset felsefesinin yanında siyasal ilahiyat, siyasal ideoloji ve sistemli olmayan siyasal düşünüş biçimlerini de içeren bir alan olduğunun altı çizilmektedir. Bu tespitten hareketle siyasal düşünceler tarihinin bir akademik disiplin olarak genel kamu hukuku ve siyaset felsefesi tarihi gibi disiplinlerle bağlantı içinde gelişiminin izi sürülmektedir. Cambridge Okulu yaklaşımı ve Marksist yaklaşımlar başta olmak üzere düşünce metinlerinin siyasal-entelektüel ve toplumsal bağlam ile ilişkisi üzerine düşünen araştırmacıların tarihyazımına katkıları incelenmekte; siyasal düşünceler tarihini üst sınıf, erkek ve Batılı yazarların incelemesinden ibaret gören tarihyazımı geleneklerine yöneltilen eleştirilere de yer verilmektedir. Metodoloji tartışmalarından hareketle siyasal düşünceler tarihyazımının tartışmalı konularına değinilmektedir. Kitapta sosyal bilimlerde araştırma yöntemlerini nicel yöntemlerle ya da alan araştırması ile sınırlı tutan yaklaşımlara eleştiri yöneltilmekte, siyasal düşünceler tarihçilerinin kendilerine özgü araştırma yöntemleri olduğu hatırlatılmakta ve araştırma yöntemlerine ilişkin bir çerçeve çizilmektedir.

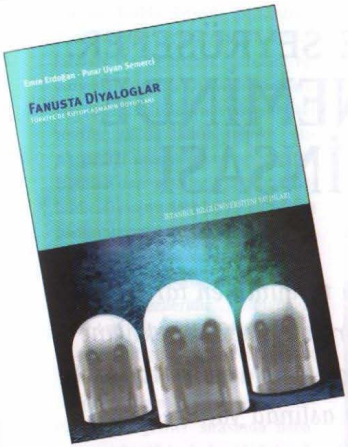
Online Satış: http://dukkan.tarihvakfi.org.tr/

Vakıf Merkezi
Sarıdemir Mah. Ragıp Gümüşpala Cad. No: 10
34134 Eminönü/İstanbul
Tel: (0212) 522 02 02 - Faks: (0212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr - tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi
No 82/30 06420 Kızılay Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

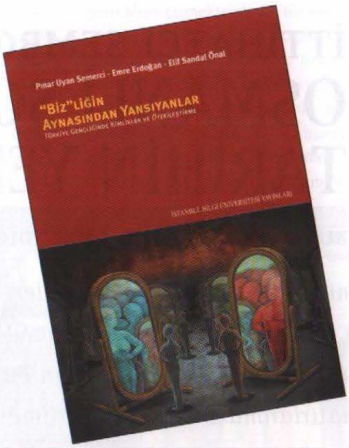
TARİH VAKFI

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

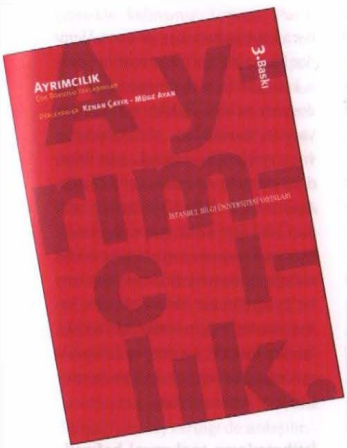
EMRE ERDOĞAN, PINAR UYAN SEMERCİ
FANUSTA DİYALOGLAR
TÜRKİYE'DE KUTUPLAŞMANIN BOYUTLARI

172 Sayfa, ISBN 978-605-399-521-0
Bu eser, kutuplaşmanın her gün sokakta, medyada, sosyal medyada yeniden üretildiği bir dönemde bu konuda farkındalığın artmasını ve siyasetçiler de dâhil olmak üzere her bir bireyin kutuplaşmayı anlamaya ve kendisini de konumlandırmaya dair bir okuma yapmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

PINAR UYAN SEMERCİ, EMRE ERDOĞAN, ELİF SANDAL ÖNAL
"BİZ"LİĞİN AYNASINDAN YANSIYANLAR
TÜRKİYE GENÇLİĞİNDE KİMLİKLER VE ÖTEKİLEŞTİRME

335 Sayfa. ISBN 978-605-399-501-2
Dünyada ve Türkiye'de sayısız olaya tanıklık eden 2,5 yıllık araştırma sürecinin ardından ortaya çıkan bu çalışmadaki amaç, ötekileştirmenin nasıl gerçekleştiği, hangi belirleyiciler etrafında geliştiği ve hangi biçimlerde kurgulandığını ortaya koymaktır.

DERLEYENLER: KENAN ÇAYIR, MÜGE AYAN
AYRIMCILIK
ÇOK BOYUTLU YAKLAŞIMLAR 3. BASKI

112 Sayfa, ISBN 978-605-399-249-3
Ayrımcılık, "gruplararası ilişkiler nasıl kuruluyor?"; "önyargılar neden kaynaklanıyor?"; "ayrımcı davranışlar nasıl azaltılabilir?" gibi soruları eğitimle ilişkili olarak ve disiplinlerarası bir yaklaşımla ele almaya çalışıyor.

PINAR UYAN SEMERCİ, SERRA MÜDERRİSOĞLU, ABDULLAH KARATAY, BAŞAK EKİM AKKAN, ZEYNEP KILIÇ, BURCU OY, ŞAYLAN URAN
EŞİTSİZ BİR TOPLUMDA ÇOCUKLUK

276 Sayfa. ISBN 978-605-399-234-9
Çocukların "iyi olma hali" yaklaşımı çerçevesinde yaşam hakkı başta olmak üzere tüm haklarını sağlamanın toplumun en temel görevi olduğu fikrini vurgulayan bu eser, bir tartışma başlatması ve farklı saha çalışmaları yapılmasına ve bunları destekleyecek sosyal politikalar geliştirilmesine yol açmasını önemsemektedir.

www.bilgiyay.com
Telefon: 0212 311 64 63 Faks: 0212 216 24 15
e-mail: yayin@bilgiyay.com - dagitim@bilgiyay.com

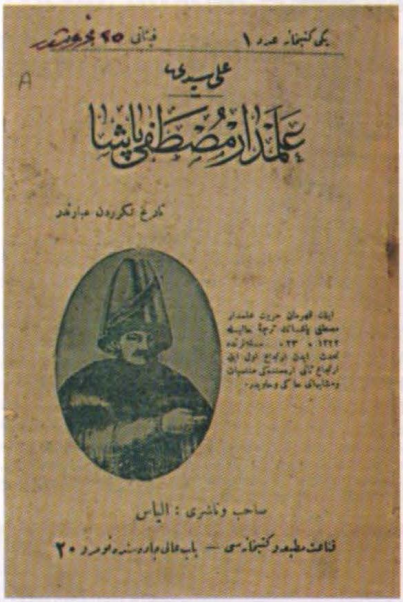
Genel Dağıtım: PUNTO
www.puntokitap.com
Telefon: 0212 496 10 50 Faks: 0212 55130 13
e-mail: punto@puntokitap.com

İTTİHATÇI SEMBOLİZMİNDE SEYRÜSEFER: OSMANLI SON DÖNEMİNDE TARİHİN YENİDEN İNŞASI

BURCU KURT YÖNEY - FİLİZ DIĞIROĞLU

II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemleri kuşkusuz Osmanlı tarihinin en tartışmalı iki devri. Bu iki dönemin olaylarının nasıl anlaşılması ve yorumlanması gerektiğine dair günümüze de uzanan tartışmanın birçok tarafı var. Geçmişin ve belirli tarihsel kişiliklerin hatırlanması, sembolleştirilmesi ve yeniden icadı aslında yalnızca günümüze has bir gerçeklik değil. Kemalettin Kuzucu'nun Kahramanı Yaratmak *adlı kitabı, II. Meşrutiyet döneminin Osmanlı'nın son yüzyılına dair tarih algısı, sembolleri ve icat edilmiş gelenekleri konusunda zengin bir materyal sunuyor. Biz de Kemalettin Kuzucu'ya İttihatçı sembolizm, Osmanlı'nın son döneminde geleneğin yeniden icadı ve tarihin tahrifi konularında sorular yönelttik.*

Öncelikle şunu sormakla başlayalım: Sizi, iktidarın varlığını meşrulaştırma araçları gibi netameli bir meseleyi, üstelik Osmanlı'nın en tartışmalı ve bir nevi mayın tarlası olan II. Abdülhamid ile İttihat ve Terakki dönemleri üzerinden incelemeye iten neden nedir?

Toplumsal ve kültürel konulara daha fazla ilgi duyan birisi olarak, çok güzel ifade ettiğiniz siyasi bir konuyu çalışmayı hiçbir zaman düşünmemiştim aslında. Konu konuyu doğurdu diyerek başlayayım. Bundan yirmi yıl önce çalıştığım Bâbıâli Yangınları konulu doktora tezimin önemli bir figürüydü Alemdar Mustafa Paşa. Çünkü 1808 yılındaki yangın, onu öldürmek isteyen yeniçeriler tarafından başlatılmıştı. 1911'in Şubatında son kez yanan Bâbıâli'nin yangından sonraki durumuyla ilgili taramalar Alemdar'ı bir kez daha karşıma çıkarmıştı. Dönemin gazetelerinde, onun sur dışındaki mezarının devlet töreniyle sur içine nakledileceğinden söz ediliyordu. Törenle ilgili birkaç yorum da gözüme çarpmıştı. Ayrıca Osmanlı arşivinde belgeler bulunuyordu. Bunları daha sonra makale yapmak düşüncesiyle bir kenara koymuştum. Beş yıl önce Alemdar Mustafa Paşa'nın mezarının nakli konusunda makale yazmak üzere dosyayı açtım. Naklin gerekçesini, yapılan hazırlıkları, tören sürecini ve sonuçlarını anlamak için biraz daha tarama yapmak gerekiyordu. Araştırmalar ilerledikçe bunun sıradan bir kabir nakli olmadığı, iktidarın popülizme araç ettiği bir etkinlik olduğu dikkatimi çekince makaleyi bu noktadan ele almak istedim, Fakat o kadar zengin materyal vardı ki, bunun makale boyutunu fazlasıyla aşacağını anlayınca kitaba dönüştürmeye karar verdim.

İttihatçıların toplumsal hafızada yer etmiş "kahramanları" dinî ve millî ritüellerle anması ile II. Abdülhamit'in iktidarı meşrulaştırma araçları arasında yöntem bakımından bir fark görüyor musunuz?

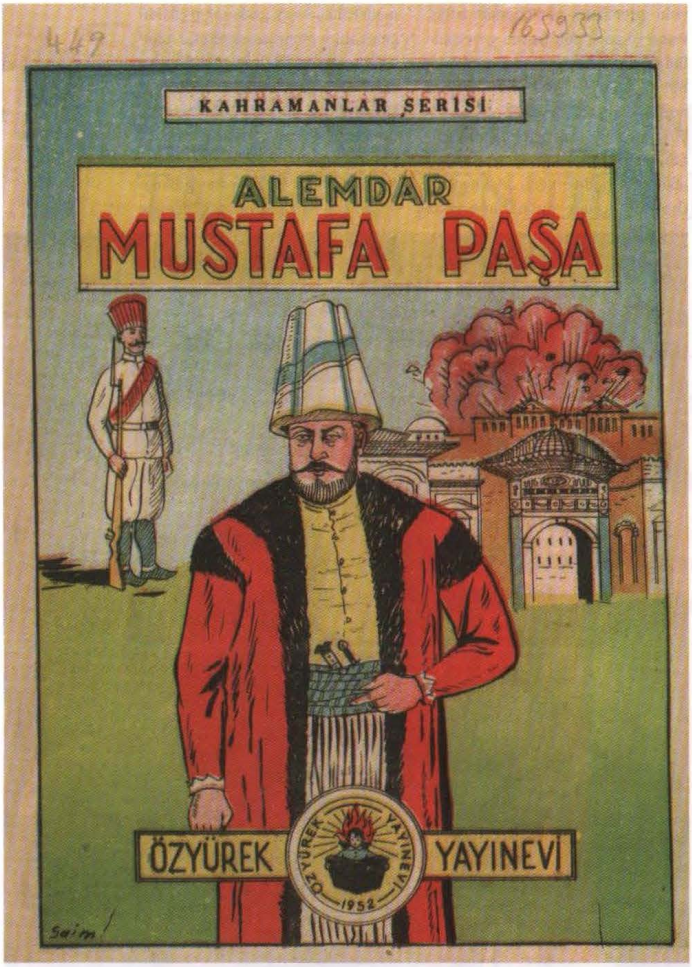
Öncelikle Abdülhamid'in padişah olarak tek kişi, İttihatçıların ise grup hareketi olduğunu hatırlayalım. Böyle olunca tabii ki yöntem-

ler de farklılık göstermiştir. Öte yandan halkla ilişkiler konusunda Abdülhamid'i seleflerinden ayıran farkları da belirtmek gerekir. 19. yüzyıldan önceki Osmanlı padişahları askeri seferler, avcılık gibi özel zevkler ya da tahtın tehlike altına girdiği anarşi ortamları dışında İstanbul'dan pek fazla ayrılmamışlardır. Oysa modernleşme sürecinin padişahlarının reformları yanında birtakım halkçı politikaları da görülür. Bunların en göze çarpan örneği memleket gezileridir. II. Mahmud Tekirdağ, Çanakkale, Edirne, Gemlik ve İzmit gibi merkezlere geziler düzenleyerek padişahların payitaht dışına çıkmamaları geleneğini kırmıştır. Bu geziler sırasında babasının maiyetinde bulunan Şehzade Abdülmecid de tahta çıktığında reformcu yüzünü yaptırdığı yollar ve saraylarla gösterirken, babasının yaptığı gibi İzmit, Mudanya, Bursa, Çanakkale, Gelibolu ve Adalar'a geziler düzenleyerek halkla buluşmuştur. Bunun halefi Sultan Abdülaziz Selanik ve Mısır gibi uzak vilayetlere gitmekle kalmamış; Londra, Paris, Viyana ve Brüksel'i kapsayan bir Avrupa seyahati gerçekleştirmiştir. II. Abdülhamid'e gelince, cülusunun ilk yılında birkaç saat dinlenmek amacıyla İzmit ve Hereke'ye yaptığı iki gezi istisna edilirse, 33 yıllık saltanatı süresince değil payitahtın dışı, Saray'ın haricine bile nadiren çıkmıştır. O popülist uygulamalarını basın yoluyla gerçekleştirmeyi tercih etmiştir. O dönemde gazetenin gücü hatırlanır ve basının gerek İstanbul'daki yabancı devlet temsilcileri gerekse yabancı ülke başkentleri tarafından yakından takip edildiği hatırlanırsa, Abdülhamid'in bu yolla dünyaya mesaj verdiği de anlaşılır.

Abdülhamid, İstanbul'da ve taşrada meydana gelen yangın, deprem, sel gibi doğal ve sosyal afetlerde zarara uğrayanlar için kendisinin ve bürokratlarının yaptığı yardımların listesini gazetelerde yayımlatmıştır. Başta Yemen ve Arabistan olmak üzere, Afrikalı ve Uzak Doğulu Müslümanların hem muhtaçlarına hem de nüfuzlu kimselerine yaptığı ihsanları ve verdiği payeleri duyururken de aynı yolu izlemiştir. Abdülhamid bağış, ihsan ve paye politikasını gayrımüslim devletlerden de esirgememiştir. Bütün bunların gazeteler yoluyla neşri, kendi halkına ve dışarıya karşı birer mesaj olarak okunmalıdır. Sultan Hamid'in bu mesajlarını somut abidelerle ifade ettiğini de biliyoruz. Osmanlı arması onun zamanında devlet binalarına asılmıştır. Armanın tasarımında Kur'an, padişah, hilafet, zafer gibi dini ve milli kavramların yanında adalet, eşitlik, barış ve bilim gibi evrensel değerlere de yer verilmesi etkisini artırmaktaydı. İmparatorluğun bir uçtan bir uca kışla, gar, okul, çeşme gibi yapılarla donatıldığı bu devrin mimarisinde klasik Türk unsurlarının yanında Batılı figürlere de yer verilmiş olması, gelenekle moderniteye aynı anda sahip çıkıldığının altını çizmekteydi. Bu tür yapıların açılışının padişahın doğum ve cülus tarihlerinde yapılması törenlere ayrı bir anlam yüklemekteydi. Gelişen fotoğraf teknolojisinin işe koşularak törenlerin ve yapıların fotoğraflarının basında neşredilmesi Osmanlı halkına ve İslam âlemine özgüven aşılamakta; dünyaya da, imparatorluk maliyesinin dinamizminden bir şey kaybetmediği mesajını vermekteydi. Anadolu kentlerinde inşa edilen modern saat kuleleri de böyledir. Osmanlı hanedanının kurucusu Ertuğrul Gazi'nin Söğüt'teki türbesini yeniden inşa ettirip yanına bir de çeşme yaptırması, Hayme Ana'nın ve Osman Gazi'nin kabirlerini tamir ettirmesi imparatorluğun

Kemalettin Kuzucu

maddi ve manevi kurucularına duyulan saygının ifadesiydi.

Ulusların geçmişteki parlak günlerine dair mitler uydurmak, evrensel değerleri alegorik eserlerle somutlaştırmak türünden girişimler Batı'da, bilhassa Orta Avrupa ülkelerinde, daha fazla görülmekteydi ve Fransız Devrimi'nden sonra önem kazanmaya başlamıştı. Onlarda sadece askeri büyükler değil, düşünürler ve sanatkârlar da kahraman olarak görülmekte; bunlar resim, heykel, müzik ve tiyatro eserleriyle nesillerin zihinlerine yerleştirilmekteydi. Kentlerin önemli meydanlarına Goethe, Schiller ve Bach'ın heykelleri dikilmiş, Haendel ve Beethoven için portreler üretilmiş; Roma zaferlerini çağrıştıran freskler mimari eserlerin uygun yerlerine nakşedilmişti. Fransız Devrimi'nden sonra bir kilise restore edilerek Pantheon şeklinde yeni bir görünüme kavuşturulmuş ve devrim uğrunda ölenler buraya defnedilmişlerdi. Devrimden önce ölen Voltaire'in Sellières'teki kabri de daha sonra büyük bir törenle buraya nakledilmiştir. Avrupalı devrimcilerin propaganda yöntemlerini ve simgelerini yaygın biçimde kullanan İttihatçılar, Alemdar Mustafa Paşa ve diğer emsal şahsiyetlerin kemikleriyle ilgili tasarruflarında benzer yolu izlemişlerdir.

Pek fazla katılmadığım ama genel olarak kabul gören, imparatorlukların hayatını insanların hayatına benzeten yaklaşımdan hareket ederseniz, bir insanda görülen davranış değişikliğini devlette de görebilirsiniz. Sorunsuz bir insan gösterişten uzak, kararlı, planlı ve özgüvenli bir karakter çizerken; sorunlu insanların ihtiras, gösteriş ve kendini ispatlama gibi gayretlerin içerisinde olması gibi, yeni kurulan bir devlette veya çöküşe karşı direniş gösteren imparatorluklarda da aynı psikolojiyi görebiliyoruz. Çöküş senaryoları çizilen Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmak heyecanı ve hırsıyla iktidara sarılan İttihatçıların çırpınışları biraz bunu andırır. Abdülhamid'le bunların iktidarı meşrulaştırma araçları arasındaki yöntem farklılığına tekrar dönecek olursak, Abdülhamid'in sembollerinin görsel anlamı bulunduğu inkâr edilmez ise de, sıralanan özelliklere sahip yapıların eğitimi yaygınlaştırmak ve ulaşımı kolaylaştırmak gibi önemli ihtiyaçları karşılamaya matuf eserler olduğu ortadadır. İttihatçı sembolizminde ise işitsellik ve görsellik ön plandadır. İki dönemin tarihi büyüklerin mezarları için yürüttükleri politikada bu net olarak görülür. Abdülhamid'in bakımını yaptırdığını söylediğimiz türbe ve kabirler kendisiyle kan bağı da bulunan kurucu unsurlara aittir. İttihatçıların kabrini taşıdıkları Alemdar Mustafa Paşa ise hanedana mensup olmadığı gibi, dönemin algısına göre çağdaşlaşmayı başlatan bir devlet adamıdır.

Kitapta değindiğiniz hususlardan bir tanesi de imparatorluğun son döneminde birer sembol olarak kullanılan milli bayramlar, kahramanlık ve şehitlik kavramları. Bu kavramlar II. Meşrutiyet döneminde ve hatta öncesinde nasıl birer siyasal sembol haline getirildi?

İttihatçılar sayısal bakımdan parlamentoya tam hâkim olamamışlarsa da, yönetimi denetlemek ve iktidarı yönlendirmek açısından muhalefeti geride bırakacak güce sahiplerdi. Arkalarında güçlü bir basın desteği

de vardı. Neticede bir parti örgütüne sahip olan bu grup, bir yandan muhalefeti dizginlemek, diğer yandan taraftarlarının bağlılığını sürdürüp onlara umut aşılamak için kendini olduğundan daha güçlü göstermek istemiş, bu uğurda kamuoyunu yanlış yönlendirmekten dahi geri durmamıştır. Birçok yazarın belirttiği gibi bir parti için bu tutum gayet doğal karşılanabilir. Her alana hâkim olduğunu muhalefete ve bağlılarına kanıtlamak amacıyla geleneksel birtakım inanç ve uygulamaları sembolleştirmesi bundan ileri gelir. İttihatçılar laik ve merkeziyetçi bir politika izleyerek "meşrutiyetçi Osmanlıcılık" çizgisinde olduklarını göstermeye çalışsalar da milliyetçi ve muhafazakâr yönleri de inkâr edilemez. Şu gerçektir ki dünyanın her yerinde milliyetçi/ulusçu düşüncenin hareket noktası o milleti her türlü yabancı etki ve saldırılardan korumak ve bir millî irade tesis etmektir. İttihatçılar da bunu yapmışlardır. Millî bayram, şanlı geçmişin kahramanları, tarihin akışını değiştiren parlak zaferler, ayırt edici özelliğe sahip mimari eserler vs. bu süreçte millî kimliği belirleyen unsurlar olarak öne çıkarılmıştır.

Millî bayram örneği üzerinden gidecek olursak, bununla ilgili tartışmaların 1908 Devrimi'nden çok önce başladığını görürüz. 1893'teki Chicago Sergisi'nde her ülkenin millî bayramı için bir gün tahsis edilmiş ve ülkelerin kendilerine ait günlerde temsili bir kutlama yapmaları kararlaştırılmıştı. Sergiye katılan Osmanlı Devleti temsilcisine de bu karar bildirilmişti. Temsilci bu talep karşısında şaşırmıştı, çünkü Osmanlıların bir millî bayramı yoktu. Derhal İstanbul'la irtibat kurarak hangi günün bayram olarak kutlanabileceği konusunda görüş sordu. Kendisine verilen cevapta, padişahın tahta çıkış tarihini bayram olarak bildirmesi istendi. Temsilî kutlamada ne gibi unsurlara yer verileceği de belirlenmişti. Neticede II. Abdülhamid'in cülus günü olan 31 Ağustos tarihinde Chicago'da Osmanlı etkinlik sahasında bayram kutlamaları icra edildi. Böylece padişah, ilki Amerika'da yapılmış olsa da bir geleneği başlatmış oluyordu. Bunun yanında cülus gününün bayram olarak belirlenmesinin diplomatik bir mesaj içerdiğini de hatırda tutmak gerekir. Cülus yıldönümü kutlamaları II. Mahmud'dan önce yoktu, bu padişah bunu devlet törenleri kapsamına almıştı, ama Abdülhamid şehir ölçeğine yaymış ve hatta taşrada da kutlanan bir havaya sokmuştur. Bunun toplumsal düzeyde ne ölçüde kabul gördüğü bir yana, Jön Türkler tarafından benimsenmediği kesindir. Onlar, Abdülhamid'in anayasayı ilan ettiği 23 Aralık 1876 tarihini kutsadıkları için bu günü id-i milli, yani millî bayram olarak benimsemişlerdi. Avrupa'daki Jön Türkler Aralık 1896'da yani Kânûn-ı Esâsî'nin yirminci yıldönümünde Fransa'nın önde gelen politikacı ve gazetecilerinden elli kişiye Café Voltaire'de bir ziyafet vererek sembolik bir kutlama yapmışlardı. Toplantı, gelecek bayramın İstanbul'da kutlanması yönündeki dileklerle sona ermişti. II. Meşrutiyet devrini başlatan anayasanın 23 Temmuz 1908'de ikinci defa ilanı İttihatçılara bu fırsatı verdi ve 23 Temmuz gününü millî bayram olarak kutlama geleneğini başlattılar. Bayramın kendisi kadar, icrası sırasında kullanılan semboller de önemliydi. Öncelikle bu kutlu mücadele sırasında hayatını kaybedenler anısına Abide-i Hürriyet'in inşa edilmesi, bunun resmî açılışının bayram gününe denk getirilmesi, şehit sayılan kişilerin kabirlerinin anıtın etrafına taşınması, imparatorluğun kuruluş ve gelişme devrindeki muhteşem fetihlerde rolü bulunan Yeniçeri Ocağını anımsatmak üzere onların kıyafetlerinin giydirildiği sembolik bir bölüğün resmigeçitlerde yürütülmesi vs. Resmî bayramlar Avrupa ülkelerinde yaygındı ve bu kıtayı yakından tanıyan İttihatçılar, orada toplumsal psikolojiyi dinamik kılan unsurlar kapsamında millî bayram kutlamasını da Osmanlı'ya sokmuş oldular. Bu arada şunu da belirtmek gerekir, bayram kararı mecliste alınmış ve padişah tarafından onaylanmıştır. Mecliste hangi günün bayram olması gerektiği uzun uzun tartışılmış, örneğin Osmanlı Devleti'nin

Selim-i Sâlis piyesinden bir sahne: "Paşa şimdi silahlarını çıkar, askerini dağıt!"

Ali Seydi, Alemdar Mustafa Paşa, s. 59

Selçuklulardan bağımsızlığını kazanmasını yanı kuruluş tarihini önerenler olmuş, bunun yanında bayram kutlamanın hazineye yük getirmekten başka bir işe yaramayacağını savunanlar da çıkmıştır. İttihatçılara göre bağımsızlık gününü kutlamak yeni kurulan devletlere mahsus bir uygulamaydı, oysa Osmanlı İmparatorluğu altı asırlık bir devletti. Gerçi muhalif Ahrarcılar fikirlerinden dönmemişler, onlar da İstiklâl-i Osmani adı altında kuruluş gününe mahsus kutlamalar yapmışlardır. Fakat bu, 23 Temmuz Hürriyet Bayramı'nın yanında sönük kalmıştır.

Mücâhidlik ve şehitlik kavramları üzerinde de durulmalıdır. Bunlar her ne kadar bağımsızlık ve yurt edinme için verilen savaşlarla ilgili kavramlar olsa da Islamı kültüre göre Allah için çalışan herkes mücâhid, Allah yolunda ölenler ise -dereceleri farklı olmakla birlikte- şehit sayılmaktaydı. Dolayısıyla bunlar muhalefetin de itiraz etmeyeceği dini ve milli değerlerdi. İttihatçı basın hürriyet savaşının öncülerinden Enver, Niyazi, Atıf, Muhtar ve daha pek çok kişinin isminin önüne rahatlıkla "kahraman-ı hürriyet", "mücahid-i hürriyet" gibi sıfatları koymaktaydı. Meşrutiyete yanaşmayan Abdülhamid'i protesto amacıyla dağa çıkan ve anayasa ilan edilmedikçe dağdan inmeyeceğini belirten Resneli Niyazi'nin evcilleştirerek yanında taşıdığı geyik, Türklerin türeyiş ve Ergenekon'dan çıkış destanlarının simgesi olan bozkurdu hatırlatmaktaydı. Niyazi Bey, Rehber-i Hürriyet adını verdiği geyiğin kendisine rehberlik etmek üzere Allah tarafından görevlendirildiğine inanmıştı ve cemiyetin bağlılarını da buna inandırmıştı.

İhtifal gününün *Tanin* gazetesinin ilk sayfası

طنين

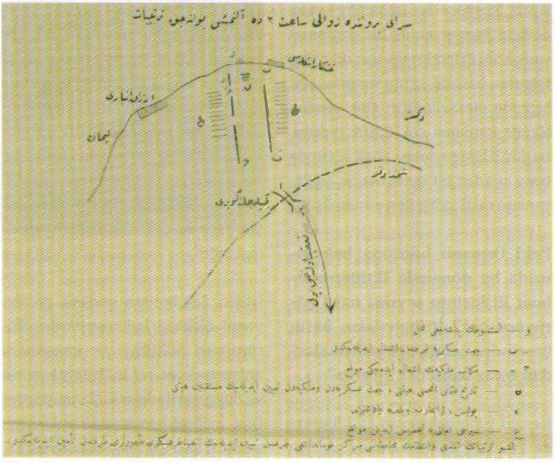
Bahsettiğiniz İttihatçı sembolizm, yani geçmişin hatırlanması, yeniden başka bir biçimde inşası, çeşitli semboller vasıtasıyla tarihin siyasallaştırılması ve tarihsel kişiliklerin kahraman olarak ön plana çıkarılması aslında günümüzde de sıkça karşılaştığımız bir durum. Peki, Alemdar neden II. Meşrutiyet döneminde yeniden hatırlandı ve sembolleştirildi? Ve neden Alemdar Mustafa Paşa? Neden Midhat Paşa değil mesela?

Alemdar'ın özellikle hatırlandığını düşünmüyorum. Hürriyet savaşının kazanıldığı 1908'den geriye doğru giderek birinci anayasanın mimarı Midhat Paşa; Türk edebiyatına ve siyasetine farklı düşünceleriyle etki eden Namık Kemal, Ali Suavi; Tanzimat'la bütünleşen Koca Reşit Paşa; devrimci yönüyle Rusların Deli Petro'suna benzetilen II. Mahmud; reform uğrunda hayatını kaybeden III. Selim en fazla yâd edilen kahramanlardır. Bunun yanında Osmanlı altın çağının Fatih Sultan Mehmed, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman gibi fatih ve bahadır padişahları; Sokullu Mehmed Paşa, Köprülüler, Barbaros Hayreddin, Turgut Reis, Tiryaki Hasan, Merzifonlu Kara Mustafa Paşalar da hatırlanmıştır. Kahramanları gündemde tutma akımı Kılıçarslan'a, Selahaddin Eyyübi'ye, hatta Islam'ın ilk kumandanlarına kadar uzanmıştır. En fazla gündemde tutulan isim, belirttiğiniz gibi Midhat Paşa'dır hiç şüphesiz. Alemdar'dan çok daha önce, İttihatçı basının en fazla gündemde tuttuğu kişiydi o. Onu hürriyetin babası olarak görmekte idiler. Bunun itibarının iadesine dönük yapılan ilk iş onun Kumkapı'da doğduğu Soğanağa Mahallesi'nin adının Midhat Paşa olarak değiştirilmesi oldu. Daha sonra kabrine türbe yapılmasına karar verildi. Heykelinin dikil-

İttihatçılar Alemdar'la duygusal bir yakınlık kurmak istemişlerdir. Daha önemlisi, eğitimsiz olmasına rağmen Alemdar Mustafa Paşa'nın yenilikçi bir padişaha, III. Selim'e destek vermiş bulunmasıdır. Kabakçı ve diğer yenilik aleyhtarlarıyla mücadele ettiği için reformcu kimliği öne çıkmıştır.

mesi ve yeniden yargılanarak iade-i itibar edilmesi için geniş bir kampanya yürütüldü. Hemen belirteyim ki, Midhat Paşa için yapılanlar, bilhassa oğlu Ali Haydar'ın yürüttüğü hukuk mücadelesi başlı başına bir çalışma konusudur. Biz konu bütünlüğü açısından kitapta kısmen bahsettik. Ancak Midhat Paşa çok yakın bir tarihin hadisesi olduğu için kabrinin nakli gerçekleşememiştir. Zira Sultan Abdülhamid sürgünde ama hayattadır. Gerek basında gerekse kamuoyunda Abdülhamid'i sevenler mevcuttur. Hatta yönetimde bile varlıklarını sürdürmektedirler ve hatta İttihatçılar bu yüzden yoğun eleştirilere maruz kalmışlardır. Midhat Paşa'nın kabrinin nakline bu yüzden girişemediler zannediyorum. Alemdar Mustafa daha uzak bir geçmişin kahramanıydı. Üzerinden bir asır geçmiş, haliyle onu iktidarı ve muhalefetiyle herkes kabullenmişti.

Alemdar'ın mezarının nakli temelde sıradan bir faaliyetin ürünü. Devlet Rumeli demiryolunun Sirkeci-Bakırköy arasını çift hatta çıkarmak istiyor. Şehir trafiğini rahatlatmak için girişilen bu proje aslında çok eski ama bir şekilde hayata geçirilememiş. Alemdar'ın kabri Yedikule'de sur dışında, tam genişleyecek yolun üzerinde bulunuyor. Meşrutiyet hükümeti ciddi biçimde yol inşaatına karar verince haberi öğrenen bazı İttihatçı bürokratlar bunu gösteriye dönüştürmek istiyor. O tarihte Beyoğlu mutasarrıfı bulunan Muhyiddin Bey, naklin devlet töreniyle yapılmasını teklif ediyor. Basından ve bazı entelektüellerden büyük destek görüyor. Kabrinin nereye taşınacağı, nasıl bir türbe yapılacağı, tören düzeni vs. aylarca basında tartışılıyor. Demiryolu projesi adeta ikinci plana itiliyor. Konu Tarih-i Osmani Encümeni'ne havale ediliyor ve plan hazırlanarak tören icra ediliyor.

Sarayburnu'nda saat 14'te alınması planlanan tertibât

BOA, DH .MTV, 51/19

Alemdar'ın tarihteki rolüne bakacak olursak neden Midhat Paşa değil de onun bayraklaştırıldığı sorusu da cevabını bulur sanırım. Alemdar Mustafa Paşa'nın Rumeli kökenli oluşunun bunda payı bulunduğu muhakkaktır. Zira İttihatçıların çoğu da aynı bölgeye mensuplardı ve hürriyet hareketi ideolojik ve eylemsel bakımdan bu çevrede gelişmişti. Zira 31 Mart Olayı'nı bastırmak üzere İstanbul'a müdahale eden Hareket Ordusu bu topraklarda örgütlenmişti. Alemdar Mustafa Paşa da Rumeli kökenli bir ayan olarak oradan kalkarak III. Selim'i tahta çıkarmak amacıyla İstanbul'a yürümüştü. Dolayısıyla İttihatçılar Alemdar'la duygusal bir yakınlık kurmak istemişlerdir. Fakat daha önemlisi, eğitimsiz olmasına rağmen Alemdar Mustafa Paşa'nın yenilikçi bir padişaha, III. Selim'e destek vermiş bulunmasıdır. Kabakçı ve diğer yenilik aleyhtarlarıyla mücadele ettiği için reformcu kimliği öne çıkmıştır. Osmanlı monarşik düzenine muhalefet eden kesim, bu akımı Sened-i İttifak'a kadar dayandırmaktadır. Padişahla ayanlar arasında imzalanan bu sözleşmenin mimarı ise Alemdar Mustafa Paşa'dır. Dolayısıyla Alemdar onlar için bulunmaz bir fırsattı.

Burada enteresan bir unsur da Alemdar Mustafa Paşa'nın dönemin iktidar ve muhalefetini birleştiren bir unsur olarak ortaya çıkması. Yani aslında iktidar bu sembolleştirmeyi muhalefeti yıpratmak üzerinden değil, yalnızca kendi iktidarını sağlamlaştırmak adına yapıyor. Bu hususu biraz açabilir misiniz?

Evet haklısınız. Yani tarihe mal olmuş, yenilik taraftarı bir kahramandan söz ediyoruz, buna kimsenin itirazı olamazdı. Maziyi muhalefet de sahiplenmekteydi. Muhalefet dediğimiz kesimin kahir ekseriyeti zaten İttihatçıların içinden çıkmıştı. Meşrutiyet aleyhtarları da mazi ile barışıktı. Geçmişe ait başlıklar, sancaklar, mezarlar vs. muhalefetin de sahiplendiği değerlerdi. Bununla birlikte nakil programının seyri, şekli ve algı girişimine dönük eleştiriler de az değildir. İhtifal töreni kapsamında Alemdar'ın evlenecek çağdaki torunu için yürütülen yardım kampanyasında bunu net olarak görü-

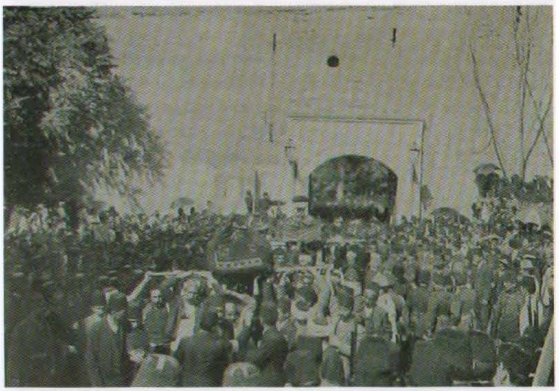
Basın patlaması denilen dönem söz konusu ve basın organlarının ekseriyeti cemiyetin çizgisinde. Elbette yanlı yayın yapmışlardır, ama güçlü bir muhalif basın da var. Buna muhalif kalemlerin bıraktıkları hatıratlar da eklenince sağlıklı bir mukayese imkânı doğabilmektedir.

yoruz. Koskoca bir imparatorluğun, devlete hizmet etmiş bir paşasının yadigârını evlendirmek için onun fotoğrafını basarak satışa sunması ağır biçimde eleştirilmiştir. Öte yandan törene katılımın çok düşük olduğu, bu düşüklükten dolayı ahali arasında bunu sıradan bir defin olarak algılayanlara rastlandığı ileri sürülmüştür.

Peki Osmanlı basınına baktığınızda bu dönemde iktidar-matbuat ilişkisinin seyrini nasıl görüyorsunuz? İttihatçıların basın üzerinden yürüttüğü politikalardan biraz bahseder misiniz?

Hemen şunu belirteyim ki, ülkemizde ve yurt dışında İttihad ve Terakki üzerine yapılmış sayısız yayın mevcut. Uzun emeklerin ürünü olan bütün bu çalışmalar değerlidir. Ama genel olarak bakıldığında bunların çoğunun yabancı kaynaklara dayandığı dikkat çeker. Bu kaynaklar da değerlidir. Fakat İttihad ve Terakki Cemiyeti bir Osmanlı kuruluşu olduğuna göre yerli kaynaklar da en az onlar kadar değerli ve hatta daha önemlidir. Basın patlaması denilen bir dönem söz konusu ve basın organlarının kahir ekseriyeti cemiyetin çizgisinde. O halde cemiyeti onların yayınlarından takip etmek daha doğru olmaz mı? Elbette yanlı yayın yapmışlardır, ama aynı zamanda güçlü bir muhalif basın da var. Buna muhalif kalemlerin bıraktıkları hatıratlar da eklenince sağlıklı bir mukayese imkânı doğabilmektedir. Biz böyle bir yöntem izlemeye çalıştık. Hele mizah basını devrin psikososyal yapısını çok mükemmel yansıtmaktadır.

İttihatçılar basının gücünü profesyonel biçimde kullanmışlardır. Yürüttükleri politikayı ve icraatlarını anlatırken yer yer mübalağalı, süslü ve duygusal ifadeler kullanmışlardır. Dinî, millî ve hamasî kavramlar yaygındır. Yukarıda ifade edildiği üzere, belli başlı aktörler birtakım sıfatlarla yüceltilmişlerdir. Gerçi o dönemde İstanbul nüfusunun ne kadarı okuyordu, okuma yazma oranının çok daha düşük olduğu taşraya bir gazete ne zaman ulaşıyordu ve etkisi ne ölçüdeydi bu da sorgulanabilir ama, bu kesimin yönetim aygıtına oldukça uzak olduğu zaten malumdur. Basının 1909'da tahttan indirilen Sultan Abdülhamid'le ilgili haberlere pek yer verdiği söylenemez. Padişah ancak kendisinin ve ailesinin sağlık sorunlarıyla, bir yabancı misafirini ağırlamasıyla haberlere konu edilmiştir. Ancak ona yönelik herhangi bir eleştiri ya da olumsuz ifade kullanılmaması, hatta daha ziyade eski Türk, Moğol ve Tatar hükümdarları için kullanılan "hakan" unvanıyla anılması ilginçtir. Onun yerine geçen Sultan Reşad'ın konumu ve yöneticiliği zaten bellidir. Basının siyasete ayırdığı haberler daha ziyade meclis oturumları, nazırların faaliyetleri üzerinden sürdürülmüştür.

Alemdar'ın tabutu Topkapı Sarayı'nın Soğukçeşme Sokağı kapısı önünde

Resimli Kitâb, nr. 32, s.644

Aslında kitabınızı okurken şunu görüyoruz: tarih algısı, yani tarihsel olayların farklı kesimler tarafından farklı şekillerde algılanması daha Osmanlı döneminden başlayan bir olgu. II. Abdülhamit, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde Alemdar Mustafa Paşa algısı nasıl? Dönemler arası ne gibi değişiklikler görüyorsunuz? Ve bu değişikliklerin nedeni nelerdir?

Alemdar Mustafa Paşa öldükten sonra geriye bıraktığı mal varlığı, borçları, ailesinin miras işleri vb. konular Osmanlı bürokrasisini 30-40 yıl uğraştırmış. Bunu arşivdeki yazışmalardan anlıyoruz. Tamamını tarayamadım ama kabrinin taşındığı 1911 yılına kadar yayımlanmış süreli yayınlarda da ondan bahsedilmiyor. Alemdar Mustafa algısını ölçebileceğimiz önemli kaynaklardan birisi tarih ders kitapları ve araştırma eserlerdir. II. Abdülhamid devrinde ilk, orta ve yükseköğretim kurumlarının yanı sıra Mekteb-i Sultanî ve Dârülmuallimîn'de okutulan tarih ders kitaplarında Alemdar Mustafa Paşa belli ölçülerde yer bulmuştur. İlkokullarda İslam ve Türk büyüklerinin hayatlarının kısaca anlatıldığı bölümlerde Alemdar menkıbevi bir üslupla kısaca anlatılmıştır. Devrimci yönüne vurgu yapılmamıştır. Meşrutiyet devri yayınlarında Alemdar'ın

kahramanlığının yanı sıra kişiliğinin de öne çıkarıldığı, özü sözü doğru, vatan müdafaası için gözünü daldan budaktan esirgemeyen bir yiğit olarak sunulduğu aşikârdır. Bu dönemde Alemdar konulu piyeslerin yanı sıra monografiler de kaleme alınmıştır. Anayasanın getirdiği hürriyet sarhoşluğuna kapılan hamasi kalemlerden, bilimselliği ön planda tutan ilmi tarihçilere kadar bütün yazarların Alemdar'ın kişiliğine ve mücadelesine bakışları olumlu yöndedir. Çünkü çökmekte olan bir imparatorluğu kurtarmaya çalışan bir iktidar söz konusuydu. Cumhuriyet'in Atatürklü yılları, kararlı ve kendinden emin adımlarla ilerleyen bir Türkiye olduğu için böyle sembollere çok fazla sarılma ihtiyacı duymamıştır. Bu dönem kendi sembollerini yaratmıştır. Cumhuriyet Bayramı kutlamaları coşkuyla yapılırken, atılan nutuklarda özellikle taşrada fes, Arap harfleri vb. kullanım alışkanlıkları üzerinden Osmanlı döneminin değerlerine ve yöneticilerine eleştiriler yöneltilmiştir. Ama Mustafa Kemal Atatürk'ün Alemdar Mustafa Paşa için "Biraz kültürü olsaydı Cumhuriyeti ilan ederdi." sözüyle onun gözü kara bir devrimci olduğunu, ancak politika bilgisinden yoksun ve cahil bulunduğunu imâ ettiği bilinmektedir.

Bu dönemde çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından yayımlanan Türk büyükleri serileri içerisinde Alemdar Mustafa Paşa konulu biyografileri de görüyoruz. Bir örnek vermek gerekirse, Şemsettin Benlioğlu'nun İzmir'de yayımlanan *Halkın Sesi* gazetesinin hizmeti olarak basılan kitabın öyküsü ilginçtir. Yazar, devrimlerin başarılması için hangi zorlu süreçlerden geçildiğini, devrimleri yaşatmanın önemini gençlere kavratmak için Alemdar monografisi yazmaya karar verdiğini belirtmiştir. Bu örnek bir çelişkiyi de akla getiriyor: Bir yandan Osmanlı dönemine ait her şey görmezden gelinirken, diğer yandan devrim tarihi Osmanlı dönemindeki bir hadise ile yani Alemdar'la başlatılmaktadır. Hayrettin Ziya Taluy'un yazdığı ve Çocuk Esirgeme Kurumunun 1945'te bastığı monografide ise

Alemdar'ın arkadaşları olan Rusçuk Yârânı, tek parti devrinin terminolojisine uygun olarak "devrimci Türk büyükleri" diye takdim edilmiştir. Muhafazakâr ve milliyetçi eğilimlerin ağırlık kazandığı Demokrat Parti iktidarında Alemdar kahraman ve vatansever yönüyle tanıtılıp, hayatı ibret vermeye dönük bir üslupla anlatılmıştır. Örneğin bir kitapta, Alemdar'ın hayatı anlatıldığı halde, onun hayatına son veren ve Osmanlı tarihinin en önemli hadiselerinden birisi olan Babıâli baskınından söz edilmemesi ilginçtir. Bu tutum belki de, yaklaşmakta olan askeri darbenin antidemokratikliğine karşı bir göndermeydi.

Sohbetimiz boyunca iktidarın farklı dönemlerde meşruiyetini sağlamlaştırmak adına çeşitli aygıtlarla tarihi nasıl tahrif ettiğini konuştuk. Son olarak günümüz tarihçilerinin bu algı yanılsamasından kendilerini nasıl korumaları gerektiğine dair tavsiyelerinizi alarak nokta koyalım.

Bunun tek çözümü çok okumaktır. Fakat daha önemlisi, farklı dünya görüşlerine sahip araştırmacıları okuyup dengeli bir mukayese yaptıktan sonra sağlıklı bir kanaate ulaşmaktır. Son zamanlarda sıkça ifade edildiği üzere tarihi bir inanç alanı olmaktan kurtarıp, önyargılardan uzak bir biçimde anlamak gerekir. Araştırırken ve yazarken bu daha önemlidir. Tarihin hatalarıyla ve doğrularıyla nesillere ibret veren bir disiplin olduğu daha ilkokul sıralarında hepimize öğretilmişken, bugün geçmişin sadece müspet olaylarının ve kişilerinin öne çıkarılıp üstelik değişen ölçülerde abartılarak yüceltildiği bir anlayışa üzülerek tanıklık ediyoruz. Geçmişe ait bir zaferden, bir buluştan, medeniyetten ya da kahramandan dolayı bugünkü nesillerin gurur duyması elbette ki doğaldır, ancak sadece gurur duyulması bugünkü sorunların çözümüne ya da geleceğin planlanmasına hiçbir katkı sunmuyor. Hatta o şanlı mazide yapılanların üzerine bir şey koyamamış olmaktan utanç duyulması gerekir diye düşünüyorum. Oysa milli kimliğin oluşması ve güçlenmesi için "kahramanların" yanı sıra geçmişteki yenilgilerin, ihmallerin, ihanetlerin ve hainlerin bilinmesi de çok önemlidir. Aksi takdirde hataların tekrarlanması kaçınılmazdır.

Sembolik Yeniçeri Bölüğünün Alemdarı

Şehbal, nr. 25, 15 Ağustos 1326

Alemdar'ın tabutu Zeynep Sultan Camii haziresinde

Resimli Kitab nr. 32, s.646

ON DOKUZUNCU YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE DELİLİK VE DELİLERİN TARİH YAZIMINDAKİ KISITLI YERİ*

BURCU BELLİ

Tarih, çok uzun yıllar "büyük insanların" hayatlarını ve başarılarını konu edindi. Hem dünyada hem de Osmanlı tarih yazımında delilerin ya da diğer marjinal öznelerin sesini duyabilmek oldukça güç. Akıl hastalığı meselesinde devletlerin meseleye bakış açısı hem toplumu yansıtan hem de toplumu şekillendiren güce sahip. On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı Devleti'nde delilik, geleneksel veli anlamından az da olsa uzaklaşmıştı; artık delilik kavramı yeniden tanımlanmıştı ve zaptiye ile hekimlerin meseledeki pozisyonları değişmişti.

--Karımı öldürdüğümden beri benim evim yok! Ben karımı öldürdüm. Beni Kanlıkale'ye yollayın orada beni öldürürler.

-Tamam ama çocukların ne olacak, onları merak etmiyor musun?

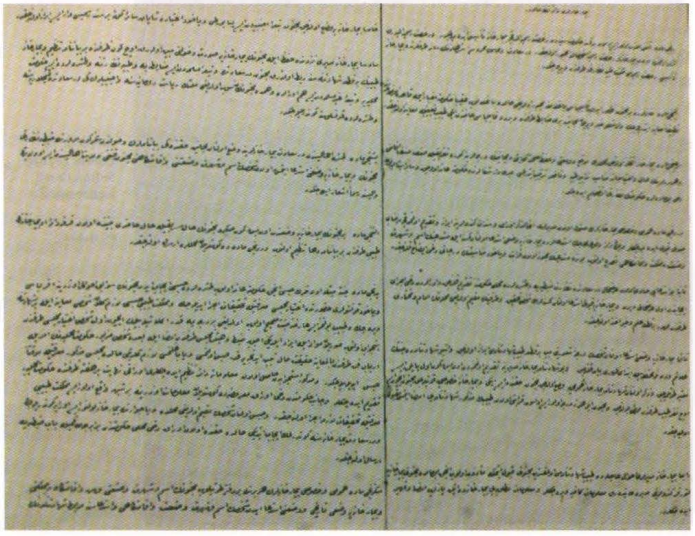
-- Onların annelerini öldürdüm, yüzlerine bakamam, yarın öbür gün bana annelerini sorarlarsa?

-Tamam tamam ağlama. Sevdiğin karını neden öldürdün, sana hata mı yaptı? Seni aldatıyor muydu? Anlat bize.

-- Benim karım bana her zaman sadıktı benim onu sevdiğim gibi o da beni severdi. Mesele bu değil. Ben anlamıyorum onu nasıl öldürürüm, bir adam karısını nasıl öldürür.

İstanbul'da müslüman olmayan akıl hastalarının nasıl tedavi edilmeleri gerektiğini gösteren belge

BOA. İ. ŞD. 39/ 1453

Yukarıdaki ifadeler, farkında olmadan karısını öldüren Hüseyin ile doktoru Avni Mahmud arasında geçen mülakattan bir alıntı. Hüseyin'in bu cinayeti işlediği 1860 tarihinde belgelere yansıyor,[1] bu kayıt ise 1909'da basılan Avni Mahmud'un kitabında yer alıyor. Bu çalışma, on dokuzuncu yüzyılda, deliliğin Osmanlı Devleti'nde nasıl tanımlandığını ders kitaplarına geçen bir vaka üzerinden, Hüseyin'in hikayesi üzerinden göstermeye çalışacaktır. Bunu yaparken de marjinallerin tarih yazımındaki yeri tartışılacaktır.

Akıl hastalığı meselesinde devlet, toplum ve bu marjinal kişiler yani deliler çok bilinmeyenli bir denklemin birer özneleri. Devletlerin meseleye bakış açısı hem toplumu yansıtan hem de toplumu şekillendiren güce sahip. Dolayısıyla, Osmanlı

Devleti'nin deliliğe bakış açısı toplumu anlayabilmek açısından oldukça önemli. On dokuzuncu yüzyılda, Avrupa'da delilik iki ekol tarafından farklı şekillerde yorumlanıyordu. Bunlardan birincisi Sorbonne Üniversitesi önderliğinde daha ziyade akıl hastaneleri merkezli çalışmayı benimseyen Fransız kanadıydı. Diğer taraf ise, henüz birliği kurulmamış Alman Konfederasyonu'nun kendi içinde rekabete dayalı, hastayı kendi düzeninde takibi merkeze koyan Alman kanadıydı. Bu çalışmada gösterilecek olan Hüseyin'in mülakatı, Fransız ekolü takipçilerinden Osmanlı psikiyatristi Avni Mahmud'a aittir (1863-1921). Uzun yıllar Toptaşı Bimârhanesi'nde başhekimlik yapan Avni Mahmud'un *Muhtasarı-ı Emrâz-ı Akliye* isminde bir kitabı var,[2] ancak bu kitabın yazımı ve orijinalliği hâlâ biraz tartışmalı.

Tüm bunlara rağmen bu çeviri/düzenleme çok kıymetli zira bu kaynak sayesinde on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı'da psikiyatrinin -asabiyenin- neye tekabül ettiğini görmek mümkün oluyor ve az sayıdaki Osmanlı hekiminin, hastalarını hangi müfredata göre tedavi etmeye çalıştığını kısmen de olsa anlayabiliyoruz. Kitabın ilk kısmında asabiyenin tarihsel geçmişini anlatan Avni Mahmud, antik Mısır'da akıl hastalarının tedavisinde rahiplerin etkili olduğundan, büyülerden ve kurbanlardan bahsetmektedir. Ardından Hipokrat'tan (Bükrat) ve onun deliliğe yaklaşımından bahseder. Buraya kadar Emanuel Regis'ten (1855-1918) alıntı yapmış olması muhtemeldir, ancak gelecek kısımda Avrupa'da akıl hastalarının işkencelere maruz kalmasını anlatır ki buralar ya kendisine ya da Hocası Derviş Paşa'ya aittir.[3] Sonraki kısımda Osmanlı'ya geçer ve Osmanlı psikiyatri tarihini İstanbul'un alınmasından itibaren anlatmaya başlar. Kitabın son kısmı hariç geri kalanı çeşitli akıl hastalıklarının tanımlanmasıdır ve kısmen Riges'nin kitabının bir çevirisidir.[4] Avni Mahmud kitabının son bölümünde Osmanlı'ya ait üç hastanın raporunu ve mülakatlarını sunmaktadır. Bu üç vakadan şimdilik yalnızca Hüseyin'inki belgeler ile teyit edildi. Böylece kısıtlı sayıda da olsa Osmanlı akıl hastalarının sesini duyabilmek mümkün hale geliyor.

Hem dünyada hem de Osmanlı tarih yazımında delilerin ya da diğer marjinal öznelerin sesini duyabilmek oldukça güç. Tarih, çok uzun yıllar "büyük insanların" hayatlarını ve başarılarını konu edindi. Ancak bu geleneksel yaklaşımın son zamanlarda bazı ekoller tarafından değiştirildiğini görüyoruz. Bunların başında da Fransız Analles Okulu[5] ile İngiliz Marksist Tarihçiler[6] gelmektedir. Bu gruplar merceklerini krallardan, komutanlardan, başarılı devlet adamlarından kadınlara, işçilere, delilere çevirdiler. Osmanlı tarih yazımında da yavaşça olsa bile bu akımı görebiliyoruz. Örneğin, deliler ile ilgili ardı ardına çalışmalar yapılmaktadır, bunların başında Fatih Artvinli'nin doktora tezi olan Toptaşı Bimârhanesi[7] ve Rüya Kılıç'ın Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Deliler ile Doktorları[8] isimli çalışması gelmektedir. Tüm bu kapsamlı çalışmalara rağmen marjinaller konusunda oldukça başlarda olduğumuzu kabul etmekte fayda var.

Osmanlı Devleti'nde akıl hastalığı uygulamalarına gelirsek, 1876'da Bimârhaneler Nizamnamesi yayımlandı.[9] İlk bakışta II. Abdülhamid'in iktidar yıllarına denk gelmesinden ötürü bu hamlenin doğrudan onun tarafından organize edildiği düşünülebilir. II. Abdülhamid, kardeşi V. Murad'ın alkol bağımlılığı ve akıl hastalığı sebebiyle tahttan indirilmesinin ardından sultan oldu.[10] Ona muhalif olanlar, uzun yıllar Sultan'ın akıl hastalarına hususi bir düşmanlık beslediğini iddia ettiler. Fakat, 1876 Bimârhaneler Nizamnamesi aslında II. Abdülhamid tahta çıkmadan çok evvel Luigi Mongeri (1818-1882) tarafından hazırlanmaya başlamıştı, nizamnamenin yayımlanması 93 gün veliaht şehzade olan II. Abdülhamid'in beklenmedik iktida-

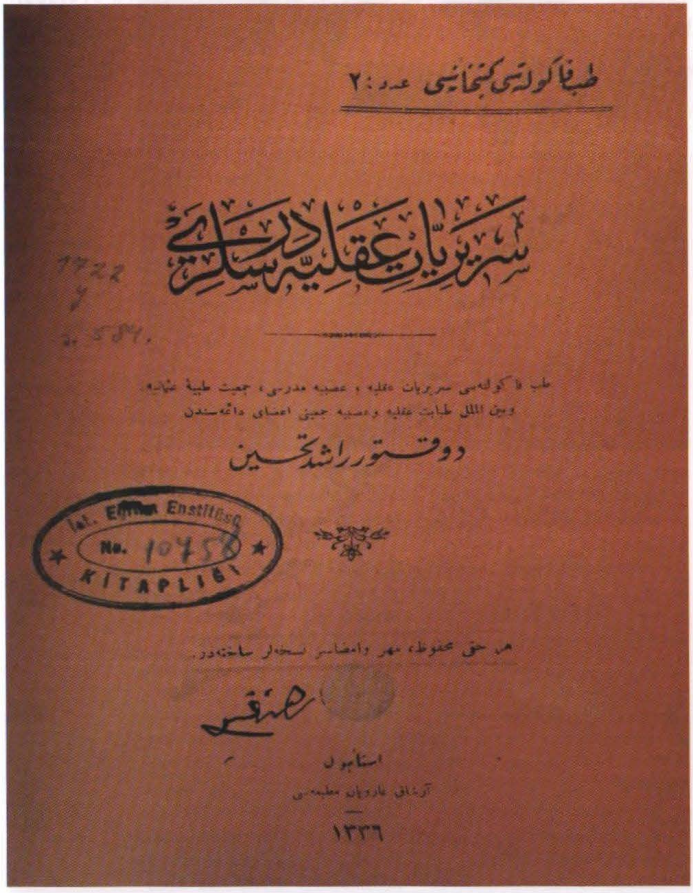

Zehra Hanım, 8 Eylül 1918

Mazhar Osman ve Dönem Mecmuaları, Mekanları, Dostları, Ş. Erbaş, O. Yazıcı (ed). İstanbul : Argos, 2006

rına yalnızca denk geldi. Ancak, akıl hastanelerinin açılması, var olanlarının yeniden düzenlenmesi ve takip edilen paradigma II. Abdülhamid'in modernleşme hamleleri içerisinde değerlendirilebilir.

Hüseyin'in hikâyesine geçmeden evvel şunları hatırlamakta fayda var: Osmanlı Devleti Avrupa'ya oradaki hocalarla çalışması için öğrenci yolluyordu, diğer bir değişle psikiyatri biliminin farkında olan ve bunu uygulamaya çalışan bir grup vardı. Ancak, diğer taraftan özellikle Anadolu'da deliliği hâlâ doğaüstü güçlerle açıklamaya çalışan ve tedaviyi de bu çerçevede gerçekleştirmeye inanan geniş bir kitle vardı. II. Abdülhamid'in iktidar olduğu yıllarda, Edirne'de, Manisa'da ve Amasya'da devlete ait akıl hastaneleri olduğunu biliyoruz. Bunların dışında, Fransız Lape Hastanesi'nde akıl hastalığı kliniği vardı. Ancak belgeler ve yerel çalışmalar bimarhanelerin koşullarının oldukça kötü ve zamanının çok gerisinde olduğunu gösteriyor. 1860-1896 yılları arasında Edirne Bimarhanesi'ndeki akıl hastaları son derece kötü koşullardaydı. İlk hekim Ocak 1896'da tayin edildi.[11] Ayrıca hastalara kötü davranılmamasını içeren, zincire bağlanmamalarını, daha modern olan gömleğin tercih edilmesini salık veren belgelere rastlıyoruz.[12] Manisa Bimârhanesi'nde koşullar ne yazık ki iyi değildi ve iyileştirmek içinde bir adım atılmıyordu, devlet tarafından atanan *hoca* haftada bir hastaneye geliyor ve içine dua yazıp attığı suyu hastalara içiriyordu böylece şifa bulabileceklerine inanılıyordu.[13] Kaynaklarda bu hastanede çalışan eğitimli birisinden bahsedilmiyor. Anadolu'nun en eski akıl hastanelerinden biri olan Amasya'da da durum Manisa'dan pek farklı değildi.[14] Belgeler 1902'de hastaneye nakit yardım yapılacağını gösteriyor, o kadar; sonrasını ne yazık ki takip edemiyoruz.[15]

طبخانه کولهسی کتبخانهسی عدد: ۲

سریریات عقلیه سلسلهسی

طب فاکولهسی سریریات عقلیه و عصبیه مدرسی جمعیت طبیهٔ شاهانه
بین المللی طبابت عقلیه و عصبیه جمعیتی اعضای دائمهسندن

دوقتور راشد تحسین

Isl. Eserler Enstitüsü
No. 10750
KİTAPLIĞI

جمیع حقوق محفوظدر. مهر و امضاسز نسخهلر سالتهدر.

استانبول
آرشاق قارویان مطبعهسی

۱۳۲۶

Raşid Tahsin (Tuğsavul), Seririyat-ı Akliye, p.2

LOFÇALI HÜSEYİN'İN HİKAYESİ

Hüseyin'in raporlarında önce ailesinin sağlık durumu anlatılıyor, bu raporlarda ve notlarda psikiyatrinin genetik tarafı vurgulanıyor. Hüseyin'in babası intihar eder, amcası da melankoliden muzdariptir. Hüseyin beş erkek kardeşin en küçüğüdür, en büyükleri olan Mustafa akıl hastalığı sebebiyle vefat etmiştir. İkinci ağabeyinin de deli olduğu konuşulmaktadır. Üçüncü erkek kardeşi de intihar eder, en küçük ağabey İbrahim ise oldukça içe kapanık bir kimsedir. Ailenin en küçüğü Hüseyin oldukça tuhaf birisi diye tarif edilmektedir. Komşuların anlattıklarına göre oldukça garip davranışları vardır ve kendisinin takip edildiğine inanır. Komşularının ifadesi geleneksel yaklaşımda çok kıymetli çünkü akıl hastalığının hastaneleşme sürecinden önce yani on dokuzuncu yüzyılın daha erken dönemlerinde yalnızca etrafın ifadelerine dayanarak hasta teşhisinin konulması yaygın bir uygulamaydı. Bu uygulama 1876 Nizamnamesi'nden sonra hızla azalsa bile hâlâ komşuların ifadeleri kayıtlarda yer alıyordu.

Hüseyin, ağabeyi İbrahim'in mallarına el koymak için kendisini öldürmesinden kaygılanmaktaydı. Zamanının çoğunu köyün dışında, ormanlarda düşmanlarından saklanarak geçirirdi. Abisinin ve babasının intiharlarının Hüseyin'de travmatik etki yarattığından bahsediliyor. Paranoyak davranmaya başlamış, kendisinin öldürüleceğine inanmaktadır. Hüseyin'i kontrol edebilen tek kişi ise eşi Sabire'dir. Kocası için kaygılanan karısı, evdeki tüfeği saklamak zorunda kalmıştır. Cinayetten üç gün

evvel, Hüseyin bir fırsatını bulup tüfeği saklandığı yerden almış, karısının karşı çıkmasına aldırmadan köyden uzaklaşmıştır. Eve bir sonraki gün dönmüştür. Eve döndüğünde panik halindedir ve takip edildiğini söyler, o sırada komşular evin etrafını sarar ve tüfeği Hüseyin'in elinden almaya çalışırlar. Zaten gergin olan Hüseyin daha da panikler ve kendisini durdurmak isteyen karısını farkında olmadan vurur. Eşi Sabire o an ölür. Ardından Hüseyin tekrar ormana kaçar. Ertesi sabah geri döner ve ağabeyi İbrahim'in kendisini takip ettiğini şikayet etmek için karakola gider. O zaman tutuklanır, ardından Toptaşı Bimârhanesi'ne gönderilir, burada Avni Mahmud'un hastası olur.[16]

> Hasta Mehmet Emin oğlu Hüseyin, 34 yaşında, Avded Hisarî'nda Lofça'da yaşıyor, evli iki çocuk sahibi. Üzgün görünüyor, devamlı ağlamaklı. Devamlı kendisini öldürecek kişilerden bahsediyor. Uykuları ve yemek yemesi düzensiz. Fiziki muayenesinde zekâ geriliğine rastlanmadı. Cinayete dair bir şey hatırlamıyor, karısın ölümünden ötürü mutsuz görünüyor. İşlediği suçtan ötürü ölmek ya da öldürülmek istiyor. Hastaneden kaçmak için başarısız birkaç girişimi oldu, çünkü aslında şansı olmasına rağmen hastaneden kaçmadı, duvardan neden atladığı sorulduğunda kendisini öldürmek istediğini söyledi.

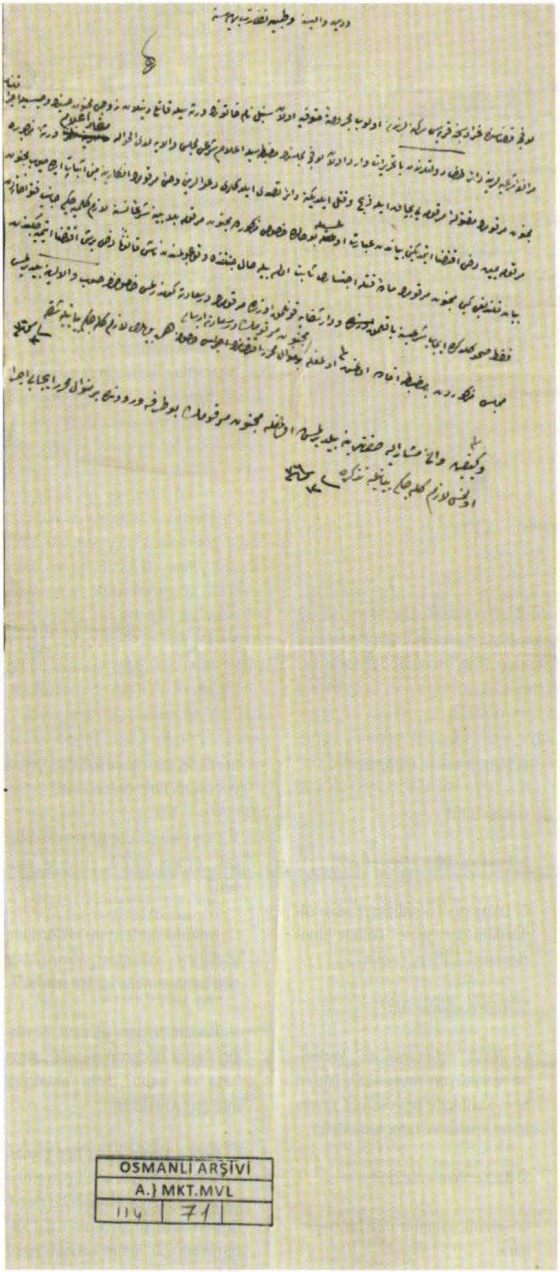
Bundan sonrası Avni Mahmud ile Hüseyin arasındaki diyalog:

Soru: Evli misin, çocuğun var mı?

Cevap: Evliyim ve iki çocuğum var.

S: Karın hayatta mı?

C: Öyle sanıyorum ama siz yaşamadığını söylüyorsunuz, bu yüzden cevaptan emin değilim. Öldürün beni! Çok büyük suçlar, cinayetler işledim, cezalandırılmam lazım!

Lofça'da karısını öldüren mecnun Hüseyin'e kanunen bir ceza verilmeyeceğine dair tutulan belge

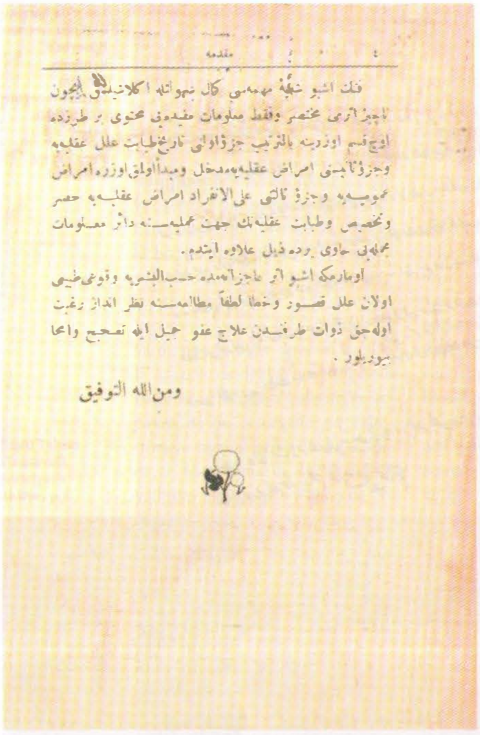
BOA, A.MKT.MVL 114/71

S: Diğer suçlar ne?

C: Eğer kimseyi öldürmediysem burada ne işim var. Ben bir kasabım! Öldürün beni!

S: Onu şimdi boş ver. Bana cinayeti anlat.

C: Karımı öldürdüm.

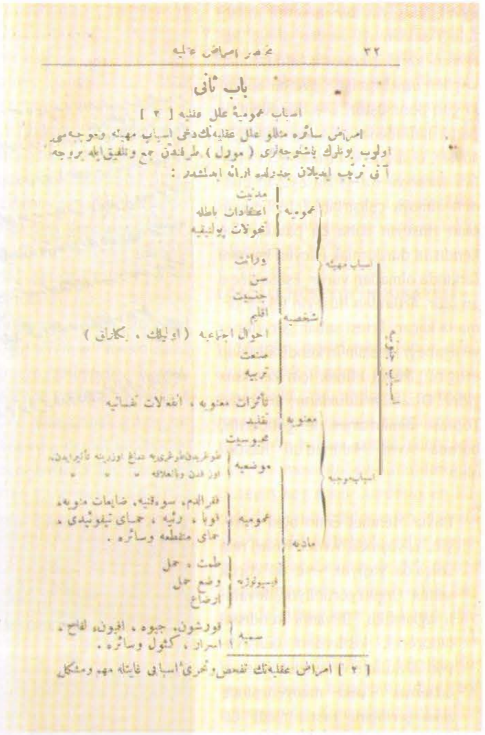

مقدمه

فك اشبو شعبهٔ مهمه‌سی کال بنهوتله اکلاتیلمش بولنمیان
ناچیز آثری مختصر وفقط معلومات مفیدهٔ محتوی بر طرزده
اوچ قسم اوزرینه بالترتیب جزء اولی تاریخچهٔ طبابت علل عقلیه
وجزء ثانیسی امراض عقلیه‌یه مدخل ومبدأ اولق اوزره امراض
عمومیه‌یه وجزء ثالثی علی الانفراد امراض عقلیه‌یه حصر
وتخصیص وطبابت عقلیه‌نك جهت عمومیه‌سنه دائر معلومات
عمومیه‌یی حاوی برده قبل علاوه ایتدم.

اومیدمکه اشبو اثر ناچیزامده حسب البشریه وقوعی ظنی
اولان علل قصور وخطا لطفاً مطالعه‌سنه نظر اغماز رغبت
اولهجق ذوات طرفندن علاج عفو جمیل ایله تصحیح واصلاح
بیوریلور.

ومن الله التوفیق

۳۲ محرر امراض عقلیه

باب ثانی

اسباب عمومیهٔ علل عقلیه [۲]

امراض سائره مثلو علل عقلیه‌نك دخی اسباب مهیئه وموجبه‌سی
اولوب پوتریك پاشوجه‌ناری (مورل) طرفندن جمع وتلفیقایله بروجه
آتی ترتیب ایدیلان جدولده ابراز اولنشدر :

اسباب مهیئه
- عمومیه
  - مدنیت
  - اعتقادات باطله
  - تحولات پولیتیقیه
- شخصیه
  - وراثت
  - سن
  - جنسیت
  - اقلیم
  - احوال اجتماعیه (اولیلك ، بکارلق)
  - صنعت
  - تربیه
- اسباب موجبه
  - معنویه
    - تأثرات معنویه ، انفعالات نفسانیه
    - تقلید
    - محبوسیت
  - مادیه
    - موضعیه
      - ضربه‌لر، ضربه‌لرك تولید ایتدیکی عوارض
      - اورمه‌لر واعصابده ، ، ، ،
    - عمومیه
      - فقر الدم، سوء تغیه، ضایعات مادیه، اوبا ، ریثه ، حمای تیفوئیدی ، حمای متقطعه وسائره .
    - فیزیولوژیه
      - طمث ، حمل
      - وضع حمل
      - ارضاع
    - سمیه
      - اورشون، جیوه ، افیون، الکول ، اسرار ، کنیول وسائره .

[۲] امراض عقلیه‌نك تشخیص، تحریی اسبابی غایتله مهم ومشکل

Avni Mahmudla ait *Muhtasar-ı Akliye* kitabının 4. ve 32. sayfaları

S: Neden karını öldürdün?

C: Kim bilir!

S: Peki ya diğer cinayetler?

C: Daha ne..! Sevdiğim kadını öldürdüm dahası ne! Lütfen öldürün beni. Lütfen. (ağlar)

S: Neden ağlıyorsun?

C: Nasıl ağlamayayım, kederimi görmüyor musunuz? Lütfen beni Kanlıkale'ye yollayın, orada bana acırlar ve beni öldürürler.

S: Bu Kanlıkale de ne?

C: Selanik yakınlarında bir hapishane

S: Kanlıkale'de ne yapacaksın? Seni geri eve yollayalım

C: Karımı öldürdüğümden beri benim evim yok! Ben karımı öldürdüm. Beni Kanlıkale'ye yollayın orada beni öldürürler.

S: Tamam ama çocukların ne olacak, onları merak etmiyor musun?

C: Onların annelerini öldürdüm, yüzlerine bakamam, yarın öbür gün bana annelerini sorarlarsa?

S: Tamam tamam ağlama. Sevdiğin karını neden öldürdün, sana hata mı yaptı? Seni aldatıyor muydu? Anlat bize.

C: Benim karım bana her zaman sadıktı benim onu sevdiğim gibi o da beni severdi. Mesele bu değil. Ben anlamıyorum onu nasıl öldürürüm, bir adam karısını nasıl öldürür.

S: Karısını öldüren bir sürü erkek var.

C: O adamlar katil ve canavarlar, eğer ben de onlardan biriysem lütfen beni öldürün ya da Kanlıkale'ye yollayın.

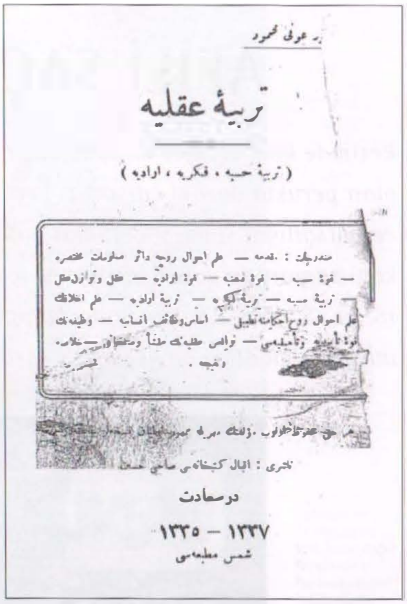
"Mülakatın devamı hastanın histerik ağlamaları nedeniyle yapılamadı."[7]

Bir psikiyatrist gibi değil de tarihçi penceresinden bakınca Hüseyin'in aile hayatının olması psikolojik sorunlarının üstesinden gelebildiğini göstermektedir. Bu da bize delilerin, şiddete başvurmadıkları takdirde toplum hayatından uzaklaştırılmadığını işaret ediyor. Öte yandan doktorun profesyonel ve net yaklaşımı -şayet tamamı gerçekse- oldukça Avrupai durmaktadır. Hastaneden kaçabilme şansının olması ise sistemdeki gedikleri gösteriyor. Öte yandan bu durum bize, Foucault'nun Avrupa'da uygulandığını iddia ettiği gibi sıkı bir kapatma pratiğinin de pek olmadığına işaret ediyor. Yani ciddi ve oturmuş bir hastane disiplininden henüz bahsetmemiz mümkün değil. Hüse-

yın ile ilgili bildiklerimiz ise oldukça kısıtlı (yemek yemesi ve uykularının daha düzenli hale gelmesi gibi).

Bu kayıtlar birçok açıdan kıymetli, evvela bir Osmanlı akıl hastasının sesini doğrudan duyabiliyoruz. Öte yandan on dokuzuncu yüzyılda bir Osmanlı hekiminin de sesini duyuyoruz ve buna bağlı olarak on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı'da akıl hastalığının sınırlarını ve kapsamını az çok kestirebiliyoruz. Fakat hastalığın tanımına, tedavi önerilerine ve tekniklerine bu notlar arasında rastlayamıyoruz. Avni Mahmud'un yalnızca Hüseyin'in hastaneye getirilmesi ile ilgili kısmı kaydetmesi enteresan ve yetersiz görünüyor, öte yandan belgelerin sınırlarına çarpıyoruz ve Hüseyin'in akıbetini arşiv belgelerinden henüz takip edemiyoruz. Umarım ki yakın zamanda bu engeli de aşabilmek mümkün olur.

On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı Devleti'nde delilik, geleneksel veli anlamından az da olsa uzaklaşmıştı; artık delilik kavramı yeniden tanımlanmıştı ve zaptiye ile hekimlerin meseledeki pozisyonları değişmişti. 1876 Nizamnamesi öncesinde genellikle sonu ölüm ile biten vakalar merkeze bildirilirdi. Bunun içinde intiharlar başta gelirdi, intihar deliliğin mutlak nedeni gibi okunurdu ya da intihar deliliğin kaçınılmaz sonucuydu. 1876 Nizamnamesi'nden sonra merkeze bildirilen intihar sonuçlu delilik vakaları fark edilir şekilde azalmıştır. Öte yandan, nizamname öncesinde delilerin fail ya da maktul kişi olarak cinayet vakalarında da yer aldığını görmekteyiz. Nizamname sonrasında bu sayıda da gözlemlenebilir düşüşler olmuştur.[18] Bu durumun mutlak sebebi, etkili ve Batılı tedavi tekniklerinin tüm Osmanlı'ya yayılması değil elbet. Fakat kişilerde az da olsa akıl hastalığına karşı hassasiyet ve farkındalık gelişmişti. Öte yandan, eskiden mahallenin ya da köyün delisi oralı kişiler tarafından benimsenir, korunur ve bakılırdı fakat zorlaşan yaşam koşulları, artan sıkıntılar bu kişilerin bir an evvel bir başka otoriteye devredilmesini kolaylaştırdı. Şüphesiz şunu söylemek yanlış olmaz ki, artık kimse bir başkasının sorumluluğunu almak istemiyordu, bu sebeple bulunan her fırsat kullanılıyordu. Akıl hastaları ya da akıl hastası olduğundan kuşkulanılan kişi de devletin hastanelerine yollanıyordu. Hatta bu sayı öyle fazla idi ki, devlet artık hastaların cinayet dahi işleseler oldukları yerde kalmalarını salık veriyordu.[19] Bu tarz yazışmalar belgelere çokça yansımıştır. Her şeye rağmen, on dokuzuncu yüzyıl birçok konuda olduğu gibi deliler konusunda da kırılmaların yaşandığı bir dönemdi. Bunun tarih yazımına tezahürünü de yavaş yavaş görmekteyiz. Ve deliler gibi tarihin merceğinde olmayan kimselerin hak ettikleri yerlere kısa zamanda kavuşacağını da iyimserlikle ummaktayım.

Avni Mahmud'a ait *Muhtasar-ı Akliye* kitabının kapağı

BURCU BELLİ
ODTÜ TARİH BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

* 2014 yılında Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde İnsanity during Abdülhamid II isimli ile yazılmış yüksek lisans tezinden alınmıştır.

1 BOA.MKT.MVL 114/71 12.08.1276 / 05.03. 1860

2 Avni Mahmud, *Muhtasar-ı Akliye*. (İstanbul: Ahmed İhsan ve Şurekası Matbaasılık Osmanlı Şirketi, 1910), ss 519-531

3 Derviş Paşa (1860-1909) önce dahiliye uzmanı olarak Haseki Hastanesi'nde çalışmış, oradan Üsküdar Bimarhanesi'ne nakledilince de nöroloji ye ilgi duymaya başlamış, sınava girerek nörolog olan Osmanlı hekimlerindendir. 1895'ten itibaren nöroloji dersleri vermeye başlamıştır, 1909'dan sonra görevine adli ıp alanında devam etmiştir. Faruk Bayülkem, *Türkiye'de Psikiyatri, Nöroloji ve Nöroşirurji'nin Tarihi Gelişimi*, (İstanbul: Pentamed Ltd Şti, 2000), s 25.

4 Avni Mahmud 'un kullandığı muhtemel kitap Emmanuel Régis 'nin kitabı *Precis de la Psychiatrie*.1887' de Paris'te basıldı

5 Peter Burke, Fransız tarih devrimi : Annales okulu, çev. Mehmet Küçük, (Ankara: Doğu Batı yayınları,2002).

6 Harvey J. Kaye, The British Marxist historians: an introductory analysis, (New York : St Martin's Press, 1995)

7 Fatih Artvinli, *Delilik. Siyaset ve Toplum. Toptaşı Bimarhânesi (1873-1927)*, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2013).

8 Rüya Kılıç, *Deliler ve Doktorları: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Delilik* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014).

9 BOA.İ.ŞD. 30/1453 17 S.1293/ 14 Mart 1876

10 Niyazi Berkes, *Turkiye de Çağdaşlaşma*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010) ss. 315-317

11 Bkz. Nuran Yıldırım, "Dârüşşifalardan Modern Hastanelere", *Tarihi Sağlık Kurumlarımız Dârüşşifalar*. Ed. Nil Sarı. İstanbul 2010. C. II, 92-149

12 Artvinli, *Toptaşı Bimarhânesi (1873-1927)*, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2013) s 55, 61,209.
BOA. İ.HUS 28/1312, 07 S.1312 - 10.08.1894
Edirne Yıldırım nam mahal civarında bulunan bimarhânedeki mecanında boyunlarına zincir takılmakta olduğu arz ve işar malum-u ali buyrulmuş olup başka surete bulunmamasına menbi katiyen cari olan iş bu usulün terrakkiyat-ı fenniye ile sabit olan mazarratı cihetiyle ahiren terk edilerek zamanımızda mecanin için gömlek kullanılmakta olduğundan ve terrakiyat-ı hazıraya karşı taşrada bulunan bimarhânelerde zincir bulunduğunundan bundan gayri her yerde gömlek istimali zımnında dahiliye nezareti celilesine evamırı lazım itası muktezası emir-ü fermân hazret-i veliyül emrindir.

13 Kâzım N. Duru, *Cumhuriyet Devri Hatıralarım*, (İstanbul: Sucuoğlu Matbası,1958), ss 58-60.

14 Amasya Bimârhanesi için bkz. Hüseyin Menç, *Tarih İçinde Amasya: Kuruluşundan Osmanlı Devleti'nin Sonuna Kadar Olaylar, Devlet Adamları, Yetiştirdiği Önemli Kişiler, Tarihi Eserler, Menkıbeleri, Efsaneleri*,(Ankara: Net Ofset, 2000)

15 BOA. DH.MKT 5308/44, 12. S.1320 [22.17 1902] Manisa Bimarhanesi için bkz. Nuran Yıldırım: "Dârüşşifalardan Modern Hastanelere", *Tarihi Sağlık Kurumlarımız Dârüşşifalar*, Ed. Nil Sarı, İstanbul 2010. C. II, 92-149
Amasya'nın Yakuti mahallesinde kain olup mukadema tamiri ittihaz edilmiş olan bimarhânenin icra-i tamiri için lazım gelen üçbin kuruşun hazine tarafından ödenmesi

16 Bundan sonraki ifadeler doğrudan kitapları alınmışır

17 Avni Mahmud, *Muhtasar-ı Emraz ı Akliye*, ss.526-528

18 Burcu Belli, *Insanity in the Reign of Abdülhamid II (1876-1909)*, (İstanbul: Libra Yayıncılık, 2016) s 74, 80.

19 BOA. DH. MKT 1806/36 25.06. 1308/ 05.02.1891 Sakızlı Zifo Molla'nın katili İskandalı'nın şimdiki halde mecnun bulunduğundan bir müddet Rodos'ta ikamet ettirilmesi münasip görülmüştür.

ZERRİN İREN BOYNUDELİK
EMİNE ÖNEL KURT
ÇAĞLA ORMANLAR OK

AFİLİ SAÇLAR VE PERUKLAR

Resimde kılık kıyafet dizisine baş bölgesini vurgulayan bir giyim kuşam parçası olan perukla devam ediyoruz. Peruklar süslenmenin, saygınlığın, asaletin, otoritenin ve kutsallığın simgesi oldukları gibi kimi zaman sağlık veya cinsel tercihler gereği, kimi zaman da kılık değiştirmek için kadın ve erkekler tarafından kullanıldı. 16. ve 18. yüzyıllar arasında Avrupa'da peruklar ve ek saçlar afili saç modellerine imkan sağladı ve bu gösterişli görünüm neredeyse bir gereksinim halini aldı.

Anonim, *Kraliçe I. Elizabeth*, 1588, panel üzerine yağlıboya, 110x127 cm, National Portrait Gallery, Londra

Peruklar, pek çok aksesuar gibi tarihin kayda alındığı dönemlerden bu yana giyim kuşam haritasında var oldular. Eski Sümer, Asur halkları ve özellikle eski Mısırlılar bu konunun uzmanı olmuştu. Peruklar, süslenmenin, yaşlılığın izlerini azaltmanın ve dini nedenlerin yanı sıra bitlerden kurtulmak amacıyla tıraş edilen kafayı kamufle etmek için de kullanılıyorlardı. Böylelikle baş, kızgın güneş ışınlarından da korunuyor ve perukların iri delikli ağları arasından havayla temas ederek serin kalıyordu.[1] Kölelerin, ölen insanların ya da bu işten para kazananların saçlarının yanı sıra çeşitli hayvan kılları, yün ve bitkisel lifler de peruk yapımında kullanılan malzemelerdi. Bazı yerel kabileler ritüellerini yerine getirmek için Yunan, Uzak Doğulu aktörlerse temsili nedenlerle peruklardan yararlandılar. Galyalıların ve Cermenlerin özenilesi ince telli, sarı saçlarını taklit etmeye çalışan Romalı fahişelerin peşi sıra yüksek sınıfa mensup Romalı kadınlar ve kimi Roma imparatorları saçlarını renk açıcılara feda ediyor ya da bu renkte peruklar takıyorlardı.[2] Hatta saç modaları sık sık değiştikçe heykeltıraşlar da değiştirilebilir "mermer peruklar" yardımıyla eserlerinin güncelliğini korudular. Kısaca, farklı dönemlerde her yaştan, her cinsten ve statüden insan, olanaklarının el verdiği malzemeden yapılmış türlü biçim, renk ve hatta kokuda peruk kullandı.

Orta Çağ'a gelindiğinde Avrupa'da uzun ve suni saçlar kilise tarafından hoş görülmemeye, doğal sade ve kısa saçlar dinen daha uygun bulunmaya başladı. Birkaç yüzyıl aradan sonra 15. yüzyılda kadınlar arasında farklı ve alengirli saç baş modaları popüler olunca ek saçlar devreye girdi. Kafanın bütünü için kullanılan tam peruklarsa 16. yüzyılda yeniden sahneye çıkmıştı. Tarihçiler bu tür perukların izine VIII. Henry dönemi saray kayıtlarında rastlarlar.[3] Kraliçe Elizabeth ve kuzeni İskoçya kraliçesi Mary'nin de çok sayıda peruğa sahip olduğu, yazılı ve görsel kaynaklarda yer almaktadır.

Kraliçe Elizabeth (1558-1603) saçına başına, giysilerine, dünyanın dört bir tarafından getirttiği kozmetiklere olan düşkünlüğüyle bilinen, giyim tarihine iz bırakmış önemli bir moda ikonudur.[4] Dönemin modası olan ve kızıl saçlarını daha da ortaya çıkaran açık, geniş alnı, kaşsız ve kirpiksiz beyaz çehresiyle dramatik bir havaya sahiptir.[5] Alâmetifarikası haline gelen altın renge çalan kızıl saçları maiyeti arasında çok popüler olmuştur. Saraylı kadınlar saçlarına kızıl gölgeler uygulamışlar; erkeklerse onun maiyetinde olmanın gururuyla sakallarını kızıla boyamışlardır. Hükümdarlığı boyunca her konuda rekabet içinde olduğu kuzeni İskoçya Kraliçesi Mary de yaşamının son yıllarında kızıl kestane renginde peruklar kullanmaya başlamıştır. Başı kesilerek infaz edildiğinde peruğunun başından fırladığı ve kısa gri saçlarının ortaya çıktığı aktarılmaktadır.[6]

Yaşı ve kozmetiklerin olumsuz etkisiyle saçları zayıflamaya ve beyazlamaya başlayan ve bir rivayete göre aşktan ümidini keserek saçını tamamen tıraş eden "Bakire Elizabeth", gardırobuna çoğu kızıl renkte olan[7] seksenden fazla peruk eklemiştir. Efsanevi kraliçe I. Elizabeth'in hükümdarlığı sırasında meydana gelen en büyük olaylardan biri, 1588'de İspanyol savaş gemilerinin bozguna uğratılmasının ardından yapılan anlaşmadır. Bu anlaşma anısına yapılan portrede,[8] kraliçenin arkasındaki duvarda sağda ve solda olmak üzere iki ayrı savaş gemisi filosu görülür. Solda, sakin bir deniz üzerinde İngiliz savaş gemileri, sağdaysa karanlık ve dalgalı bir denizde, İskoçya ya da İrlanda kıyılarında, kayalıklara çarparak parçalanmış İspanyol gemilerinin enkazları resmedilmiştir. Elizabeth'in sağ eli bir dünya küresi üzerindedir ve küre üzerinde Amerika kıtası açıkça görülmektedir. Bu da İngiltere'nin denizlerdeki hakimiyetini ve yeni dünyaya doğru genişlemekte oluşunu simgeler. Klasik betimlemelerinde olduğu gibi, Elizabeth, neredeyse fantastik denilebilecek kıyafeti ve kendisiyle özdeşleşmiş olan kızıl peruğuyla, arka duvardaki tablolar, sağında bulunan kraliyet tacı ve elinin altındaki küre gibi simgelerle politik gücünü sergilemektedir. Resimde görülen peruk Elizabeth'in dazlak kafasına giydiği, berberler tarafından demir maşalarla buklelendirilmiş ve bakireliğinin sembolü olan incilerle süslenmiş tam kafalıklı bir peruktur.

Bilindiği üzere 17. ve 18. yüzyıl Avrupası'nın aristokratik toplumunda moda önderleri kraliyet ailesi bireyleri, vitrinleriyse kraliyet törenleridir.[9] Bu anlamda Versailles Sarayı giyim kuşam konusunda oldukça etkin ve öncü bir moda merkezi niteliğinde olmuştur. Fransız Kralı XIII. Louis de[10] (1601-1643) ataları gibi genç yaşta saçları dökülünce peruk kullanmaya başlamıştır. Kralı hoşnut etmek isteyen asilzadeler de, saçları olsa dahi peruk kullanmış ve bu da erken 17. yüzyıl boyunca peruk modasının hızla yayılmasına yol açmıştır. Bunlar ortadan ayrık, yüzün iki

Philippe de Champaigne, *XIII. Louis Zafer Tarağından Taçlandırılıyor (La Rochelle Kuşatması, 1628)*, 1635, tuval üzerine yağlıboya, 200 x 170 cm, Musée du Louvre, Paris

yanından omuzlara düşen zülüflü peruklardır. Saçın geri kalanından daha uzun bırakılan bir zülüf sol omza doğru sarkıtılıp ucu şekilli tokalar veya kurdelelerle düğümlendiğinde buna aşk kilidi (*lovelock*) adı verilmiştir. Bu görüntüyü sağlamak için saça ya da peruklara bağımsız zülüfler de eklendiği olmuştur.[11] XIII. Louis'nin bu peruklardan biriyle görüldüğü resimde kanatlı bir kadın olarak sembolize edilmiş Zafer alegorisi, krala defne yapraklarından yapılmış bir taç takmaktadır.

XIII. Louis (1601-1643) kırmızı bir perdenin önünde, omuzlarını kapatacak kadar geniş, beyaz dantel yakalığı, yakalığın takımı manşetleri, dizlerinin altına kadar inen siyah deri zırhı, topuklu ve kelebek şekilli deri mahmuzlu çizmeleri, asası, Saint-Esprit tarikatına ait, mavi kurdele ucunda haç olan arması ve arkasındaki kaide üzerine bıraktığı miğferiyle oldukça görkemli bir biçimde resmedilmiştir. XIII. Louis'nin kutlanan bu zaferi, Katolik ve Protestanlar arasında süren çatışmaların 1627-28'de La Rochelle'de Huguenot'lar olarak bilinen Protestanlara karşı, Kardinal Richelieu'yla[12] birlikte kazandığı mutlak üstünlüğe dairdir.

Avrupa kraliyet tarihi içinde oldukça özgün bir yere sahip olan XIII. Louis'nin, her kraliyet mensubunun yaptırdığı gibi, sayısız portresi bulunmaktadır. Buradaki portre, Kardinal Richelieu'nun önayak olarak yaptırdığı ve sarayına yerleştirdiği,[13] Fransa tarihinden yirmi beş önemli şahsiyetin betimlendiği koleksiyon içinde yer alır. Koleksiyonun tamamı dönemin usta sanatçıları Simon Vouet (1590-1649) ve Philippe de Champaigne'e (1602-1674) sipariş edilmiştir. Bu alegorik portrenin ustası Champaigne, Paris'te Resim ve Heykel Akademisinin kurucuları arasındadır. Brüksel'de yoksul bir ailenin çocuğu olarak doğan sanatçı, genç yaşında Paris'e gelerek Nicolas Poussin'in (1594-1665) atölyesine girer ve Palais du Luxembourg'un dekorasyonu işinde birlikte çalışırlar.

Nicolas de Largillière, Mor Cübbeli Adam Portresi, yak.1700, tuval üzerine yağlıboya, 79,5x62,5 cm, Alte Meister Museum, Kassel

Bu siparişin başında dönemin ünlü ustalarından Nicolas Duchesne vardır. Campaigne'nin sarayda artan popülaritesi ustasıyla arasının açılmasına ve Paris'i terk ederek memleketi Brüksel'e dönmesine neden olacaktır. Ancak Duchesne'nin ölümünden sonra Paris'e geri gelir ve Maria de Medici'nin sarayından büyük siparişler almaya başlar. Sayısız halı deseni, saray ve katedraller için yağlıboya tabloları vardır. Dönemin en önemli siyasi karakteri olan Kardinal Richelieu da müşterileri arasındadır. Kardinalin sarayını dekore etmiş, Sorbonne'un kubbesini boyamış ve Richelieu'yu kardinal giysileri içinde resmetmesine izin verilen tek sanatçı olmuştur.[14] Çoğunlukla portre[15] ve dini konular resmeden sanatçı kariyerinin başlangıcında Paul Rubens (1577- 1640) ve Anthony Van Dyck (1599-1641) etkisinde resimler yapmış, sonrasındaysa bu sanatçıların görkemli üsluplarından uzaklaşarak daha ağırbaşlı ve vakur resimler boyamıştır. Portrelerinin en önemli özelliği geçici ifadelerden çok kişilerin temel psikolojik karakterlerini yansıtmaya özen göstermiş olmasıdır.[16]

Campaigne'in büyük bir başarıyla resmettiği XIII. Louis, askeri ve politik başarıları, sanata katkıları yanında kişisel hayatı bakımından da ilginç özellikler gösterir; hiçbir kaynakta metresi olduğuna dair bir bilgi yer almaz. Bu yüzden de "İffetli Louis" olarak adlandırılır. Her ne kadar gençliğinde erkeklere karşı özel bir ilgisi olduğu, örneğin favori yardımcısı Charles d'Albert'i bu yüzden seçtiği söylense de bu ilişkilerin cinsel boyutuna dair bir kanıt yoktur.[17] XIII. Louis'nin popüler kıldığı ve sonraki 200 yıl boyunca tüm Avrupa'da yaygın bir gelenek olarak görülecek olan "erkeklerde peruk modası"nın İngiltere'ye ulaşmasıysa Fransız Sarayı'nda geçirdiği sürgün yıllarından sonra tekrar ülkesine dönen Kral II. Charles (1660-1685) sayesinde olur. II. Charles, oldukça koyu renkteki siyah saçları beyazladıkça bunları örtmek için lüleli, uzun siyah renkte peruklar kullanmaya başlamıştır. Bu yüzden bir süre koyu renk peruklar revaçta olacaktır.

Peruk modası yer ettikçe insan saçına olan gereksinim de artmış, bazı perukçular büyük veba salgını (1665-1666) sırasında ölen insanların saçlarını kullanmaya başlayınca yüreklerdeki büyük korku bir süre peruk kullanımını kısıtlamıştır. XIII. Louis'nin ölümünden sonra onun yerine geçen oğlu XIV. Louis'nin (1643-1715) saçlarıysa çocukluğundan itibaren Fransız Sarayı'nın medarı iftiharı olmuştur. Babasının döneminde onun dalgalı, güzel saçlarından esinlenen doğal görünümlü peruklar modadır. Günümüzün modern tüketim modelinin köklerini yarattığı söylenen "Güneş Kral", gösterişli giyime ve süslemelere düşkün olmasına karşın, kendi gurur duyduğu kahverengi saçlarından vazgeçmemiş ve onun ilk imparatorluk dönemlerinde peruklar gözden düşmüştür. Ama saçlarının inceldiğini fark etmesiyle birlikte peruk kullanma konusundaki fikirleri değişir ve Versailles Sarayı'na kırk adet peruk ustası alınır. Ellerinde krallarının bir tutam saçıyla ülkenin dört bir yanına aynı renkte saç bulmaya yollanan berberler, efendilerini günün farklı saatlerinde kullanılmak üzere çeşit çeşit perukla donatmaktadır. Bundan böyle kafasını kel olarak görebilen tek insan, baş kuaförü Binette olacaktır.

Bu dönemde saraylıların da peruk takmaları şart koşulmuştur. İnsan saçına benzeyen doğal görünümlü perukların yerini Nicolas de

Largilliere'nin (1656-1746) resminde de görülen uzun bukleli dalgalar halinde neredeyse bel hizasına dek inen, daha gösterişli ve alengirli "kafalar" almıştır. Döneme özgü bu uzun peruklardan biriyle görülen, kimliği bilinmeyen erkek figürünü resmeden Fransız sanatçı Largilliere, 18. yüzyılın başlarında XIV. Louis döneminde aktif olmuş, uzun süre Anvers ve Londra'da eğitim almış, Paris'e dönüşünün ardından saray tarafından da takdir edilmiş ve Kraliyet Resim ve Heykel Akademisi yöneticiliği yapmıştır. Saray, en önemli işvereni olmakla birlikte varlıklı orta sınıftan da pek çok müşterisi olmuş, ona asıl ününü kazandıran portrelerin sayısı 1500'ü bulmuştur. Mor cübbesiyle izleyiciye doğru bakan, hafif tebessümüyle oldukça kendinden emin bir duruş sergileyen figürün lüleler halindeki uzun peruğu varlıklı biri olduğunun göstergesidir.

Perukların özellikle doğal saçtan yapılanları oldukça maliyetlidir. Tasarım ve uygulama süreçleri yetenek, ustalık zaman ve sabır gerektirmektedir. Perukların kullanımındaki bu artış, berberlik mesleğinin tanımını da değiştirmiştir. Berberler artık sadece saçları kesip biçim vermiyor, aynı zamanda müşterilerini tıraş ediyorlar, kafa ölçülerini alıyorlar, onlara özel peruklar imal ediyorlar, devamında da perukların temizliğinden, onarımından, buklelerin tazelenip pudralanmasından sorumlu oluyorlardı.

18. yüzyılın bir başka yaygın erkek modası da Doğu tarzından esinlenilerek giyilen rahat ev kıyafetleri ve buna ek olarak erkeklerin evde perukları olmadan dolaşabilmeleri amacıyla giydikleri türban biçimli küçük takkelerdi. Zengin olanlar pahalı ipek ve brokardan, üzerleri işlemeler ve değerli taşlarla süslü, çiçek, ağaç, geometrik desenler işlenmiş, Doğu etkisi taşıyan başlıklar takmışlardır. John Singleton Copley'in (1738-1815) resminde poz veren, Boston kentinin varlıklı tüccarlarından Nicholas Boylston, statüsünün ve maddi gücünün hissedildiği bir portrede görülür. Dönemin yaygın tutumu gereği aristokrat ya da burjuva aileler statülerini vurgulamak için sıklıkla portrelerini yaptırmışlardır ve Boylston da bunu benimseyerek kendisinin ve ailesinin portrelerini sipariş etmiştir. Bu örnek, sonradan çok benzer iki versiyonunun daha yapılacağı portrelerinin ilkidir. Resmi yapan Copley özellikle tarihi konulu resimleri ve portreleriyle tanınır.

Koloni dönemi Amerika'sında Boston'da doğan sanatçı, New England'da yaşayan varlıklı kesimin portrelerini yaparak ünlenmiş, daha sonra çalışmalarını İngiltere'de sürdürmüştür. Copley, portrelerinde, resmini yaptığı kişiyle ilişkili kimi özel nesnelere de yer vermiştir. Boylston'un görüldüğü resimde figürün kolunun altında muhtemelen varlıklı tüccarın hesap kayıtlarının yer aldığı muhasebe defterleri görülür. Arka plandaki duvar resminde bir yelkenliye yer verilmesi Boylston'un Green&Boylston adlı şirketine ait gemilere bir gönderme içerir. Boylston'un oturduğu kolçaksız koltuksa[7] tıpkı giysileri gibi dönemin beğenilerine hitap eder. Boylston'un portesinde en dikkati çekenlerse yeşil renkli giysisi ve sıfır numara tıraşlanmış kafasıdır. Boylston, kırmalı yakası ve kolları olan gömlek ile yeleğin üzerine kendinden desenli brokar bir kaftan giyerek bunu tamamlayan bir başlıkla poz vermiştir. Seçkin bir sınıfa mensup olduğundan, dışarıya çıktığında ya da iş yerinde peruk takıyor olması gereken Boylston, günlük kıyafetleri içinde ev haliyle resmedilmeyi tercih etmiş olsa da, kumaş seçiminde ve

John Singleton Copley, *Nicholas Boylston'un Portresi*, 1767, tuval üzerine yağlıboya, 127,3x101,1 cm, Harvard Art Museum, Harvard University Portrait Collection

Maurice Quentin de La Tour, *Jean Le Rond d'Alembert'in Portresi*, 1753, mavi kağıt üzerine pastel, 56 x 46 cm, Musée du Louvre, Paris

giydiği parçalardaki detaylarda seçkinci bir yaklaşım hissedilir.

Erkek için uzun saçın vazgeçilmez bir kural olduğu tartışılmazdı. Ancak,17. yüzyılın ağır kafalıkları yerine artık daha az maliyetli, daha sade ve arkada at kuyruğu yapılarak toplanmaya başlanan peruklar (*campaign wig*) moda olmuştu. Bazı erkekler tam peruk kullanmak yerine peruklarını alınlarının üzerine, saçlarının başladığı yerin yakınına yerleştiriyorlar, saçlarını perüğün üzerine gelecek şekilde tarayarak bu geçişle doğal bir görünüm elde ediyorlardı. Yanlarda güvercin kanatları (*ailes de pigeon*) adı verilen yatay bukleler kulakların üzerini süslüyor ya da taşıyanın mesleğine, karakterine uygun olarak daha doğal bırakılıyordu. Saçın arka bölümüyse farklı biçimlerde örülerek (*ramillies wig*), siyah bir kurdeleyle at kuyruğu biçiminde toplanarak (*tye wig*) ya da siyah ipek bir çantanın içine yerleştirilerek (*bag wig*) biçimlendiriliyordu. Kimilerisye tüm bunları kendi saçlarıyla yapmaya başlamıştı.

Maurice-Quentin de la Tour, Otoportre, 1750, kağıt üzerine pastel, 64,5 x 53,5 cm. Musee de Picardie

Dönemin giysi ve saç modellerinin izlenebildiği Jean le Rond d'Alembert'in (1717-1783) portresi Rokoko döneminin sanatçılarından, Maurice Quentin de La Tour (1704-1788) tarafından yapılmıştır. Fransız matematikçi, mekanikçi, fizikçi ve filozof D'Alembert (1717-1783) Aydınlanma döneminin en önemli yayınlarından olan *Ansiklopedi*'nin Denis Diderot ile birlikte yazarıdır. Fizik alanında dalga denklemi[18] konusunda geliştirdiği bir metoda adını vermiş ve müzik üzerine teoriler geliştirmiştir. Yaşadığı 18. yüzyıl Fransa'sı değişim rüzgarlarının hissedildiği bir döneme girmişti. Paris'te saray çevresinden kadınların evlerinde gerçekleştirilen "salon" toplantıları bu dönemin önemli etkinlerinden biriydi.[19] D'Alembert de bu toplantıların müdavimlerinden biri olarak pek çoğunda yer almıştır. La Tour bu resmi 1753 yılındaki Paris Salonu'nda 18. yüzyıl Aydınlanma Çağı düşünürlerinin portreleriyle birlikte sergilemiştir. Pastel boyanın ustası olarak bilinen ve portreleriyle ünlenen La Tour, edebiyatçılardan saray çevresine pek çok tanınmış simayı resmetmiştir. Bilinen eserleri arasında Voltaire, Jean-Jacques Rousseau, Kral XVI. Louis ve 18. yüzyıl Fransız saray çevresinin ünlü karakterlerinden, kralın bilinen metresi Madam Pompadour'un portreleri yer alır. D'Alembert bu resimde arkadan at kuyruğu yapılmış ve kurdeleyle bağlanmış bir yarım perukla görülür. Genellikle bu tür peruklarla birlikte kullanılan bir şapka da D'Alambert'in kolunun altındadır. La Tour'un 1750 Paris Salonu'nda sergilediği otoportresinde de bu tür bir peruk kullandığı görülmektedir.

Bu türden at kuyruğu şeklinde peruk kullanımının bir örneği de 18. yüzyıla ait bir freskte karşımıza çıkar. Venedik'te, Büyük Kanal üzerinde, Venedik Cumhuriyeti'nin yıkılmasından önceki son saray olan Grassi Sarayı[20], Giorgio Massari tarafından 1749-1766 yılları arasında Grassi ailesi için inşa edilmiştir. Giriş katında, iki katlı yüksek ana salon, sütunlu geniş avlu ve kanal yönünden bakıldığında dramatik bir etki yaratan ana merdivenleri ve Neoklasik cephesiyle yapı, dönemi için önemli mimari yenilikler barındırır. Massari, merdiven sahanlığının bezenmesi için, dönemin ünlü heykeltıraşı Giovanni Maria Morlaiter'le anlaşır. Birinci sahanlıkta yer alan kabart-

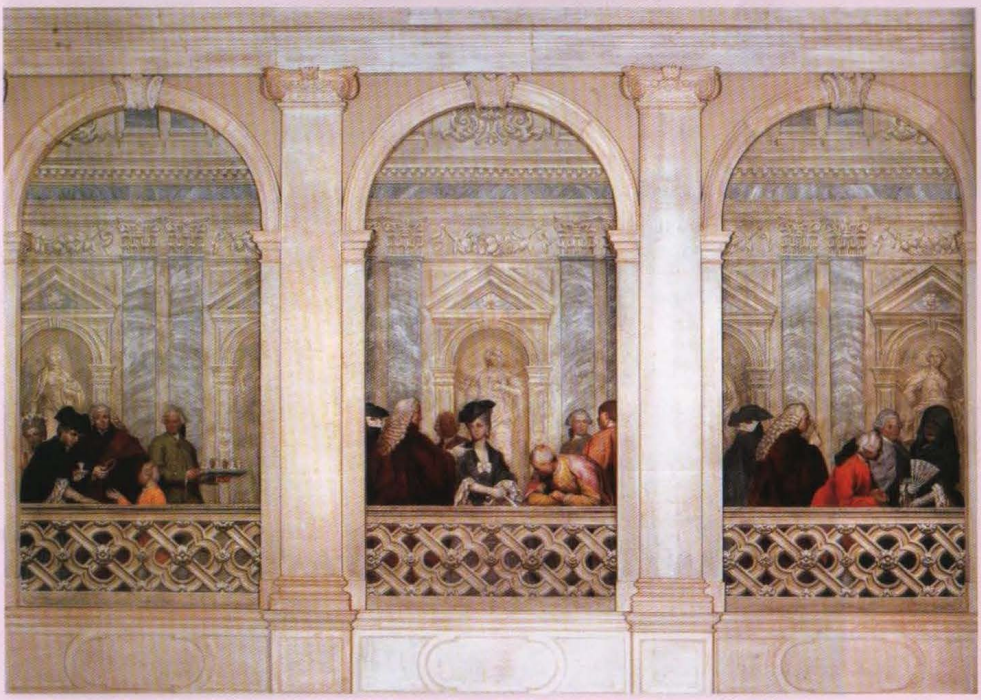
maları Giovanni kendisi yaparken, ikinci sahanlıktaki freskler için oğlu Michelangelo'yu görevlendirir. Merdiven boşluğunda yer alan, bir loca içinde, karnaval benzeri bir toplantının betimlendiği fresklerde, çağdaş giysiler içinde kadınlar; peruklu, üç kenarlı şapkalar giymiş erkekler ve din adamları, usulüne uygun giyimli hizmetkarların sunduğu kahve ya da likörleri alırken samimi bir şekilde sohbet etmektedirler.

1700'lerin sonlarında peruklarda pudra kullanılmaya başlanır. Un, nişasta ya da Kıbrıs tozu denilen ren geyiği likeni kullanılarak beyazlatılmış, beyaz ya da gri renklere bürünmüş saçlar çok popüler olur. Erkek kıyafetlerinin vazgeçilmez parçası olan şapkalar, perukların büyüklüğü, ağırlığı ya da saçları bozmak korkusuyla artık başa takılmaz olmuşlar, işlevinden yoksun bir süs aksesuarına dönüşerek daha çok kol altında taşınmaya başlamışlardı. 1700'lü yıllardan önce yoksul sınıfın peruk giymesini yasaklayan kanunlar vardı. Hatta parası olanların dahi asil sınıflara mensup değillerse peruk giymelerine izin verilmiyordu. Ancak zamanla peruklar salt güzellik ve dikkat çekmek için yani modern manada bir moda unsuru olarak ataga kalktı ve toplumun her kesimine yayıldı. Artık bu noktada doğal saçla gözükmek katlanılmazdı; peruklar erkeklerin gurur kaynağıydı. Bu yüzden doğal saç için bütçesi olmayanlar daha mütevazı malzemelerle çözüm yarattılar. Hiç peruk alamayacak durumda olanlarsa saçlarını peruk varmış gibi taramaya çalıştılar.

Farklı peruk türlerinin görüldüğü bir grup portresi Amerikalı ressam Johan J. Zoffany (1733-1810) tarafından yapılmıştır. Zoffany 18. yüzyılın sonlarında Almanya ve İtalya'da aldığı eğitimin ardından İngiltere'de yaşamış, İngiltere yıllarında ressam

Michelangelo Morlaiter, *Venedik'te Resepsiyon (Davet)*, 1766, fresk, Palazzo Grassi, Venedik

William Hogarth'ın izinden giderek Londra'daki tiyatro yapımları için dekorlar tasarlamış, özellikle Kral III. George ve saray için yaptığı portreler ünlenmesini sağlamıştır. Geleneksel portrelerinin yanı sıra grup portreleri de yapmıştır. Grup portreleri arasında bir alt tür olan, özellikle İngiltere'de 18. yüzyıl başında yaygınlaşan portrecilik türünde (*conversation piece*) uzmanlaşmıştır. Bu portrelerde, resmi yapılan insan grupları kendi alışıldık çevreleri içinde görülürler ve genellikle de bir işle meşgul oldukları enstantane aktarılır. Daha çok küçük boyutlu olarak yapılan bu portrelerdeki figürler, zaman zaman sohbet ederken ya da av, dans, yemek, doğa yürüyüşleri gibi aktiviteler yaparken gösterilen aile ve arkadaş gruplarıdır. Zoffany'nin yaptığı bu türün örneklerinden birini Kral III. George'un cerrahı olarak bilinen William Sharp sipariş etmiştir. William Sharp'ın kendisi, eşi, kızı, kız ve erkek kardeşlerinden oluşan bir orkestra görülür. Ailenin zaman zaman kendi mavnalarında misafirleri için şarkı söyleyip org, korno, fagot, klarnet, obua ve flüt gibi çeşitli enstrümanlar çaldıkları konserler gerçekleştirdikleri bilinir. Figürlerin giysileri kadar saç modelleri de dikkat çeker. Havaya kaldırdığı şapkasıyla görülen William Sharp kırmızı yakalı, uzun kuyruklu bir ceketten oluşan Windsor üniformasıyla[21] görülür. Bu resimde tam peruklu, ek saçlı ve peruk biçiminde taranmış doğal saçlı kadınlar ve erkekler hep birlikte görülmektedir. Resmin sağ tarafında kafasında eski tip, popülerliğini kaybetmiş peruğu ve eski moda siyah paltosuyla yaşlıca bir adam artık onun gibi tam peruk takmayan, kimileri şapkalı, kimileri şapkasız kendinden daha genç erkeklerle birlikte yer alır.

18. yüzyılda kadınlar da yaygın olarak peruk kullanmaya başlamış ve peruklar artık abartılı bir hal almıştır. Saçlar ve peruklar, pirinç unundan yapılan saç pudrasıyla şekillendirilmektedir.

Bu dönemde kadınlar da yaygın olarak peruk kullanmaya başlamıştır. Peruklar artık gösterişli kıyafetleriyle moda tarihinde iz bırakan *macaronilerin*[22] taktıkları kadar, hatta daha da abartılı bir hal almıştır. Kabarık durmaları için yün ya da at kılı gibi dolgu malzemelerle desteklenen, defalarca krepelenen, tel bir

Johan Joseph Zoffany, *Sharp Ailesi*, 1779-1781, tuval üzerine yağlıboya, 115,6 x 125,7 cm, National Portrait Gallery, Londra

çerçeve ve takma saçlarla desteklenen, saç modelleri modadır. Saçlar ve peruklar, pirinç unundan yapılan saç pudrasıyla şekillendirilmektedir.

İtalyan Savoy-Carignano Hanedanlığı üyelerinden olan Marie Louis Therese'nin (1749-1792) portresinde görülen peruk, oldukça gösterişli bir örnektir. Marie Louis, Fransız Sarayı'yla politik ilişkilerin güçlendirilmesi için 17 yaşındayken Lamballe Prensi Louis Alexandre de Bourbon-Penthievre (1747-1768)[23] ile vekaletle evlenir. Kocası bir yıl sonra zührevi bir hastalık nedeniyle ölünce dul kalır ve Fransız Sarayı'na yerleşir. Burada Marie Antoinette'in yakın dostluğunu kazanarak sırdaşı ve arkadaşı olur ve kraliçe nedimesi (*Lady-in-waiting*) olarak onurlandırılır. Birkaç yıl içinde, Antoinette'in eğlence, zevk ve sefa düşkünlüğüne ayak uyduramayınca gözden düşer ancak zaman içinde tekrar güven kazanarak sarayda güçlü bir pozisyona sahip olur, hatta pek çok diplomatik ilişkide etkin rol alır. 1792'de "Eylül Katliamı"[24] olarak bilinen olaylar sırasında tutuklanır ve "özgürlük ve eşitliği sevdiği, kral ve kraliçeye ve krallığa karşı nefret içinde olduğu" yönünde yemin etmesi için baskı yapılsa da, kraliçenin aleyhine tek bir söz söylemeyeceğini beyan eder. Hakimin "Madam'ı özgür bırakın gitsin" sözünden sonra, iki gardiyan eşliğinde hapishane kapısına getirilip sokağa bırakılır. Özgürlüğe gönderilişi aslında sokakta toplanmış başıboş, saldırgan kalabalıklar tarafından infaz edilmesine izin verilmesidir. Ölüm şekliyle ilgili olarak, tecavüze uğradığı, göğüslerinin kesildiği gibi pek çok rivayet vardır. Ancak en güvenilir yorum, başının kesilmiş olmasıdır. Kesik başı günlerce kafelerde sergilenir, Kraliçe Marie Antoinette'in o günlerde yaşadığı Le Temple önünden, adeta kraliçeye bir tür mesaj olması için defalarca geçirilir. Marie Louis'nin bedeni bulunamamış, kesik başıysa kendisini sevenler tarafından bir mezarlığa sessizce gömülmüştür. XVI. Louis'nin resmi portrecilerinden olan Antoine-François Callet (1741-1823) tarafından, saraydaki popüler günlerinde yapılmış portresinde Marie Louis, son derece kibar ve sade giysisine karşın, bir o kadar abartılı bir perukla gösterilmiştir. Bu, karikatürlere mevzu olacak kadar gösterişli hale dönüşmüş olan saç modasının göreli olarak mütevazı bir örneğidir. Öyle yaratıcı tasarımlar söz konusudur ki, bunlar sıradan insanların karşılayabileceği maliyette değillerdir.[25] Kafanın üstünde çerçeveler ve dolgu maddeleriyle devasa bir kütle oluşturan bu peruklar tüyler, çiçekler, meyveler, sebzeler, kurdeleler ve hatta minyatür mobilyaları olan odalar, çocuk oyuncaklarından oluşan bazı aranjmanlar, müzik aletleri, bahçeler, içinde gerçek kuşlar bulunan kuş kafesleri, detaylı gemi maketleri gibi sahnelerin yuvası olmuşlardır.

Antoine-François Callet, *Lamballe Prenseai Marie Louis Therese*, tuval üzerine yağlıboya, 123 x 96 cm, Chateaux de Versailles et de Trianon, Versailles

Kadınlar peruklar için pembe, eflatun, mavi gibi pastel renklerde ve türlü kokuda pudralar kullanmışlardır. Saçlar pudralanırken ortalık o denli kirlenmektedir ki, varlıklı insanlar evlerinde peruk pudralama odaları oluşturmuşlardır. Peruklar pudralanırken giysilerin üzerine cübbeler giyiliyor, yüzler kağıttan yapılmış konilerle gizleniyordu. Nerden baksanız bu tür perukların pratik olmadıkları açıktır. Örneğin kapıların yükseklikleri perukların geçmesine uygun olmadığında yeni düzenlemeler yapmak gerekiyordu. Yangın riski çok fazlaydı. Üstelik o denli ağırlardı ki boyna uyguladıkları basınçtan ötürü sağlık sorunları yaşanıyordu. Şekil verilen saçlar aylarca bozulmuyor, oluşan kaşıntılar için çeşitli haşere

önleyiciler[26] ve kaşıyıcılar kullanılıyordu.

Fransız Devrimi sırasında şaşaalı giyim ve pudralı peruklar Fransız kraliyet ailesi ve aristokrasinin sembolü olarak protesto edildi. Halk yoksulluk ve açlık içindeyken ekmek için kullanılabilecek unun peruk pudrası olarak kullanılması kabul edilemezdi. Eleştiri ve yargıdan korkan Fransızlar peruk kullanmaktan vazgeçtiler. İngiltere'deyse 1798'de Başbakan William Pitt peruklara özel bir pudra vergisi koydu. Bu pudra vergisini protesto edenler peruklarında pudra kullanmaktan vazgeçtiler. Az sayıda yaşlı insan pudra kullanmaya devam ettiyse de kısa zamanda bu moda sona erdi; sadece İngiliz yargı mensupları bu geleneği sürdürdüler. Pudralara paralel olarak peruklar da tamamen kalktı; sadece bazı ek saçların kullanımı bir dönem daha devam etti. 1800'den sonra perukların artık erkek dünyasında moda olmaktan kalıcı olarak çıktığını, kadınlardaysa tam perüklar 1960'larda dönemsel bir moda olsa da genellikle saçı dolgunlaştırmak üzere kullanıldığını söyleyebiliriz.

KAYNAKLAR

Fischel, Anna vd., *Moda. Geçmişten Günümüze Giyim Kuşam ve Stil Rehberi*, Kaknüs Yayınları, 2013.

Germaner, Semra, *18. Yüzyıl Avrupa Resmi*, Kabalcı Yayınevi, 1996.

Kawamura, Yuniya, *Moda-loji: Moda Çalışmalarına Giriş*, Ayrıntı Yayınları, 2016

Lester, Katherine ve Oerke, Bess Viola, *Accessories of Dress: An Illustrated Encyclopedia*, Dover Publications, Inc. Mineola, 2004.

Sienn, Kurt, *Hair: A Human History*, Pegasus Books, 2016.

Sherrow, Victoria, *Encyclopedia of Hair: A Cultural History*, Greenwood Press, 2006.

Wilcox, R. Turner, *Dictionary of Costume*, B. T. Batsford Ltd., 1969

http://www.artic.edu/sites/default/files/libraries/pubs/1962/AIG1962Versailles_comb.pdf

http://www.danceshistoricalmiscellany.com/bizarre-fashions-wigs-and-false-hair/

http://www.fashionencyclopedia.com/fashion_costume_culture/European-Culture-17th-Century/Lovelocks.html#ixzz5JtzMfvLJ

https://picturinghistory.gc.cuny.edu/for-a-nobleman-a-prince-images-and-identity-in-colonial-america/2/

https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/glossary/conversation-piece

https://www.npg.org.uk/collections/search/portrait/mwo5163/The-Sharp-Family

http://www.wikiwand.com/en/Marie_Th%C3%A9r%C3%A8se_Louise_of_Savoy,_Princesse_de_Lamballe

https://www.palazzograssi.it/

DİPNOTLAR

1 Katherine Lester, Bess Viola Oerke, *Accessories of Dress An Illustrated Encyclopedia*, Dover Publications, Inc. Mineola, New York, 2004 s. 83.

2 Victoria Sherrow, *Encyclopedia of Hair: A Cultural History*, Greenwood Press, 2006, s. 398.

3 Lester, Oerke, age, s.86.

4 Görünüşüne verdiği önemin bir göstergesi olarak cenaze kortejinde naaşının önünde elbiseşlerinden ve peruklarından birinin giydirildiği temsili bir manken yer almıştır.

5 Yüz ve saçlar için kullanılan kostik kimyasallar içeren kozmetikler, kirpiklerin, kaşların ve hatta yüz çevreleyen saçların dökülmesine neden olmaktaydı

6 Lester, Oerke, age, s. 399.

7 Yaşlılık döneminde sarı renkte peruklar kullandığı da bilinmektedir.

8 Aynı resmin kesilmiş bir versiyonu Woburn Abbey resimleri arasında bulunur. Bir versiyonu George Gower'a (1540–1596) atfedilmekte, bir diğerininse Sir Francis Drake tarafından 1588'de adı bilinmeyen bir sanatçıya sipariş edilen olduğu sanılmaktadır

9 Öte yandan soylu aileler kıyafetlerini en sevdikleri oyuncular aracılığıyla, tiyatroysa bu modaları halka tanıtmak için aracılık ederdi.

10 Bourbon hanedanlığının bir üyesi olarak dokuz yaşında Fransa tahtına çıkan ve annesi Marie de Medici'nin naipliğinde ülkeyi yönetmeye başlayan XIII. Louis, aynı zamanda Navara Kralıdır. 1617 yılında yönetimi annesinin etkisinden tamamen kurtarmış, kraliçeyi sürgüne göndererek destekçilerini idam ettirmiştir. Şüpheci ve asık suratlı kişiliğiyle tanınan genç kral annesinin etkisini bertaraf ettikten sonra önce Luynes Dükü Charles d'Albert'i, onun ölümünden sonraysa Kardinal Richelieu'yü güven en yakınına almış, ülke yönetiminde geniş yetkilerle donatmış, birlikte pek çok zafer kazanmış ve yenilikler yapmışlardır. Kardinalle birlikte *Academie Française*'i kurarken, diğer taraftan da saraya karşı zaman zaman başkaldıran Fransız asillerinin keyfi baskılarına ve şiddet eylemlerine karşı, her türlü gücün Fransız Sarayı'nda toplanmasını sağlayan ünlü "gücün kraliyet tekeli" doktrinini geliştirmişlerdir. Bu doktrin sayesinde XIII. Louis mutlak monarşinin de ilk temsilcisi olmuştur. Fransız Kalvinist Protestanlar (Huguenotlar) ve İspanya'daki Habsburg Hanedanlığına karşı da amansız bir mücadele sürdürmüşlerdir. La Rochelle kuşatması da Huguenot'lara karşı kazanılan zaferin simgesidir ve resim de bu zaferin kutlanması adına yapılmıştır. XIII. Louis, iktidarı döneminde, ümit vadeden sanatçıları İtalya'ya gezilere göndermiş, Nicholas Poussin (1594–1665), Philippe de Champaigne (1602–1674) gibi sanatçılara Louvre Sarayı'nın dekorasyonu işini vermiştir 1615'te, henüz 14 yaşındayken İspanya Kralı III. Philip'in kızı Avusturyalı Anne'le evlenerek politik evlilikler geleneğine de iyi bir örnek olmuştur. Uzun ve görece olarak mutlu geçen bu evlilikte Anne, ancak 23 sene sonunda bir erkek çocuk (XIV. Louis) doğurabilmiştir. Bir mucize gibi karşılanan bu doğum nedeniyle çocuk ailesi tarafından "Allah vergisi Louis" olarak adlandırılmıştır. Louis'nin ilk oyuncakları arasında, annesi Maria'nın çocukken Floransa'da öğrendiği lut vardır. 3 yaşında tanışığı bu çalgıyı annesine defalarca çaldığını kişisel doktoru Jean Héroard'ın raporlarında görmek mümkündür. Ayrıca Louis'nin *libretto*lar yazdığı, çeşitli müzik düzenlemeleri yaptığı 1635 yılında Château de Chantilly'de düzenlenen, soylu kadın ve erkeklerin dans edip, şarkı söyledikleri bir saray balesi olan *Ballet de la Merlaison*'un hemöyküsünü yazıp müziklerini yaptığı, gösteri düzeninin hazırladığı, kostümlerini tasarladığı hem de baletler arasında yer alarak dans ettiği bilinir.

11 Oldukça şık görünse de pek çok insan, gereksiz ve abartılı olduklarını düşünerek, "aşk kılıdı" adı verilen bu zülüflerden nefret ettiler. 1628'de bu lülelerden bahseden altmış üç sayfalık bir kitap yayınlandı. Yazar William Prynne kitabının her sayfasında bu modayı sevimsiz, günahkar, yasadışı, ahlaksız, garip, saçma, çocukça, aptal, aşırı, çaresiz, tuhaf, küstah, saldırgan ve lembel gibi sıfatlarla eleştirip aşağılasa da aşk kilitleri, özellikle gençler arasında 17. yüzyıl boyunca devam etti. http://www.fashionencyclopedia.com/fashion_costume_culture/European-Culture-17th-Century/Lovelocks.html#ixzz5JtzMfvLJ

12 Kardinal, XIII. Louis'nin kendisine duyduğu aşırı güven sayesinde, ölümüne dek (1624) Fransa'nın "gerçek" yöneticisi olmuştur. Fransız ticaret filosunun kurulmasını, filonun Akdeniz ve Atlantik'te etkin hale gelmesini sağlamıştır. Alexandre Dumas'nın *Üç Silahşorler* romanında yer alan, hemen her zaman hasım olan kibirli kardinal de Richelieu'dur ve romanda bazen de bu üç silahşorun işvereni olur.

13 O dönemde *Palais Cardinal* olarak bilinen yapı daha sonra *Palais Royal* adını almıştır

14 Campaigne'nin Richelieu'yu resmettiği on bir tablosu vardır.

15 Neredeyse Fransız Sarayı'nın tüm mensuplarının, devlet adamlarının, yüksek rütbeli din adamlarının, parlamento üyelerinin, mimarların ve soyluların portresini yapmıştır.

16 Campaigne yaşadığı dönemde, Edmond Rostand'ın *Cyrano de Bergerac* yapıtında da adı anılacak kadar ünlü olmuştur: "*Truly, I should not look to find his portrait, By the grave hand of Philippe de Champagne*" (gerçekte, onun Philippe de Champagne elinden çıkmış vakur portresini bulmaya çalışmamalıyım.)

17 Thomas Chippendale (1718-1779) tarafından tasarlanan ve *Chippendale* isimiyle bilinen bu koltuk özellikle İngiliz seçkinleri arasında popüler olmuş, ardından 18. yüzyılın ikinci yarısında Amerika'da da taklit edilmiştir

18 Fizikte önemli bir yere sahip dalga denklemi akustik, akışkanlar mekaniği ve elektromanyetik alanlarında kullanılmıştır

19 Ağırlıklı olarak edebiyat, sanat ve felsefe üzerine tartışmaların yapıldığı, 18.yüzyıl Fransa'sında kadınların etkili olmaya başlamasının bir sonucu olarak ortaya çıkan salonlarda çağın önemli düşünürleri, sanatçıları ve edebiyatçıları bir araya gelirdi. Bir ev sahibinin sahimiyetinde gerçekleşen konuşmalarda kilise ve din üzerine devrimci düşünceler ve kralın gücünün sınırları tartışılırdı. Toplumda var olan değişim isteği ve beklentisine bu toplanılar yön verir niteliktedir.

20 Grassi ailesi sarayı 1840 yılında satar. Birkaç kez el değiştirdikten sonra 1951 yılında yapı, International Centre of Arts and Costume olarak hizmet vermeye başlar. 1983'te sarayı Flat şirketi satın alır ve mimar Gae Aulenti tarafından sanat ve arkeoloji sergileri için kullanılmak üzere hazırlanır. Sarayı 2005'te koleksiyoncu François Pinault alır ve Japon mimar Tadao Ando'nun restorasyonuyla çağdaş sanat sergileri için kullanılacak bir mekana dönüştürülür.

21 Windsor üniformalı İngiliz kraliyet ailesine mensup veya üst düzey saray görevlileri erkeklerin giydiği resmi bir kıyafettir

22 Abarttılı kıyafetleri aracılığıyla mesaj biçimleri oluşturan erkeklere verilen bu ismin "Macaroni Kulübü" adlı bir grup kurup büyük bir İtalya turu yapan genç erkeklerden esinlenerek ortaya çıktığı düşünülmektedir.

23 Fransa Kralı XIV. Louis'nin torununun meşru oğlu

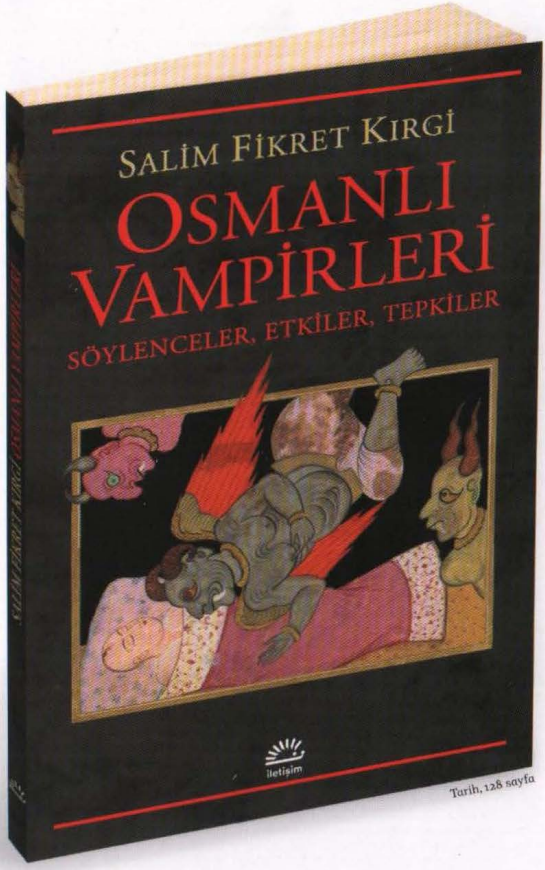
24 "1792 Eylül Katliamı", Fransız Devrimi sırasında 2-7 Eylül tarihleri arasında, özellikle Paris'te gerçekleşen, çoğu mahkemeye çıkmamış 1200-1400 arasında mahkumun infaz edilmesi olayıdır.

25 Fransa'da Comtesse Matignon terzisi Baulard için yılda 24000 livres ödüyordu

26 Saçların bitlenmemesi için tütsüleme tekniği de kullanılmaktaydı.

Vampir mitinin tarihine katkı sunan bir çalışma

Vampirlerle ilgili verilmiş fetvalara, vampirlerle ve doğaüstü varlıklarla ilgili yazılmış eserlere, seyahatnamelere de göz atarak Osmanlı Avrupası'ndaki dinî-etnik toplulukların birbirleriyle etkileşimleri çerçevesinde popüler kültürde adeta bir fenomen olan "kurgusal vampir"in "folklorik" boyutu...

Tarih, 128 sayfa